

UNDER THE LIBERAL PATRONAGE OF HIS HIGHNESS SENNA KHAS KHEL
SAMSHER BAHADUR MAHARAJA SIR SAYAJIRAO GAIKWAD

DAYARAM KAVYA-SUDHA

COMPILED AND EDITED BY

PRANSHANKAR VAIJNATH VYAS

Printed and published by Manilal Itchiarain Desai at

The Gujarati Printing Press,

No. 8, Sassoon Buildings, Circle, Fort,

BOMBAY

REVISED PRICE

A. D. 1916

गुजराती प्रिंटिंग प्रेस

V. S. 1973

PRICE Rs. 10-0

All Rights Reserved by the publisher.

શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સાહેબ સયાજીરાવ
ગાયકવાડ સેનાખાસજેલ સમશેર બહાદુર
એમના ઉદાર આશ્રયથી

દયારામ કાવ્યસુધા

સંગ્રહ કરી સંશોધન કરનાર
આણેશંકર વૈજનાથ વ્યાસ

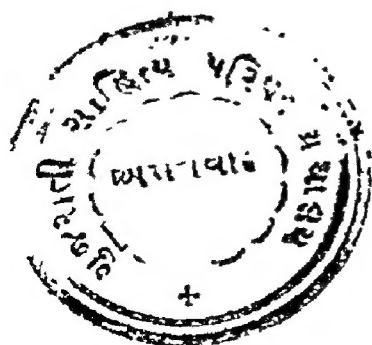
ગુજરાતી પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં
મણિલાલ ધરનારામ દેશાઈએ છાપી પ્રકટ કર્યું
સાસુન પ્રિન્ટિંગ, એન.સ.ઈ.લ.કે.કે.ટી. મુંબઈ.

ઈ. સ. ૧૯૧૬ સુપ્રાનેલી પ્રિન્ટ
વિ. સં. ૧૯૭૩

કી. સ. ૨૦૩
૧૯૭૩

૪૬૧.૭
૬.૨૧૧૨
(૬૧૮૨)
આમણી
૨૩૮૮

આ પુસ્તકના સર્વ હક્ક પ્રકટ કરનારને સ્વાધીન છે



ૐ શ્રી

પ્રસ્તાવના

—૦૦૮૧૦૦—

આ કાવ્યસંગ્રહ પ્રસિદ્ધ થવાનો સંપૂર્ણ યશ ગુજરાતી ભાષાના વર્તમાન લોજરૂપ વડોદરા નરેશ શ્રીમંત સરકાર મય્યાજીરાવ મહારાજ ગાયકવાડ એમને જ ઘટે છે. એમણે ગ્રંથપ્રસિદ્ધિને માટે ઉદાર મદદ આપવાથી જ હું આ ગ્રંથને પ્રસિદ્ધિમાં મૂકી શકું છું. જે શ્રીમંત સરકાર તરફથી મને આશ્રય મળ્યો ન હોત તો આ ગ્રંથમાં સંગ્રહાયેલાં કવિશ્રી દયારામનાં અત્યાર સુધી પ્રસિદ્ધ થયેલાં નહીં એવાં કાવ્યો, જેમાંનાં ઘણાંખરાં મારે કંઠે જ હતાં અને મારા મરણ પછી જે કોઈની પાસેથી મળવાં અશક્ય હતાં, તે, પ્રસિદ્ધ કરવાનાં સાધનને અભાવે અને દ્રવ્યની અપ્રાપ્તિને લીધે હું પ્રસિદ્ધિમાં લાવી શક્યો નહોત; અને તેમ થવાથી ગુજરાતી ભાષામાં શાશ્વતારૂપ ગણાતાં ઉત્તમ કાવ્યસાહિત્યનો નાશ થયો હોત. તેથી હું તથા આખી ગુજરાતી ભાષા બોલનારી પ્રજા એ બાબતમાં નામદાર મહારાજશ્રીનો જેટલો આભાર માનીએ તેટલો ઓછો છે. તેમ જ વડોદરા કેળવણીખાતાના વડા, વિદ્યાધિકારી મહેશ્વરભાઈ આદરજી સ. મસાણી સાહેબ જેમણે ટીપ્પણ કરી મને મદદ આપવાની રકમ મંજૂર કરાવી, તથા તે વખતના નાયબ દિવાન મહેશ્વરભાઈ અનુભાઈ નંદશંકર મહેતા સાહેબ જેમણે ઉદારતાથી તેની મંજૂરી આપી, તે બંને વિદ્વાન્ અમલદારોનો ખૂણું જેટલો ઉપકાર માનું તેટલો ઓછો છે.

સંવત્ ૧૯૨૩-૨૪ થી કવિશ્રી દયારામના શિષ્ય રણછોડભાઈને મોકલેથી સાંલગીને મેં ઘણાં પદ મોકલેલેલી લીધાં હતાં, અને કવિના ભક્તોએ લખી લીધેલાં પુસ્તકોમાંથી કેટલોક અદ્યતનથી ગ્રંથો મહાશ્રમે મેળવીને મેં લખી લીધાં હતાં તેમ જ મોકલેલ કયાં હતાં જે આવે તો દુર્લભ

છે, તે બધાં મેં આ પુસ્તકમાં સંગ્રહિત કર્યાં છે. સામાન્યતઃ જે સારાં કાવ્યો હોય છે તે જ લોકસુખમાં વાસ કરે છે, તે પ્રમાણે કવિનાં જે જે ઉત્તમ કાવ્યો હતાં તે જ મેં કંઠે કરેલાં અને તેમાંનાં જ ઘણાં ખરાં આ પુસ્તકમાં ગોઠવાયાં છે, એટલે કવિનાં કાવ્યોનું સુધા(નવનીત) જ આ પુસ્તકમાં છે એમ કહું તો અતિશયોક્તિ ગણાય તેમ નથી.

કવિશ્રી દયારામનાં કાવ્યોના અત્યાર સૂધીમાં છ સંગ્રહો બહાર પડ્યા છે. સૌથી પહેલી ચોપડી કવિના શિષ્ય રણછોડભાઈ પાસેથી કેટલાંક પદો લખી લઈને સુરતના ડોક્ટર ધીરજરામે આશરે સને ૧૮૬૦-૬૨ માં છપાવી હતી. ત્યાર પછી કવિ નર્મદાશંકરે દયારામ કાવ્યસંગ્રહનું એક મોટું પુસ્તક સને ૧૮૬૪ માં છપાવ્યું હતું, જેની ચોથી આવૃત્તિ હાલ મુંબઈના “ગુજરાતી” પ્રેસે કાઢેલી છે. શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારની મદદથી પ્રકટ થયેલી “પ્રાચીન કાવ્યમાળા”માં અંક ૨ અને અંક ૧૦ માં બે ગ્રંથો પ્રકટ થયા છે, અને “પ્રાચીન કાવ્ય ત્રિમાસિક”માં બે પુસ્તકો છપાયાં છે. એ શિવાય “પ્રાચીન કાવ્યમાળા”ના ૪થા ગ્રંથમાં તથા “બૃહત્ કાવ્યદોહન”ના કેટલાંક ભાગોમાં દયારામનાં છુટક છુટક પદો છપાયેલાં છે. એ બધાં સંગ્રહમાં “પ્રાચીન કાવ્યમાળા”માં પ્રકટ થયેલાં કેટલાંક પદો તથા “ચાતુરચિત્તવિલાસ” ગ્રંથ, “પ્રાચીન કાવ્ય ત્રિમાસિક”માં પ્રકટ થયેલાં “ઋતુવર્ણન, પ્રબોધબાવની, રાસપંચાધ્યાયી” અને ગ્રાહ્મણભક્તવિવાદ નાટક”, તથા “બૃહત્ કાવ્યદોહન”માંનાં કેટલાંક પદો, એ બધાં પ્રકટકર્તાઓને મારા તરફથી મળેલાં હતાં, અને તે બાબત, પ્રકાશકોએ પોતપોતાની પ્રસ્તાવનામાં જણાવેલી છે. છેવટે મારી પાસે બાકી રહેલો ભાગ આ પુસ્તકમાં સંગ્રહિત કર્યો છે.

કવિ નર્મદાશંકરે ઘણો ખર્ચ અને પ્રયાસ કરીને મહા મુસિબતે કવિ દયારામનાં ઘણાં કાવ્યો મેળવ્યાં અને પ્રસિદ્ધ કર્યાં. દયારામભાઈના શિષ્યોએ અને ભક્તોએ સુદ્ધાં તેમને ઘણી વખત કાવ્યો આપવાની ના

પાડી ત્યારે તેમણે લોકને સ્નેહેથી સાંભળીને લખી લઈ તથા પૈસા આપી ઉતારાવી મંગાવી એક સારો સંગ્રહ બહાર પાડ્યો હતો. તેથી કરીને કવિ દયારામને પ્રસિદ્ધિમાં લાવવાનું ખરેખર માન તો કવિ નર્મદાશંકરને જ વધે છે. કવિ નર્મદાશંકરના સંગ્રહમાં કેટલીક અશુદ્ધિ રહેલી હશે, છતાં એ ભૂલોવાળું જેવું મળ્યું તેવું તેમણે પ્રથમ પ્રકટ કર્યું તો આજે તેને સુધારવાનો તેના જ્ઞાતાઓને અવકાશ મળ્યો છે, નહિ તો જો મૂળમાં જ કંઈ નહોત તો શુદ્ધ અને અશુદ્ધની વાત ક્યાં રહેત?

આ સંગ્રહમાં આવેલાં કાવ્યોના અર્થના સ્પષ્ટીકરણને માટે કાવ્યોની નીચે નાની સરખી ટીકા આપી છે, જે કવિનું હાર્દ સમજવાને ઉપયોગી થઈ પડશે એમ હું ધારું છું. ટીકા લખવામાં તથા પાઠ્યુદ્ધિ કરવામાં મારા સ્નેહી કાવ્યપ્રેમી રા. જગજીવન દયાળજી મોદી એમણે બહુ જ કિંમતી મદદ કરી છે. જો એમની મદદ ન હોત તો આ ગ્રંથ જે રૂપે હાલ પ્રકટ થયો છે તે રૂપે હું પ્રકટ કરી શકત નહિ. પંજાબી વગેરે અજ્ઞાત ભાષાનાં કાવ્યોની તથા અતિકૃત કાવ્યોની વિસ્તૃત ટીકા આપવાનું સાહસ જાણીજેઠને કર્યું નથી. જ્ઞાતા પુરુષો પોતે જ તે સમજી લેશે. કેટલેક ઠેકાણે તો ફક્ત શબ્દાર્થ જ આપ્યો છે, પરંતુ જ્યાં જરૂર જણાઈ ત્યાં ભાવાર્થ અને કથાપ્રસંગ પણ આપેલો છે.

છેવટે વારંવાર ઉપયોગી સલાહ અને જોઈતી મદદ આપવામાટે મારા પરમ સ્નેહીઓ આદ્યરવચ્ચ શ્રી હીરાલાલ મજબૂખભુદાસ શ્રીકે. ગોકલદાસ મથુરાદાસ શાહ અને છગનલાલ ઠાકોરદાસ મોદીનો અંતઃકરણથી ઉપકાર માનું છું. તેમ જ સુંબઠના “જુનરાતી” પ્રેક્ષના માલીકે આ પુસ્તક છાપી બહાર પાડવાની જે સરખતા કરી આપી તેને માટે તેમનો પણ ઉપકાર માનવાની જરૂર જોઈ છે.

દેવદિવાળી ૧૯૭૩ }
વરોહરા

આમ પ્રાણશંકર પૈજનાથ

ખરેખર તો દયારામ ઈરેલ પ્રૌઢ અને વિદ્વાન કવિ છે, એની ભાષા સંસ્કારી છે, પ્રયોગો વિદ્વતાભરેલા છે, અને વિચારો ઉન્નત છે. દયારામ જે વિષય લે છે તેને સર્વાંગે પૂરેપૂરો ધન્સાદ આપે છે. એની વર્ણનશૈલી તાદ્રશ્યિત્ર ખડું કરનારી છે, પ્રતિપાદન શક્તિ અલૌકિક છે, અને વિવિધ દૃષ્ટાંતોથી સિદ્ધાંતને સ્થાપિત કરવાની શક્તિ અદ્ભુત છે. એકને એક વાતને લંબાવવા છતાં તેમાં પિષ્ટપેપણુ, પુનરુક્તિ, કે શુષ્કતા જણાતાં નથી. એની કાંઈ પણ કવિતા તાણી તુશીને બેસાડેલી, શબ્દો શોધી શોધીને ગોઠવેલી, કે શબ્દ ભંડોળની અને વિચારની ખામીને લીધે એકને એક શબ્દ કે એકને એક ચરણ વારે વારે આવે એવી નથી. દયારામની કવિતામાં વિચારો ઉભરાઈ જાય છે અને શબ્દો તેની વાણીમાં પ્રવેશ પામવાને અહમહમિકા કરી મૂકે છે. દયારામ તેમાંથી ઉત્તમમાં ઉત્તમ નંગો વીણી વીણીને ઉંચકી લે છે. એને શબ્દોની પસંદગી કરવી પડતી નથી પણ સુંદર શબ્દો સુંદર સ્થાને આપોઆપ ગોઠવાઈ જાય છે. આજ કાલ જ્યારે ઘણા પંડિતમન્યો કાવ્યશાસ્ત્રના જ્ઞાનની ગંધ વિના મહાકવિઓ થઈ પડી અમર થવાનો દાવો કરે છે, સારે કવિ દયારામનું સાહિત્ય શાસ્ત્રનું જ્ઞાન આપણને વિમોહિત કરે છે. કવિ દયારામ રખડેલ કવિ નહિ હતો, ‘પણુ સાહિત્ય શાસ્ત્રના ગ્રંથોનો અભ્યાસ એણે ઉત્તમ પ્રતિભા કરેલો હતો. રસભેદ, ભાવભેદ, નાયિકા ભેદ, એની કવિતામાં સ્વાભાવિક અને શાસ્ત્રીય માલમ પડે છે. એની ગરબીઓ મનુષ્ય હૃદયનો આબેહુળ ચિતાર આપે છે અને તેથી જ વાંચનાર, ગાનાર, અને સાંભળનારના હૃદયનું મંથન કરી શકે છે.

સાહિત્ય જ્ઞાન ઉપરાંત કવિ દયારામનું લૌકિક-વ્યાવહારિક જ્ઞાન ઘણી ઉંચી જાતનું હતું. એમની આતુરીની અને શિક્ષાની ગરબીઓમાં સંસારનાં મનુષ્યોને ઉત્તમ પ્રતિભા બોધ મળે છે. એકંદરે એમનાં કાવ્યો હૃદયને સ્પર્શ કરનારાં અને અવિનાશી પદ્મપંક્તિઓથી ભરેલાં છે.

શુદ્ધાદૈત સિદ્ધાન્તના કવિ દૃઢ નિશ્ચયી હતા. પુષ્ટિ માર્ગનું રહસ્ય જેટલું એ જાણતા એટલું મહારાજેમાંથી પણ થોડા જ જાણતા હશે. ભગવન્નામનું માહાત્મ્ય એમને અપૂર્વ સમજાયલું હતું. એમનું ધાર્મિક જ્ઞાન તત્ત

તત્ વિષયક કાવ્યોમાં ઝળકી ઉઠે છે. એ કાવ્યો ભક્ત હૃદયોને તક્ષીન
કરી નાખ્યા વગર રહેતાં નથી.

કવિનાં કાવ્યો જેમ જેમ પ્રગટ થતાં જાય છે તેમ તેમ કવિની
કિંમત અંકાતી જાય છે, અને કવિના અપૂર્વ જ્ઞાન તથા શક્તિની લેટામાં
ખખર પડતી જાય છે. એવાં કેટલાંક અપ્રસિદ્ધ કાવ્યો આ પુસ્તકમાં બહાર
પાડીને વ્યાસ પ્રાણશંકરે કવિની પ્રસિદ્ધિ વધારી છે અને ગુજરાતી ભાષા
ખોલનારી પ્રબળ ઉપર ઉપકાર કર્યાં છે.

ગ્રંથ વિવેચન

પ્રસ્તુત ગ્રન્થમાં કેટલાક નાના મોટા ગ્રન્થો ઉપરાંત ઘણાં ધ્વજક
હિંદી ગુજરાતી વગેરે પદો છે જેની સામાન્ય વિવેચના નીચે પ્રમાણે છે:-

અન્નમેલ આખ્યાન-આ કાવ્યનું વસ્તુ શ્રીમદ્ભાગવતના છઠ્ઠા
સ્કંધના પહેલા ત્રણ અધ્યાયમાં છે. મૂળ વાત એવી છે કે અન્નમેલ નામે
એક વિદ્વાન અને ધર્મશીલ બ્રાહ્મણ હતો. તે જંગલમાં સમીધ લેવા ગયો.
ત્યાં નીચ જાતિનાં બે સ્ત્રી પુરુષને કામાસક્ત દીકરાં. તેમને જોઈને અન્ન-
મેલનું મન વિહ્વલ થયું અને પરિણામે તે સ્ત્રી સાથે તે ભ્રષ્ટ થયો. પછી
તેની સાથે સંસાર માંલો ને એમ પાપની પરંપરા વધતી ગઈ એટલે
ઈશ્વરનું નામ પણ ભૂલી ગયો. એ નીચ સ્ત્રીથી તેને ઘણી સંતતિ થઈ ને
તેમાં તે લુબ્ધ થઈ ગયો. એક વખત દાર્ઠ સંત પુરુષ તેને ઘેર આવી
ચઢ્યા ને એક રાત્રિ ત્યાં સુકામ કર્યો. તેની સ્થિતિ જોઈને સાધુને દયા આવી
ને તેને હવે જે પુત્ર થાય તેનું નામ “નારાયણ” પાડવાનો ઉપદેશ આપી સંત
ત્યાંથી ચાલી ગયા. સંતના ઉપદેશ પ્રમાણે અન્નમેલે પછીથી થયેલા પુત્રનું
નામ નારાયણ પાડ્યું. તે મહાપાપી હોવાથી મરણ કાળે તેના જીવને લેવા
લયંકર યમદૂતો આવ્યા. તેમને જોઈને ભયથી તે પુત્રને ખોલાવવાને મિથે
“નારાયણ” “નારાયણ” પુકારી ઉઠ્યો. એ સાંભળી વિષ્ણુના પાર્ષદો ત્યાં દોડી
આવ્યા ને તેઓએ યમકિકરોને કાઢી મૂક્યા. ત્યાર પછી તે સાન્ને થયો
અને ભક્તિપરાયણ જીવન ગુજરવા લાગ્યો. પછીથી ન્યારે તે મરણ
પામ્યો ત્યારે વિષ્ણુપાર્ષદો આવીને તેને વૈકુંઠમાં લઈ ગયા. અર્થાત્

ફક્ત “નારાયણ” નામના ઉચ્ચાર માત્રથી અન્નમેલનો મોક્ષ થયો. એ પ્રમાણે ભગવાનોત્કર્ષ બતાવવાનો આ કાવ્યનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે ને તે બહુ સારી રીતે પાર પડ્યો છે. પુરાણાન્તરોમાંથી ફેટલોક કથાભાગ ઉમેરીને કવિએ કથાને બહુ સારી રીતે ઘટાવી છે. નામ મહિમા બતાવવાને માટે કવિ પ્રથમથી જ સાધનોની નિર્ચયકતા બતાવે છે. પરીક્ષિત પાસે પ્રથમ કવિ શુકદેવને પ્રશ્ન પૂછાવે છે કે:—

કહો કૌણ ઉપાય થકી પ્રભુ દોષ સર્વે જાય;
કદાપિ કો કાળ પણ યમયાતના નવ થાય.

એનો ઉત્તર શુક્રમુનિ જપ, તપ, યજ્ઞયાગાદિ અનેક સાધનોમાં આપે છે પણ તેનાથી પરીક્ષિતને સંતોષ થતો નથી. તે વળી પૂછે છે કે,

ક્યાં પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યા થકી, થાય કિલ્મિષ કોઈ;
કઈ ભુક્ષિને વશ થઈ કલિમલ કરે છે લોક.

પ્રાયશ્ચિત્તને તે વૃથા માને છે અને તેથી કહે છે કે,

વળી પાતક વળી પ્રાયશ્ચિત્ત તે તણો ક્યાં પાર;
કુંજર દેરા સ્નાન સરખો ઠયો એહ પ્રકાર.

પાપ કરવું ને તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું; ને ફરી પાછું પાપ કરવું ને તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું; એ તો હાથીના સ્નાન જેવું—હાથી નાહીને તુરત પાછો માથામાં ધૂળ નાખે તેના જેવું થયું. એટલે મોક્ષસાધનને માટે એ ઉપાય સંતોષકારક નથી; કોઈ એવો ઉપાય ભ્રષ્ટ્રએ કે જેથી ફરી બીજું કંઈ કરવાનું રહે જ નહિ. એ ઉપાય તે નામસંકીર્તનરૂપ ભક્તિ છે એમ આ કાવ્યમાં કવિ સિદ્ધ કરે છે. કવિ દષ્ટાંત કેવાં સચોટ આપે છે તે આથી બેઈ શકાય છે. બીજું પણ એવું જ દૃષ્ટાંત આપે છે.

મૂળ મહીમાં રહે ન જેમ છેદન કરીએ વૃક્ષ;
તેમાંથી પુનઃ પ્રગટ થાયે ભુઓ વિટપ પ્રલક્ષ.
વાસના જડ જ્યાં લગી તહાં લગી શાખા કર્મ;
લિંગ દેહને દહે એવો એમાં નથી કોઈ ધર્મ.

હવે કવિ સાધનોની અસારતા બતાવે છે:-

અતિ કંઠિન અષ્ટાંગ તે પણ કરે ધારણુ કોણુ;
પવનરોચે પ્રયત્ને તો થાય પલાયણુ પ્રાણુ.
મઅ વિષે માને ન મન જેમાં પશુની વ્રાત;
દ્રવ્ય પામે ના અને અનુકૂળ નહિ એ વાત.
દેશ કાળ ને મંત્રાદિક અનુકૂળ સર્વ પ્રકાર;
ઉણા હોય કાઈઉપરકર તો નિષ્ફળ થાય નિર્વાર.
તપતીરથમાં ધન જોઈએ તન બળ વિના ન હોય;
ને થાય કલ્યાણિત ભ્રષ્ટ તો તો કમાયું ધન ખોય.
દાન કરતાં તો દામ જોઈએ જોઈએ પાત્ર સુપાત્ર;
જાય દાન કુપાત્ર કરમાં વૃથા થાય કૃતિ માત્ર.
ધરમ નેમ વિષે રહ્યો ભય રહેવું જેમ અસિધાર;
ધ્યાન પણ દહ ચિત્ત વિના નવ અને એ નિર્વાર.
દેહ અધ્યાસ ટળે બળે જ્ઞાને ન ગોઠે ચિત્ત;
પોતે પરમેશ્વરપણું ગ્રહીને ભજે નહિ ભગવંત.
વ્રતાદિકે દેહ દમન કરતાં થટે વપુ ને વીર્ય;
શાંત પામે શ્રદ્ધા તેથી જાય શૂચિતા ધૈર્ય.
વેદ ગાયત્રી કર્મનો વિપ્રને છે અધિકાર;
શુદ્ધાદિકને ઘટિત નહિ તેહનો તે ક્યમ ઉદ્ધાર.
દીન દુર્જન અદદ કામી જુધાણુ હોય અત્ય;
આગસુ અશૂચિ અધમ જડ કૃપણની શી ગત્ય.

પછી

કર્મ થકી બંધાયો જીવ તે કર્મે ક્યમ મુકાય;
પંક્ર લેખું અંગ તે ક્યમ પંક્ર થકી બોવાય.

એમ કહી પૂછે છે કે,

એવું પ્રાયશ્ચિત્ત બતાવો સહુ દોષ સમૂળા જાય;
નાશ પામે વાસના ફરી પાપમતિ નવ થાય.

એના ઉત્તરમાં શુકદેવજી લક્ષિત બતાવે છે અને નવધા લક્ષિતમાં નામ સંકીર્તન એ ઉત્તમ પ્રકાર છે. તેને માટે કહે છે કે,

એક વાર શ્રીકૃષ્ણ નામ કોઈ પ્રાણી વદન આલાપે;
તો તેને સ્વપ્ને પણ યમચર કદા ન દર્શન આપે.
જદ્વા તદ્વા નામ નારાયણ જે કોઈ કરે ઉચ્ચાર;
તો પણ સહેજે સદૃશ શ્રેય પામે ભય વામે નિર્ધાર.

એ પ્રમાણે નામનો સહિમા બતાવી અનેક રીતે પછીથી નામની અધિકતા વર્ણવે છે, જેનાં થોડાંક વચનો નીચે પ્રમાણે આપવામાં આવે છે:-

જાણુ અજાણુપણે જ્યમ અડતામાં અગ્નિ બાળે;
તેમ અનંત અભિધાન વહ્નિ સદૃશ કુકર્મ કાષ્ટ પ્રજાળે.
અમૃત આહાર થયો અસાને તો પણ અમર થઈ જાય;
એમ જાતિ ગુણ કૃષ્ણ નામનો સેહેજે પણ સુખદાય.
એક અક્ષર શ્રીકૃષ્ણ તણો જેટલાં મહાપાતિક ધોય;
જન્મથી મર્ણુ લગી પ્રાણીથી તેટલું પાપ ના હોય.

*

*

*

સરળ ધણું ને શ્રમ નહિ જેમાં નહિ સાહિસનું કામ;
સામ્રથ બહુ સહુ સાધન કરતાં એવું નારાયણ નામ.

*

*

*

ખે અક્ષરનું કૃષ્ણ નામ પણ સહુ સાધનનું ભૂપ;
સર્વ દ્રવ્ય જેમ રત્ન અંશ ઝાઝાં લધુ રત્નનું રૂપ.

*

*

*

એવું નામ શ્રીકૃષ્ણનું તેને જે નવ ગાય;
તે જન અધમ ને અભાગિયા ચંડાળ તે કહેવાય.

થોડાક કથા ભાગ આપી પછી એ પ્રમાણે ૯ કડવાંનો આખો ગ્રન્થ^૧ કવિ વિવિધ રીતે નામમાહાત્મ્યથી જ પૂર્ણ કરે છે.

શ્રીકૃષ્ણનામમાહાત્મ્ય મંજરી-ખીન્ને ગ્રન્થ શ્રીકૃષ્ણનામમાહાત્મ્ય

મંજરી છે. શ્રીકૃષ્ણ નામનો મહિમા કેટલો અલૌકિક છે તે એમાં અનેક સુક્તિ પ્રયુક્તિ અને દષ્ટાંતોથી બતાવ્યું છે.

કૃષ્ણ નામમાં યોગયજ્ઞ વૈરાગ્ય જ્ઞાન છે;
જપ તપ તીરથ ધરમ વ્રત ધ્યાન દાન છે.

એમ કેવળ કૃષ્ણનું નામ લેવાથી બધી ક્રિયાઓ થઈ જાય છે એમ કવિ કહે છે. ભગવાનનાં અનેક નામ છે પણ તેમાં કૃષ્ણ નામ જ ઉત્તમ અને અધિક ફળ આપનાર છે એવી કવિની શ્રદ્ધા છે. ભાવે કભાવે, શ્રદ્ધાથી કે અશ્રદ્ધાથી, રમતમાં, મસ્કરીમાં કે નિષ્પ્રયોજન પણ કૃષ્ણ નામ લેવાઈ જાય તો પણ તે ઉત્તમ ફળ આપે છે. તેને માટે કહે છે કે,

કેવળ કૃષ્ણ નામથી સકલ ચિંતા સુરણ;
કેવળ કૃષ્ણ નામથી સકલ કામના પૂરણ.
કોઈ વિધ પણ કૃષ્ણ કહે દુઃખ પડે ન સહેવું;
રટે પ્રેમ વિશ્વાસ સહિત ત્યાં શું પછી કહેવું.

✽

✽

✽

કામધેનુ સુરદ્રુમ ચિંતામણિ ક્રોટિક વારુ;
કૃષ્ણ નામ સમ કો ન કહે લાજે મન મારું.
તે માગ્યું આપે પણ હિત અહિત ન વિચારે;
કૃષ્ણ નામ વણુ માગ્યું દે શુભ અશુભ નિવારે.

✽

✽

✽

ઔપધ અમૃત વા વિષ વણુ સમજે કો ખાપે;
તદપિ તેના શુણુ આપે, વૃથા ન જાયે.
અગ્નિ સ્પર્શ જ થાય અજ્ઞાને તે તદપિ બાળે;
તો પછી કૃષ્ણ નામ કુકર્મ કયમ ન પ્રજાળે.
અતિ અનાદર થાય પાપ તો પણ ફળ આપે;
તો વણુ શ્રદ્ધા પણ નામે સુખ દેમ નહિ વ્યાપે.

નામ કરતાં પણ નામીનું મહત્વ વધારે છે, કેમકે નામવડે નામી મળે છે.

એ રીતેજ વિચારી નામ નામીને બે બે;

નામ વિના નહિ મળે નામી નામે ચિત્ત પ્રાપ્તે.

વ્યવહારમાં પણ એમજ છે. શેઠ જાતે જામ અને વેપારી દીટ્ટે ઓળખતો ન હોય તો એક પાછતો પણ માલ ન આપે; પરંતુ તેના નામની ચિટ્ટી જામ તો હજારો રૂપિયાનો માલ મળે એટલો નામ અને નામીમાં ફેર છે. વળી કળિયુગમાં તો નામસંકીર્તનનું જ ફળ વધારે ગણેલું છે.

કૃત્યે ધ્યાન ત્રેતા મખ દ્વાપર પૂજન લાખ્યું;

કળી કેવળ કીર્તન કૃષ્ણનામ સાહુ ફળ દાખ્યું.

અને એ નામ તે કૃષ્ણનું જ ખીજનું નહિ. ભગવાનનાં અનેક નામ છે પણ તેમાં કૃષ્ણ નામજ મુખ્ય અને વધારે શ્રેયસ્કર છે. કવિ કહે છે કે,

સ્કંદ પુરાણે શ્રીનારાયણે શ્રીમુખ લાખ્યું;

બ્રહ્મા પ્રત્યે નામ શિરોમણિ નિજ કહી દાખ્યું.

અવર ક્રાંતિ મુજ નામ સુણી હું પ્રસન્ન થાઉં;

પણ તેવો નહિ જેવો કૃષ્ણ નામે લહે લાઉં.

દ્વિતીયાથી નિલ કાળ નામચંદ્ર તો કહાવે;

પણ ન્યૂનાધિક કળા પુરણ શુશીસમકો નાવે.

પુન્યમ શશી તે શ્રીકૃષ્ણ અવર દ્યો અવર વિચારી;

શરદઋતુ શશી સ્ફુલિત અતિ આનંદકારી.

તેમ શ્રેષ્ઠ શ્રી કૃષ્ણનામ સર્વે પરમાણો;

જેથી અહરનિશ પરમાનંદ વિના શ્રમ માણો.

આમ અનેક રીતે નામનું માહાત્મ્ય વર્ણવે છે. એક દશાંત યુક્તિ-પૂર્વક કવિ બહુ સારું આપે છે. અને એ રીતે નામી કરતાં નામની શ્રેષ્ઠતા સાખીત કરે છે. કહે છે કે નામ માતા બરોળ્યર છે અને નામી પિતા બરોળ્યર છે; અને એ બેના સ્નેહમાં જેટલો અંતર છે તેટલો નામ અને નામી વચ્ચે છે:-

નામ માત પિતુ નામી હિત સુત ઉભયા અંતર;

તદપિ માતાના પ્રેમ થકી પિતુ એટલો અંતર.

પિતા પુત્ર હોય પુત્ર ત્યાં લગી લે હિતસંગે;
સમાન થયો કે ત્યાગ કરે નવ રાખે સંગે.
ત્યમ અંગા નવ કરે અરભક અતિ અંતર વદાસો;
ધણી એકવાર ખખાલી કરે ગુણિ લહે નિજ કાસો.
એમ અનેક વરાં લોય પાણુ નવ કાંપે;
ફરી ભોગવે પુણ્ય તહાં લઈ જનકને સાંપે.

અર્થાત્ આપ પુત્રનો સાગ કરે પાણુ મા કરે નહિ. તેના મલ મૂત્ર
ધોઈને સાફ કરીને પાછો પિતાને સાંપે. એ પ્રમાણે નામ નામીને મેળવી
આપે છે, માટે છેવટ કવિ કહે છે કે,

માટે લક્ષ વાતની વાત કરું સમ ખાઈ;
રોડે કૃષ્ણ આ અવસર નથી મળવો ભાઈ.

શ્રી કૃષ્ણનામ ચિંતામણિ—ભગવન્નામનું માહાત્મ્ય અપાર છે, સારે
ભગવાનનાં નામ કેટલાં છે તે કહેવું જોઈએ. તેથી આમાં કવિ વિખણુ-
સદસ્ય નામની પેટે ભગવાનનાં અનેક નામો ગણાવે છે, અને “શ્રીકૃષ્ણનામ
સુખકારી, ચિંતામણિ, અથ દુઃખહારી” એમ કવિ ભાર દઈને કહે છે.

ચિંતામૂર્ણિકા:—આ કાવ્ય “તેના” નામ પ્રમાણે ખરેખર ચિંતાને મૂર્ણ
કરનાર છે. જો કોઈ અથથી ઈતિ મૂંઝી સમજીને એને વાંચે તો તેના
મનનું એટલું બધું સમાધાન થઈ જાય કે, પછી તેને ચિંતા કરવાનું કારણ
જ રહે નહિ. કવિની કથનશૈલી એટલી બધી સુંદર અને અસરકારક છે
કે, તે વાંચીને માણસનું મન નિઃશંક જ થઈ જાય. વક્ત્રવીય દીક્ષા પ્રાપ્ત
કરી શરણમંત્ર લઈ જોણે પોતાનું સર્વસ્વ શ્રી પ્રભુને સમર્પણ કર્યું છે, તેને
ચિંતા શા માટે જોઈએ? તેની સઘળી ચિંતા તો શ્રી પ્રભુને અને શરૂને
છે, તે જ તેનું સર્વ કાર્ય સિદ્ધ કરે છે, તો પછી તેણે પોતે કોઈ પણ
કામની ચિંતા શા માટે કરવી જોઈએ?

આ બોધક કાવ્યનું મૂળ—

ચિંતા કાપિ ન દ્યાર્યા નિવેદિતાત્મભિઃ કદાચિન્ત્ન ॥

એ શ્રી મહાપ્રભુ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યના વચનમાં રહેલું છે અને કવિ કહે છે કે;

“વચન એ વલ્લભતણું ચિંતા કંઈ પેરે વ્યાપી?”

જીવને ચિંતા છે જ નહિ, તો પછી ચિંતા આવી ક્યાંથી? માટે બધી ચિંતા શ્રી પ્રભુ જ કરે છે, કર્તા હતાં શ્રી હરિ જ છે, તો નકામો અહંપણામાં તણાઈ જાય છે. જીવનું ધાર્યું કંઈ જ થતું બધું હરિનું જ ધાર્યું થાય છે, એ વાત કવિએ અનેક ઠેકાણે ભાષ્યને કહી છે. શ્રી વલ્લભનું શરણ અને તદ્વારા બ્રહ્મ-શ્રીકૃષ્ણનો થયા પછી ચિંતા કરવાની રહેતી જ નથી. શરૂઆતમાં જ કવિ કહે ચિંતા ન કર કોઈ વાતની જોની સંબંધ વિચારી;

શ્રી વલ્લભ કુળ સૌખ્યો છે કરગ્રહી ગિરિધારી. ચિંતા ન

શ્રી વલ્લભનું શરણ છે એ બળ સમજ મા નાનું;

કર ગ્રહશે કૃતિ નહિ જીએ શ્રીજી જોશે રે બાનું. ચિંતા ન

બાનાનું બળ કવિ બહુ જબરું જણાવે છે અને તેમાં ગ

એ પુત્ર બળદ અને આબલાનું બહુ રમુજ દૃષ્ટાંત આપે છે. આખ ત્રિશૂળ કાઢીને છોડી મૂકે છે, એટલે તેને ત્રિશૂળરૂપી મહાદેવનું બાનું તેથી તે ગાંડો-તોફાની છતાં લોકમાં પૂજાય છે, અને બળદ એવા બાના વગર ભાર ખેંચી ખેંચીને જુઝી થાય છે. સાધનમાં જીવનું બળ અને બાનામાં હરિનું બળ છે. હરિ અને જીવની શક્તિમાં જેટલો ફેર તેટલો સાધનમાં તે બાનામાં ફેર છે. કવિ કહે છે કે, પુષ્ટિમાર્ગમાં ક્યોં તો પછી સાધનની જરૂર નથી.

તેજ પુષ્ટિ જે ન સાધની મારગ ભર સચિ જેને;

સાધનવશ નથી પુષ્ટિ ફળ મળે છે આપે તેને. ચિંતા ન કર

અર્થાત્ પુષ્ટિ એ અનુગ્રહનું નામ છે ને ભગવાનના અનુગ્રહ જે ફળ મળવાનું તે મળે છે, સાધનથી નહિ. જો સાધનથી-કૃતિથી તારે તો પછી પુષ્ટિમાર્ગ શેનો? પ્રભુ એમ પોતાના માર્ગને લગ્નવશે

ગણ્યા ગાંઠ્યા રીતે ચાલશે ધરશે ચિત્ત શ્રીજી ચરણે;
ખીજી રહ્યા તે સૌ ખૂડશે લીધા શ્રી વલ્લભ શરણે. ચિંતા ન કર.
કેટલા જીવ કૃતિ કેટલી પરાધીન મતિ થોડી;
તે શું મહા પ્રભુ નથી જાણતા શરણે લઈ દેશે છોડી. ચિંતા ન કર.
ન ઘટે તેને ગતિ કરે નિજબળ તો પુષ્ટિ કહાવે;
દુષ્ટ શરણગતિ નહિ તરે કહી શું મારગ લખવે. ચિંતા ન કર.

એમ શ્રદ્ધા ઉપજાવી પછી ચિંતા ન કરવાનો અસરકારક ઉપદેશ:—

આદિથી તે અંત લગી પ્રભુ ધારી મૂક્યું છે તારું;
તે જ રીતે સહેજે પણ થશે નિશ્ચે નરતું કે સારું. ચિંતા ન કર.
ભાવિ મટે જો વિવેકથી તો પંડિત સહુ હોય સુખિયા;
ડાહ્યા ઘેલાનું પ્રમાણ ક્યાં બંને સુખી બંને દુખિયા. ચિંતા ન કર.
જ્યમ રાખે ત્યમ રહી ગા હરિ હું કર્તાપણું હરીને;
પુષ્ટિ પથક પ્રભુ ભૂંડું નહિ કરે કદાપિ નિજનો કરીને. ચિંતા ન કર.
ચિંતા કરીશ તદ્દપિ તું થકી ઓછું વતું શું થાશે;
સુખ દુઃખ શ્રીકૃષ્ણ હાથમાં કલપે ભજન ભૂલાશે. ચિંતા ન કર.
કૃતિ જે શુભાશુભ મતિવડે તે તો આપી છે શ્રી હરિને;
પય પોતાનું કહેવાય દ્રમ ઘેનુ અર્પણ કરીને. ચિંતા ન કર.
દોષ સાધન નિજનાં માનિયાં નિવેદન સાચું શાનું;
સાચું માન્યું તો સાક્ષી થા તારું ન કશું તેમાંનું. ચિંતા ન કર.
સાધન બળ છે મનમાં તો અન્યાશ્રય ઠરિયો;
નિઃસાધનપણું ભાગીયું કોઈ સાધનથી ના તરિયો. ચિંતા ન કર.

એમ અનેક હુકિતઓથી ચિંતા ન કરવાનું કવિ સમજાવે છે. આ આખો ગ્રંથ વાંચ્યા પછી શ્રદ્ધાળુ મનુષ્યની ચિંતા ચૂર્ણ થયા વગર રહેજ નહિ.

શ્રી દશમસ્કંધ લીલાનુક્રમણિકા:—એમાં શ્રીમદ્ભાગવતની બારે સ્કંધની કથાનું અતિ સંક્ષેપમાં અનુક્રમે વર્ણન કરેલું છે. ભાગવતમાં કઈ વસ્તુ છે, તે આટલો ગ્રંથ વાંચવાથી સહજમાં જાણી શકાય એમ છે.

કાળજ્ઞાન સારાંશ-માણસને મરણ ક્યારે આવશે, તે જાણવાનું જ્ઞાન સ્વરોદ્યાદિ શાસ્ત્રના આધારે કવિ આમાં સમજાવે છે. ત્રણ વર્ષ પહેલાંથી તે એક દિવસ પહેલાં મરણ ક્યારે આવશે, તે જાણવાના જૂદા જૂદા ઉપાયો કવિ બતાવે છે. એ ખરું છે કે કેમ, તે ચોક્કસ કહી શકાય નહિ; કદાચ કોઈ સચ્ચરિતશીલ-યુક્તાહાર વિહાર સેવીના સંબંધમાં ખરું પડતું હશે. પરંતુ એ જાણાવવાનો કવિનો ઉદ્દેશ બહુ ઉત્તમ છે. કવિ કહે છે કે,

દુર્લભ મનુષ્યા દેહ છે આવે કોઈ એક વાર;
તે પામ્યાનો લાભ એ ભજવા નંદકુમાર.
જન્મ્યું તેને મરણ તો જ્યારે સારે થાય;
પણ તેને ધન્ય જેહનો હરિ ભજતાં દિન જાય.
તેમ સંસારી જીવથી સદા ભજન ક્યાં થાય;
પણ અંતે સધળું તજી ભજવા શ્રી વ્રજરાય.
અંત સમય કેમ સમજાવે કેટલું અજાણું મૃત્યુ;
તે સંશય છેદન કરું કહું સમજાવી ગત્ય.
કોઈ સવેળા થાય જેમ આગળ કાળનું જ્ઞાન;
ત્રિવરસથી દિન એક લગી એવું કહું વિધાન.

મરણસમયનું જ્ઞાન થાય તો સહુ ઉપાધિ છોડીને હરિભજન થઈ શકે અને અંત સમય હરિભજન થાય તો સહજે ભવસાગર તરી શકાય, એ કવિનો કહેવાનો આશય છે.

આયુષ્ય એળે સહુ ગયું ભજ્યા ન કાણુ ભગવંત;
તેનું પણ કલ્યાણુ છે જો સમરે હરિ અંત.

*

*

*

જો દિન હોયે પહોંચતા વ્રજ વંદાવન જાય;
નહિ તો ધંધો સહુ તજી જ્યાં લાં ગોવિંદ ગાય.

આ ગુજરાતી ગ્રન્થો ઉપરાંત આ પુસ્તકમાં હિંદુસ્તાની શ્રી કૃષ્ણ અક્ષય ચરિત્ર ચંદ્રિકા અને રસિક રંજન એ બે મોટા ગ્રન્થો છે

અકલ ચરિત્ર ચંદ્રિકામાં ભગવાનનાં અકલિત ચરિત્રોનું વર્ણન બહુ સુંદર શૈલીમાં આપ્યું છે. ભગવાન કેવા છે તે સમજવું બહુ મુશ્કેલ છે. એ શાંત, ક્રોધી, ધીર, અધીર, ન્યાયી, અન્યાયી કેવા છે, તે સમજી શકાતું નથી. કેમકે એમનાં ચરિત્રો એક બીજાથી વિરુદ્ધ છે, એટલે ભગવત્સીલા અગમ્ય છે. કવિ પોતે જ કહે છે કે,

વિરુદ્ધર્માશ્રય ચરિત્ર શ્રીકૃષ્ણચંદ્રકે કહીયે;

કહ્યુ ન કહત વને ઈશ્વરકો વેર વેર શિર નૈયે.

હવે થોડાંક દર્શાવે ભેખગે:-

કાલ કાલ મહાદેવ અજિત હરિ તુમ જીતે છિનમાંહી;
કાલયવન તેં મજે ધીરાધીર કહત વનત કહ્યુ નાહી.
વ્રહ્મચારી ક્યોં કહે ગોપિકા કાન્ત સ્વરે ગોપાલ;
કામી હોડ તો કાલિન્દી ક્યોં માગ દેત વ્રજવાલ.
કિંકરી કુવજાકાન્તા કરી હરી નિર્દય હમ ક્યોં કહિયે;
વ્રજવાસી તરસાયે દયાલુ કહત હુ શંકા પૈયે.

* * * *

જનની સહોદર આદિ હતે તહુ મૃગુપતિ દોષ ન મીને;
રામ પુરન સંગ્રામ હત્યો રિપુ રાવન હયમલ્લ કીને.

* * * *

કિંચિત કાલદોષતેં દિતિસુત અસુર અખિલ જગ ત્રાસા;
હિંમર કન્યા મોગી પરાશર મહાગંધા સુત વ્યાસા.

આવાં અનેક પુરાણનાં ઉદાહરણો આપી પ્રભુનાં અગમ્યચરિત્ર વર્ણવે છે. એ જેવાં સચોટ છે તેવાં જ કેટલાંક કુદરતી બનાવોનાં પણ સુંદર ઉદાહરણો આપે છે. જેવાં કે,

તેજસ્વી દીપકતેં કજ્જલ શ્યામ પ્રકટ પ્રમુ કીનો;
નાથ નાગ શિર મનિ ઉપજાયો રૂપરશ્મિ રસ મીનો.

તેજસ્વી દીવામાંથી કાણું કાજળ બનાવ્યું અને કાળા ચિપધર નાગના

માથા ઉપર દેદીપ્યમાન મણિ ઉપજાવ્યો એ કટલી નવાઈ! બીજું એક રમુજ ઉદાહરણ આપે છે:—

લોહ ડગાયો કનક જરાયો ગિરિ તારે જ્યોં તરનિ;

ધર્મ અધર્મ અધર્મ ધર્મ તુમ કરો અકરની કરની.

જાદવાસ્થલી વખતે લોહું ઉગાડેલું; લંકા બાળી તારે સોનું પણ બાળી નાખેલું; અને જ્યારે સેતુ બાંધ્યો ત્યારે મોટા મોટા પથરો હોડીની માફક તારેલા. ધર્મને અધર્મ, અધર્મને ધર્મ, ને ન થઈ શકે એવી વસ્તુ કરવાને પણ પ્રભુ સમર્થ છે. પરમાત્માની લીલા અનિર્વચનીય છે. તેનો પાર કોઈ પામી શકતું નથી. તેથી દીન ભાવે છેવટે કવિ કહે છે કે,

જેસે હો તેસે તુમ મમ પ્રમુ કૃષ્ણ કરં પ્રનામા;

જેસો હું તેસો મોહી પાલો મહાપ્રમુ સુંદર ડ્યામા.

રસિક રંજન:—હિન્દુસ્તાની બીજે મોટો ગ્રંથ રસિક રંજન છે. રસિક રંજન તે ખરેખર રસિક પુરુષોના મનને રંજન કરે એવો જ ગ્રંથ છે. ગમે તેવો માણસ એ ગ્રંથ સમજીને વાંચે તો તેને આનંદ થયા વગર રહે જ નહિ. અનન્યતા, ભગવદ્દાશ્રય, દીનતા, કૃપા, ઈશ્વરતા, વગેરે ૧૭ પ્રકરણો એ ગ્રંથનાં પાડેલાં છે. પ્રત્યેક વિષયની કવિની કથનશૈલી એટલી બધી ઉત્તમ છે કે, તે તે વિષયનાં કાવ્યો વાંચીને આપણને કવિના ઉપર પ્રેમ ઉત્પન્ન થયા વગર રહેતો નથી. કવિ ભગવાનના દૃઢ આશ્રયી છે, અને એ આશ્રયને બળે ભગવાનને પણ ધમકાવવા કવિ સમર્થ થાય છે. જુઓ,

પતિતકે પાવન હો અઘમ ઉદ્ધારન હો

હરિ વિઢલ વર્દ હેતુ નર્ક કેસે પાડંગો?

સુધો કવુ હોત તો કાહેકુ મેં શરનો છેતો?

અવ ચહાબો સાધન નાથ કહો કહાંસે લાડંગો?

ઘરકો ગુલામ કર્યો તોહુ રહે કર્મ ભોગ?

પરમાનંદ સ્વામિદ્વાર દાસ દુઃખ પાડંગો?

રંક જાની દયાકું હુવાઓગે જો દયાનાથ

અકેલો નહિ હુવું કેતે વર્દકું હુવાડંગો.

અને પછી પોતાના મનને ઉપદેશ આપે છે કે,
 રે મન પસ્તાતકાહે કિયો તેરો હોત કહા.
 તું કરતા વેસો જેસો શકટ ચેંચે શ્વાન હે
 દારુદાર યંત્ર તોતા કપિ વાલ પગધીન
 ત્યોં હિ સવ જગત હરિદાથ શ્રુતિ ગાન હે
 જાકું જવ જેસો કરે સો તા ક્ષણ તેસો હોય
 મતિ કૃષ્ણપાનિ જ્ઞાનિ ના કો ના અજ્ઞાન હે
 કહ્યુ કહ્યો જાત નાહિં ચાહેસો હિ કરે દયા
 તુ રહે નિશ્ચિંત શિશ સમર્થ ભગવાન હે

દઢ ભગવદાશ્રયનું કેટલું બધું બળ છે? એવા કવિ જેવા નિશ્ચયવાળા
 ભક્ત થોડા જ હશે. પ્રભુ સર્વ શક્તિમાન, સર્વકર્તા, સર્વેશ્વર, સર્વતા નિયંતા
 છે. પ્રભુની ઇચ્છા વગર કંઈ થતું નથી. સુખદુઃખ સૌ ઇશ્વરના હાથમાં
 છે. જે માણસના પોતાના હાથમાં હોત તો કેઈ દુઃખી શું કામ થાત?
 બધાં જ સુખી ન થાત? દયારામ તો કહે છે કે,

તેરો કીયો હોત તો તું અપનો ક્યોં વુરો કરે?
 વુરો હોય વીના ચલે ચિત્ત તોં ન ચાહિયેં.

પરંતુ એ સૌ પ્રભુની ઇચ્છા પ્રમાણે બને છે. ભગવદ્દર્શિ એ જ
 પ્રધાન છે, અરે ભગવદ્દર્શિ શી છે તે બહુ શકાય એમ નથી. તેથી
 એ ઇચ્છા જેવી હશે તે પ્રમાણે થયા જ કરશે, એમ બહુ સંતોષમાં રહેવાનું
 દયારામ વારંવાર કહે છે. આ સંસાર બાહ્યગરના ખેલના જેવા છે, અને
 એ બાહ્યના પાસા તે ભગવદ્દર્શિ છે. તે જેમ પડે છે તેવું ફળ મળે છે.

સાધારન બરુ સુધરકો હરિ કરહે સવ હિત,
 જ્યોં ચોપટકે ચેલમે પાસાકે કર જીત;
 પાસાકે કર જીત કૃષ્ણ ઇચ્છા સો હિ પાસા. ક્યાદિ.

એ દયારામનો સિદ્ધાંત છે. આ ગ્રંથમાં અનેક દૃષ્ટાંતો આપીને
 કવિએ એ વાત બહુ દઢતાથી સિદ્ધ કરી છે.

પ્રભુની કૃપા કવિ અનેક રીતે માગે છે, અને તે રસશાસ્ત્રની રીતે એક દષ્ટાંત લખ્યો.

જો મુખ સૌં વાંસુરી વજાઈ રાસમંડલમેં,
જો મુખ અઘરામૃત સર્વસ્વ ગોપી કેરો હૈ;
જો મુખસો ગુહ્ય વાત કરો રાધા પ્યારી સંગ,
જો મુખ રસપાન રસિક જનકે ઘનેરો હૈ;
જો મુખમેં વિશ્વરૂપ માતાકું દિશાયો નાથ,
જો મુખ વરદાન દીનો સતત આપ ચેરો હૈ;
સો મુખારવિંદ સૌં શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર એક વેર,
કરુના કરી કહિએ પ્રભો દાસ દયો મેરો હૈ.

ભગવત્કૃપા માગવામાં કવિ હાથીનું ઉદાહરણ આપે છે. જેમ હાથીના મોઢામાંથી ખાતાં ખાતાં કણિકાઓ ગરી પડે છે, તેનાથી કીડીઓના પરિવાર જન્મે છે, અને હાથીનું કંઈ ઝાણું થઈ જતું નથી. તેમ કવિ પ્રભુને કહે છે કે,

મોપે કૃપાદષ્ટિ કિયે કહાં છોટ આવેગી ?

રાધાકૃષ્ણ શિવાય કવિની દષ્ટિમાં ખીજ વસ્તુ જ નથી. શૃંગાર પણ રાધાકૃષ્ણનો જ, અને તે કેવો સુંદર !

કટીકી કસર સો તો આઈ ઉરોજમાડુ,
ઉદરકી પીનતા નિતંવ જાય વસી હૈ;
ચરનકી ચંચલતા નેનમેં નિકેત કીનો,
બેનનકી ફૂટતા સૌં લાજહીમેં લસી હૈ;
હાસ્યકી મોહનતા સૌં જાય મીલી માન માડુ,
વાલકેલી આતુરતા લાલકેલી કસી હૈ;
જોવનકે આયે રાધે વસ્ત અસ્ત વ્યસ્ત મડ,
તોહુ દયા પ્રમુદ નેનહીં તે હીયે વસી હૈ.

ભગવાન આગળ કવિની દીનતા તો અવધિ વગરની છે ને તે કવિએ રીતે કવિતામાં વર્ણવી બતાવી છે. રસિક જનને પ્રિય લાગે એવાં

ચાતુરીનાં કવિતો પણ ધણું છે. જ્યાં સૌ સારું ત્યાં વીણી શું કાઢવું? સારું સારું જાણીને ઉતારા આપતાં તો આખો અન્ય જ ઉતરી જાય. તેથી રસિકોને આખો અન્ય જ વાંચવાની લલામણ કરવામાં આવે છે. આટલા અન્યો ઉપરાંત પ્રસ્તુત અન્યમાં ગુજરાતી તથા હિંદી અને મારવાડી, પંજાબી આદિ ભાષાનાં મૃગાર, નીતિ, ભક્તિ, દીનતા, આજ્ઞવ, આદિ જૂદા જૂદા વિષયનાં રસિક પદો તથા ગરબાઓ ધણું છે અને તે દરેક અમરકૃતિથી ભરપૂર છે. કવિના જ્ઞાનની, અનુભવની, અને રસિકતાની એનાથી આપણને ખરી ખાતરી થાય છે. એમાંથી ઉતારા આપતાં વિવેચન વધી જાય. નમુના તરિક્કે થોડાક ભાગ દ્રક્ત આપીશું તો ચાલશે.

(૧)

ચિત્ત મારું ચોરો શ્રી વ્રજરાજ;
હું તો ખીજું કાંઈએ ન માણું મહારાજ. ચિત્ત.
એવી રીતે ચોરો જે ક્યહું ના જાય,
જ્યાર થકી તુજમાં અવિક લોભાય,
ધૂટવાનો ના રહે એકું ઉપાય. ચિત્ત.
તસ્કર ઉપર કોઈને ન ખ્યાર,
દેખી મુખ દંડનો ઉપજે વિચાર,
હું તો મારા પ્રાણ કરુ બલહાર. ચિત્ત.

(૨) ઇત્યાદિ.

જે હરિ ભાવ નથી રે ભાવ નથી,
તારો સહુ શ્રમ મિથ્યા જાણ,
હું કહું તેવું પરમાણુ. જો હરિ.
કામ જીત્યો સારે વધ્યો એક વ્યંડળ,
કોઈ જીત્યો વધ્યો ત્રક્ષ;
લોભ જીત્યો સારે વધ્યો એક અજગર,
યોગી કહે નહિ દક્ષ. જો હરિ.
ઇત્યાદિ.

(૩)

મન તે મોહનમાં સેં ના મોહ્ય, તેને કાળે શીદ ચિત્ત પ્રેય. મન તે.
 જગ મનમોહન મદન છે તે, મદન મનોહર કૃષ્ણ;
 જો તેમાં મન મોહ પામે તો પૂરણ થાય પ્રીત તૃષ્ણ. મન તે.
 દ્રવ્ય દેખી સહુ કાઈ ધાય તે, દ્રવ્ય જેનો અંશ;
 તે કમલા મોહ પામી રહી છે, સહુ મોહન અવતંસ. મન તે.
 ઇત્યાદિ.

આમ એક એકથી ચક્રતાં પદો પુસ્તક વાંચતા વાચકની નજરે
 પડશે. દીનતાનાં ને આર્જવનાં પદો તો ખરેખર કંઠણ હૃદયને પીગળાવી
 કવિના હૃદય સાથે એકરસ કરે એવાં છે. હિંદી ભાષાનાં પદો તો હૃદયસ્પર્શી
 સંગીત જ છે. આમ સાધારણ દિગ્દર્શન કરાવી આ આખું પુસ્તક વાંચવાની
 વાચકને ભલામણ કરી વિરમું છું.

જગજીવન દયાળજી મોદી



સંગ્રહકર્તાનો પરિચય

આ કાવ્યગ્રન્થની સાથે તેના સંગ્રહકર્તા વડોદરાનિવાસી વ્યાસ પ્રાણુ-
શંકર વૈજનાથનો વાચકોને થોડોક પરિચય કરાવવાની જરૂર છે. વ્યાસ
પ્રાણુશંકર ઔદિય ટોળકીયા બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિના છે. એમની અવરૂંક પંચાની
છે, પરંતુ બાળપણથી જ એ પોતે કથા કહેવાનો ધંધો કરતા હોવાથી
વ્યાસ નામથી ઓળખાય છે. એમનું મૂળ વતનનું ગામ ખેડા જિલ્લામાં
હલધરવાસ છે. ત્યાંથી ધંધા અર્થે એમના વડીલો શ્રીમંત ગાયકવાડ સર-
કારના આશ્રયે વડોદરામાં આવીને રહેલા અને પછી વડોદરાને જ પોતાનું
વતન માનેલું.

એમના પિતાનું નામ વૈજનાથ અને માતાનું નામ સુરજબા છે.
એમનો જન્મ સંવત્ ૧૯૦૧ ના માગસર વદ ૯ ને દિવસે થયેલો. એમની
વડીયાર્ધ એટલે એમના પિતાનાં માતૃશ્રીને બે દીકરા હતા. તેથી એ
ડોસીમા રોજ લીનો દીવો કરતી વખત તેમાં બે દિવેટ મૂકતાં. પરંતુ
દૈવધૃષ્ટિથી એક પુત્ર એટલે પ્રાણુશંકરના પિતા ગુજરી ગયા. એથી ઉદ્વેગમાં
ડોસીમાએ દીવામાં બેને બદલે એક દિવેટ મૂકવા માંડી, એમ જણાવીને કે
ધૈર્ય જ્યારે પાછા એકના બે કરશે ત્યારે બે દિવેટ મૂકીશ. પ્રભુકૃપાથી
પ્રાણુશંકરનાં માતૃશ્રીને તે વખતે ગર્ભ હતો, તેથી ચાર માસ પછી પ્રાણુશંકરનો
જન્મ થયો એટલે ડોસીમાએ પાછી બે દીવેટો દીવામાં મૂકવા માંડી અને
આ પુત્રપ્રાપ્તિથી સંતોષ માનવા લાગ્યાં. એ ડોસીમા બહુ ધર્મશ્રદ્ધાળુ અને
સારાં લજનિક હતાં. સારાં સારાં ભક્ત કવિઓનાં ભજનો ઘણાં તેમને કંઠે
હતાં અને ઘણા મધુર રાગથી હંમેશાં તે ગાયા કરતાં. તે સાંભળી સાંભ-
ળીને નાનપણથી જ વ્યાસ પ્રાણુશંકરભાઈને સારાં ભજનો ગાવાનો શોખ
લાગેલો. તેમ ડોસીમા તેમને સારાં સારાં ભજન શીખવતાં ને ગવરાવતાં.
પોતાના સારા રાગને લીધે પ્રાણુશંકરભાઈને ભજનો ગાવાનો સારો શોખ
હતો અને તેમાં ડોસીમા તેમને પ્રોત્સાહન આપતાં, તેથી જ એમની એ
રસવૃત્તિ વિશેષ વૃદ્ધિગત થઈને આ રીતે પૂર્ણ દશાને પામી છે.

પ્રાણશંકરભાઈને કવિશ્રી દયારામનાં કાવ્યોનો પરિચય તેમની ૧૪-૧૫ વર્ષની ઉંમરે થયો હતો.

જનન ગર્ભ જનન ગર્ભ જનન ગર્ભ રે શ્રી ગિરિવરધરલાલ,
તેરા છયરાકી ખાતમેંતો જનન ગર્ભ- જનન,
નેનનકી સેનનમેં સખા સરકાય દીવે
હારે તેરી ચાતુરીકી ચલગત પહેચાન ગર્ભ રે
લાલા ગોપાલમેં તો જનન ગર્ભ,- શ્રી ગિરિવરધર.
દયાકે પ્રીતમ તોરી માધુરીસી મુરત
હારે દેખત મોરી સુધસાન ગર્ભ રે- શ્રી ગિરિવરધર.

પ્રથમ એ પદ એમને મોઢે થયું. જો કે તે પહેલાં બીજાં કીર્તનો અને એમના પિતાનાં લખેલાં દયારામભાઈનાં પદો એ વાંચતા, પરંતુ દયારામભાઈનાં કાવ્યોનો ખરો રસ તો એમને એ પદથી જ લાગ્યો હતો. તે પછી એમને દયારામભાઈના શિષ્ય રણછોડભાઈનો સમાગમ થયો. રણછોડભાઈ પોતે કથા કરતા, તેમાં દયારામનાં ઉત્તમ ઉત્તમ પદો ગાઈ લોકને રંજન કરતા તેથી તેમને મોઢેથી લજનો સાંભળી એમને દયારામનાં કાવ્યો ઉપર પ્રીતિ ઉપજી અને પછી તેનો અભ્યાસ કરવા માંડ્યો. રણછોડભાઈને એ પોતાના ગુરુ તરિકે માનતા ને વારંવાર તેમની પાસે જઈ તેમની સેવા આકરી કરતા તથા તેમની પાસેથી દયારામનાં પદ શીખતા. આ પ્રમાણે શિષ્યપરંપરાએ પ્રાણશંકરભાઈનો કવિશ્રી દયારામ સાથે સંબંધ જોડાયેલો છે.

પ્રાણશંકરભાઈએ પોતાની ૧૭ વર્ષની ઉંમરમાં કથા કહેવાનો આરંભ કરેલો. એમના ગુરુ રણછોડભાઈ ઓખાહરણની કથા કરતા, તેથી એમણે પણ તેમનું જોઈને તથા શીખી સાંભળી પ્રથમ ઓખાહરણથી જ કથા કહેવા માંડેલી. પ્રેમાનંદના ઓખાહરણમાં પોતાની રસિક વૃત્તિથી સુધારો વધારો કરી પોતાના શિષ્યોને કથા કહેવાને માટે દયારામભાઈએ ઓખાહરણની નવી આવૃત્તિ કરી આપી હતી. તેજ કથા કહેવામાં બધે વપરાતી. પ્રાણશંકરભાઈ પણ તેનો જ ઉપયોગ કરતા. વડોદરામાં ઘણું ઠંકાણું એમની

કથા થઈ હતી. અમદાવાદમાં પણ એમણે ઓખાહરણની કથા કરી હતી અને ત્યાં રણછોડભાઈની મંડળીએ જ એમની સારી યરદાસ્ત કરેલી.

પ્રાણશંકરભાઈ સુરતમાં એમની ૨૧ વર્ષની ઉંમરે દાશભાઈ નામે બ્રાહ્મણની ઓળખાણથી ગયા. ત્યાં કાયસ્થ લોકોમાં એમની ખેડકા થઈ ને ત્યાં સારું માન પામ્યા. પછી ભજન ગાનાર તથા કથાકાર તરિકે સુરતમાં એમની ખ્યાતિ થઈ. દુલ્લભભાઈ નામે કાયસ્થે એમને પ્રથમ પોતાને ત્યાં ઘણા વખત સૂધી રાખ્યા હતા, પણ પછી બાલાજીના મંદિરમાં કથા કહેવા માંડી. ત્યાં એમની કથા સાંભળવા ઘણા લોકો ભેગા થતા. એ વખતથી એમની ઘણી પ્રખ્યાતિ થઈ ને ઘણા સારા સારા માણસો સાથે એમને સમાગમ થયો. મુંબઈ હાઇકોર્ટના જડજ નાનાભાઈ હરિદાસ એમને ચાહતા અને તેમણે પોતાને ત્યાં બે ત્રણ વખત એમને બોલાવી ભજનો કહેવડાવેલાં તથા કથા કરાવેલી હતી. તેમ ગાયકવાડ સરકારના વડીલ અભેરામ લાલા દયારામભાઈના શિષ્ય રણછોડભાઈના પરમ મિત્ર હતા. તે પણ એમનાં ભજનોથી પ્રસન્ન થયા હતા, અને દયારામભાઈનું ઋતુવર્ણન તેમણે લખાવીને એમને આપ્યું હતું. કવિશ્રી નર્મદાશંકરભાઈ એ વખતે મુંબઈથી સુરત આવ્યા હતા. તેમણે એક રાત્રે પોતાને ત્યાં બેઠક કરીને પ્રાણશંકરભાઈને બોલાવ્યા હતા. ત્યાં એમણે દયારામભાઈનાં ઘણાં સારાં સારાં પદો ગાયાં, જે ઉપરથી કવિ એમના ઉપર ઘણા પ્રસન્ન થયા અને “દયારામ કાવ્ય સંગ્રહ”નું પોતાનું બનાવેલું પુસ્તક એમને ભેટ આપ્યું. તે વખતે કવિએ એમને કહ્યું હતું કે, “આ પુસ્તકની ૧૦૦ નકલો મેં લોકોને બક્ષીસ આપી છે, પણ એનું ખરું સાર્થક્ય તો આજે આ તમને એક નકલ આપવાથી જ થયું.” વાત ખરી જ છે: જે માણસ વસ્તુની યરાયર પિછાન કરી શકે છે તેની પાસે તે વસ્તુ જાય છે સારેજ તેની કિંમત થાય છે. કવિ દયારામનાં કાવ્યોની ખરી કિંમત કવિશ્રી નર્મદાશંકર જાણતા હતા, તેમને તેની તેવી જ કિંમત જાણનાર પ્રાણશંકરભાઈ મળ્યા, એટલે તેમને આનંદ થાય એ સ્વાભાવિક જ હતું. એ વખતથી કવિ નર્મદાશંકરને અને એમને પ્રીતિ થઈ. ઘણી વખત એઓ ભેગા મળતા

અને કાવ્યચર્યા કરતા. કવિને દયારામનાં વિશેષ કાવ્યો એમણે લખી આપેલાં, પરંતુ પછી તે છપાવવાના યોગ આવ્યો નહિ. તેમ પાછળથી તે કાવ્યો પ્રાચીન કાવ્યમાળામાં તથા બૃહત્ કાવ્યદોહનમાં છપાયાં છે અને તે ઉપરાંત જે રહેલાં, તે આ ગ્રંથમાં સંગ્રહાયાં છે. આજે લગભગ ૫૦ વરસ થયાં સુરતમાં બાલાજીના મંદિરમાં દર વરસ આતુર્માસમાં એમની કથા ચાલે છે ને લોકો તરફથી એમની સારી સંભાવના થાય છે.

અમદાવાદમાં માંડવીની પોળમાં સમયકૃતી શેરીમાં એમણે કૃષ્ણ-ચરિત્રની કથા કહી હતી. ત્યાં ઘણા સારા સારા ગૃહસ્થ લોકો સાંભળવા આવતા. તે ઉપરાંત વલસાડ, ભરૂચ, હાંસોટ, નવસારી, ગણદેવી, ભાવનગર વગેરે સ્થળોએ તે તે સ્થળોના પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થોની આગેવાની નીચે એમની કથાઓ થઈ હતી અને ત્યાં એમણે સારી ખ્યાતિ મેળવી હતી.

સંવત્ ૧૯૩૯ માં એમણે મુંબઈમાં સાત સ્થળે ઓખાહરણ વાંચ્યું હતું, એટલી બધી એમણે ત્યાં લોકપ્રિયતા મેળવી હતી. એમને “ગુજરાતી”ના આદ્યતંત્રી સદ્ગત સાક્ષર ઇચ્છારામ સૂર્યરામનો સમાગમ સુરતમાં સન ૧૯૭૪-૭૫ માં થયો હતો. ઇચ્છારામભાઈને “સતસૈયા”ની દયારામભાઈની સ્વકૃત ટીકા પહેલી એમણે જ આપી હતી.

પ્રાચીન કાવ્યમાળાના સહતંત્રી સદ્ગત નાથાશંકર પૂજારીશંકર શાસ્ત્રી તથા રા. બા. હરગોવંદદાસ દ્વારકાદાસ કાંટાવાળા સાથે એમને સારો પરિચય હતો. પ્રાચીન કાવ્યમાળામાં તથા પ્રાચીન કાવ્યમાળા ત્રિમાસિકમાં પ્રસિદ્ધ કરવા દયારામભાઈના કેટલાક ગ્રંથો તથા છૂટક પદો એમણે તેમને આપ્યાં હતાં. સારા સારા કવિઓનાં કાવ્યોના અતિ પરિચયથી તથા મહાવરથી પ્રાણ-શંકરભાઈનામાં કાવ્યશક્તિ પણ આવી છે, તેથી એ પોતે નવાં કાવ્યો રચીને પુરાણ ગ્રંથોની કથા કહી શકે છે. પોતે સંસ્કૃત ધણું સારું જાણતા નથી, તેથી શાસ્ત્રીઓ પાસેથી પ્રથમ સંસ્કૃત સમજી લે છે અને પછી તેને ગુજરાતી કાવ્યમાં ઉતારે છે. એવી રીતે આખું મહાભારત અદારે પર્વ એમણે ગુજરાતી કવિતામાં જનાવ્યું છે. તે હાલ પ્રાણશંકરભાઈની પોતાની પાસે લેખી તૈયાર પડેલું છે. એ ગ્રંથ ઉપરથી જ હાલ એ પોતે મહા-ભારતની કથા પ્રાકૃતમાં કહે છે.

કવિ દક્ષપતરામ દુર્લભરામ તથા કવિ વિજયાચંદ્ર દેશવરામનો પણ એમને સમાગમ થયો હતો. એમની કાવ્યરુચિ તથા રસજ્ઞતાની તેઓએ પિછાન કરી હતી.

આસ પ્રાણચંદ્રભાઈની ઉંમર આજે ૭૨ વર્ષની થઈ છે. એટલી વૃદ્ધાવસ્થામાં પણ એ દયારામનાં પદો કલાકના કલાક મૂંઝી એકી પલાંડીએ એસીને એક સરખા રાગથી જૂદી જૂદી જાતનાં ગાઈ શકે છે અને સમજવી શકે છે. એ પોતે સ્વભાવે શાંત, મીઠનસાર, અને ઉદાર વૃત્તિના છે. ધર્મ ઉપર એમને ઘણી આસ્થા છે અને હંમેશાં શાસ્ત્રનું પરિશીલન રાખે છે. ભાગવત, મહાભારત, શિવપુરાણ, તાપીપુરાણ, ગર્ગસંહિતા વિગેરે ઘણા ગ્રંથો એમણે વાંચ્યા છે. કવિશ્રી દયારામના ઉપર એમને અનન્ય ભક્તિ છે. ગુજરાતમાં કવિ તરિકે એ પોતે દયારામ-ભાઈને જ શ્રેષ્ઠ માને છે અને દયારામભાઈનાં કાવ્યોનો મર્મ પોતે બહુ સારી રીતે સમજે છે. કૃષ્ણભક્તિ ઉપર એમને રુચિ છે. એ શ્રીકૃષ્ણને જ દયારામભાઈની પેઠે પૂર્ણ પુરુષોત્તમ માને છે. સંસારમુખમાં એમને એક પુત્ર છે. તે એમની સાથે રહી કથા કહે છે.

પ્રાણચંદ્રભાઈ હાલ સારી તનદુરસ્તી ભોગવે છે, અને એવી તન-દુરસ્તીમાં લાંબું આયુષ્ય ભોગવે, એમ આપણે ઇચ્છીશું.



આ સંગ્રહ વિષે એક વિદ્વાનનો અભિપ્રાય

અત્રેના ગુજરાતના રસિક કવિ દયારામભાઈની પરંપરામાં ઉછરેલા અને તેના કાવ્યના પ્રામાણિક સંગ્રહકર્તા અને ગાનાર પંચા (વ્યાસ) પ્રાણુ-શંકર વૈજનાથને હું ઘણા વખતથી ઓળખું છું. દયારામભાઈનાં કાવ્યોનો પ્રામાણિક સંગ્રહ કાઠી પાસે વડોદરામાં છે, એમ મારા સંલગ્નવામાં આવ્યાથી તપાસ કરતાં મને આ ગૃહસ્થ જડી આવ્યા. ત્યાર પછી એમની સાથે મને જેમ જેમ પરિચય થતો ગયો, તેમ તેમ મને અધિક અને અધિક આનંદ થયો. દયારામભાઈનાં જે પ્રસિદ્ધ કાવ્યો છપાયાં છે, તેમાં ઘણો સુધારો કરવા જેવું છે એમ મને એમના સહવાસથી માલમ પડ્યું. ઘણા પાઠો જે સમજાય એવા નહોતા, તે આ ગૃહસ્થનાં સમાગમથી સમજાયા છે; કારણ કે લગભગ દયારામભાઈ આખો આ ગૃહસ્થને કંઠે છે, અને બહુ સારી રીતે તાલબદ્ધ તે ગાય છે. જે સંગ્રહ પ્રસિદ્ધ કરવા માટે એમણે માગણી કરી છે તે મેં જોયો છે અને ખરેખર પ્રસિદ્ધ કરવા જેવો છે. સંગ્રહ બહુ અપૂર્વ થવા સંભવ છે, સાથે ઘણો પ્રામાણિક થવા સંભવ છે અને વિવેચન સાથે જે છપાવવામાં આવે તો તો ગુજરાતી સાહિત્યની એક સારી સેવા બજાવ્યાનું રાજ્યને માન મળશે અને અત્યાર સૂધીના સર્વે સંગ્રહોમાં આ અતિ માન્ય શુદ્ધ અને પ્રામાણિક સંગ્રહ થશે, એમ મને આશા છે. આ બધાં કારણોથી આ ગૃહસ્થને ઉત્તેજન મળશે, એવી સંપૂર્ણ આશા રાખું છું.

બાળવાડા-વડોદરા }
તા. ૧૮-૬-૧૪. }

sd. H. V. Shroff
પ્રિન્સીપાલ શ્રી સયાજી હાઈસ્કૂલ વડોદરા.

અનુક્રમણિકા

ગુજરાતી કાવ્યો

પદ.					પૃષ્ઠ.
૧	મંગલચરણ-મહામંગલરૂપ શ્રીગુરુદેવ.	૧
	ગ્રંથો				
૧	અનંતમેલ આખ્યાન.	૨
૨	શ્રીકૃષ્ણનામમાહાત્મ્યમંજરી	૩૯
૩	શ્રીકૃષ્ણનામચિંતામણિ.	૪૬
૪	ચિંતાચૂર્ણિકા.	૪૯
૫	શ્રીદશમસ્કંધલીલાનુક્રમણિકા	૫૬
૬	કાળજ્ઞાનસારોશ.	૬૬
૭	અષ્ટોત્તરશતકૃષ્ણનામમાળા	૭૨
૮	શ્રીકૃષ્ણઅષ્ટોત્તરશતનામચિંતામણિ	૭૫

મોટા પદો

૧	શ્રીકૃષ્ણજન્મ.	૭૬
૨	કુંવરબાઈનું મામેરું	૮૧
૩	શ્રીકૃષ્ણના ધ્યાનનું ધોળ...	૮૨
૪	ચોવીસ અવતારનું ધોળ...	૮૩

શૃંગારના પદો

૧	તમે અહીંયાં સુધી હોરા આવોરે...	૮૩
૨	મારે મહોલે આવોરે અલખેલારે...	૮૪
૩	મારો નેહ લાગ્યોરે, સખી	૮૫
૪	ચિત્ત મારું ચોરોરે પ્રવરણ	૮૬
૫	એવા મુને વહાલા થાઓ પ્રવરણ	૮૭
૬	શ્રીનૃંદાવન સુખકારીરે...	૮૮
૭	શેઠકવિની ભંભેર્યો મારો વહાલો	૮૯
૮	હાં હાં! આ તે શું વહાલા આવડું	૯૦

પદ.	પૃષ્ઠ.
૯ લાડકરી લાડીરે લાલ...	૯૦
૧૦ હાવાં તો નહિ ખેલુરે...	૯૦
૧૧ રાંધે રૂપાળી રસીકી તારી	૯૧
૧૨ રાધિકા રસિક વરને મધ્યાહ્ન	૯૨
૧૩ આવોરે અલખેલારે વહાલા	૯૨
૧૪ રાજ ! કાંઈ કીધુંરે, કાનુકા	૯૨
૧૫ વાંકારે વાંકા શું હીંચો છો,	૯૩
૧૬ ઉદ્ધવ નંદનો છોરો તે નમેરો...	૯૪
૧૭ કાળજી મારું કોયુંરે...	૯૪
૧૮ તે તો મુને ઘેલી કરીરે ગિરધરીઆ,	૯૪
૧૯ આરા આવોની અલખેલારે વહાલા	૯૫

લક્ષિત પદ સંગ્રહ

૧ સરવનો સિદ્ધાંત સતસંગ છે...	૯૬
૨ હરિજન ! દુઃખ મા ધરોરે	૯૭
૩ ને હરિભાવ નથીરે ભાવ નથી...	૯૮
૪ નથી કોઈ સાધનનુંરે કામ	૧૦૦
૫ વારી જાઉંરે નાગર નટવા	૧૦૨
૬ રટની શ્રીકૃષ્ણનામ સદુ સુખકારીરે	૧૦૪
૭ કૃપાળુ કૃષ્ણ સમો નથી કોઈરે...	૧૦૪
૮ દયાળુ અખિલ જગમાં એકરે...	૧૦૫
૯ મન મોહનને ના ભૂલ તું	૧૦૫
૧૦ તાદૃશી જન તેને જાણીએ	૧૦૬
૧૧ શીદ કરે શોચનારે...	૧૦૭
૧૨ પાઓ પ્રેમરસ પ્રાણુજીવનરે	૧૦૮
૧૩ તારો ને કૃપા કરી હરિ	૧૧૦
૧૪ પરાક્રમ પ્રેમનું વેળોરે,	૧૧૦
૧૫ મોરલી રમ્ય મનોહર વાઈ	૧૧૧
૧૬ શ્રીજી શા માટેરે સાંભળતા છો નહીં...	૧૧૨
૧૭ મન તે મોહનમાં શે ન મોહ	૧૧૩

पृष्ठ.		पृष्ठ.
१८	गोपीनाथ नाम कीरतन निर्वाया नंदकारी...	११३
१९	जयता जालुवा प्रेत, जेवा जन...	११४
२०	हारे भाई भजन समो वही यादये...	११५
२१	रहे राज राधानाथ, सहु तल...	११५
२२	हरि हित करतां कही पाप ते...	११६
२३	भालु भयालु समे भलु भारा...	११६
२४	जेवी अयल भक्ति तारी आप...	११७
२५	श्रीकृष्ण राधारमलु, भूखु पुणेपत्तम...	११७
२६	हवां कयांथी भणो छो छोगाणारे...	११८
२७	हरि ना भन्या ते सहेजेरे...	११८
२८	भारी शा गति श्रीहरि,	११९
२९	अकन नाम श्रीकृष्णतुं...	१२०
३०	भागवत जालुने शुं प्रीधुं ओ भाधरे...	१२१
३१	ते भगवदीनां दुर्लभ दर्शन...	१२१
३२	जेवो तेवो तम शरलु आव्या...	१२२

हिंदी काव्यो.



१	श्रीकृष्णअकलचरित्रचंद्रिका.	१२३
२	रसिक रंजन.	१३१
प्रकरण.		
१	अनन्यता.	१३१
२	भगवदाश्रय.	१३४
३	दीनता.	१३८
४	कृपा.	१४०
५	ईश्वरता.	१४३
६	भगवदिच्छा.	१४८

पृष्ठ.					पृष्ठ.
७	विश्रुति-प्रार्थना...	१५७
८	स्तुति...	१७०
९	हरिनामोत्कर्षता...	१७२
१०	चिंताहरण समाधान...	१८३
११	भक्तिप्रेमोत्कर्षता...	१८६
१२	भक्तोत्कर्षता...	१९०
१३	शृंगार रहस्य...	१९५
१४	अभिलाखा...	१९६
१५	उरांनो...	१९७
१६	शिक्षा...	१९८
१७	मायामत खंडन...	२१८
	प्रस्तावना...	२२२

शृंगारना पदो.

१	नंदलाल मिलनकों करों उपाय...	२२९
२	मेरे प्यारेके नोंकीलेनेन...	२२९
३	परोमत इश्केके फंदा...	२३०
४	जल कां गई आज...	२३०
५	मान कही तुं मेरी हेरी राधे...	२३१
६	तोंहे परी कहा एती हेरी...	२३१
७	श्री गोपाळलाल प्यारे...	२३१
८	माई मेरे लगे मोहनसों नेन...	२३२
९	ओरोंकी में नहि नहि...	२३२
१०	एरी एरी ए नेंदी कां...	२३३

५६.

५७.

११ देखो देखो वे मेरी.	२३३
१२ कौन गति मेरी धारी	२३४
१३ अजब रसीले तोरे.	२३४
१४ जीया प्रेमफंदके बंध पर्यो	२३५
१५ जो सैयां सांवरे बंसी बजैयां.	२३५
१६ बंसीके बजाने वारे, मेरा.	२३६
१७ मेरा प्रभु गिरिवरधारी.	२३७
१८ भट्ट कासों कहु पीर.	२३७
१९ कोइदीन याद ना कीतीवे.	२३७
२० गुजरीयां तुं क्यों न बोले.	२३८
२१ लगन अगन बीच डारी.	२३८
२२ मोहे और न भावेरी.	२३८
२३ गफलतमें मुजे छोडके तुम.	२३९
२४ मोहे बाँके नेन खंजरसे.	२३९
२५ मोहे कीत ले आइ सघन वनमें.	२४०
२६ जाने दोरे मोहन नंदलाल.	२४०
२७ धाओरे लालनकु ले आओरे.	२४०
२८ गारी मत देरे गुमानी छेला.	२४१
२९ प्यारे गिरिधर वैयां गहो मोरी.	२४१
३० छेला नेक नेकी बांसुरी बजाय जा.	२४१

भक्ति ज्ञाननां पदो.

१ श्रीराधे राधे गोविंद रट सदा.	२४१
२ आखर जावनारे अमर.	२४२

५६.				५५
३	दिलके दरदसें श्रीजी हम तो.	२४३
४	श्रीकृष्ण हमारा प्यारा, गोपाल.	२४४
५	मन श्रीराधिका गोपाल गारे.	२४५
६	त्रिभुवनपति तलवार.	२४५
७	ताते टेढे यां फिरे टेडी रखे मूँछ.	२४५
८	मेरे मन शिर नयन नित्य.	२४६
९	श्रीकृष्ण गोविंद गोपाल गोकुलेश.	२४६
१०	जय श्रीकृष्ण औतारा.	२४७
११	चरण शरण गिरिधरन हमारे.	२४७
१२	जे जे श्रीवल्लभ जे श्रीविष्टलेश.	२४८
१३	दीप जरावे घृतके पनैया.	२४८
१४	राम कृष्णा रसना रट मोरी....	२४९
१५	सर्वोत्तम श्रीकृष्ण नाम हैं.	२४९
१६	रट श्रीकृष्ण नाम मन मेरे.	२४९
१७	यह मांगो श्रीवल्लभलाल.	२५०

मारवाडी भाषाना पदो

१	मीजाजेण अलवेली हो राधे	२५१
२	मत डारोरे गुलाल	२५१
३	सळके थारां रे मीजाजी	२५१
४	जालम तोरे खुनी तोरे	२५२
५	थारा नेणारो पांनीडो	२५२
६	रंग छे थाने रे केसरीयां	२५३
७	मारा मनडारा मान्यारे	२५३

पंजाबी भाषाना पदो

पद.				पृष्ठ.
१	मिल जावे तुंहि श्यामला प्यारा.	२५४
२	द्रगन लगनकी अगन	२५५
३	जग सय जादु कहैता	२५५
४	मेढा प्यारा वे.	२५५
५	मत छोड वे असानु	२५६
६	सांढे दिलदी महेरम	२५६
७	वेदरदी दिलजानी हो,	२५६
८	चंदा ज्युं झलके,	२५७

मराठी भाषाना पदो

१	श्री गोपीजन बल्लभारे.	२५९
२	वृषभानु सुता राधिका	२६०
३	चिरंजीओ सुखी रहो (हिंदी)	२६२

॥ ॐ श्रीहरिः ॥

श्रीदयाराम अव्यसुधा

पद १ लुं-मंगलाचरण

ध्रुपद-राग इंद्याल

महामंगलरूप श्रीगुरुदेव श्रीमहाप्रसु
जाके पायपद्मको प्रथम गीर नांइये—महामंगल० १
नाम लेत उदय होत परम आनंदकंद
पाप ताप तरत छव व्याइये—महामंगल० २
ब्रह्मा शिव त्रिणु परब्रह्म सो श्रीगुरुराज
सकळ तीरथ आदि अंगिरज नांइए—महामंगल० ३
दयो कहे आचारज अधिकको दुजो नाहि
गुरुसेवाचिंतामणि इपसित फळ पाइए—महामंगल० ४

मंगळाचरण-(सं. मंगल+आचरण) इंद्यालकारक छिया. अंथने आरंभे लेणक
पांडकना इंद्यालने भट्टे मंगलाचरण करवाने प्राप्तीन दिवाळ छे. मंगलाचरण तल प्रकारनां
होय छे: (१) नभस्कारात्मक, (२) आशीर्वादात्मक, अने (३) वस्तुनिर्देशात्मक. आ मंग-
लाचरण नभस्कारात्मक छे. अभां दयाराम पोताना छळ शुक्ते नभस्कार करे छे.

१-श्रीगुरुदेव-दयारामना शुक् श्रीगोस्वामी महाराज. श्रीमहाप्रसु-श्रीवर्द्धभा-
यार्थे महाराज. जाके-जेना. पायपद्म-पादपद्म; अरण्यकमण. नांइये-नमानीये.

२-उदय होत-प्रकट थाय. परम आनंदकंद-महा आनंदता भूणरूप श्रीकृष्ण
परमात्मा. छव-छणी. व्याइये-ध्यान करीये. जेनुं नाम लेवाथी श्रीकृष्ण भगवान् प्रकट
थाय अने पाप तथा ताप नाश पाये, जेवा शुद्धदेवतुं ध्यान धरीये.

३-अंगिरज-(अंगि-पग) अरण्यकमणनी रज-धृग.

४-आचारज-आचार्य. दुजो-धीनो. चिंतामणि-जे मणि पासो होवाथी जे वस्तुनी
छळा करीये ते वस्तु प्राप्त थाय तेवा मणि इपसित-(इप्सित) छळैछुं. शुद्धसेवा जे
चिंतामणि छे. जेनाथी जे वस्तुनी छळा करीये, ते मणी शके जेम छे.

શ્રી અન્નમેલ આખ્યાન

કડવું પહેલું

રાગ રામગ્રી

શ્રીગુરુપદપંકજ પ્રથમે પ્રણમુંછ, શ્રીવલ્લભ શ્રીવિકૃલ અંધિશિર નામુંછ;
શ્રીનંદકુંવરનું ધરું ઉર ધ્યાનછ, જે મહામંગળરૂપનિધાનછ. ૧

ઢાળ

મંગળરૂપ નિધાન હરી, અથ દુઃખના હરનાર;
સ્મરણ કરતાં માત્રમાં, કરે સેવકજનની સાર. ૨
એવા શ્રીગુરુગોવિંદ, મુજ હૃદયે પૂરો વાસ;
ગાઉં ગુણ નિત આપના, (એવી) સુમતિ કીજે પ્રકાશ. ૩
મતિ ઘો મહારાજ કહું, અન્નમેલ આખ્યાન;
કારણ તેનું એહ જેમાં, તત્ત્વ નામ માહાત્મ્યનું ગાન. ૪
શ્રીમદ્ ભાગવત પદ્યમસ્કંધે, ગાઈ ગાથા જેહ;
ત્રણ અધ્યાય આઘના, પદ્યંધ ભાષું તેહ. ૫
છેલો અધ્યાય છબીસમો, પંચમ સ્કંધનો જેહ;
તેમાં યાતના વરણી અઠાવીશ નરકની છે તેહ. ૬
સૂત પુરાણિક કહે કથા સુણો, સૌનક આદિ મુનિજન;
સુણી વચન શુકદેવનાં, ભય પામીયો રાજન. ૭
પાણ્ય બેઠી કહે પરીક્ષત, શુકછ પ્રત્યે વચન;
સ્વામિ સુણી વૃત્તાંત નરકનું, ભય પામે મુજ મન. ૮

૧ અંધિ-પગ. ૨ અથ-પાપ. ૪ નામમાહાત્મ્ય-

ભગવાનના નામનો મહિમા. ૬ યાતના-દુઃખ; પીડા. ૮ પાણ્ય-(સં.-પાણિ) હાથ.

જન્મ દિવસથી આજ લગી મેં, કર્યું ચક્રવે રાજ;
 પાપનું શું પૂછવું, કર્યાં હશે કુશિત કાજ. ૯
 કહો કોણ ઉપાય થકી, પ્રભુ દોષ સર્વે જાય;
 કદાપિ કો કાળ પણ, યમયાતના નવ થાય. ૧૦
 સુણી વચન પરીક્ષતના, શુકદેવ જોડ્યા વાણ;
 પ્રાયશ્ચિત સહુ પાપનાં, કહ્યાં છે મનુ, નૃપ ! જાણ. ૧૧
 જેવા ગુરુલલુ દોષ તેવા, લખ્યા તેના ઉપાય;
 ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણુ આચરણુ, કર્યાંથી અધ જાય. ૧૨
 યોગ યજ્ઞ ને તિરથ તપ વ્રત, કર્મ કષ્ટિ જ્ઞાન;
 દાન વેદાદિક અધ્યયન, ધર્મ નીમ ને ધ્યાન. ૧૩
 ઇલાદિક સાધન સાધ્યે, રજે કીધાં પાપ;
 ભૂપ પરીક્ષા માટે મુનિયે, દીધાં એહ જળપાપ. ૧૪
 વૈયાસકી વચન સુણીને, લાખ્યું ભૂપ વચન;
 એ ઉપાય થકી મુનિ, નવ માન્યું મારું મન. ૧૫
 ઉત્તર આપે કર્યો તેમાં, ઉપજે મન સંદેહ;
 પ્રગટ કહો વિસ્તારે સ્વામી, શ્રવણ કીજે તેહ. ૧૬
 કર્યાં પ્રાયશ્ચિત કર્યાં થકી, થાય કિલ્મિપ ફેડક;
 કઈ બુદ્ધિને વશ થઈ, કલિ મળ કરે છે લોક. ૧૭
 વળી પાતક વળી પ્રાયશ્ચિત, તે તણો કર્યાં પાર;
 કુંજર દેરા સ્નાન સરખો, કર્યો એહ પ્રકાર. ૧૮

૯ ચક્રવે રાજ્ય-ચક્રવર્તિ રાજ્ય; સર્વોપરિ સામ્રાજ્ય. કુશિત-(સં. કુત્સિત) નકારાં;
 ખરાબ; જેને જોવાથી-જાણવાથી કંટાળો ઉત્પન્ન થાય એવાં. ૧૧ મનુ-મનુસ્મૃતિકાર
 ભગવાન મનુ મહારાજ. ૧૨ ગુરુલલુ-નાના મોઢા. ૧૩ કષ્ટિ-(સં. કષ્ટ) દુઃખ.
 ૧૭ કિલ્મિપ-પાપ. થાય ફેડક-નાશ પામે. મળ-પાપ. એક વ્રતમાં: “વળી બુદ્ધિને વશ
 થઈ, કલિમાં રહે છે સહુ લોક,” એવો પાઠ છે, પણ તે યોગ્ય નથી. ૧૮ કુંજર-હાથી.
 સ્નાન નહાવું તે. હાથી નહાઈને તરત પાણી માથા ઉપર ધૂળ નાંખે છે એટલે હાથીનું
 સ્નાન નકારું છે. તેમ જ પાપ કરીને પ્રાયશ્ચિત કરવાં અને વળી પાછાં પાપ કરવાં,
 એ કુંજરસ્નાન સરખું જ છે.

મૂળ મહીમાં રહે ને જેમ, છેદન કરીએ વૃક્ષ;	
તેમાંથી પુનઃ પ્રગટ થાયે, જુઓ વિટપ પ્રલક્ષ.	૧૯
વાસનાજડ ન્યાં લગી, તહાં લગી શાખા કર્મ;	
લિંગદેહને દહે એવો, એમાં નથી કોઈ ધર્મ.	૨૦
અતિ કઠિણ અષ્ટાંગ, તે પણ કરે ધારણ કાણ;	
પવન રોધે પ્રયત્ને તો, થાય પલાયણ પ્રાણ.	૨૧
મખ વિષે માને ન મન, જેમાં પશુની ઘાત;	
દ્રવ્ય પાપે ના બને, અનુકૂળ નહિ એ વાત.	૨૨
દેશ કાળ ને મંત્રાદિક, અનુકૂળ સર્વ પ્રકાર;	
હિણો હોય કોઈ ઉપસ્કર તો, નિષ્કૂળ થાય નિર્ધાર.	૨૩
તપતીરથમાં ધન જોઈએ, તન બળ વિના ન હોય;	
ને થાય કદાચિત શ્રેષ્ઠ તો, તો કમાયું ધન જોય.	૨૪
દાન કરતાં તો દામ જોઈએ, જોઈએ પાત્ર સુપાત્ર;	
જય દાન કુપાત્ર કરમાં, વૃથા થાય કૃતિમાત્ર.	૨૫
ધરમ નેમ વિષે રહ્યો ભય, રહેલું જેમ અસિ ધાર;	
ધ્યાન પણ દૃઢ ચિત્ત વિના, નવ બને એ નિરધાર.	૨૬

૧૯ મહીમાં-પૃથ્વીમાં; પુનઃ-ફરીથી; વિટપ-ઝાડની નવી કુંપળો; નાની શાખાઓ.
 ૨૦ વાસના જડ-વાસનારૂપી મૂળિયું. લિંગદેહ-સૂક્ષ્મદેહ, વાસનારૂપી દેહ. શાખા-
 કર્મ-કર્મરૂપી ડાળિયો. જેમ ઝાડ કાપી નાંખીએ પણ જમીનમાં મૂળ રહી ગયું હોય
 તો ફરી પાછું ઝાડ પૂટે છે; તેમ વાસનારૂપી મૂળ ન્યાં સૂધી રહ્યું હશે ત્યાં સૂધી
 કર્મરૂપી ડાળાં ફટકા જ કરવાનાં, કર્મક્ષય થવાનો નહિ. એમાં-કર્મમાર્ગમાં. એક
 પ્રતમાં, “લિંગ દેહીનો એમાં છે નહીં, કોઈ તરેહનો ધર્મ” એવો પાઠ છે. ૨૧ અષ્ટાંગ-
 યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રલાહાર, ધ્યાન, ધારણા ને સમાધિ એ અષ્ટાંગ યોગ.
 એક પ્રતમાં, “પવન રોધે પ્રયત્ન કરતાં, કરે પલાયણ પ્રાણ” એવો પાઠ છે. ૨૨ મખ-
 યજ્ઞ. ૨૩ પવન રોધે-પ્રાણાયામ કરે; પ્રયત્નથી પ્રાણાયામ કરે ને કરતાં ન આવડે
 તો જીવ જય. ઉપસ્કર-સાધન; જોઈતી વસ્તુઓ. ૨૪ એક પ્રતમાં “તીર્થમાં જોઈએ
 તન ધન બળ, તે વિના નવ્ય હોય;” “કદિ રહિત તે તીર્થ યાય તો કમાયું ધન જોય.” એવો
 પાઠ છે. કમાયું ધન જોય-મળેલું ફળ જલું રહે; કરેલી મહેનત નકામી જાય.
 ૨૬ અસિધાર-તલવારની ધાર.

દેહ અધ્યાસ ટળે મળે, જ્ઞાને ન ગોઠે ચિત્ત;
પોતે પરમેશ્વરપણું ગ્રહીને, ભજે નહિ ભગવંત. ૨૭
તતાદિકે દેહ દમન કરતાં, ઘટે વપુ ને વીર્ય;
શાંત પામે શ્રદ્ધા તેથી, ભય શૂચિતા વૈર્ય. ૨૮
વેદ ગાયત્રી કર્મનો, વિપ્રને છે અધિકાર;
શૂદ્રાદિકને ઘટિત નહિ, તેહનો તે કયમ ઉદ્ધાર? ૨૯
દીન દુર્બળ અદૃઢ કામી, ક્ષુધાળુ હોય અસ્ય;
આળસુ અશૂચિ અધમ જડ, કૃપણની શી ગત્ય. ૩૦
કદાપિ મહાકષ્ટથી કેઈ, સદ્ગુણ સાધન થાય;
તોયે પણ તે થકી કાંઈ, નવ પુરુષોત્તમ પમાય. ૩૧
પ્રાચીનબર્હિપ નૃપે અગણિત, યજ્ઞ ક્રીધા સત્ય;
તે થકા ઉલટો થયો ભય, નારદે ક્રીધી ગત્ય. ૩૨
દાની નૃગ નૃપ સરીખો તેને, થાવું પણું કંકલાસ;
વળી મખ માટે જનક દક્ષ ને, વસિષ્ઠનો થયો નાશ. ૩૩
કર્મ થકી બંધાયો જીવ તે, કર્મે કેમ મુકાય;
પંક લેખું અંગ તે કયમ, પંક થકી ધોવાય. ૩૪

૨૭ દેહ અધ્યાસ-દેહ એ જ હું છું એમ જે આત્મા ધણા જન્મના અધ્યાસથી માની
ખેડેલા છે તે. અહીં “દેહ અધ્યાસ ટળે મળે”માં ‘મળે’ને ઠેકાણે ‘બળે’ પાઠ હોત તો અર્થ
વધારે સુધરિત થાત. કેમકે ધણા પ્રયત્ને જ દેહાધ્યાસ ટળે છે. જીવબ્રહ્મની એકતા કહેનાર
વેદાન્તીઓના ઉપર આ કટાક્ષ છે. ૨૮ વીર્ય-બળ; તેજ. શૂચિતા-પવિત્રતા.
૩૦ દીન-ગરીબ. અસ્ય-અતિ; વધારે. અશૂચિ-અપવિત્ર. ૩૧ શ્રીમદ્ભગવદ્-
ગીતામાં પણ શ્રીભગવદ્વાક્ય છે કે,

નાહં વેદૈર્ન તપસા ન દાનેન ન ચેજ્યયા । શક્ય એવં વિધો દ્રઘં દૃષ્ટવાનસિ માં ચયા ॥

૩૨ પ્રાચીનબર્હિપ રાજની કથા શ્રીમદ્ભગવતમાં પ્રસિદ્ધ છે. એ રાજાએ અનેક
યજ્ઞ કરેલા છતાં તેમાં જીવહિંસા ધણી થયેલી હોવાથી તેને સુખ થયું નહિ. ત્યાર
પછી નારદમુનિએ ભગવત્સ્મરણનો ઉપાય બતાવી તેને શાંતિ આપી. ૩૩ નૃગ રાજા
મહાદાની હતો, પણ એક બ્રાહ્મણને આપેલી ગાયનું ભૂલથી બીજા બ્રાહ્મણને દાન અપાઈ
જવાથી કાર્યકાનો-કંકલાસનો અવતાર લેવો પડ્યો હતો. દક્ષે યજ્ઞ કર્યોની અને તેના
નાશ થવાની વાત પ્રસિદ્ધ છે. ૩૪ પંક-કાદવ.

કહ્યાં પૂર્વે કર્મ તેથી, વાસના નવ વામે;
 વાસના વિત્યા વિના વળી, પાપ પ્રગટ જ પામે. ૩૫
 એવું પ્રાયશ્ચિત બતાવો, સહુ દોષ સમૂળા જાય;
 નારા પામે વાસના, ફરિ પાપ મતિ નવ થાય. ૩૬
 તેના તેજ ઉપાયથી, કલ્યાણ અંતે હોય;
 કાઈ કાળે પણ પડે નહિ, દ્રષ્ટિએ ચમચર કોય. ૩૭
 વિના દાને વિના તપસ્યા, વિના યજ્ઞ ને તીર્થ;
 વિના યોગે વિના ધ્યાને, શ્રમ વિના થાય અર્થ. ૩૮
 ઇંદ્રિયો છુટ્યા વિના, વણુ કયે શાસ્ત્ર અભ્યાસ;
 કોણુ રીતે થાય કહો મુનિ, અભય હરિપદ વાસ ૩૯

વલણુ

અભયપદ અણુઅયાસે, ક્યમ મળે ભૂપરે;
 તેના ઉત્તર આપશે, શુકદેવ સમર્થ રૂપરે. ૪૦

કડવું ૨ જી

રાગ રામઝી

વળતા બોલ્યા શુકજી વચનજી, પ્રશ્ન ભણું પુછ્યું રાજનંજી;
 પૂર્વે બતાવ્યા અમો સાધનંજી, તે તો જોવા તારું મનંજી. ૧

ઢાળ-ચાલ લાંબી

મન તારું મેં જોયું રાજ, સાધનમાં નવ લોભ્યું;
 સભય સરવ જાણીને નિર્ભય, પદ પૂછ્યું તે શોભ્યું. ૨
 તેં પૂછી નૃપ સેહેજે અભય, કલ્યાણ થવાની રીત;
 તે પણ છે તુજને કહું ભૂપતિ, સાંભળ રાખી પ્રીત. ૩

૩૭ ચમચર-ચમના ફૂત. ૩૮ તપસ્યા-તપશ્ચર્યા; તપ. ૩૯ પદપુરાણમાં
 પણ શૌનકદ્વિપ્રવ્યે નારદનું વચન છે કે,

ब्रह्मन् केन प्रकारेण सर्वपापक्षयो भवेत्। विना दानेन तपसा विना तीर्थैर्विना मर्यैः॥

૧ જોવા તારું મન-તારું મન જોવાને માટે એટલે કે તું એનાથી લોભાય છે કે ખરી વસ્તુ
 અણુવાને છુટ્ટ છે, તેની પરીક્ષા કરવા માટે. ૩ કહું ભૂપતિ-હે રાજા ! તેં સદેઃમાં
 વિના શ્રમે અભય મળે અને કલ્યાણ થાય એવી રીત પૂછી તે પણ છે અને તે હું તને કહું છું.

મુખ્ય ઉપાય તો એહ જ છે, મન સાથે કરવો વિચાર;
આ બંધન આ મોક્ષનું કારણ, આ અસાર આ સાર. ૪
એમ વિમાસે તારતમ્યતા, ભક્તિ રૂઢી ભાસે;
પરમ પદારથ મહાત્મ અપરમિત, નામે અમંગળ નાસે. ૫
સર્વ અંગ સહ ભક્તિ કરે ભદ્ર, થાય ત્યાં આશ્ચર્ય શાનું;
ભક્તિ તણું એકે અંગ અખિલ સુખ, આપે બળ નહિ નાનું. ૬
નિર્ભયદા નવ અંગ અનુપમ, શ્રવણાદિક છે જેહ;
બળ બીજું કીર્તન અંગ તેનું, કંઈએક કહું ધરી સ્નેહ. ૭
એકે વાર શ્રી કૃષ્ણ નામ કોઈ, પ્રાણી વદન આલાપે;
તો તેને સ્વપ્ને પણ યમચર, કદા ન દર્શન આપે. ૮
જદ્વા તદ્વા નામ નારાયણ, જે કોઈ કરે ઉચ્ચાર;
તો પણ સેહેજે સદા શ્રેય પામે, ભય વામે નિરધાર. ૯
વ્યાસનંદનનાં વચન સુણી એમ, પરીક્ષિત રાજા પૂછે;
કહો કથન મુને તે વિસ્તારી, એહવું ક્યહું થયું છે. ૧૦

૫ વિમાસે-વિચાર કરવાથી. તારતમ્યતા-(સં. તારતમ્ય) અદ્વતા ઉત્તરતાનો-
સારા નકારાનો ભેદ. સારાસારનો વિચાર કરતાં ભક્તિ જ સારી જણાયો. પરમ પદારથ-
પરમ પદાર્થ, મોક્ષ. અપરમિત-અપરિમિત; માપી ન શકાય એટલું બધું. નામે-
પ્રભુના નામ માત્રથી. અમંગળ-અકલ્યાણ. ૬ સર્વ અંગ સહ ભક્તિ-બધાં અંગો
સહિત ભક્તિ; નવધા ભક્તિ; તે આ:-

શ્રવણં કીર્તનં વિષ્ણોઃ સ્મરણં પાદસેવનમ્ । ઈર્ષ્યં વર્દનં દાસ્યં સહ્યમાત્મનિવેદનમ્ ॥
ભદ્ર-કલ્યાણ. એમાંનું એક જ અંગ “નામ સ્મરણ” અખિલ સુખ આપે છે તો બધાં
અંગથી ભક્તિ કરવાથી કલ્યાણ થાય એમાં આશ્ચર્ય શું છે? ૭ નિર્ભયદા-અભયપદ
આપનાર. શ્રવણાદિક-શ્રવણ વગેરે ભક્તિનાં નવ અંગ. ૮ વદન આલાપે-મોટેથી
બોલે. યમચર-જમના દૃત. આહું જ શાસ્ત્રવચન પણ છે કે,

સક્રુદુચરિતં ચેન હરિરિત્યક્ષરદ્રવ્યમ્ । વદ્વપરિકરસ્તેષાં મોક્ષાય ગમનં પ્રતિ ॥

૯ જદ્વા તદ્વા-(સં. વદ્વા તદ્વા) ગમે તે કંઈ; ખરું બોલું, કાવે તેવું. સદા-તરત જ.
શ્રેય-કલ્યાણ. ૧૦ વ્યાસનંદન-વ્યાસ ભગવાનના પુત્ર શુકદેવજી. ક્યહું-કોઈ
પણ કહેણે.

વળતા શ્રી શુકદેવ વદે, સુણુ પરીક્ષિત પુણ્ય પવિત્ર;
 પૂર્વ તણી ઇતિહાસ કથા છે, તે તુજને કહું ચરિત્ર. ૧૧
 વિંધ્યાચલની તળેટી વિષે, મુનિ અગસ્ત્ય કેરો વાસ;
 તે નિત્ય શાલિગ્રામ સેવતા, કથા કહે એ પ્રકાશ. ૧૨
 અવણુ કરે તે ગાથા આવી, સમીપ ખેસે જોહ;
 હું પણ એક સમે હોતો ત્યાં, અવણુ કરી કહું તેહ. ૧૩
 કાનકુખ્જ અભિધાન દેશમાં, રહેતો બ્રાહ્મણ એક;
 કુકર્મથી પશું નામ અન્નમિલ, આઘે અતિશે વિવેક. ૧૪
 જ્ઞાની હતો ગુણવાન ધણો, નિજ ધર્મ વિષે સાવધાન;
 સુશીળ દક્ષ દયાળુ તપસ્વી, પવિત્ર વિદ્યાવાન. ૧૫
 ધ્યાની નેમી ધીરજવાન, સંતોષી ને ધણો શાંત;
 ક્ષમાવંત મૃદુ હ્રદે, મધુર ભાષણુ કરતો અબ્રાંત. ૧૬
 મહા મહદ્ કુળકેરી કન્યા, સુશીળ રૂપનિધાન;
 પાણિગ્રહણુ કર્યું હતું તેનું, ધરમાં હતું ધન ધાન્ય. ૧૭
 માતપિતાનું વચન પાળતો, કરતો ગુરુની સેવા;
 પૂજ્ય અભ્યાગત ગો દ્વિજ, અર્ચન કરતો સરવે દેવા. ૧૮
 પિતા વચનથી સમીધ લેવા, દ્વિજ જાતો હતો તે વનમાં;
 અંતઃકર્ણુ અમળ હતું એનું, વિકાર કંઈન હોતો મનમાં. ૧૯
 એવો સાધુ શુદ્ધ હતો તેને, દુષ્ટ સંગે દુઃખ થાય;
 દયો કહે તે માટે ડરજો, કમાયું ધન એજો જાય. ૨૦
 ભવિષ્ય વાત તદ્દપિ ક્યમ ભૂલે, ચાલું લખ્યું એને બ્રહ્મ;
 માર્ગ જાતાં એક શુદ્ધી શુદ્ધ, ક્રીડા કરતાં પશ્યાં દષ્ટ. ૨૧

૧૩ ગાથા-કથા; વાત. ૧૪ કાનકુખ્જ-(સં. કાન્તકુબ્જ) હાલનું કનોજ
 શહેર. અભિધાન-નામ. આઘે-પહેલાં. પહેલાં બહુ વિવેકી હતો. ૧૫ દક્ષ-
 ડાહ્યો; ચતુર. ૧૬ નેમી-નિયમી; નિયમ પાળનારો. મૃદુ-કેમળ. અબ્રાંત-
 ભ્રાન્તિશીલિત; સંદેહ વગર. ૧૭ મહા મહદ્-ઘણું મોટું. પાણિગ્રહણુ કર્યું-પરણ્યો.
 ૧૮ સમિધ-લાકડાં; ચણકુંડમાં હોમવાનાં કાષ્ટ. અમળ-ચોખ્ખું; પવિત્ર. ૨૧ શુદ્ધી-
 શુદ્ધ-તીવ્ર જાતનાં સ્ત્રીપુરુષ.

- વસ્ત્રઅંથી કટિમુક્ત થયેલી, નાથને બાથ ભરેલી;
કામિની કંઠે ધર્યો ભુજ પુરુષે, ચંદન લેપ કરેલી. ૨૨
- મઘપાને મહામત્ત થયેલાં, બીજે કામ અંધકાર;
ત્રિભુંતિમિર, શિરજાત નહિ, પછી ત્યાં શો વિવેક વિચાર. ૨૩
- એહેવી વિકલ પતિ સહિત પુંશ્વલી, પ્રત્યક્ષ દષ્ટે દીઠી;
સાર થકી એ અનભિલને ઉર, વિષયવાસના પેઠી. ૨૪
- સમિધ પુષ્પ કુશ આદે ઉપરકર, લાવ્યો પણ મહા કળે;
સારથી વિકલ થયું ચિત્ત એનું, દુષ્ટ પક્ષાં પેલાં દળે. ૨૫
- મંદિરમાં સામગ્રી સોંપીને, એકાંતે જઈ બેઠો;
મેહે વિહ્વળ થયો ભ્રષ્ટ થયું મન, પ્રાણ પુંશ્વલીમાં પેઠો. ૨૬
- જ્ઞાન વૈરાગ્ય વિવેક વડે ચિત્ત, રોક્યું બહુ પ્રકારે;
તોપણ મનવશ નવરહું કાઈ પેરે, થયું લંપટ મહાબળ મારે. ૨૭
- મોટા મોટા મુનિવરને ભભાવે, એવો કામ બળવંત;
તે આગળ એનું શું ગળું, કેમ ડગે નહિ કો અંત. ૨૮

વલણ

- ચિત્ત ચંચળ થયું મળવા, પુંશ્વલી તતુ સંગ રે;
અન્ય કંઈ સૂઝે નહિ, એમ વાધ્યો અંગે અનંગ રે. ૨૯

કડવું ૩ બું

રાગ મેવાડો-આસ ચોપાઈ

- શુકળ કહે સાંભળ રાય, દુષ્ટ સંગનો જે મહિમાય;
પછી નિપળ જે કંઈ વાત, તે તુજને કહું મુણ સાક્ષાત. ૧
- અનમેલ લઈ કંઈ દામ, પછી ગયો તે સ્ત્રીને ધામ;
સ્નેહ કર્યો દ્રવ્ય આપ્યું હાથ, ભ્રષ્ટ થયો પછી તેની સાથ. ૨

૨૨ વસ્ત્રઅંથી-પહેરેલા લૂગડાની ગાંઠ. કટિમુક્ત-કેટલી છૂટી ગયેલી. કામની-
(સં. કામિની) સ્ત્રી. ભુજ-હાથ. ૨૩ તિમિર-અંધારું. શિર જાત નહિ-જેની જાતનાં
નહિ. ૨૪ વિકલ-ભાન વગરની. પુંશ્વલી-કામમાં આસક્ત; વ્યભિચારિણી સ્ત્રી.
૨૫ કુશ-દર્ભ; ડાભ. ઉપરકાર-પૂજનાં સાધન. ૨૭ મારે-માર-કામદેવ તેને લીધે.
૨૮ અંત-ચિત્ત. ૨૯ તતુ-શરીર. અનંગ-કામદેવ.

દિવસે દિવસે વાધી પ્રીત, વ્યભિચારીની છે એ રીત;
 કોટિ પ્રકારે છૂટે નહિ, જનર આસક્તિ વાધી જહિ. ૩
 પ્રતિ દિન ગુણકા માગે ધન, આપ્યું હતું તે થયો નિરધન;
 ધરતું દ્રવ્ય ખુટ્યું આપતાં, લજ્જા ના ધરી તસ્કર થતાં. ૪
 લાવે ધન ચોરીને જેહ, ગુણકાને આપે સહુ તેહ;
 પછે રહી નહિ છાની વાત, જાણી સહુ જગ થઈ વિખ્યાત. ૫
 નાત જાતથી અળગો કર્યો, માતાપિતાદિકે કર નવ ધર્યો;
 સ્વજન માત્રને આવ્યું ઝેર, પછી રહ્યો જઈ જીવતિ ઘેર. ૬
 ધન માટે શ્રમ બહુ વિધ કરે, પાપ તણો ભય આણું નવ ધરે;
 ભય છૂત રમવાને દામ, સાંધી પણ કંઈ લાવે દામ. ૭
 કરે મજૂરી મેહેનત બહુ, લાજ તણ સાં ઘટતું સહુ;
 લાવે પૈસા કોઈ પ્રકાર, પોષે પોતાનો પરિવાર. ૮
 પુત્ર પ્રગટ નવ કીધા સાંધ, ખાંનપાન સહુ તેના માંધ;
 વટલ્યો વિકળ થયો અતિ ધણું, શું કહું દુષ્ટપણું તે તણું. ૯
 જનુની જનક પામ્યાં પરિતાપ, લીધો પરણી સ્ત્રીનો શ્રાપ;
 ભ્રષ્ટ કરી બ્રાહ્મણ નિજ દેહ, ચૌરાદિક કૃતિ કીધી એહ. ૧૦
 નીચ નારને હરતે જમ્યો, તેહેની સાથે રંગે રમ્યો;
 સદા રહ્યો બાંધી ધર સૂત્ર, તેહેને પેટ પ્રગટ્યો થઈ પુત્ર. ૧૧
 પાપ વરણતાં ના આવે પાર, કેવળ પાતિકનો અવતાર;
 શુકળ કહે સાંભળ રે રાય, પુરાણાન્તર એક ઈહાં કથાય. ૧૨
 અજામેલ દિજનો અવતાર, તેનું ચિન્હ કંઠે ત્રણ તાર;
 કરણી તો કુશિત અતિ ધણું, પણ વિશાળ હુતુ તેનું આંગણું. ૧૩

૩ જન-વ્યભિચારી. આસક્તિ-પ્રેમ; ચિત્તનું ભેડાણ. ૪ તસ્કર-ચોર.
 ૬ સ્વજન-પોતાનાં સગાંવહાલાં. જીવતી-(સં. યુવતી) સ્ત્રી. ૭ ધૂત-ભૂગદું; જીવાર.
 ૧૦ જનુની-(સં. જનની) માતા. જનક-બાપ. પરિતાપ-દુઃખ. શ્રાપ-શાપ. ચૌરાદિક
 કૃતિ-ચોરી કરવા વગેરેનું કામ. ૧૨ પાતિક-પાતક; પાપ. ૧૩ કંઠે ત્રણ તાર-
 કોટમાં જનોઇનું ચિહ્ન. કુશિત-(સં. કુત્સિત) ખરાબ; હલકા પ્રકારની.

સ્વચ્છ ચારુ એનો ચોતરો, લાં એક તુલસી ક્યારો ખરો;
 તીરથવાસી સાધુ કાંઈ હતા, તે લાં આવ્યા સ્થળ શોધતા. ૧૪
 એટ્ટા કરવા સહુ પુરજને, મોકલ્યા અન્નમેલ ભોવને;
 રાત્રિ માત્ર કરવા વિશ્રામ, આવી ઉતર્યા તેણે હામ. ૧૫
 સુંદર સ્થળ દીકું હરિજન, તુલસી જોઈને માન્યું મન;
 ખેડા સહુ દીધાં આસન, 'રામકૃષ્ણ' મુખે વહે વચન. ૧૬
 દીઠો સાધુ જનનો વાસ, અન્નમેલ આવ્યો લાં પાસ;
 પૂછ્યું પ્રભુ ક્યાંથી આવીયા, અમ ઉપર કીધી બહુ દયા. ૧૭
 સાધુએ કહ્યું નિશા વિશ્રામ, કરવાને આવ્યા આ હામ;
 વાત કરી એમ ઘડી અંધ ઘડી, એટલે સ્ત્રી પણ દૃષ્ટે પડી. ૧૮
 પછા પુત્ર દૃષ્ટે નવ સહુ, ભગવદી અચરજ પામ્યા બહુ;
 દીસે છે કાંઈ મોટી ખોડ, પતિ પત્ની નથી જાતી જોડ. ૧૯
 અન્નમેલે પણ કહી સહુ વાત, સુણી સાધુ સમજ્યા સાક્ષાત;
 સરવ વિચારે નિજ મનમાંજ, આપણ ક્યાંથી આવ્યા આજ. ૨૦
 વારુ એમ હરિ ઇચ્છા હશે, પણ એની ગતિ તે કયમ થશે;
 કંઈ જ્ઞાન કરીએ ઉપદેશ, મલીન ચિત્ત નવ લાગે લેશ. ૨૧
 તો પણ કરવો કાંઈ પ્રકાર, જેથી થાય એનો ઉદ્ધાર;
 અન્નમેલને કહે હરિજન, ગર્ભવંતી છે તુજ સ્ત્રીજન. ૨૨
 પુત્ર પ્રગટ થાશે એહને, નારાયણ કહેજે તેહને;
 અન્ય ધરીશ નહીં તેતું નામ, નારાયણથી થાશે કામ. ૨૩
 વાત એટલી સુણીને ત્યાંહાં, અન્નમેળ આવ્યો ધરમાહાં;
 સંતે પણ કંઈ કીધું એન, ગોવિંદ ગાતાં વીતી રેન. ૨૪

૧૪ ચારુ-સુંદર; શોભિતો. ચોતરો-ચોક્ક; ચોટલો. ૧૫ એટ્ટા કરવા-મરકરી
 વા. પુરજને-ગામના લોકોએ. ભોવને-(સં. મવન-વર) વેટ. ૧૮ નિશા-રાત્રિ.
 શ્રામ-વિસામો. ૧૯ ભગવદી-(સં. ભગવદીય) ભગવાનના ભક્તજન. જાતિ જોડ-
 ક જાતના. ૨૪ સેન-(સં. શવન) સૂઈ જઈ તે. રેન-(સં. રજની) રાત.

પ્રાતઃકાળે તો વૈષ્ણવ ગયા, અન્નમેલને કરીને દયા;
નિમિષ માત્ર પણ સાધુ સંગ, અદ્વજ જાય નહીં વચન અભંગ.
અન્ય પુરાણ તણી એ વાત, સંબંધ* મળવા કહી સાક્ષાત.

વલણ

સંબંધ મળવા કહી કથા, સતસંગનો મહિમાય. રે;
સહેજે પણ કરુણા કરે હરિ, ભક્તિ અદ્વજ ના જાય રે.

કડવું ૪ થું

રાગ દેશાખ

શુકદેવ કહે સુણો રાય, આગળ નિપની તે કહું કથાય.
જીને ઉદરે હતો જે ગર્ભ, તે તો પ્રગટ થયો સુત અર્ભ.
આવ્યું વચન વૈષ્ણવનું કામ, માટે પાણું નારાયણ નામ.
અન્નમેલને પુત્ર એ પ્યારો, ક્ષણું માત્ર ના મૂકે ન્યારો.
નવ સુતશું નહીં જેવો સ્નેહ, દશમાશું થયો તેહેવો સ્નેહ.
લાડ પાલણ કરે બહુ પ્રીતે, રાખે યત્ને પ્રાણની રીતે.
ખાનપાન સ્નાનાદિક સહુ, કરાવે પોતે પ્રીતે જ બહુ.
તોતલી તોતલી સુતવાણી, સૂણીને ઘણી મતિ લોભાણી.
પામ્યો માયાના સુખમાં હર્ષ, એમ વીત્યાં અઠ્યાશી વર્ષ.
એમ કરતા આવ્યો અંતકાળ, ક્ષણું પણ ના ભળ્યા ગોપાળ. ૧
સુતો મર્ણુ સજ્જનએ જ્યાંહાં, યમદૂત આવ્યા ત્રણ જ ત્યાંહાં. ૧
શ્યામ વર્ણુ વપુ વિક્રાળ, અન્નમેલે દીકા તત્કાળ. ૧
રક્ત નેત્ર ભયાનક દંત, કેશ લુંખરા ક્રોધી અત્યંત. ૧
ગ્રહા ગુરજ દેવા જીવ ત્રાસ, હસ્ત વિષે ધર્યાં છે પાશ. ૧

૨૫ નિમિષમાત્ર-આંખના પલકારા જેટલો વખત. વચન અભંગ-એ વચન એ નથી. * સંબંધ-સંબંધ. ૧ નિપની-નિષ્પત્તિ થઈ; બની. ૨ અર્ભ-બાળ. ૧૨ શ્યામ-કાળો. વર્ણુ-રંગ. વપુ-શરીર. વિક્રાળ-(સં. વિકારાલ) ભયંકર. ૧૩ રક્ત-રક્ત. દંત-દાંત. કેશ-માથાના વાળ. લુંખરા-ઢૂળ જેવા પીળચટા રંગના. ૧૪ ગુરજ-એક જાતનું મારવાનું અણીદાર હથિયાર. પાશ-ગળામાં નાંખવાનો કાસો.

- તેણે બાંધ્યો અનમેલ તાણી, દુષ્ટ બાણી રીસ બહુ આણી. ૧૫
 યમદૂતે કરી એવી ગત્ય, અનમેલ પામ્યો લય અત્ય. ૧૬
 છુટી ગયું ત્યાં મળ મૂત્ર, દુઃખ દેખી પોકાર્યો પુત્ર. ૧૭
 “ઓ નારાયણ! ઓરો આવ્ય, મુને આ લયથી તું મુકાવ્ય.” ૧૮
 એમ પુત્રને કરતાં પોકાર, વિષ્ણુદૂત આવ્યા ધાર્ધ ચાર. ૧૯
 “હાં હાં” શબ્દ કહેતાં હરિદાસ, છોડી નાંખ્યા અનમેળ પાસ. ૨૦
 યમદૂતને ક્યોં તિરસ્કાર, મારી ધક્કા ને કાઢ્યા બાહાર. ૨૧
 “કાણુ છો, રે દુષ્ટ! રહો ક્યાંહે, કહોં કેમ આવ્યા છો આંહે. ૨૨
 મુખે નામ ‘નારાયણ’ જેને, પાપી કેમ બાંધો છો તેને?” ૨૩
 એવું મુણીને બોલ્યા યમદાસ, મૃદુ વચન ધરીને ત્રાસ. ૨૪
 અમો ક્રિકર યમના છઠએ, પતિ પ્રેરે સાં અમો જઈએ. ૨૫
 જે કાઈ પાપી જીવ હોય અલ, તેને દષ્ટએ અમો દંડ સલ. ૨૬
 સારે વિષ્ણુદૂત બોલ્યા વાણી, એનું પાપ શું કહો વખાણી. ૨૭
 તેનું સાક્ષી તે કાણુ બતાવો, ક્યમ અન્યાય કરો છો આવો. ૨૮
 આ તો જોતાં કેવળ છે અધર્મ, કરે એમ કહેવો નૃપ ધર્મ. ૨૯
 જો છો દૂત ધરમના તમો, આપો ઉત્તર પૃથું અમો. ૩૦
 શું છે ધરમનું રૂપ તે ભાખો, છે અધર્મ કીયો કહી દાખો. ૩૧
 ધર્મવક્તાનું શું છે સ્વરૂપ, કાહો શિખવ્યું હોય યમભૂપ. ૩૨
 બિચારા જીવ દીન અનાથ, તેને ક્યમ પીડે તમ નાથ. ૩૩
 વિના જોયે ન્યાય અન્યાય, દુઃખ દે જીવને યમરાય. ૩૪
 વિના વાંક પિતા સુત મારે, કાની આગળ જઈ તે પોકારે. ૩૫
 તથા પીડે પ્રજાને રાય, તો પ્રજા કાને શરણે જાય. ૩૬
 તેવું માંજું તમારે રાય, સંતાપે પ્રાણી વણુ ન્યાય. ૩૭
 એમ કરતા હસો નિલ તમો, દીકું સારે જાણું આજ અમો. ૩૮

૧૬ ગત્ય-ગતિ. અત્ય-અતિ. ૧૮ ઓરો-પાસે. ૨૦ હરિદાસ-વિષ્ણુના

આધે. ૨૪ યમદાસ-જમના દૂતો. ૨૫ ક્રિકર-ચાકર; સેવક. પતિ-ધણી;
 માલિક, યમરાજ. પ્રેરે-મોકલે. ૨૯ નૃપધર્મ-રાજધર્મ, ઉત્તમ ધર્મ. ૩૨ ધર્મ-
 ક્ષતા-ધર્મની વાત કહેનાર.

એવું જોડ્યા ગોવિંદગણુ બ્યારે, યમદૂત વદા પછી સારે. ૩
 સ્વામિ સાંભજો વાત અમારી, આપ કાણુ છો કોહોને વિસ્તારી. ૪
 ચતુર્ભુજ દીસો રુડા રંગે, પીત વસન ધર્મી છે અંગે. ૪
 મસ્તક મુગટ કુંડળ શોભે કર્ણુ, સુંદર નખશિખ ઉત્તમ વર્ણુ. ૪
 તુલસીમાળા તિલક શોભા સારી, શંખ ચક્ર ગદા પદ્મ ધારી. ૪
 ભાસો છો મહા સમર્થ દક્ષ, કરો છો અન્નમેલની પક્ષ. ૪
 તમે પૂછી અમોને જે વાત, તેનો ઉત્તર લ્યો સાક્ષાત. ૪
 સ્વામી ધર્મનું રૂપ તો એહ, વેદે ભાખ્યું કરમ કરે તેહ. ૪
 નથી નિગમે કહ્યાં જે કર્મ, તે આચરણ થાય એ અધર્મ. ૪
 ધર્મવકતાનું પૂછ્યું જે રૂપ, તે તો વેદ નારાયણ સ્વરૂપ. ૪
 અન્નમેલનાં પૂછ્યાં જે પાપ, સાંભજો તેનો કહું જવાપ. ૪
 હુતો પ્રથમ તો પુણ્ય આચરણી, શુભ ધર્મ શકે કાણુ વરણી. ૫
 પછી બગજો શૂદ્ર સ્ત્રીની સંગે, દુષ્ટ આચરણુ કર્યાં બહુ અંગે. ૫
 મહા દુષ્ટ બ્રહ્મતા અપાર, નથી પુણ્યનો અંશ લગાર. ૫
 તેનું સાક્ષી પૂછ્યું કાણુ જેહ, જણુ બાર પ્રત્યક્ષ છે તેહ. ૫
 પૃથ્વી અપ તેજ વાયુ ને વ્યોમ, દિશાદેવ સુરજ ને સોમ. ૫
 ગાય સંધ્યા કાળ નિશદીશ, તે તો જાણે એનાં કિલ્મિષ. ૫
 ઇલાદિક તો પ્રગટ દૃષ્ટે દેખે, અમ નાથ જ્ઞાનદૃષ્ટે પેખે. ૫

૩૯ ગોવિંદગણુ-વિષ્ણુના પાર્ષદ. ૪૧ ચતુર્ભુજ-ચાર હાથવાળા. પીતવસન-
 પીળાં વસ્ત્ર. ૪૩ નખશિખ-પગના નખથી માથાની ચોટલી સૂધી. ૪૭ નિગમે-
 વેદમાં. ૫૪ અપ-પાણી. વ્યોમ-આકાશ. દિશાદેવ-દિશાઓના રક્ષક દેવો
 જેવા કે, પૂર્વ દિશાનો દેવ ઇંદ્ર, પશ્ચિમનો વરુણ, ઉત્તરનો કુબેર, દક્ષિણનો યમ વગેરે
 લીટી ૫૫-૫૬ ને બદલે એક પ્રતમાં એવા પાણુ પાઠ છે કે,

“પૃથ્વી અપ તેજ વાયુ ને વ્યોમ, દિશા દિગ્ગજ સૂર્ય ને સોમ;
 સંધ્યા દિવસ કાળ ને ગાય, એવા દ્વાદશ સાક્ષી કહેવાય.”

વળી બીજી લીટીને બદલે

“ગાયત્રી સંધ્યા કાળ નિશદિશ, તે તો જાણે એહનાં કિલ્મિષ”

એવા પાણુ એક બીજો પાઠ છે. સોમ-ચંદ્ર. ૫૫ કિલ્મિષ-પાપ.
 ૫૬ અમ નાથ-અમારા માલીક; યમરાજ.

પાપી પીઠ્યાનો શો અપરાધ, મિથ્યા શીઠ ધરો શિર બાધ. ૫૭
એણે 'નારાયણ' કહ્યું જોહ, એના પુત્રનું નામ છે તેહ. ૫૮
દેખી અમને એને ભય આગ્યો, 'નારાયણ' કહી પુત્ર બોલાગ્યો. ૫૯
તમો તે સાંભળીને શું આપ્યા, વિના જાણ્યો અમોને દખાવ્યા. ૬૦
નથી ભાવે લીધું હરિ નામ, તમે છોડાવો એને શું કામ. ૬૧

પલણ

કામ છોડ્યાનું છે કશું, એ છે મહા પાપી વ્રણ રે;
માટે વેધશું એહને, ન દેધશું બલુ કશ રે. ૬૨

કડવું ૫ મું

રાગ સિંધુ

શુકશ કહે સુણ ભૂપતિ, “હરિનામ મહીમા અતિ, સદુ ધર્મથડી અધિકા થણો રે.”
યમચર વાણી સાંભળી, વિજયદ્રુત બોલ્યા વળી, વરણ્યો જગ હરિનામ તણો રે

ઠાળ

હરિનામ મહિમા મહા મોટા, શું જાણો તમો મહ;
મહદ્ મુનિ કવિ કંઠએક જાણે, એવો છે અતિ ગૂઢ. ૧
તમો કહ્યું એણે પુત્રભાવથી, ગ્રહ્યું નારાયણ નામ;
તોપણ સઘળાં પાપ પરજાળ્યાં, સધયાં સર્વે કામ. ૨
અક્ષર ચાર નારાયણ જ્યમ ત્યમ, પણ મુખ બોલ્યો એહ;
પ્રાયશ્ચિત્ત સકળ દિવમિપનું કીધું નહીં સંદેહ. ૩
હરિનામે અથ એક જનમનાં, ગયે શું અચરજ આણો;
એનાં માહા પાતિક દોષિક અવતાર તણાં ગત જાણો. ૪
પૂરણ નામ નારાયણનું, સહ પાપ હરે લાં શું કહેવું;
એક વરણ હરિનામ તણો, સદુ દોષ દહે સઘ લેહેવું. ૫
સારે યમગણ કહે સાધારણ પાપ નામ હરિ આણે;
પણ એ મહા પાપીના મહા અથ મોટા તે કેમ પ્રજાણે. ૬

૫૭ બાધ-વાંક; અટકાવ. ૬૧ ભાવે-ખરા ભાવથી; અંતઃકલ્પથી. ૪ ગત-ગયાં.

૫ સધ-તરત તર. લહેવું-જાણવું; સમજવું. દહે-આળે. ૬ યમગણ-જનના દૂત.

‘ભયવશ થઈને સુતસંકેતે, સહજ ‘નારાયણ’ લાખ્યું;
 એટલામાં જ તમે એનું કયમ, બંધન છોડી નાખ્યું. ૭
 ‘સારે હરિજન કહે હે દુર્મતિ, વૃથા શું ડાહ્યાપણ ડોહોજો;
 વેદશાસ્ત્રમાં પ્રમાણ સધળે, નામ માહાત્મ્યને ખોજો. ૮
 અહો દૂત શ્રીકૃષ્ણ નામ તમે, સાધારણ રખે જાણો;
 માહાત્મ્ય અપરમિત બળ અકળિત, કહીએ અમે સત્ય પ્રમાણો. ૯
 તમે કહ્યું એક સહજ નામથી, કેમ છૂટે મહા પાપી;
 એ શું પાતિક નામ તો નાંખે, અધોર કિલમિશ કાપી. ૧૦
 વિપ્રતણા ધનકરે તરકર, મલપાની પણ હોય;
 મિત્રદોહી વળી ગુરુપત્નીશું, રમણ કરતો કાય. ૧૧
 માતપિતા હણનારો ગૌ-બ્રાહ્મણ-ગુરુ હત્યાકારી;
 શિશુ પશુ સ્ત્રી નૃપ આદિક પણ, જોણે નાંખ્યા હોય મારી. ૧૨
 આતતાયી ઇત્યાદિ દુષ્ટ હોય, જાતિ અધમ ચંડાળ;
 તે પણ છૂટી સઘ શ્રેય પામે, ગાતાં શ્રીગોપાળ. ૧૩

૭ સુતસંકેતે-છાકરાને બોલાવવાને મિથે. ૮ અકળિત-કળી ન શકાય એવું
 ૧૦ હરિનામ તો અધોર-મહા ભયંકર પાપને કાપી નાંખે છે, તો અન્યમેળના પાપને
 તે શો હિસાબ હતો? ૧૨ શિશુ-બાળક. ૧૩ આતતાયી-મનુષ્યવધ વગેરે અરાધ
 કામ કરનાર જેવા કે:-

અમિદોગરદશ્ચૈવ શલ્પાતી ધનાપહઃ । ક્ષેત્રદારહરશ્ચૈવ ષહેતેત્વાતતાયિનઃ ॥ (ક્ષિરસ્વામી
 (૧) ધર વગેરેમાં આગ લગાડનાર, (૨) કોઈને ઝેર ખવડાવીને મારી નાંખ
 નાર, (૩) હથિયારવડે કોઈનો ઘાત કરનાર, (૪) કોઈનું ધન હરણ કરનાર, (૫)
 કોઈનું ખેતર લઈ લેનાર, અને (૬) કોઈની સ્ત્રીનું હરણ કરનાર, એટલા આતતાયી
 કહેવાય છે. વળી શ્રીમદ્ભાગવતના પદ્યમસ્કંધમાં કહ્યું છે કે,

સ્તેનઃ સુરાપો મિત્રઘ્નો વ્રહ્મહા ગુસ્તરુપગઃ । સ્ત્રીવાલપિતૃહંતારો નોચપાતકિનોઽપરે ॥
 ચોર, દારૂ પીનાર, મિત્રને મારી નાંખનાર, બ્રહ્મહત્યા કરનાર, ગુરુસ્ત્રી સાથે
 સમાગમ કરનાર, સ્ત્રીહત્યારો, બાલહત્યા કરનાર, માખાપને મારી નાંખનાર, એનાથી
 મહા પાતકી બીજા કોઈ નથી. એ જ પ્રમાણે તૃતીયસ્કંધમાં પણ કહ્યું છે કે,
 માતૃહાપિતૃહા ગોત્રો વ્રહ્મ આચાર્યઘાતવાન્ ।

પીગથી વા પતન થાતાં, ભયવશ વા દે કોઈ માર;
આખડતાં વા હાંસી વિષે, કરતાં પુત્રાદિ પોકાર. ૧૪
રાગ આલાપ કરતાં વા, ગાથા પદ સ્થંભન હામે;
ત્રય તાપે વા શિથળપણે કે, પરાધીનતા પામે. ૧૫
સેહેજ આપત્તિ દીડેથી, અહી ચોર પ્રેતાદિક ત્રાસે;
અચ્યુત નામ ઉચ્ચાર કરે તો, અથ દુઃખ નાવે પામે. ૧૬
જ્ઞાને અથવા અજ્ઞાને પણ, હરિ એહેતું દેહેવાય;
હોય દુષ્ટ ચિત્ત તદ્દપિ અશેયે, કળિમળ પ્રસ્રે થાય. ૧૭
જાણુ અનણુપણે પણ જેમ, અસ્તામાં અગ્નિ બાળે;
તેમ અનંત અભિધાનવન્દિ, સદ્ય કુર્મકાષ્ટ પ્રગળે. ૧૮
અમૃત આહાર થયો અજ્ઞાને, તોપણ અમર થઈ જાય;
એમ જાતિગુણુ કૃપણુ નામનો, સેહેજે પણ મુખદાય. ૧૯

૧૪ પતન થાતાં-એકદમ જમીન ઉપર પડી જવાય તે વખતે. ભયવશ-ખીક
લાગે તે વખત. દે કોઈ માર-કોઈ માર મારે તે વખત. આખડતાં-કોઈ ખાઈ
પડી જતાં. હાંસી વિષે-મદકરીમાં પણ. કરતાં પુત્રાદિ પોકાર-છોકરા વગેરેને બોલા-
વતી વખત. ૧૫ રાગ આલાપ કરતાં-ગાયન ગાતાં. ગાથા-વાર્તા (વાર્તા કહેતી
વખત). પદસ્થંભન હામે-પગ વાંકો પરવાથી એકદમ હાથ રહેતું પડે તે વખત. ત્રય
તાપે-આથિ, વ્યાથિ ને દુષ્પાથિ એ ત્રણ તાપ થાય તે વખતે. શિથિલપણે-શરીર
નરમ થયું હોય ત્યારે. પરાધીનતા પામે-પાટકાને તાણે થયા હોઈએ ને તેની દૈવ્યાથી
ન છૂટે બોલતું પડે ત્યારે. ૧૬ ખીચ પ્રતમાં “મનુજે આકૃતિથી દીડેથી ચોરે
એહ પ્રેતાદિક ત્રાસે” એવો પાક છે. સેહેજ આપત્તિ દીડેથી-આચિત્તું કંઈ દુઃખ આવી
પડે ત્યારે. અહિ-સાથ. પ્રેતાદિક-સૂત વગેરે. અચ્યુત-ત્રીકુંજ બગવાન, અથ
દુઃખ-પાપનું દુઃખ. નાવે-ન આવે. ૧૭ અશેયે-મંપૂર્ણ. કળિમળ-કલિયુગનાં
કર્મ. યમદૂત પ્રતિ શ્રી ભગવદ્વચન છે કે,

સંકેતે પરિહાસે વા સ્તંભં હેલનમેવ વા । વૈકુળ્લનામગ્રહણમશેષાવહરં વિદુઃ ।

૧૮ અનંત-જેનો પાર ન પામી શકાય એવું. અભિધાનવન્દિ-ભગવાનના નામ-
રૂપી અગ્નિ. કુર્મ કાષ્ટ-નકારાં કર્મરૂપી લાકડાં. પ્રગળે-બાળે. પાંડવગીતામાં
આવું જ વચન છે કે,

દરિદ્રરતિ પાપાનિ કુશ્વચિત્તૈરપિ સ્મૃતઃ । અતિચ્છવાપિ સંસ્મૃટો વ્રહ્મ્યેવ હિ પાવકઃ ॥

એક અક્ષર શ્રી કૃષ્ણતણો, જેટલાં મહા પાતિક ધોય;
 જન્મથી મર્ણુ લગી પ્રાણીથી, તેટલું પાપ નાં હોય. ૨૦
 કાટી વર્ષનો અંધકાર, કાઈ મંદિરમાં હોય જ્યમ;
 દીપ એક દીઠે સઘ નાશે, નામધડી અથ ત્યમ. ૨૧
 બીતર બાલ પ્રકાશ ઉભય સ્થળ, કૃષ્ણ કૃષ્ણે મુખ થાય;
 ઉમર દીપ ધરે જ્યમ આંગણુ, સદન તિમિર સઘ જાય. ૨૨
 ઉલટું વા અરધુ પણ જે કાઈ, રામ નામ આલાપે;
 તે પણ થાય સદૃશ અથ દુષ્ણ દહી, નિર્ભય પદ પ્રભુ આપે. ૨૩
 અગ્નિકેરો તણુઓ પણ જ્યમ, કાષ્ટ સકળને બાળે;
 એમ નામ અરધું પણ દીધું, અગેષ અથને ટાળે. ૨૪
 ગુણિકા એક હતી મહા પાપી, દુષ્ટિતની કરનાર;
 તેણે પોપટ બણાવતાં, 'રા'કાર કયો ઉચ્ચાર. ૨૫
 મકાર મુખથી કહેતાં પહેલી, પામી તે ત્યાં મર્ણુ;
 અર્ધ રામના નામ પ્રતાપે, પ્રાપ્ત થયાં હરિ ચર્ણુ. ૨૬
 અર્ધ નામનું પ્રકટ માહાત્મ્ય એ, મુણો અખળાનું કહીએ;
 વેદશાસ્ત્ર પણ પ્રકટ પોકારે, સત્ય અમો પણ લહીએ. ૨૭
 પણું અવળું જેમ બીજાં ક્ષેત્રમાં, તે પણ ઉગે સત્ય;
 રામ નામ પણ ત્યમ ઉલટું, કૃણ આપે મહીમા અત્ય. ૨૮

૨૧ નામધડી-શ્રીકૃષ્ણનું નામ લીધાથી. ૨૨ સદન-ઘર. ઉમરા ઉપર દીવો
 મૂકવાથી જેમ ઘરની અંદર અને આંગણામાં અજવાળું થાય છે, તેમ મુખમાં શ્રીકૃષ્ણનું
 નામ લીધાથી અંદર-હૃદયમાં અને બાહ્ય-જગતમાં પણ પ્રકાશ થઈ રહે છે. ૨૩ ઉલટું
 અથવા અરધું નામ લેવાથી પણ કૃણ થાય છે. તેનાં દૃષ્ટાંત આગળ આપે છે. અર્ધું
 નામ લેવાથી ગુણિકાં તરી છે, અને ઉલટું નામ લેવાથી પણ વાદભીક્ષિનો ઉદ્ધાર થયો
 છે, એ સુપ્રસિદ્ધ છે. ૨૫ રાકાર-રામ રાખેના પહેલો અક્ષર રા. પોપટ બણાવતી
 વખત ગુણિકા "રામ" કહેવા જતાં રા અક્ષર બોલતાં જ મરણ પામી અને મ અધૂરો
 રહી ગયો. તે છતાં ભગવાને એટલા અર્ધાં નામોચ્ચારથી જ તેને મોક્ષ આપ્યો.
 ૨૮ મહીમાં-પૃથ્વીમાં. અત્ય-અતિ; ઘણું. ખેતરમાં બી અવળું પણું હોય તોપણ
 ઉગે છે. તેમ રામનું નામ ઉલટું લેવામાં આવે, તોપણ તે જગતમાં ઘણું કૃણ આપે છે.

વાલ્મીકિ મુનિને સમ ઋષિએ, ઉપદેશ કર્યો કહે રામ;
 તે પણ નવ આવડીયું એવો, હુતો તે અધધામ. ૨૯
 ‘મરા મરા’ મુખ ૨૮ણ કર્યેથી, સર્વ દોષ દુઃખ વામ્યો;
 શત કોટી રામાયણ રચના, કીધી એ ગતિ પામ્યો. ૩૦
 પ્રાયશ્ચિત્ત પાપ ટળવાનાં, મનુ આદિક સહુ ભાખ્યાં;
 ચાંદ્રાયણ આદિક વ્રત કષ્ટો, સાધન બહુ વિધિ દાખ્યાં. ૩૧
 જે વિધ અધ હરિ નામ હરે, તે વિધ તેથી નવ જાય;
 મૂળ વાસના રહે છે તેથી, પુનઃ પ્રકટ થાય. ૩૨
 હરિ નામ સર્વ પાપ હરે, ને કર્મ વાસના કાપે;
 દુઃખ દહે ને સંપત્તિ દે વળી, હરિપદ નિર્ભય આપે. ૩૩
 સરળ ધણું ને શ્રમ નહીં જેમાં, નહીં સાહિત્યનું કામ;
 સામ્રથ બહુ સહુ સાધન કરતાં, એવું નારાયણ નામ. ૩૪
 પરમ પવિત્ર પરમ દૈવત, એ આનંદ મંગળ રૂપ;
 પરમ ભદ્ર એ પરમ ભાગ્ય, હરિ નામ દે હરિ સ્વરૂપ. ૩૫
 એ અક્ષરનું કૃષ્ણ નામ પણ, સહુ સાધનનું ભૂપ;
 સર્વ દ્રવ્ય જેમ રત્ન અંશ, ઝાઝાં લઘુ રત્નનું રૂપ. ૩૬
 સર્વ દ્રવ્ય મણિમાં છે જ્યમ, ત્યમ નામ વિષે સાધન;
 કૃષ્ણ નામ ગ્રહે તેને વળતી, ન રહ્યું કરવું અન્ય. ૩૭
 યજ્ઞ તપાદિક કર્મ અન્ય, મંત્રે નવ પૂરણ થાય;
 સંપૂર્ણ હોય તદા જદા, હરિ નામ જે અંતે ગાય. ૩૮

૨૯ અધધામ-પાપનો ભંડાર. ૩૦ “રામ” ને ઉલટું કરીને બોલીએ તો “મરા” થાય તેવો ઉચ્ચાર વાલ્મીકિ ઋષિએ કર્યો હતો. ૩૧ મનુ આદિક-મનુ ભગવાન વગેરેએ. ૩૪ સામ્રથ-સામર્થ્ય; બળ. ૩૫ દે હરિ સ્વરૂપ-હરિરૂપ બતાવે. ૩૬ સહુ સાધનનું ભૂપ-અથા સાધનમાં રાજા બરાબર; સૌથી શ્રેષ્ઠ સાધન. ૩૬ સર્વ.....રૂપ-રત્નની કીમત સૌથી વધારે હોય છે, તેથી સૌ દ્રવ્ય રત્નના અંશ ગણાય. તેથી દ્રવ્ય ઝાઝાં હોય તોપણ તે લઘુ-નાનાં જ કહેવાય છે. તે જ પ્રમાણે શ્રીહરિનામ એ રત્ન બરાબર છે, અને બીજાં સાધનો દ્રવ્યરૂપ હોવાથી તેનાથી ગૌણ છે. ૩૮ યજ્ઞ તપ વગેરે કર્મો મંત્રોચ્ચારથી પૂર્ણ થતાં નથી, પણ જ્યારે છેવટે શ્રીહરિના

કૃષ્ણ નામ છે પોતે પૂરણ, કરે અવરને પૂર્ણ;
કર્મ વિષે ન્યૂનાદિ દોષ તે, કૃષ્ણ નામ કરે ચૂર્ણ. ૩૯
વલણ.

ચૂરણ કરે સહુ દોષને, એવું શ્રીપતિનું નામ રે;
સુક્તિ આપે મનગમી, વળી ધર્મ અર્થ ને કામ રે. ૪૦

કડવું ૬ હું

રાગ ભીલડી

શુકળ કહે હરિ નામનો, રૂપ સુણી લે મહિમાય;
વિષ્ણુદત્ત ગોસ્વા વળી, હું કહું તેહ કથાય. ૧
ગોવિંદગણ કહે સાંભળો, તમે સહુ યમના દત્ત;
નારાયણના નામનો, મહિમા છે અદ્ભુત. ૨
સર્વ ધર્મ સાધનનું ફળ, એ એકમાં ભાખ્યું;
અચ્યુત પદ ધરણ કરે તે, એ જ થકી છે દાખ્યું. ૩
વિષયી મુમુક્ષુ મુક્તને પણ, નામ એ જ છે સાર;
બંધ મુક્ત જન સર્વેને એ, હરિ નામ અધિકાર. ૪
પરમ મહોત્સવ એહ છે, હરિ કીર્તન કરવું;
પરમ લાભ તે જાણવો, પ્રભુ નામ સમરવું. ૫
મહા રમ્ય સચિકર ઉચિત, સત્ય તત્ત્વ તે એહ;
શોકાર્ણવ એ શોખણ કરે, નામ નહીં સંદેહ. ૬
માહા ઘોર સંસારને, પામી જન ક્રોધ;
તેહને વશ થયો થકા, કૃષ્ણ કેહેતો હોય. ૭

નામનો ઉચાર કરવામાં આવે છે ત્યારે જ તે તે કર્મો પૂર્ણ થયેલાં ગણાય છે. દરેક કર્મને
અંતે હરિસ્મરણ કરવાનો રિવાજ છે. શાંતિપાઠ બાણાય છે, એ પણ હરિનામકીર્તન જ છે.

अथ स्मृत्या च नामोक्त्या तपोयज्ञक्रियादिषु ।

न्यूनत्वं पूर्णतां याति सद्यो वंदे तमच्युतम् ॥

૬ રમ્ય-સુંદર. ઉચિત-યોગ્ય. શોકાર્ણવ-શોકરૂપી સમુદ્ર. શોખણ કરે-
શોખી લે; સૂક્ષ્મી નાંખે.

તે સઘ તેથી મુકાઇને, સહુ ભીતી પામે;
 ભય તે જનને બેઠને, ઉલટો ભય પામે. ૮
 વિપયાતુર મન કામના, ધચ્છે વારે વારે;
 ભ્રમ મતિ કાંઈ સૂઝે નહીં, અજ્ઞાનને અંધારે. ૯
 તરવા ભવાર્ણવ તેહને, નૌકા છે એહ,
 રામ નામ રટણ કરે, એમાં નહીં સંદેહ. ૧૦
 કામી ક્રોધી લોભીઓ, માયાનો આસક્ત;
 નિદ્રક વિશ્વાસઘાતકી, વૃથા વાણીનો વક્ત. ૧૧
 અધમ બ્રહ્મ નિર્દય, કૃપણ હસારો દુષ્ટ;
 મૂરખ દુર્બળ દરિદ્રી, પર સુખે અતુષ્ટ. ૧૨
 આળસુ કાયર ફ્લેશીયો, કપટી દુઃખ ધામ;
 એવાને પણ તારવા, સત્રથ હરિનું નામ. ૧૩
 એવું નામ શ્રી કૃષ્ણનું, તેને જે નવ ગાય;
 તે જન અધમ તે અભાગીયા, ચંડાળ તે કહેવાય. ૧૪
 તે ચંડાળ મટે સર્વથા, જેને સુખે રામ નામ;
 તપ યજ્ઞ તીરથ તેણે કર્યાં, જે સર્વ ધરમનું ધામ. ૧૫
 વેદ શાસ્ત્ર તેણે ભણ્યાં, યોગ અષ્ટાંગ સાધ્યા;
 જ્ઞાન ધ્યાન કરી ધારણા, ઇશ તેણે આરાધ્યા. ૧૬

૮ હરિનામ લેનારને બેઠને ભય ઉલટો ભય પામે, અર્થાત્ તેની પાસે કોઈ
 તનો ભય આવે ન નહિ. ૯ વિપયાતુર-વિપય સુખની લાલસાઓમાં પીડાતો.
 ૧૦ ભવાર્ણવ-સંસારરૂપી દરિયા. સંસારરૂપી દરિયા તરવાને માટે શ્રીહરિનું નામ,
 ૧૧ નૌકા-હોડીરૂપ છે. ૧૨ માયાનો આસક્ત-માયામાં લપટાઈ રહેલો. વૃથા
 ૧૩ વાણીનો વક્ત-ભૂલું વચન બોલનાર. ૧૪ પરસુખે-પારકાના સુખમાં. અતુષ્ટ-સંતોષ ન
 ૧૫ પામનારો; અદેખો. ૧૬ બીજી પ્રતમાં એવો પાઠ છે કે “તે ચંડાળ મોટો સર્વથા,
 ૧૭ ને સુખ નહિ રામ નામ.” શ્રીમદ્ભાગવત તૃતીયસ્કંધે દેવહૂતિ પ્રત્યે કપિલદેવનું વચન છે કે,

અહો વત શ્વપચતો ગરીયાન્ યજ્ઞિદ્વાગ્રે વર્તતે નામ તુભ્યમ્ ।

વળી ગીતામાં પણ ભગવદ્વાક્ય છે કે,

અપિ ચેત્ સુદુરાચારો મજતે મામનન્યમાક્ ।

સાધુરેવ સ મન્તવ્યઃ સમ્યગ્ વ્યવસિતો હિ સઃ ॥

૧૬ યોગ અષ્ટાંગ-આઠ પ્રકારના યોગ; યમનિયમાદિ.

તેણે સુક્રીત જપ વ્રત કર્યાં, તે પવિત્ર ને દાની;
 તે પંડિત હરિભક્ત, તે નેમી વિજ્ઞાની. ૧૭
 જીવનમુક્ત તેહેને જાણુવો, સહુ સાધન ધામ;
 રનેહ સહિત સદા જે જને, રટયું કૃષ્ણનું નામ. ૧૮
 ગ્રહણ સમે કાશી વિષે, કરે કાટી ગૌ દાન;
 કાટી માધ માસ ત્રયાગમાં, કરે ગંગા સ્નાન. ૧૯
 અયુત સોમ યજ્ઞ પણ કરે, મેરુ સમ હેમ દાન;
 તોહે ના આવે સહુ મળી, હરિ નામ સમાન. ૨૦
 કન્યા દાન હય ગજ રત્ન, મણિ ભૂમિ આપે;
 વસ્ત્ર આભૂષણ દ્રવ્ય દેઈ, દીનતાં દુઃખ કાપે. ૨૧
 અન્ન ઉદક સુવાસ દે, ઇચ્છા ફળ દાન;
 તો પણ તે આવે નહીં, કૃષ્ણ નામ સમાન. ૨૨
 પડે ચઢી ગિરિ શિખરથી, કરે પંચાગ્નિ સેવા;
 પૃથ્વી પરિક્રમા સહુ કરે, મખ હયમેધ જેવા. ૨૩

૧૭ સુક્રીત-સુદૃત; સારાં કામ. દાની-દાન આપનાર. નેમી-નિયમી; નિયમ
 પાળનાર. ૧૮ જીવનમુક્ત-જીવતાં જ મુક્તિ પામેલો; સંસાર ઉપરથી જેની આસક્તિ
 તદ્દન હઠી ગઈ હોય અને જેને પ્રભુ સાક્ષાત્કાર થયો હોય તે. સહુ સાધનધામ-બધ
 સાધનોનું સ્થાન. શ્રીવિષ્ણુસહસ્રનામમાં વચન છે કે,

યોગો જ્ઞાનં તથા સાંખ્યં વિયાઃ શિલ્પાદિ કર્મ ચ ।

વેદઃ શાસ્ત્રાણિ વિજ્ઞાનમેતત્ સર્વં જનાર્દનાત્ ॥

૧૯ માધ માસ-માધ માસમાં તીર્થક્ષેત્રમાં સ્નાન કરવું તે. ૨૦ અયુત
 દસ હજાર. હેમ-સોનું. પાંડવગીતામાં પણ કહ્યું છે કે,

મોકોટિદાનં ગ્રહણે તુ કાશી । મકપ્રયાગેઽયુતકલ્પવાસી ॥

ચજ્ઞાયુતં મેરુસુવર્ણદાનમ્ । ગોર્વિદનામાનિ તદસ્તિ તુલ્યમ્ ॥

૨૧ હય-ઘોડો. ગજ-હાથી. ૨૨ ઉદક-પાણી. સુવાસ-સુગંધી પદાર્થો;
 ઇચ્છાફળ-જેની જે ઇચ્છા હોય તે તેને આપવું તે. ૨૩ પંચાગ્નિ-દેવતાની પાંચ ધુણીઓ
 કરી વચ્ચે બેસી તપ કરવું તે. પરિક્રમા-પરિક્રમણ; પ્રદક્ષિણા કરવી તે. હયમેધ-અશ્વમેધ.

દેહદમન બહુ વિધ કરે, સાધન કોટી ભુક્તિ;
તો પણુ નામ અચ્યુત વિના, પામે નહીં મુક્તિ. ૨૪
સાધન છેક જૂઠાં નથી, બળ સમ ક્ષણદાય;
પણુ હરિ નામ પ્રતાપ બહુ, માટે સમતા ના થાય. ૨૫
ચંદ્ર તારા દીપ દીપિકા, જે વિધ્યે તમ કાપે;
વીર્ય પોતાના માફકે, તે પ્રકાશ તો આપે. ૨૬
પણુ ના ટળે નિશા કાષ્ઠી, તે સુરજ જેમ ટાળે;
તેમ હરિ નામ સાધન સહુ, જુઓ જ્ઞાન અળવાળે. ૨૭
કૃષ્ણ નામ ગુણ છે ઘણા, ભગવદી જન જાણે;
રાત દિવસ ના મુકે કદા, અન્ય મન ના આણે. ૨૮
જેમાં વિચિત્ર વાણી ઘણી, પદ લાલિત્ય સારું;
પણુ હરિ નામ જેમાં નથી, તે તો સઘળું નકારું. ૨૯
કાગ તીરથ તેને કહે, મોટા મુનિવર જ્ઞાની;
સ્પર્શ તેને કરતા નથી, અપવિત્રતા માની. ૩૦

૨૪ નામ અચ્યુત વિના-શ્રીહરિના નામ વગર. આખું જ શ્રીમદ્ભાગવતની
ટીકામાં શ્રીધરસ્વામીએ પણુ કહ્યું છે કે,

તપન્તુ તપૈઃ પ્રતપન્તુ પર્વતૈરટન્તુ તીર્થાનિ પઠન્તુ ત્રાગમાન્ ।

યજન્તુ યાગૈર્વિવિધૈસ્તુ યોગૈર્હરિં વિના નૈવ મૃત્યું તરન્તિ ॥

૨૫ બળસમ ક્ષણદાય-બધાં સાધન પોતપોતાના બળ પ્રમાણે ક્ષણ આપે છે.
સમતા-સમાનતા; બીજાં સાધન સાથે સરખામણી. ૨૬ વિધ્યે-વિધિયે; રીતે.
તમ-અંધારું; અજ્ઞાન. વીર્ય પોતાના માફકે-પોતાના બળ પ્રમાણે. ૨૭ નિશા-
રાત્રી. જુઓ જ્ઞાન અળવાળે-જ્ઞાનના અળવાળાવડે જુઓ; અથવા જુઓ કે તે (હરિ-
નામનું સાધન) જ્ઞાનને પણુ અળવાળે છે, પ્રકાશ આપે છે. કારણ કે હરિનામ એ જ
સહુ સાધનનું સાધન છે. ૨૮ ભગવદી-ભગવદીય; ભગવાનના જન; વૈષ્ણવ. ૨૯ જે
વાણીમાં વિચિત્ર રચના હોય અને પદલાલિત્ય-શબ્દોની સુંદરતા પણુ સારી હોય,
છતાં પણુ તેમાં જે હરિનામ ન હોય તો તે બધું નકારું છે. ૩૦ એવી વાણી
તે કાગતીર્ય-અપવિત્ર વસ્તુ જેને મોટા જ્ઞાની મુનિવર સ્પર્શ કરતા નથી.

- ગિરા અખાધ્ય અગમ્ય છે, છંદ ગણુ દોષ ભારી;
પદે પદે કૃષ્ણુ નામ છે, તો કથા તે સારી. ૩૧
- ભગવદી જન તેને ભાવયું, સાંભળે ગ્રહે ગાય;
જેમાં જશ જુગદીશના; માટે મન લોભાય. ૩૨
- કૃષ્ણુ નામ રસ જે પીએ, તેને અન્ય ના ભાવે;
જીવનમુક્ત પણ એ જપે, ખીલું મન ના લાવે. ૩૩
- શા માટે તે સાંભળો, કારણ કહું તેહેતું;
સહુ મૂકી હરિ નામમાં, લોભયું મન જેહેતું. ૩૪
- વારે વારે વેદશાસ્ત્રનો, જેણે કીધો વિચાર;
હિપનિષદના અર્થનો, જોયો છે પણ સાર. ૩૫
- તત્ત્વ તેમાંથી એ નીકળ્યું, નિશ્ચે શ્રીકૃષ્ણુ નામ;
એ સરખું એકે નહીં, મન પૂરણુ કામ. ૩૬
- માટે છોડી સહુ ધરમને, હરિ નામે લોભાયા;
શેષ શંકર નારદાદિકે, સદા હરિ ગુણુ ગાયા. ૩૭
- જે નવ સમજે માહાત્મ્યને, તેણે એમજ લેહેતું;
સાર માટે મોહોટે ગ્રહ્યું, માટે હરિ હરિ કહેતું. ૩૮
- વિના શ્રમે સુખ છે ધણું, મન ભાવે માણો;
સર્વસ્વ ધન હરિ નામ છે, તે સરવે કાઈ જાણો. ૩૯
- પરમ ગુરુ હરિ નામ છે, સ્વામી પણ એ નામ;
કૃષ્ણુ નામ સત સંગ છે, નામ એજ વિશ્રામ. ૪૦

૩૧ ગિરા-વાણી. અખાધ્ય-ખાધી ન શકાય એવી; અંધન વગરની, પ્રબંધ દોષ-
વાળી. અગમ્ય-ન સમજાય એવી; દૂર. છંદ-કાવ્યનાં વૃત્ત; શાદૃશ, વસંતતિલકાદિ-
ગણુ-છંદશાસ્ત્રમાં કહેલા અક્ષરસમૂહો; મગણુ યગણુ રંગણુ સંગણુ તંગણુ જગણુ મગણુ
ને જગણુ એવા આઠ છે. જેમાં છંદ અને ગણુદોષ હોય; સમજાય ના એવી હોય
અને પ્રબંધ દોષવાળી હોય, છતાં તેમાં જે પદે પદે કૃષ્ણુ નામ હોય તો તે વાણી
સારી જ છે. ૩૭ ગુણગાને યથાપ્રીતિઃ ઇત્યાદિ શ્રીમદ્ભાગવતમાં પણ કહ્યું છે.

૩૮ મહાજનો યેન ગતઃ સ પન્થાઃ એ નીતિવાક્ય છે.

નામ વેદ નામ શાસ્ત્ર છે, નામ સર્વ પુરાણુ;
 હરિ નામ જીવન જાણવું, નામ વધ્ધલ પ્રાણુ. ૪૧
 કૃષ્ણ નામ સહોદર સહુ, નામ માત ને તાત;
 જ્ઞાતિ કુટુંબ એ નામ છે, નામ સખા ને ભ્રાત. ૪૨
 કૃષ્ણ નામ દ્રવ્ય જાણવું, રામ નામ વિદ્યાય;
 નામ ભૂપણુ નામ શિરમણિ, નામે પોપણુ કરાય. ૪૩
 રામ નામ જ્ઞાન જાણવું, ધ્યાન જપ તપ જોગ;
 તીરથ નેમ વ્રત નામ છે, હરિ નામ મુલોગ. ૪૪
 અચ્યુત નામ સ્વધર્મ છે, નામ શુદ્ધિ વિવેક;
 કૃષ્ણ નામ મંત્ર જાણવો, નામ યજ્ઞ અનેક. ૪૫
 સુકૃત દાન હરિ નામ છે, નામમાં સહુ ધર્મ;
 સર્વે અર્થ એથી સરે, કાઈજ જાણે મર્મ. ૪૬
 એવું સત્રથ હરિ નામ તે, અનભેળે લીધું;
 પ્રાયશ્ચિત્ત કાટી જન્મનાં, અધતું એણે કીધું. ૪૭
 સર્વ એને પૂરણુ થયું, નુન્ય નથી આણું માત્ર;
 મન ગમતી મુક્તિ પામવાને, થયો છે એ પાત્ર. ૪૮
 લેઈ જઈએ હવડાં અમે, એને વૈકુંઠ ધામ;
 પણ પ્રભુની આજ્ઞા નથી, માટે કરીએ ના કામ. ૪૯

૪૩-૪૬ પાંડવગીતામાં પણ કહ્યું છે કે,

નિમિષં નિમિષાર્ધં વા પ્રાણિનાં વિષ્ણુર્ચિંતનમ્ ।
 કૃતકોટિસહસ્રાણાં ધ્યાનમેકં વિશિષ્યતે ॥ ૭૩ ॥
 મનસા કર્મણા વાચા યે સ્મરન્તિ જનાર્દનમ્ ।
 તત્ર તત્ર કુરુક્ષેત્રં પ્રયાગં નૈમિષં વનમ્ ॥ ૭૪ ॥
 આલોચ્ય સર્વશાસ્ત્રાણિ વિચાર્ય ચ પુનઃ પુનઃ ।
 હૃદમેકં મુનિષ્પન્નં દ્યેયો નારાયણઃ સદા ॥ ૭૫ ॥
 શરીરં નવ છિદ્રાણિ વ્યાધિદુઃસ્વકલ્પેશ્વરમ્ ।
 ઔપચં જાહ્વીતોયં વૈદ્યો નારાયણો હરિઃ ॥ ૭૬ ॥

૪૮ નુન્ય-ન્યૂન; આછાપણું.

માટે તમે જાવો આંહાં થકી, આવ્યા છો તેવા;
સ્વામી પ્રેર્યા અમો આવશું, ફરી એને લેવા. ૫૦
જો આંહાં ફરિ કદિ આવશો તો, ખાશો તમે માર;
હરિ નામ લે ત્યાં તમતણો, છે નહિ અધિકાર. ૫૧

વલણ

“અધિકાર નહિ ત્યાં તમતણો, સાંભળો સહુ યમભૂત રે;
વૃથા વાયક વદતા નથી, તે માનજો તમે સત્ય રે.” ૫૨

કડવું ૭ મું

રાગ સોરઠો

શુકલ વળતા ખોલીઆ વળી, સાંભળ પરિક્ષત રાયજી;
સાર પછી ક્યમ નિપજ્યું તે, હું કહું તુજને કથાયજી. ૧
વિષ્ણુ ભક્તનાં વચન સુણીને, ધર્મ યુક્ત અદ્ભુતજી;
સંયમની નગરી અત્યે પછી, ગયા સરવ યમ દૂતજી. ૨
શ્રી હરિજન વૈકુંઠ પધાર્યા, અન્નમેળ રહ્યો સાંહેજી;
સુખ થયું પછી ચેતના આવી, સારે વિચાર્યું મનમાંહેજી. ૩
“આ મહું શું અવલોક્યું હવડાં, સ્વપ્ન હશે કે સત્યજી;
કે મહું કોઈની માયા દીડી, કે ભ્રમ પામી મત્યજી.” ૪
વળી વિચાર કર્યો મન સાથે, ન હોય માયા ના સ્વપ્નજી;
ના ના ભ્રમશુદ્ધિ પલુ નથી, થયાં પ્રત્યક્ષ દરશનજી. ૫
ત્રણ જણ કો આવ્યા ભયંકર, બાંધ્યો તેણે મુને તાણીજી,
મહું ભય પામીને પુત્ર પોકાર્યો, કહી નારાયણ વાણીજી. ૬
તે સુણી ચાર ધાઈ આવ્યા હુતા, કોઈ સ્વજન રૂપ પલુ સારાજી;
તેણે દુષ્ટને અળગા કીધા, ને બંધન છોડ્યાં મારાજી. ૭

૫૨ યમભૂત-યમરાજના સેવકો. ૨ સંયમની-યમરાજની નગરી. ૩ ચેતના-
શુદ્ધિ; જ્ઞાન. ૪ મત્ય-મતિ; શુદ્ધિ. ૭ સ્વજન-પોતાના માણસ; આત્મ-આત્મા
વિષ્ણુના પાર્શ્વદ. દુષ્ટ-પાપી; અહીં યમના દૂત.

શ્રી નારાયણનું નામ વખાણ્યું, તે મેં દીઠું અત્યક્ષણ;
 તે માટે મને ભયથી મૂકાવ્યો, ને કીધી મારી પક્ષણ. ૮
 વચન પરસ્પર તે જ્યમ બોલ્યા, તે હજી સ્મરણે મુજનેણ;
 દુષ્ટે તો માહારું પાપ પ્રકાશ્યું, નામ માહાત્મ્ય કહ્યું સ્વજનેણ. ૯
 એ તો એજ નિશ્ચે થયું મુજને, પેલા ચાર તો હરિદાસણ;
 ત્રણ કૂર તે યમના કિંકર, જેણે દીધો મુને ત્રાસણ. ૧૦
 તેણે મુને પીજ્યો તે ન્યાયે, મહેં કીધાં ઘણાં પાપણ;
 પુત્રભાવે પણ કહ્યું નારાયણ, છુટ્યો હું તે જ પ્રતાપણ. ૧૧
 સુતનું નામ નારાયણ એહેવું, હરિભક્તે જે ધરાવ્યુંણ;
 આજ તેનું હું કારણ સમજ્યો, અંતકાળે કામ આવ્યુંણ. ૧૨
 દુષ્ટ હુતો હું તે માટે મુને, કીધો ના જ્ઞાન ઉપદેશણ;
 તોહે મને ઉપકાર કર્યો આ, જેણે ટાળ્યા મારા ક્લેશણ. ૧૩
 ધન ધન રે હરિજન સાધુ, મહારું કલ્યાણ તમે કીધુંણ;
 ભુક્તિ કરી મુને હરિ કેહેવરાવ્યું, તેથી કારજ મારું સીધ્યુંણ. ૧૪
 ધન્ય ધન્ય રે હરિ નામનો મહિમા, પુત્ર સંકેતે મહેં લાખ્યુંણ;
 તોપણ માહા ભયથી મૂકાવ્યો, પાપ બાળી ફળ દાખ્યુંણ. ૧૫
 સેહેજે નારાયણ કલાનો, જે મહીમા છે આપોણ;
 ભાવ સહિત જે ભજન કરું તો, મજે મુને ઘણો લાહાવોણ. ૧૬
 વૃથા જનમ મેં ખોયો સઘળો, ખોયો વિપયમાં પ્રાણુણ;
 હાવાં પણ હરિ નામ જપું કંઈ, થાય માહારું કલ્યાણુણ. ૧૭
 એહેવું નિશ્ચે મનમાં ધાર્યું, પછે થયો આરામણ;
 કંઈએક દિવસ રહ્યો ધરમાં, પછી કર્યું એણે એ કામણ. ૧૮
 પત્ની પુત્ર કહ્યું નહીં કાને, ગયો અચાનક લાંહેણ;
 માયાપુરી હરિદ્વાર વિષે, શ્રી ગંગાણ વેહે ન્યાંહેણ. ૧૯
 સર્વ સંસારથકી ચિત્ત કાઢીને, જેણું શ્રી હરિને ચરણેણ;
 દીન ભાવે મન પ્રીતિપૂર્વક, ગયો શ્રી કૃષ્ણને શરણેણ. ૨૦

ગંગા સ્નાન કરે નિલ લાવે, લગવત નામ ઉચ્ચારેછ;
 સર્વ વાસના શાંત પમાડી, ધ્યાનમાં હરિને ધારેછ. ૨૧
 એમ કરતાં થોડા દિવસમાં, મૂક્યો અન્નમેલે દેહછ;
 વૈભાન લઈ વિષ્ણુગણ આવ્યા, આવ્યા હુતા તેના તેહછ. ૨૨
 અન્નમેલને કૃષ્ણપારપદે, એસાજો વિમાનેછ;
 લઈ ગયા વૈકુંઠ વિષે, પ્રભુ પાસે બહુ સન્માનેછ. ૨૩
 અન્નમેલને સારૂપ્ય મુક્તિ, કૃપા કરીને આપીછ;
 સેહેજે નારાયણ નામ પ્રતાપે, અથ દુઃખ નાખ્યાં કાપીછ. ૨૪
 શુકછ કહે હરિ નામનો મહિમા, એવો છે સાંભળ રાયછ;
 મૃત પુરાણીએ શૌનકાદિકને, પણ એ કહ્યો મહિમાયછ. ૨૫
 પરિક્ષેતે વળી શુકછને પૂછ્યું, કોહો મુનિ જન તે વાતછ;
 ધર્મદૂત ગયા યમ પાસે, ત્યાં થયું જેમ સાક્ષાતછ. ૨૬
 નૃપતાં વચન સુણી શુકછ કહે, સાંભળ ભૂપ તું તેહછ;
 ધર્મરાયની પાસે આવ્યા, દૂત વળ્યા ત્યાંથી જેહછ. ૨૭
 દંડ પાશ તેણે ધર્મ પછાડ્યા, સમીપ ધર્મ નરેશછ;
 આજ પછી અમો ક્યહું નહીં જઈએ, કરવા માંજો ક્લેશછ. ૨૮
 શીદ અમોને મોકલીયા તમો, અન્નમેલને લેવાછ;
 હુકમ તમારો ત્યાં નવ ચાલ્યો, તમો રાજ તે કવાછ. ૨૯
 અમો જઈ અન્નમેલને બાંધ્યો, સાંભળીએ નૃપ વાતછ;
 લય પામી એણે પુત્ર પોકાર્યો, જોઈ અમને સાક્ષાતછ. ૩૦
 તે મૃત નામ નારાયણ હતું, મારે નારાયણ ભાખ્યુંછ;
 તે સુણી ચાર પુરુષ કોઈ આવ્યા, બંધન છોડી નાખ્યુંછ. ૩૧
 કંઈ ગ્રહી કાઢ્યા બાહાર અમોને, આખર લીધી અમારીછ;
 લેશ માત્ર તેણે નવ રાખી, આમન્યા ભૂપ તમારીછ. ૩૨

૨૪ સારૂપ્ય-પ્રભુના જેવું જ રૂપ પ્રાપ્ત થાય અને સંસારથી છૂટી જવાય તે; મુક્તિ ચાર પ્રકારની છે: (૧) સાલોક્ય, (૨) સારૂપ્ય, (૩) સાયુજ્ય, અને (૪) સામીપ્ય. ૨૬ ધર્મદૂત-યમરાજના દૂતો. ૨૮ ધર્મ-(સં. ધરણી જમીન) પૃથ્વી ઉપર. ક્યહું-કોઈ પણ ઠેકાણે. ૩૨ આમન્યા-મર્યાદા.

તે કહે સેહેજ નારાયણ કહેતાં, ગયાં એનાં સહુ પાપજી;
 ઝાઝી વાત તમને શું કહીએ, કહ્યા કહેર જવાપજી. ૩૩
 આજ લગી અમો એમ જાણતા, જે તમો સર્વના રાયજી;
 દેખ્યું તમોથી તે મોટા, જેણે અમને કરી શિક્ષાયજી. ૩૪
 એવું હતું સારે શીદ મોકલ્યા, સાં અમને મહારાજજી;
 તમને પણ નીચા પાડ્યા, ને ગર્ભ અમારી લાજજી. ૩૫

વલણ

લાજ નવ રહી અમારી, અમો હાવાં ક્યદું જઈશો નહીં;
 કહ્યું દૂતે ધરમને, હવે અમને નવ કહેશો કંઈ. ૩૬

કહેવું ૮ મું

રાગ મનગમતો

શુકજી કહે નૃપ સાંભળો, સુણ્યાં દૂત વચન;
 તે પ્રત્યે પક્ષી બોલીયા, સાંહાં ધરમ રાજન. શુકજી. ૧
 ધરમ કહે મુણો સહુ મળી, સુત માહારા વચન;
 ધીરા થાએ મૂકા કોધને, કરો પ્રસન્ન વદન. શુકજી. ૨
 પુત્રભાવે નારાયણ કહ્યું, મુણી આવ્યા જે ચાર;
 તે તો હશે દૂત હરિતણા, નિશ્ચે કીધો વિચાર. શુકજી. ૩
 તેણે વાર્યાં તમને તે તણું, દુઃખ ધરશે ના ચિત્ત;
 તે તો મુને પણ શિક્ષા કરે, એવા છે બળવંત. શુકજી. ૪
 તેણે કહ્યું તે વૃથા નહીં, તે કરે ના અન્યાય;
 જાણે વેદ ધર્મ શાસ્ત્રને, તે જે કરે તે ન્યાય. શુકજી. ૫
 હરિ નામે અથ સહુ બળ્યાં, ખરું તે વૃથા નહીં વચન;
 નામ માહાત્મ્ય અતિ ગૃહ છે, શું જાણે અન્ય જન. શુકજી. ૬
 નારાયણ નામ માહાત્મ્યને, જાણીએ અમો આર;
 કીયા કીયા તે સાંભળો, કરું નામ ઉચ્ચાર. શુકજી. ૭

૩૬ જઈશો-જઈશું. (સ્થોત્ર ચારોદ તરફ એવો પ્રયોગ વપરાય છે.)

બ્રહ્મા^૧, નારદ^૨, શિવજી^૩, તથા સનકાદિક^૪ જોહ;
 કપિલ^૫, વ્યાસ^૬, પ્રહ્લાદજી^૭, જનક^૮, ભીષ્મ^૯ છે તેહ. શુકજી. ૮
 અગ્નિ રાજા^{૧૦}, શુકદેવજી^{૧૧}, ને અમો^{૧૨} એ બાર;
 એટલા જાણીએ માહાત્મ્યને, હરિ નામ ઉચ્ચાર. શુકજી. ૯
 તે તો અમોથી જાણે ઘણું, એમાં નહીં સંદેહ;
 સદા શ્રીનાથ સમીપ રહે, વૃથા બોલે નહીં તેહ. શુકજી. ૧૦
 પરમેશ્વર જેના પતિ, સહુના અધિપત્ય;
 કાટી અનંત બ્રહ્માંડના, પ્રભુ અકળિત ગત્ય. શુકજી. ૧૧
 સર્વ વિધે સત્રથ હરિ, જેહેનો મહિમા અપાર;
 રાજધિરાજ તેહ છે, કરે વેદ પોકાર. શુકજી. ૧૨
 શેષ શંકર વિધિ સરિખડા, એની આજ્ઞા આધીન;
 કાણુ માત્ર હું તે આગળે, જે બિચારો દીન. શુકજી. ૧૩
 એવું કહી હરિની સ્તુતિ, કરી ધરમ રાજન;
 પાણી જોડી પ્રણામ કરીને, કલાં દીન વચન. શુકજી. ૧૪
 “શ્રી પ્રભુ દીનદયાળ છે, ક્ષમા કરો અપરાધ;
 અજ્ઞાની દૂત માહરા, તેણે કીધો બાધ. શુકજી. ૧૫
 દૂતના દોષ તે માહરા, તેમાં નહીં સંદેહ;
 તે તો મારી આજ્ઞાએ કરે, માટે ભૂદ્યો હું એહ. શુકજી. ૧૬
 મહિમા તમારો અનંત છે; કાઈ પામે નહીં અંત;
 ઓજ તમારા નામનું, છે અકળિત લગવંત.” શુકજી. ૧૭
 એમ સ્તુતિ બહુ વિધે કરી, કર્યાં કાટિ પ્રણામ;
 દૂત પ્રતિ ધક્કી બોલીયા, વરણબ્યું હરિ નામ. શુકજી. ૧૮

૯ અમો-ચમરાજ પોતે. ૧૦ તે તો-શ્રીવિષ્ણુના પાર્ષદો જે અન્નમેલને છોડાવના
 આવ્યા હતા તે. ૧૧ અધિપત્ય-અધિપતિ; માલિક. ગત્ય-ગતિ. ૧૨ સત્રથ-
 સમર્થ; જોરાવર. રાજધિરાજ-રામચોના પાણુ રાજ; સર્વેશ્વર. ૧૩ તે આગળે-તે
 શ્રીહરિની આગળ. દીન-ગરીબ. ૧૭ ઓજ-(સં. ઓજસ્) વીર્ય; તેજ; બળ. વસ
 નામં મહદ્યસઃ ઇતિ શ્લોકે

- “અરે પુત્ર તમો કહો મુને, પૂછું છું તે સલ; તે પુરુષની સામા તમો, બોલ્યા તો નથી અત્ય. શુકલ. ૧૯
- દંડવત કરવા તેને ઘટે, તે મોટા હરિજન; ભાગ્ય તમારાં માનજો, તેનાં થયાં દરશન. શુકલ. ૨૦
- તમો આજ થકી કાઈ દિવસ, પણ જશો ના સાંહે; અનાયાસ પણ ઉચરે, હરિ નામ કા ન્યાંહે. શુકલ. ૨૧
- શ્રી રામ કૃષ્ણ ગોવિંદ કહે, અથવા કહે ગોપાળ; સાંહાં તમે રખે ઝાંખતા, નાસજો તત્કાળ. શુકલ. ૨૨
- શ્રી ગોપીજન વલ્લભ કહે, શ્રી ગોવરધન નાથ; શ્રી વિકૃલ વાસુદેવ કહે, તેથી જોડજો હાથ. શુકલ. ૨૩
- પુરુષોત્તમ પરિબ્રહ્મ કહે, વા કહે ગોકુળેન્દ્ર; તેને તમે ના બોલાવશો, કહે વૃંદાવનચંદ્ર. શુકલ. ૨૪
- કેશવ માધવ શ્રી હરિ, પ્રભુ નંદ કુમાર; ગરુડધ્વજ કરુણાનિધિ, શ્રી જગદીશ મોરાર. શુકલ. ૨૫
- ધ્યાદિક જે ઉચરે, હરિનાં જે નામ; સ્વપ્ન વિષે પણ ના જશો, તમો તેને ધામ.” શુકલ. ૨૬
- એવું સુણી દૂત બોલીયા, પ્રભુ સંદેહ છે એક; સમજવી છેદન કરો, તે દષ્ટાંત વિવેક. શુકલ. ૨૭
- એક અચરજ અમને થાયે, પડતી નથી ગમ; સંબંધ માત્રે શ્રદ્ધા વિના, નામ તારે તે ક્યમ. શુકલ. ૨૮
- એમ સુણી ધર્મ બોલીયા, ભાઈ સાંભળો વાત; જુઓ પ્રત્યક્ષ પ્રતાપ છે, રામ નામ વિખ્યાત. શુકલ. ૨૯
- જ્ઞાન ભાવનું કારણ નથી, એ તો વસ્તુનું માહાત્મ્ય; ભેદ નથી નામ રૂપમાં, નામ એ જ પરમાત્મ. શુકલ. ૩૦

૧ ૨૨-૨૬ કાશી ખંડમાં ગોવિંદ માધવ મુકુન્દ હરે સુરારે ધ્યાદિક હરિનામ ગણાવેલાં છે.
 ૨૮ સંબંધમાત્રે-માત્ર નામ ઉચ્ચારણથી શ્રીહરિ સાથે સંબંધ થવાથી. ૩૦ ભેદ નથી નામરૂપમાં-નામમાં અને તે જેનું નામ છે તેના સ્વરૂપમાં કાંઈ ભેદ નથી; અને એક જ છે.

સંબંધ માત્રેથી ક્યમ તરે, તમો પૂછ્યું જોહ;
 આશ્ચર્ય એમાં છે કશું, જુઓ દબે તેહ. શુકલ. ૩૧

પાપાણુ છુટે જોણે સદા, જોહેનો એહ સ્વભાવ;
 તે તર્કા ને તાર્કા અન્યને, તેને ક્યાં હુતો ભાવ. શુકલ. ૩૨

જડને તાર્કા તો ચેતન તરે, તેમાં શી અધિકાર્ધ;
 કેશવ નામ જરાખરી, કાર્ધ છે નહીં ભાર્ધ. શુકલ. ૩૩

શ્યામ થકી પણ નામનો, મહિમા છે અપાર;
 શ્યામ રૂપે કાર્ધ કાર્ધ તર્ક, નામથી સંસાર. શુકલ. ૩૪

શેષ એ નામ સદા જપે, જપે નારદ નામ;
 ક્રુવ પ્રદહાદ આદે અનેકનાં, સર્પા હરિ નામે કામ. શુકલ. ૩૫

મુક્તામાળા હતુમાનજી, ફેડી જોતાં શ્રી રામ;
 પ્રભુ પ્રસાદી અમૂલ્ય પણ, ન દીર્ઘ હરિનું નામ. શુકલ. ૩૬

સમ વિભાગે ત્રણ લોકમાં, વેહેંચું રામચરિત્ર;
 રામ વરણુ જે અંતે વધ્યા, તે લીધા શિવજી પવિત્ર. શુકલ. ૩૭

તેજ એ અક્ષર નામના, રટે નિશદિન આપ;
 આનંદરૂપે પોતે થયા, ટાળે જગના તાપ. શુકલ. ૩૮

૩૨ છુટેજોણે-પોતે છુડી જાય અને ખીલને પણ છુડાડે. રામાવતારમાં લંકા જવા સમુદ્ર ઉપર પત્થર તારી યાજ બાંધી હતી, જે અઘાપિ રામનો સેતુ કહેવાય છે. એ કથા પ્રસિદ્ધ છે. ૩૪ શ્યામ-શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન. પ્રત્યક્ષ શ્રીકૃષ્ણથી તો કોઈ કોઈ તર્કા છે, પણ તેના નામથી તો આખો સંસાર તરે છે. નામનો મહિમા વર્ણવતાં કહ્યું છે કે,

નામૈવ તવ ગોવિન્દ નામ તત્ત્વશતાધિકમ્ । દદાત્યુચ્ચારણાન્મુક્તિં વિનાપ્યષ્ટાઙ્ગયોગિતામ્

૩૬ શ્રી રામચંદ્રજીએ હતુમાનજીને મોતીની માળા પ્રસાદી તરિકે બક્ષિસ આપી, પણ હતુમાનજીને તો માયિક વસ્તુઓ બધી નકામી હતી તેથી દરેક મોતી તેમણે વાંદર સ્વભાવે દાંતવતી ફેડી ફેડીને જોયું કે તેમાં 'રામ' નામ છે કે નહિ, અને એજ બધાં મોતી ફેડીને રામનામ વગર અસાર બણીને ફેંકી દીધાં. ૩૮ 'રામ' નામના અક્ષરનો જપ કરવાથીજ શિવજી આનંદરૂપ થઈ જગતના તાપ મટાડે છે.

કાશીમાં શંકર સહુને, દે મંત્ર તારક જોહ;
 મુક્તિ આપે મહા દુષ્ટને, તે હરિ નામ છે એહ. શુકલ. ૩૯
 નામ થકી નામી મળે, નામીથી નહીં નામ;
 રૂપ તે નામ આધીન છે, સરે નામથી કામ. શુકલ. ૪૦
 મેહેજ નારાયણ જોલતાં, તયોં દુષ્ટ સંસાર;
 ભાવે રટે કૃષ્ણ તે તણા, ભાગ્યનો નહીં પાર. શુકલ. ૪૧
 જુઓ મૂરખપણું જીવનું, મૂઢીને મળ્યું રત્ન;
 કોડી મળવાને કારણે, કરે કોડી પ્રયત્ન. શુકલ. ૪૨
 કૃષ્ણ કેહેતાં શ્રમ થાયે નહીં, નવ લાગે દામ;
 વાર ના લાગે પલકની, સહુ મુખનું ધામ. શુકલ. ૪૩
 જિજ્ઞાસા પોતાને સ્વાધીન છે, રહેજે લેવાય નામ;
 અન્યનું કામ પડે નહીં, તોહે ન કરે એ કામ. શુકલ. ૪૪
 નિસરણી વૈકુંઠી, હરિ નામ કેહેવાય;
 મળી તેહેને મૂઢી વૃથા, કરે અવર ઉપાય. શુકલ. ૪૫
 માથે શત્રુ કરે મારવા, મૃત્યુ જાણે છે સત્ય;
 તે સમે અમૃત આવી મળ્યું, પીએ નહીં દુરમત્ય. શુકલ. ૪૬
 નામ સુરજ નામ ચંદ્રમા, નામ અગ્નિ સ્વરૂપ;
 કલ્પ વૃક્ષ કૃષ્ણ નામ છે, સહુ વિધે મુખરૂપ. શુકલ. ૪૭

૩૯ શ્રીરામાય નમઃ એ પદ્મદરી (૭ અક્ષરનો) તારક મંત્ર કહેવાય છે, અને તેને શિવજી પોતે જ કહે છે કે:-

અહો મવન્નામ જપન્કુતાર્યો વસામિ કાદ્યામનિશં મવાન્યા ।

સુમૂર્ષમાણસ્ય વિમુક્તયેઽહં દિશામિ મન્ત્રં તવ રામનામ ॥ (કાશીસ્તંદ)

૪૦ નામી-જેનું નામ હોય તે નામવાળો પુરુષ. ૪૧ દુષ્ટ-પાપી (અનભેલ). જીવનું મૂર્ખપણું કેટલું છે કે તે રત્ન મળ્યું છે તેને કેટલી દૃઢને કોડી મેળવવાને પ્રયત્ન કરે છે. અર્થાત્ શ્રીહરિનું નામ હાથમાં આન્યું છે, તે કોડી દૃઢને તેના રૂપને શોધવા જાય છે. ૪૬ દુરમત્ય-દુર્મતિ; નકારી બુદ્ધિવાળો. કાળરૂપી અને હરિનામરૂપી અમૃત સમજવું.

તરણિરૂપે ટાળે તિમિરને, ઇંદુ રૂપે ત્રિતાપ;
 વહ્નિરૂપે ચતુરવિધિતણા, નામ આળે છે પાપ. શુકળ. ૪૮
 મન વાંછિત આપે કામના, થઈને સુરતરુ રૂપ;
 જાપક જનને કાટી વિધે, સુખ આપે અનૂપ. શુકળ. ૪૯
 તેજ મહા દુઃખ જાણવું, મોટો તેજ અન્યાય;
 મોટું લાંછન માથે તેહ છે, હાની પણ તે કેહેવાય. શુકળ. ૫૦
 અમંગળ તેજ વિભ્રમપણું, તે સમો દુઃખદાય;
 કૃષ્ણ કીર્તન વિના જે ઘડી, પણ ક્ષણું વહી જાય. શુકળ. ૫૧
 તેજ મોટો મહોચ્છવ લહે, તેજ લાભવું ધામ;
 તેજ માહા દાનદેય જે, ક્ષણ જપાયું હરિ નામ. શુકળ. ૫૨
 નારદજી પ્રત્યે શ્રી મુખે, શ્રી હરિ કહ્યું જેહ;
 અર્થ કહ્યું તે વચનનો, સાંભળો સહુ તેહ. શુકળ. ૫૩
 વૈકુંઠે હું વસતો નથી, ના યોગી ઉર માંલ;
 ભક્ત મારા ગુણ ગાય છે, ઉભો રહ્યું છું હું સાંભ. શુકળ. ૫૪
 હંડ મારો તે ઉપર નહીં, જે મુખે હરિ ગાય;
 પાપ કદાપિ તે કરે, તોહે નામે મૂકાય. શુકળ. ૫૫

૪૮ તરણિ-સૂર્ય. ઇંદુ-ચંદ્ર. ત્રિતાપ-આધિ, વ્યાધિ ને ઉપાધિ; અથવા આધિ-ભૌતિક, આધિદૈવિક અને આધ્યાત્મિક એ ત્રણ પ્રકારના તાપ-દુઃખો. ચતુર્વિધ-ચાર પ્રકારનાં. ચાર પ્રકારનાં પાપ તે કાયિક, વાચિક, માનસિક, અને સાંસર્ગિક. ૪૯ કામના-ઈચ્છા. સુરતરુ-કંદપવૃક્ષ. જાપક-જપ કરનાર. ૫૦-૫૧ કૃષ્ણકીર્તન વિના જે ઘડી, પણ, અને ક્ષણ વહી જાય, તેજ મહા દુઃખ, મોટો અન્યાય, મોટું લાંછન, મહાહાનિ, અમંગળ, વિભ્રમપણું, અને દુઃખદાયક વખત જાણવો. પાંડવગીતામાં પણ વચન છે કે, સ હાનિઃ સ મહચ્છિદ્રમ્ વગેરે. ૫૨ એથી જે ક્ષણે હરિનામ જપાયું તે મહોચ્છવ વગેરે જાણવું. મહોચ્છવ-(સં. મહોત્સવ) મોટો ઉત્સવ. દેવ-દાનમ આપના હાયક વરતુ. ૫૪ વિષ્ણુપુરાણમાં નારદ પ્રત્યે શ્રી ભગવાને એમ જ કહ્યું છે. નાહં વસામિ વૈકુંઠે યોગિનાં હૃદયે ન ચ। મદ્રક્તા યત્ર ગાયન્તિ તત્ર તિષ્ઠામિ નારદા। ૫૫ તે, મારું નામ જપનાર, કદાપિ પાપ કરે નહિ; છતાં કરે તો પણ મારું નામ લેવાથી તે મુક્ત થઈ જાય છે. તોહે-તોપણ.

નામ ભરોસા જાણીને, કરીએ નહીં દોષ;
 ખળને કૃપા ના મન કરે, આવે મનમાં રોષ. શુકલ. ૫૬
 મૃદ કારણ કરતો થકો, કૃષ્ણ કહેતો હોય;
 તો તેને કર્મ લેપે નહીં, જેમ વારિજ તોય. શુકલ. ૫૭
 કૃષ્ણ કૃષ્ણ સદા જે રટે, તે કૃષ્ણની દેહ;
 જે વસ્તુ અગ્નિને મળે, થાય અગ્નિ તેહ. શુકલ. ૫૮
 નામ પોતાનું સાંભળી, હરિ આવે છે ધાર્ધ;
 “શું આપું? શું કરું એને?” એવા જાય છે મહોવાર્ધ. શુકલ. ૫૯
 શ્રી કૃષ્ણ કીરતન જે કરે, તે સદા છે પાવન;
 પવિત્ર કરે અન્ય પ્રાણીને, જેને દે દરશન. શુકલ. ૬૦

વલણ

દરશન દેઈ પાવન કરે, હરિનામના રટનારે;
 કર્મ કહે ક્યાં લગી કહું, પ્રભુનામ માહાત્મ્ય અપારે. શુકલ. ૬૧

કંઠલું ૯ મું

રાગ માલકોશ

શુકલ કહે સાંભળ રે રાગ, પરિક્ષિત પુણ્ય પવિત્ર;
 ધર્મ નૃપે પણ નામ વખાણું, તે કહું તુજને ચરિત્ર. ૧
 નિશ્ચે જાણીને હું પણ કહું છું, સર્વ સાર હરિ નામ;
 વિનાશમે મુખ સહુ વિધિ આપે, મેળવે મુંદર શ્યામ. ૨
 અન્ય યુગે તો અન્ય સાધન પણ, કૃપાતાં એ સાચી વાત;
 તે કોઈનું બળ કળિમાં નવ આવે, નામ કૃપે સાક્ષાત્. ૩

૫૭ વારિજ-કમળ. તોય-પાણી. જેમ કમળને પાણીમાં રહેવા છતાં પાણી અડતું નથી, તેમ જે માણસ સંસારમાં રહી ધરકામ કરે તો થકો કૃષ્ણ નામ લેતો હોય, તેને કર્મનો લેપ લાગતો નથી. ૫૮ કૃષ્ણની દેહ-કૃષ્ણસ્વરૂપ જ. પાંડવગીતામાં પણ કહ્યું છે કે,

કૃષ્ણે રતા કૃષ્ણમનુસ્મરન્તિ રાત્રૌ ચ કૃષ્ણં પુનરુચિતા ચે ।

તેઽમિન્નવેદ્વા પ્રવિશન્તિ કૃષ્ણં હર્વિચ્છા મંત્રહૃતં હૃતાશે ॥

કળિકાળ રૂપી આશુચ પશું, કાઈ ધર્મનો નહીં અધિકારજી;
 અડે નહીં સૂતક કૃષ્ણ નામને, કરીએ સુખે ઉચ્ચારજી. ૪
 સત યુગે જે કૃણ ધ્યાનથી થાતું, ત્રેતામાં યજ્ઞથી જેહજી;
 દ્વાપરે જે પૂજન થકી, કળી કૃષ્ણકીરતનથી થાય તેહજી. ૫
 સર્વ ધર્મ સાધન રહિત હોયે, જો કથે કૃષ્ણનું નામજી;
 શ્રી કૃષ્ણની પદવી તે પામે, ધર્મ અર્થ ને કામજી. ૬
 કૃષ્ણતણું કીર્તન જેને મુખ, કળિમાં તે જ કૃતારથજી;
 કહે કૃષ્ણ ને અન્યને કેહેવરાવે, તે જ મોટો પરમારથજી. ૭
 હરિ નામ ને હરિ નામ, હરિ નામ મારું જીવનજી;
 અન્ય ગતિ નથી નથી નથી કળિમાં, એ વેદ વ્યાસ વચનજી. ૮
 વેલુ પીલતાં જો તૈલ નીકળે, જળ મથે નવનીત ન હોયજી;
 પણ કેશવ કીર્તન વિના કળીમાં, તરે નહીં લવ કાયજી. ૯
 મોટો ભાગ્યશાળી સહુકાથી, જાણો કળીનો જનજી;
 માહા દુર્લભ હરિ સેહેજ નામ, સ્મરણ થકી દે દરશનજી. ૧૦
 ક્યાંહાં લગી કહું હરિ નામનો, મહિમા કેહેતાં ન આવે પારજી;
 શેષ સદા ખે સહસ્ર રસનાથી, કથે તોએ કેહે છે અપારજી. ૧૧

૪ આશુચ-આશૌચ; સૂતક. ૫ શ્રીમદ્ભાગવત એકાદશસ્કંધમાં જનક વિદેહી પ્રતિ નવયોગેશ્વરનું વચન છે કે.

કૃતે ચ ધ્યાયતો વિષ્ણુત્રેતાયાં યજતો મલ્લૈઃ ।

દ્વાપરે પરિચર્યાયૈઃ કલૌ કેશવકીર્તનાત્ ॥

૬ શ્રીપુરુષોત્તમ સહસ્રનામમાં પણ કહ્યું છે કે,

સર્વસાધનવિનિર્મુક્તઃ સર્વસાધનવર્જિતઃ ।

૮ પાંડવગીતામાં પણ કહ્યું છે,

હારેર્નામૈવ નામૈવ નામૈવ મમ જીવનમ્ ।

કલૌ નાસ્ત્યેવ નાસ્ત્યેવ નાસ્ત્યેવ ગતિરન્યથા ॥

૯ વેલુ-રેતી. નવનીત-માખાણ. ભવ-સંસાર. ૧૧ ખે સહસ્ર-ખે હજાર. રસના-જામ. શેષ નારાયણને હજાર સુખ છે, અને દરેક સુખમાં જળખે જામ છે, તેથી ખે હજાર કહી. ।

અવનિરજકણ વર્ષાધારા વળી, તારા મેંડળ છે અનંતછ; તેનું પણ કોઈ લેખું કરે, નામ મહિમા પોહોયે ના ચંતછ. ૧૨
 શુકલ કેહે પુછ્યો પ્રશ્ન તમો નૃપ, તેહેનો ઉત્તર એહછ; કૃષ્ણ નામ મહિમા છે અપરમિત, નિથે નહીં સંદેહછ. ૧૩
 સત્ય છે સત્ય છે સત્ય કહું છું, હરિનામ મોટું સત્યછ; સાર સર્વ સિદ્ધાંત તણો, એમ કહે મુજ મત્યછ. ૧૪
 શ્રીકૃષ્ણ શ્રીકૃષ્ણ શ્રીકૃષ્ણ શ્રીકૃષ્ણ, સ્નેહ સહિત કહો સર્વછ; ત્રણ વસ્તુને તળજે તતક્ષણ, અવિશ્વાસ, દ્રોહ, ગર્વછ. ૧૫
 શ્રીહરિ શ્રીગુરુ ભગવદી આહણ, તેશું રાખજો ભાવછ; નિંદા અરિધ્યા કોઈની ના કરશો, લહેશો પરમ પદ સ્થાવછ. ૧૬
 સંવત અષ્ટાદશ ત્રેસઠમાં, માસ ભાદ્રપદ સારછ; શુકલ પક્ષ શુભ તિથિ પૂર્ણિમા, શતભિષા શુધવારછ. ૧૭
 પૂરણ કથા તે દિવસે થઈ છે, શ્રી ગુરુ કૃષ્ણ કૃપાયછ; અનભેલનું આખ્યાન કર્યું એ, મહદ પુરુષ આજ્ઞાયછ. ૧૮
 શ્રી હરિ નામ માહાત્મ્ય જેમાં, વર્ણવ્યું શ્રી ભાગવત અનુસારછ; અન્ય પુરાણનાં વચન થકી પણ, પુષ્ટિ કરી નિરધારછ. ૧૯
 ચોપાઈ ચતુર અષ્ટોત્તર શતનું, પ્રમાણ કર્યું શુભ સારછ; પરમ પુનિત પ્રતિપદ પરબ્રહ્મ, આખ્યાન કર્યું ઉચ્ચારછ. ૨૦
 મહા રુદ્રદેહા શ્રી નર્મદા, ઉત્તર તટની સમીપછ; રેવોરીસંગમ દક્ષણ પ્રાગે, તીર જ્યાં ક્ષેત્ર અધિપછ. ૨૧

૧૨ અવનીરજકણ-પૃથ્વીનાં રજકણો, પરમાણુઓ. વર્ષાધારા-વર્ષાદની ધારાઓ. અંત-ચિત્ત. લેખું-ગણતરી. પૃથ્વીના રજકણ, વર્ષાદની ધારાઓ, અને તારા મેંડળની કોઈ ગણતરી કરી શકે; પણ હરિનામના મહિમાની ગણતરી થઈ શકે નહિ. ૧૬ અરિધ્યા-હર્ષ્યા; અદેખાઈ. લહેશો-અનુભવશો. ૧૭ શતભિષા-એ નામનું નક્ષત્ર. ૧૮ મહદ-પુરુષઆજ્ઞાય-કોઈ મહાપુરુષની આજ્ઞાથી આ અનભેલનું આખ્યાન કર્યું છે. ૨૦ આ ગ્રંથનું પ્રમાણ કવિ ચારસો આઠ ચોપાઈ બેટકું આપે છે. પુનિત-પવિત્ર. પ્રતિપદ-દરેક ચરણમાં. ૨૧ રુદ્રદેહા-નર્મદા નદી. (શંકરના દેહમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી માટે અથવા શંકરના દેહરૂપ બ હોવાથી). રેવોરીસંગમ-જ્યાં રેવા એટલે નર્મદા અને ચોર નદીના

ચંડી ગ્રામ છે નામ જ્યાંહાં, શેષશાયી પ્રભુ વાસછ; ૨૨
 શુર્જર દેશ વિષે તે પુરીમાં, વસે કવિ કૃષ્ણનો દાસછ. ૨૩
 શ્રીમંત લટ શુભ વંશ વિષે, સુત પ્રભુરામનો કાહાવેછ; ૨૪
 વલ્લભી વૈષ્ણવ લટ દયાશંકર, નામે સરવ જોલાવેછ. ૨૫
 સાતિ નાગર સાઠોદરે બ્રાહ્મણ, તેણે શ્રીનાથ કૃપાયછ; ૨૬
 એ ચરિત્ર મહા પવિત્ર રચ્યું, ભણી કૃષ્ણ નામ મહિમાયછ. ૨૭
 એ કથા સદા જે કહે અવિલોકે, તે શિષ્યે સાંભળે ગાયછ; ૨૮
 મનવાંછિત ફળ તે જન પાંમે, પ્રસન્ન થાય જદુરાયછ. ૨૯
 ધર્મ અર્થ ને કામ મોક્ષ પણ, દુર્લભ છે નહીં તેનેછ; ૩૦
 આ આખ્યાનનું શ્રવણ કરીને, હરખ આવશે જેનેછ. ૩૧
 સર્વ ધર્મ સહુ સાધનનું ફળ, શ્રમ પાપે તેને થાયછ; ૩૨
 પરમ પવિત્ર શ્રી કૃષ્ણનું, નામ મહિમા જે ગાયછ. ૩૩
 દાસ દયાને દયા કરી શ્રી પ્રભુ, આપો નામ આસક્તિછ; ૩૪
 દૃઢ વિશ્વાસ અચળ સાધુની સંગત, પ્રેમ લક્ષણ લક્ષિતછ. ૩૫
 પૂરણ થયું આખ્યાન સર્વ કાઈ, શ્રોતા શ્રી હરિ જોલોછ; ૩૬
 કરે સદા શ્રી કૃષ્ણની સેવા, પ્રેમ મગ્ન થઈ ડોલોછ. ૩૭

વલ્લભ

પ્રેમ મગ્ન થઈ ડોલજો, રટજો મુખે કૃષ્ણ નામ રે;
 સભ દયાશંકર કહે, સત્રથ સુંદર શ્યામ રે. ૩૮

હતિ શ્રીમદ્ભાગવતે પદ્યમરકંધે લખેલું અનમેલ આખ્યાન સંપૂર્ણ



સંગમ થાય છે ત્યાં એ દક્ષિણ પ્રયાગ ક્ષેત્ર કહેવાય છે. ક્ષેત્રઅધિપ-ખધા તીર્થ ક્ષેત્રોનો રાજ; મોટામાં મોટું તીર્થક્ષેત્ર. ૨૨ ચંડીગ્રામ-ચાંડોદ ગામ. ૨૫ અવિલોકે-અવલોકન કરે; વાંચે. ૨૮ નામઆસક્તિ-પ્રભુના નામ સ્મરણ ઉપર પ્રેમ.

શ્રી કૃષ્ણનામ માહાત્મ્ય મંજરી

મંગળાચરણ

દુહો

શ્રી ગુરુ ગીરધરલાલ પદ-પંકજ કરું પ્રણામ;
કૃષ્ણનામ મહિમા કયું, કાંઈએક અતિ અભિરામ.

છંદ રસાવલ

- શ્રી કૃષ્ણનામ ચિંતામણિ, ચિંતિત ફલદાયક;
જાપક જનની જનક, અધિક હિત કરવા લાયક. ૧
- કૃષ્ણનામ મહાપાપ, ચતુરવિધ તણાં પ્રભળે;
કૃષ્ણનામ ત્રિતાપ, સમૂળાં તુરત જ દાળે. ૨
- કૃષ્ણનામથી ટળે, અમિત વિધિના વધુ વ્યાધિ;
કૃષ્ણનામથી કલેશ, મટે સહુ મનની આધિ. ૩
- કૃષ્ણનામથી કાલાદિક, લય કંપી નાશે;
કૃષ્ણનામથી અખિલ, અવિદ્યા સૈન્યા ત્રાસે. ૪
- સંચિત ક્રિયમાણુ પ્રારબ્ધ, અથ મટે હરિ નામે;
દેવ પિતૃ ઋણ મનુષ્ય ધૃટે, શુભ સ્મૃતિ શ્યામે. ૫

મંગળાચરણ:-પદપંકજ-ચરણક્રમળ. અભિરામ-સુંદર. આ દુહામાં કવિ પોતાના શુક શ્રી ગિરધરલાલજી મહારાજના ચરણક્રમળને પ્રણામ કરે છે. ૧ જાપક-જાપ કરનાર, શ્રીકૃષ્ણ નામનો જાપ કરનાર. ૩ વધુ-ધારીર. આધિ-મતતા રોગ. ૪ અખિલ-તમામ. અવિદ્યા-માયા; અજ્ઞાન. સૈન્યા-સેના; લશ્કર. ૫ સંચિત ક્રિયમાણુ અને પ્રારબ્ધ એ ત્રણ પ્રકારનાં કર્મ છે. અનેક પૂર્વ જન્મનાં જે કરેલાં શુભાશુભ કર્મો લેગાં થયેલાં હોય તે સંચિત; તેમાંથી આ જન્મમાં લોગવવાને માટે જે નિર્માણ થયેલાં હોય તે પ્રારબ્ધ; અને આ જન્મમાં જે કર્મો કરાય છે તે સંચિતમાં વધારો કરનાર છે તે ક્રિયમાણુ. એ ત્રણે પ્રકારનાં કર્મોમાં થયેલાં પાપ શ્રીહરિનાં નામ સ્મરણથી મટી જાય છે. ઋણ એટલે દેવાં પણ ત્રણ જાતનાં છે.

કૃષ્ણનામે કલેશ, આપદા સધળી વામે;	
કૃષ્ણનામથી અશુભ, ઉદારી પ્રલે પામે.	૬
કૃષ્ણનામ મહા દુષ્ટ સ્વભાવ જનિત દુઃખ મેટે;	
કૃષ્ણનામથી સકલ માંગલિક વસ્તુ ભેટે.	૭
કૃષ્ણનામથી અહંમમ પ્રપંચ પ્રીતિ ભાગે;	
કૃષ્ણનામથી નટવર નંદકુંવર લેહે લાગે.	૮
કૃષ્ણનામથી કૃષ્ણનામ પર ઉપજે પ્રીતિ;	
કૃષ્ણનામથી સદ્ગુણ અવસ્થા જે ગઈ પીતી.	૯
કૃષ્ણનામથી અર્પણ શ્રીજી સેવા ભાવે;	
કૃષ્ણનામથી પરાભક્તિ પુરુષોત્તમ આવે.	૧૦
કૃષ્ણનામ નિત્ય કૃષ્ણસંગીનો સંગ મેલાવે;	
કૃષ્ણનામ નિત્ય કૃષ્ણકેલીની મધ્ય ભેળાવે.	૧૧
કૃષ્ણનામથી કૃષ્ણ રુચે તેવા ગુણ આપે;	
કૃષ્ણનામથી કૃષ્ણધર્મના સમ શુદ્ધિ વ્યાપે.	૧૨
કૃષ્ણનામ મદ કામ ક્રોધ બલ લોભ નસાડે;	
કૃષ્ણનામ મત્સર મોહને નાશ પમાડે.	૧૩
કૃષ્ણનામ સહુ વિષય વાસના વિષ કરી નાખે;	
કૃષ્ણનામ બલ અખિલ વિશ્વ ઈશ્વર સમ આંખે.	૧૪

અક દેવઋણ તે દેવોનું અર્ચનપૂજન યજ્ઞયાગાદિ કરવાથી મટે છે, બીજું પિતૃઋણ તે શ્રાદ્ધ અને પિતૃતર્પણ વગેરે કરવાથી મટે છે, અને ત્રીજું મનુષ્યઋણ તે પુત્રોત્પત્તિ કરી વંશની વૃદ્ધિ કરવાથી તથા અતિથિસહાર અને મનુષ્ય જાતિને મદદ કરી તેમનાં દુઃખ મટાડવાથી મટે છે. પણ ફક્ત પ્રભુ નામનું સ્મરણ કરવાથી એ ત્રણે ઋણથી મુક્ત થવાય છે. ૭ મેટે-મટે. ભેટે-મળે. ૮ અહંમમ-હું અને મારું એવી સંસારીની ભાવના. પ્રપંચ-સંસાર. ૧૦ પરાભક્તિ-શ્રીકૃષ્ણ ઉપર અનન્ય ભક્તિ. ૧૧ કૃષ્ણસંગી-શ્રીકૃષ્ણના ભક્ત. કૃષ્ણકેલી-શ્રીકૃષ્ણની કીડા; રાસલીલા. ૧૨ કૃષ્ણરુચે તેવા-શ્રીકૃષ્ણના ઉપર પ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય તેવા. કૃષ્ણ ધર્મ-શ્રીકૃષ્ણની ધર્મશા. ૧૪ કૃષ્ણનામ બલ-શ્રીકૃષ્ણ નામના બળવડે કરીને. આંખે-દ્રષ્ટે.

કૃષ્ણનામથી અધમ થાય વૈકુંઠ પદ વાસી;	
કૃષ્ણનામથી મુક્તિ ચાર માયા પણ દાસી.	૧૫
કૃષ્ણનામથી કૃષ્ણ વસે નિત્ય હૃદયા રંગે;	
કૃષ્ણનામથી રક્ષક કરે સુદર્શન સંગે.	૧૬
કૃષ્ણનામે નવ ગ્રહ નિત્ય ચરણે શીર નામે;	
કૃષ્ણનામથી શત્રુ સર્વે પ્રાણે પામે.	૧૭
કૃષ્ણનામથી અવળું તે પણ સવળું થાયે;	
કૃષ્ણનામથી અખિલ વિશ્વ વલ્લભ થઈ જાયે.	૧૮
કૃષ્ણનામથી બ્રહ્માદિકે મુર સહુ પૂજે;	
કૃષ્ણનામથી પ્રેત પિશાચ અમુર ગણુ ધુજે.	૧૯
કૃષ્ણનામથી સકલ ધર્મ સહુ સાધનનું ફળ;	
કૃષ્ણનામથી મહા અધર્મ તતક્ષણ હોયે નિર્મળ.	૨૦
કૃષ્ણકીર્તની સકલ તીર્થને પાવન કર્તા;	
કૃષ્ણકીર્તની ગંગાદિ સરિતા અથ હર્તા.	૨૧
કૃષ્ણનામથી વિદ્ય વિપત્તિ કરે પલાયન;	
જન્મ મરણ ભવરોગ હરે હરિનામ રસાયન.	૨૨
કૃષ્ણનામ અહિ વૃશ્ચિક વ્યાધ ચોર ભય ટાળે;	
કૃષ્ણનામ બ્રમ કુતર્ક સંશય સહુ દુઃખ બાળે.	૨૩
કૃષ્ણનામ દુઃસ્વપ્ન વ્યસન કુસંગ મટાડે;	
કૃષ્ણનામ મુખ સકલ મનોરથ પૂરા પાડે.	૨૪
કૃષ્ણનામથી પુત્રકલત્રાદિકે દુઃખ જાયે;	
કૃષ્ણનામથી અચલ લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ થાયે.	૨૫

૨૪ દુઃસ્વપ્ન-નઠારાં સ્વપ્નો આવવાં તે. ૧૫ મુક્તિ ચાર-ચાર પ્રકારની મુક્તિ:-સાર્થક, સાયુજ્ય, સાલોક્ય, અને સામીપ્ય. ૧૬ સુદર્શન-ભગવાનનું આયુધ સુદર્શન ચક્ર. ૧૭ પ્રાણે-પરાત્મ, હાર. ૧૮ વલ્લભ-વહાલું, પ્રિય. ૨૧ કૃષ્ણ કીર્તની-શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનું કીર્તન કરનાર, વિષ્ણુનો ભક્ત. ૨૩ અહિ-સાપ. વૃશ્ચિક-વિષ. વ્યાધ-વાધ. કુતર્ક-ખોટાખોટા તર્કો. ૨૫ કલ્પ-ત્રી.

કૃષ્ણનામમાં યોગયત્ન વૈરાગ્ય જ્ઞાન છે;	
જપ તપ તીરથ ધરમ વ્રત ધ્યાન દાન છે.	૨૬
કૃષ્ણનામને કૃષ્ણ વેદ ચારે ઉચ્ચારે;	
કૃષ્ણનામ એકોતેર શત પૂર્વજ તારે.	૨૭
કૃષ્ણનામ ઈંદ્રિ વણુજીતે કૃષ્ણ પમાડે;	
કૃષ્ણનામ મહાકૃષ્ણ વિષેથી તત્ક્ષણ કાઢે.	૨૮
કૃષ્ણનામ જપ કરતાં કરે સદનનો ધંધો;	
તે તો નિર્મળ રહે થાય નહિ ચમકર બંધો.	૨૯
કૃષ્ણકીર્તને કૃષ્ણ રહે હિલા નિત પાસે;	
ફરતા પૂઠળ ફરે ભક્ત પદરજની આશે.	૩૦
કૃષ્ણનામથી વલ્લભ કૃષ્ણ કૃષ્ણને વલ્લભ;	
કૃષ્ણનામથી સરવ સુગમ કશું પણ નહિ દુર્લભ.	૩૧
કૃષ્ણનામથી કૃષ્ણ રાધિકા અતિશે રાજ;	
કૃષ્ણનામથી જ્યહાં જાય ત્યાં જીતે બાજ.	૩૨
કૃષ્ણનામથી સર્વ નમે જગમાં જશ આપે;	
કૃષ્ણનામથી શ્રાપ ન લાગે જો કાઈ શ્રાપે.	૩૩
કૃષ્ણ નામથી કંઠણ અંક ભુંસાય લાલથી;	
દુર્ગતિ નહિ ચમદંડ સ્વપ્ન પણ જપે ગોપાલથી.	૩૪

૨૭ કૃષ્ણ નામના ઉચ્ચારણના કૃષ્ણથી જ ચારે વેદના ઉચ્ચાર થઈ શકે છે. એકોતરશત પૂર્વજ-આપણી પૂર્વે આપણા વંશમાં ઉત્પન્ન થઈ ગયેલા ૧૭૧ પૂર્વજો. ૨૮ ઈંદ્રિવણુજીતે-ઈંદ્રિયોને જીત્યા વગર; યોગ સાર્થક વગર. ૨૯ સદન-ધર. ચમકર બંધો-ચમરાજના હાથમાં બંધીવાન. ૩૦ પદરજ-પગની ધૂળ. ભગવાન પોતાના ભક્તના પગની ધૂળની આશાએ ભક્તોની પાછળ ફરતા ફરે છે. ભક્તિનો કેટલો બધો મહિમા! ૩૧ વલ્લભ.....વલ્લભ—ભક્તને કૃષ્ણ વહાલા છે અને કૃષ્ણને ભક્ત વહાલો છે, એમ કહેવાનું તાત્પર્ય છે. ૩૩ શ્રાપ-શાપ. ૩૪ કંઠણ અંક ભુંસાય લાલથી-કપાળમાં વિધાતાએ નસીબના ખરાબ અંક લખેલા હોય તે પણ ભુંસાઈ જાય, અર્થાત્ ખરાબ નસીબ હોય તે બદલાઈને સારું થઈ જાય; દુઃખ હોય ત્યાં સુખ થઈ જાય. જપે ગોપાળથી-ગોપાળના નપથી.

કૃષ્ણનામથી અષ્ટ પ્રહર રહે આનંદે મન;	
કૃષ્ણનામથી પતિત પાવન કરે દર્ષ દર્શન.	૩૫
કૃષ્ણનામથી સકળ ભોગ સદન સુખરાશિ;	
કૃષ્ણનામથી જહાં વસે ત્યાં પ્રયાગ કાશી.	૩૬
કૃષ્ણનામથી અપકીર્તિ શુભ કીર્તિ થાયે;	
કૃષ્ણનામથી સકલ શોક સહેજે સમી જાયે.	૩૭
કૃષ્ણનામથી અષ્ટ મહાસિદ્ધિ નવનિધ રહે હાજર;	
કૃષ્ણનામથી અખિલ અમંગલ કંપે થરથર.	૩૮
કૃષ્ણનામથી ચાર પદારથ થઈ રહે ક્રિકર;	
કૃષ્ણનામથી દશે દિશ મંગલ કો ન ભયંકર.	૩૯
કૃષ્ણનામથી ધર્મ વિષે મતિ કદા ન પાપે;	
જીતે દુષ્ટ સ્વભાવ નામ હરિ પ્રબળ પ્રતાપે.	૪૦
કૃષ્ણનામથી ઉભય લોક અતિ સુખ પામે;	
કૃષ્ણનામથી કૃષ્ણ મલિન અંતરાય વામે.	૪૧
કૃષ્ણનામથી અજ્ઞાન તિમિર ટળી જાયે;	
કૃષ્ણનામથી બાહ્યાન્તર અજવાળું થાયે.	૪૨
કૃષ્ણનામથી અંતકાલ પીડા નવ પામે;	
કૃષ્ણનામથી મનની વૃત્તિ તૃણા વામે.	૪૩
કેવળ કૃષ્ણ નામથી સકલ ચિંતા ચૂરણ;	
કેવળ કૃષ્ણ નામથી સકલ કામના પરિપૂરણ.	૪૪
કાઈ વિધ પણ કૃષ્ણ કહે દુઃખ પડે ન સહેવું;	
રટે પ્રેમ વિશ્વાસ સહિત ત્યાં શું પછી કહેવું.	૪૫

૩૮ અષ્ટમહાસિદ્ધિ-યોગની આઠમહાસિદ્ધિઓ; અણિમા; લઘિમા, ગરિમા, વગેરે.
 નવનિધિ-કૃષ્ણના દ્રવ્યના નવ ભંડારો. ૩૯ ચાર પદારથ-ધર્મ, અર્થ, કામ, અને
 મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થ. ૪૦ પાપે-પાપમાં. ૪૧ ઉભયલોક-આ લોક અને
 પરલોક બંને. અંતરાય-વિદ્વંસ; અડચણ. ૪૨ બાહ્યાન્તર-બહાર જગતમાં અને
 અંદર હૃદયમાં.

દુરાચાર તણ ભાવ ભરોસે શ્રી કૃષ્ણ કહે;
 થોડામાં શ્રી કૃષ્ણ મળે પોતાનો કરી લહે. ૪૬
 આપ કૃષ્ણ નિજનામ માહાત્મ્ય ન શકે વખાણી;
 તે આગળ પછી કવણુ બીજની વાણી. ૪૭
 કામધેનુ સુરદ્રુમ ચિંતામણિ ક્રાંતિક વારુ;
 કૃષ્ણ નામ સમ કો ન કહે લાજે મન મારું. ૪૮
 તે માગ્યું આપે પણ હિત અહિત ન વિચારે;
 કૃષ્ણ નામ વણુ માગ્યું દે શુભ અશુભ નિવારે. ૪૯
 નામ માત પિતુ નામી, હિત સુત ઉભયા અંતર;
 તદપિ માતાના પ્રેમથકી પિતુ એટલો અંતર. ૫૦
 પિતા પુત્ર હોય પુત્ર તહાં લગી લે ઉત્સંગે;
 સમાન થયો કે ત્યાગ કરે નવ રાખે સંગે. ૫૧
 ત્યમ અંબા નવ કરે અરબક અતિ અંતર વહાલો;
 ઘણી એકવાર પખાલી કરે સૂચિ લહે નિજ કાલો. ૫૨
 એમ અનેક વરાં ધોય પણ નવ કાંપે;
 ફરી ભોગવે પુણ્ય તહાં જઈ જનકને સોંપે. ૫૩
 એ રીતે જ વિચારી નામ નામીને જોજો;
 નામ વિના નહિ મળે નામી નામે ચિત પ્રેમજો. ૫૪
 કલીકાલ આશુચિ કરમ કંઈ ફળ નહિ તેમાં;
 કૃષ્ણ નામે ના અડે સૂતક અતિ બળ એમાં. ૫૫

૪૬ ભાવભરોસે-પ્રેમ અને શ્રદ્ધાથી. ૪૭ શ્રીકૃષ્ણ પોતે જ પોતાના નામનું
 માહાત્મ્ય વખાણી શક્તા નથી તો પછી બીજનું શું ગર્વ? અર્થાત્ નામ મહિમા
 અપાર છે. ૪૮ કામધેનુ-કામદુધા ગાય. સુરદ્રુમ-કલ્પ વૃક્ષ. ચિંતામણિ-
 ધનજેલી વસ્તુ આપનાર મણિ. વારુ-સુંદર. ૫૦ નામ એ માતાની ઇચ્છાજનક છે,
 અને નામી એ પિતાની ઇચ્છાજનક છે, તેથી માતાના અને પિતાના પ્રેમમાં જોડેલો
 અંતર-એટલો એ બેમાં અંતર છે. અર્થાત્ નામી કરતાં નામ વધે. એનો યુગ્ગાસો
 નીચેની ચાર કડીમાં કવિ કરે છે. ૫૨ અંબા-મા. અરબક-(અર્ચક) બાળક.
 ૫૫ પખાણી-ધોઈ. નિજ કાલો-પોતાનો કાલો પુત્ર. ૫૩ અનેકવરાં-અનેક વખત.

કૃત્યે ધ્યાન ત્રેતા મખ દ્વાપર પૂજન લાખ્યું;	
કળી કેવળ કીર્તન કૃષ્ણ નામ સહુ કૃણ દાખ્યું.	૫૬
ચતુર અષ્ટદશ કાવ્ય મહાભારત એમ બોલે;	
સરવ સાર શ્રી કૃષ્ણ નામ કોઈ નહિ તે તોલે.	૫૭
કૃષ્ણ નામ વિશ્વાસ નથી તે પંડિત ખોટા;	
કૃષ્ણ નામ શિવ શેષ રટે હોય સૌથી મોટા.	૫૮
સકલ હરિનાં નામ મહા દુકૃત દુઃખ હારી;	
પણ તે સહુથી કૃષ્ણ નામનો મહિમા ભારી.	૫૯
સ્કંદપુરાણે શ્રીનારાયણે શ્રીમુખ લાખ્યું;	
બ્રહ્મા પ્રત્યે નામ શિરોમણિ નિજ કહી દાખ્યું.	૬૦
અવરકોટિ મુજ નામ મુણી હું પ્રસન્ન થાઉં;	
પણ તેવો નહિ જેવો કૃષ્ણ નામે લહેલાઉં.	૬૧
દ્વિતીયાથી નિત્ય કાળ નામ ચંદ્ર તો કહાવે;	
પણ નૃનાધિક કલા પુરણ શશિ સમ કો નાવે.	૬૨
પુન્યમ શશિ તે શ્રીકૃષ્ણ અવર લ્યો અવર વિચારી;	
શરદ ઋતુ શશિ સહિત અતિ આનંદકારી.	૬૩
તેમ શ્રેષ્ઠ શ્રીકૃષ્ણ નામ સર્વે પરમાણો;	
જેથી અહરનિશ પરમાનંદ વિના શ્રમ માણો.	૬૪
આપધ અમૃત વા વિષ વણ સમજે કો ખાણે;	
તદપિ તેના ગુણ આપે વૃથા ન જાણે.	૬૫
અગ્નિ સ્પર્શજ થાય અજ્ઞાને તે તદપિ ખાળે;	
તો પછી કૃષ્ણ નામ કુકર્મ કયમ ન પ્રજાળે?	૬૬
અતિ અનાદર થાય પાપ તો પણ કૃણ આપે;	
તો વણશ્રદ્ધા પણ નામે મુખ કેમ નહિ વ્યાપે?	૬૭

૫૬ કૃત્યે—સત્ય યુગમાં. ૫૭ ચતુર—ચારવેદ. અષ્ટદશ—અષ્ટાદશપુરાણો. કાવ્ય—
 ઋગ્વેદ આદિ કાવ્યો તથા નાટકો. ૫૮ દુકૃત—દુઃકૃત; ખરાબ કામ. આ કહીમાં
 મુનાં અનેક નામો કરતાં કૃષ્ણ નામને વધારે વખાણ્યું છે. ૬૨ બીજાથી પૂર્ણિમા
 સુધીના ચંદ્રાનું નામ તો ચંદ્ર જ છે; પણ પૂર્ણિમાના ચંદ્રની બરાબર કોઈ આવરો
 નહિ. તેમ જ કૃષ્ણનામનું સમજવું.

માટે લક્ષ વાતની વાત કરું સમ ખાઈ;
 રટો કૃષ્ણ આ અવસર નથી મળવો ભાઈ. ૬૮
 શ્રીકૃષ્ણ નામ માહાત્મ્ય મંજરી જે કાઈ ગાશે;
 થશે લક્ષ્મી શ્રીકૃષ્ણ તણો વાંછિત ફળ થાશે. ૬૯
 શ્રીગુરુવદ્વલ દ્વિજ દયારામ શુભ કૃતિ આ કીધી;
 હરિજનને મુખ થાવા આપ મન શિક્ષા દીધી. ૭૦
 રસના રટવા વળી ત્રત પ્રતિપદ કૃષ્ણનામ છે;
 સરવકાળ સહુ ગાવળે પૂરણાનંદ એ ધામ છે. ૭૧

શ્રીકૃષ્ણનામ ચિંતામણિ

(પ્રબંધ)

શ્રી કૃષ્ણનામ મુખકારી, ચિંતામણિ, અધદુઃખહારી ૨૬.
 જ્ય જ્ય શ્રી પુરાણ પુરુષોત્તમ, શ્રી કૃષ્ણ કૃપાનિધિ, કૃષ્ણચંદ્ર,
 કરુણાકરકિંકર, કમલનયન, કરુણાસાગર, કરુણાનિધાન, કરુણાલય,
 ક્રતુપતિ, કામજીત, કંદર્પકાંટિ લાવણ્ય કંદ, કમનીયસાગર, ધરકંબુકંઠ,
 કમલાનન, કુધર, કંસકાલ, કાલીમર્દન, કંબ્યાદાંતક, કેશ્યાદિકરિપુ,
 કૃતાંતકાલ, કીર્તિભાજન, કારણકૃપાળ, મુકમલદલલોચન, શ્રી ગોપાલ,
 ગોવિંદ, ગદાધર, ગરુડધ્વજ, ગોપાળ, ગોકુલાધીશ, ગોપિકાપ્રાણનાથ,
 ગોકુલમંડન, ગોકુલચંદ્રમા, શ્રીગોવર્ધનનાથ, ગિરિધર, ધનશ્યામ, શ્રીનંદલાલ,
 ૭૦ આપમન-પોતાના મનને. ૭૧ ગાવળે-ગાળે.

૧ ચિંતામણિ-ઈચ્છિત ફળ આપનારો મણિ. કરુણાકરકિંકર-રોવકના ઉપર કરુણા
 કરનાર. ક્રતુપતિ-ચજ્ઞના પતિ; ચજ્ઞનારાયણ. કામજીત-કામને જીતનાર. કંદર્પકાંટિ લાવ-
 ણ્યકંદ-કરોડો કામદેવની સુંદરતાના મૂળરૂપ. કમનીયસાગર-સુંદરતાના સાગરરૂપ.
 ધરકંબુકંઠ-રાંખ અને કમળને ધારણ કરનાર. કમલાનન-કમળના જેવા મુખવાળા
 કુધર-પૃથ્વીને ધારણ કરનાર. કંબ્યાદાંતક-કંબ્યાદ નામના રાક્ષસને મારનાર. કેશ્યાદિક
 રિપુ-કેશી વગેરે દૈત્યાના શત્રુ. કારણકૃપાળ-જગતના કારણરૂપ અને કૃપાળ. ગોકુલ
 મંડન-ગોકુલના રાણગારરૂપ.

નંદાત્મજ, નરપ્રિય, નંદકુમાર, નરસિંહ, નરોત્તમ, નટવર, નાગર,
નરકાંતક, નરરૂપ, નિરંજન, નરહરિ, નારાયણ, નવનીતપ્રિય, નિરાલંબ,
નિર્વૈર, નિલનવનિબ્ધનંદ, રસમગ્નનાથ, નિરપેક્ષ પ્રિયજન, જીવમણિજ
સરવસ્વ, ચતુર્ભુજ, ચક્રપાણિ, ચતુરાયુધ, ચારુચરિત્ર, ચાણુરાદિકમહામલ્લ
ચુરણકારી, શ્રીચંદ્રાવલિમુખચારુચંદ્રમાયકાર, ચપલાચિતચેર,
ચાતુર્યાવધિ, ચિત્તની ચિંતામણિ, ચંદ્રવંશ ચૂડામણિ, જગપતિ, જગન્નાથ,
જલશાયી, જનાર્દન, જ્યોતિરૂપ, જગમય, જગજીવન, જગતશુર,
જયજગપિતા, જગદીશ, જનકીજીવન, જગન્નિવાસ, જનેશ્વર,
કકાર શ્રીકકારનાથ, તુલસીવલ્લભ, ત્રિભુવનનાયક, ત્રિવિક્રમ,
ત્રિલંગીલાલ, ત્રિગુણપર, ત્રિલોકમુંદર, ત્રિકાલજ્ઞ, ત્ર્યંબકનાયક,
તરણિજાપ્રાણપતિ, તેજેમયતનુ, દીનબંધુ, દામોદર, દીનપતિ,
દીનાનાથ, દીનદુઃખલંબન, દેવકીતનય, દુષ્ટારિ, દેવદેવેશ, દયાર્ણવ,
દીનદયાળ, દશરથનંદન, દાવાગ્નિપ, દિનમણિ, કુલમંડન, દુરીજન-
ખંડન, દાનવદલદર્પદલન, દેવદાસ, સહજનંદદાસારી, ચિંતામણિ
અધદુઃખહારી. શ્રીકૃષ્ણ નામ સુખકારી, ચિંતામણિ અધદુઃખહારી. ૧

શ્રીલાડલીવર, લલનામનહર, લાવણ્યામૃતસાગર, કૌસ્તુભ-
ધર, શ્રીમદ્ દારિકાધીશ, યદુવર, યદુવીર, યદુવંશધ્વજ, શ્રી
રુકિમણીવલ્લભ, જંથુવતીપતિ, પતિ સત્યભામા, કાન્તકાલિન્દી,
મિત્રવૃંદાવર, સત્યાસ્વામી, રમણરેહિણી, પોડસસહસ્રપતિ, પિતૃ પ્રદુમ્ન,
સાંબજનક, અનિરુદ્ધ પિતામહ, સકલવૃષિણપતિ, વૃષિણ, ગદાગ્રજ,
પુતનાંતક, શકટાચુરખંડન, તૃણાવર્તરિપુ, વત્સધાતી, બકઅસુરનિપૂદન,
અધાસુરઘ્ન, ધેનુકાસુરારિ, પ્રલંબધાતક, શકુર્ગર્વહત્, શંખચૂડાશુર,

નંદાત્મજ-નંદરાયના પુત્ર. નરકાંતક-નરક નામના રાક્ષસને મારનાર. નવની-
તપ્રિય-માખણ જેને પ્રિય છે એવા. નિરાલંબ-આલંબન વગરના; જેને બીજ કોઈનો
આધાર નથી એવા. નવ-નવીન. નિજનંદ-પોતાનો આનંદ. નિરપેક્ષપ્રિયજન-
નિષ્કામભક્તો જેને પ્રિય છે એવા. જીવમણિજસરવસ્વ-(?). ચતુરાયુધ-શંખ, ચક્ર, ગદા,
પદ્મ એ ચાર આયુધ ધારણ કરનાર. દાવાગ્નિ-દાવાનળનું પાન કરનાર. દૈત્યદાસ-
અલિરાત્નના સેવક થઈ પડ્યું તેથી.

અરિઅરિષ્ટ, વ્યોમાસુરઅસુહરણ, કેશીહત્, નિજજનરક્ષક, ભરત
 લક્ષ્મણ બ્રાત, કૌશલ્યાસુત, દાશરથી, શ્રી સીતાસ્વામી, નાથ અયોધ્યા,
 પ્રપત્નભૂષણ, નરકનિવારણ, ક્ષિતિ દુઃખહર, વિભુ, પુંડરિકાક્ષ, શાશ્વત,
 અમોઘ, કૃતિઆરતત્રાણ, બહુનામી કૃપાલુ, શરણાગતવત્સલ, દીન-
 વત્સલ, આદિવરાહ, શ્રી યજ્ઞપુરુષ, કપિલદેવ, દત્તક્રુમાર, સુનારદ,
 નરનારાયણ, ક્ષુવવરદાયક, પૃથુ નૃપ, ઋષભ, હયગ્રીવ, મીન, કૂર્મ,
 નરહરિ, હરિ, વામન, મન્વંતર ત્રાતા, ધનવંતરીરૂપ, શ્રી મોહિની
 રૂપધર, વેદવ્યાસ, યુધક્લંકીઆદિક, વપુધારક, ભક્તહેતુ, શ્રી
 પુરુષોત્તમ, નિકુંજવાસી, નટવરનાયક, મદનાભિરામ, પ્રલય, અમિત
 માધુર્યધર, જીવી વિશ્વવિમોહન, નિલ કિશોર, મારમદમર્દક, રસનિધિ,
 રંગી, રસિક છેલ, ઉદાર રાય, પ્રભુ વ્રજ હિરામણિ, આનંદસાગર,
 મંદસ્મિત મધુરાકૃતિ મોહન, વ્રજવનિતાકનકલતા, માલતીકુસુમ,
 કુંદમંદારમલ્લિકા, પારિભત ગંધાદ્ય, તુલસીચરચિત ચરણકમળ,
 મંગલરૂપનિધાન, ધર્મધ્વજ, સ્મૃતિમાત્ર મહા આરતિહરણ, હરિ
 મહાશુદ્ધિ, મહાશકિત પરાક્રમ, શ્રુતિ મહાદ્યુતિ, દુઃખ દુહિતનિવારણ,
 શ્રીમદ્દાતાર્ય મહાપ્રભુ, ગુરુ શ્રીમદ્વલ્લભ, લક્ષ્મણનંદન, પુત્ર
 ઇલંબા, મહાલક્ષ્મીપતિ, પુષ્ટિ પથેશ્વર, તદ્દન્યેષાત્મજ,
 શ્રીગોપીનાથ, તસ્માતુજ શ્રીમદ્ગોસ્વામી શ્રી વિકૃલવર, શ્રી
 રુકિમણીશ, સત્યતનુજ પિતુ, શ્રીમદ્ગીરધર ભામિની ભરત, શ્રીમદ્
 ગોવિંદરાણીરંજન, શ્રીબાળકૃષ્ણ, કાંત સુક્રમલા, શ્રીગોકુલેશ, પાર્વતીપતિ,
 શ્રીમદ્ રઘુવર, જાનકીજીવન, શ્રીયદુપતિ, મહારાણી રમણ, શ્રીધન-
 સ્યામ, કૃષ્ણાવતીનાયક, સૈવ્યશિરોમણિ, શ્રીનવનીતપ્રિય, શ્રીમયુરેશ્વર,
 શ્રીવિકૃલેશ, શ્રીગોકુલેશ, ગોકુલચંદ્રમા, શ્રીમદનમોહન, શ્રીબાલકૃષ્ણ,
 શ્રીદારિકેશ, શ્રીમદ્ ગોવર્ધનધરણધીર, શ્રીજી, પ્રીતમ, દયાનાથ,
 નાથ, રાજધિરાજ, રાજેશ્વર, મહારાજેન્દ્ર મુકુટમણિ, શ્રીગોવર્ધનધારી,
 ચિંતામણિ અધદુઃખહારી. શ્રી કૃષ્ણનામ સુખકારી, ચિંતામણિ
 અધદુઃખહારી.

૨

૨ આમાં કૃષ્ણાવતાર તથા રામાવતાર અને બીજા અવતારો સંબંધીનાં નામ
 તથા શ્રીવલ્લભના પરિવાર સંબંધીનાં નામ લખ્યાં છે.

ચિંતાચૂર્ણિકા

(રાગ-પ્રભાત)

ચિન્તા ચિતા સમાख्याતા ચિન્દુમાત્રવિશેષતઃ ।

સજીવં દહતે ચિન્તા નિર્જીવં દહતં ચિતા ॥

ચિંતા ન કર કોઈ વાતની, બેની સંબંધ વિચારી;
 શ્રી વલ્લભ કુળ સોંપે છે, કર ગ્રહી ગિરિધારી. ચિંતા. ૧
 શ્રી વલ્લભનું શરણુ છે, એ બળ સમજ મા નાનું;
 કર એટલે કૃતિ નહિ જુએ, શ્રીજી બેશરે બાનું. ચિંતા. ૨
 બાનાનું બળ અંતર શુદ્ધિથી, મોટી વ્યાસની વાણી;
 રહુગણુ વલ્લો જગભરત બે, બેઈજનોઈબેજા પાણિ. ચિંતા. ૩
 ગોસુત જે બળદ સાંઠ બે, એક થેલો એક ડાલો;
 ડાલો દુઃખી બાના વિના, બાને થેલો પૂન્યો. ચિંતા. ૪
 સંચિત સાધન બળ છવનું, હરિબળનું ભર્યું બાનું;
 હરિછવમાં ફેર ફેટલો, વિચારો નથી છાનું. ચિંતા. ૫
 મહાપ્રભુ મુખ શરણુમંત્રથી, સધળી ચિંતા વામી;
 હિલચ લોક નિશ્ચિતતા, લાખ્યું શ્રી ગોસ્વામી. ચિંતા. ૬

૩ રહુગણુ રાત્રિએ જગભરત પાસે પોતાની પાલખી ઉચકાવેલી, તે કથા શ્રીમદ-
 ભાગવતમાં છે. ૪ ગોસુત-ગાયતા પુત્રો; બળદ અને આખલો; ડાલો જે બળદ,
 તે ધણીને ઘેર બંધાઈ રહ્યો ને ગાડુ ખેંચવા લાંગ્યો. ગાંડો તે આખલો, જેના શરીર
 ઉપર ત્રિશૂળ વગેરેનું ચિહ્ન કાઢી તેને છટો મૂકેલો હોય છે. એ ચિહ્ન તે બાનું.
 ૫ છવમાં સંચિત કર્મનું ને સાધનનું બળ હોય છે, અને બાનામાં શ્રીહરિનું બળ હોય છે.
 ૬ શરણુમંત્ર-શ્રીકૃષ્ણઃ શરણ મમ । શ્રીગુણાંકજીએ મંગળાચરણના મ્હેકોમાં કહ્યું છે કે,

યદુક્તં તાતચરણેઃ શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ ।

અતઃ એવાસ્તિ મચ્ચિત્તમૈહિકે પારલૌકિકે ॥ ૩ ॥

મચ્ચિત્તસ્ય વિદ્યાસઃ શ્રીગોપીજનવલ્લભે ।

યદા તદા કૃતાર્થોઽહં શોચનીયો ન કહિંચિત્ ॥ ૪ ॥

તદ ઉપરાંત ઉદ્વેગ રહે, હરિકૃત લીલા માની;
ચિંતા તજવી ઉતાવળી, પ્રભુ જન સુખદાની. ચિંતા. ૧
ચુડતા જીવને કહાડવા, તારો નિજ બળે દ્રોડ;
કંઠે વળગી પડે ખૂડતો, તદપિ તે નવ છોડે. ચિંતા. ૨
કરે જો કલ્યાણ કૃતિ જોઈને, તો પંથ પુષ્ટિ ન કહાવે;
પુષ્ટિ અનુગ્રહ નામ છે, જોતાં મારગ લખવે. ચિંતા. ૩
સાધન કૃણ બેહુ સિદ્ધ જહાં, કૃષ્ણ સંબંધે કહાવે;
તોપણ કૃષ્ણ ઇચ્છાવડે, પુષ્ટિપથ શ્રુતિ ગાવે. ચિંતા. ૪
વાદીને પ્રમાણ બતાવવા, સાધન કથન કર્યું છે;
જુઓ જો હોય તો સીદને, શ્રી વિઠ્ઠલ નામ ધર્યું છે. ચિંતા. ૫
તદપિ સાધન જોશો દાસનાં, તો સધળાં શ્રીગુરુ કરે છે;
જો સર્વોત્તમમાં લખ્યું, સીદ તું શોધી મરે છે. ચિંતા. ૬

૭ સુખદાની-સુખ આપનારી. ૮ તારો-પાણીમાં તરનારો. દ્રોડ-દોડ
નય. ગુરુ ઉપર વિશ્વાસ રાખવાને તારાતું દૃષ્ટાંત આપ્યું છે. ૯ પંથ પુષ્ટિ-પુષ્ટિ
માર્ગ. અનુગ્રહ-પ્રભુકૃપા. પુષ્ટિ માર્ગનો એ સિદ્ધાંત છે કે, ભગવાન કંઈ પોતાના
અનુગ્રહવડે જ જીવોનું કલ્યાણ કરે છે, પણ તેમનાં કર્મો તરફ જોતા નથી. તેથી જો સાધન
કે કૃતિ તરફ જુઓ તો પુષ્ટિમાર્ગ લખાય, અને તે પુષ્ટિમાર્ગ કહેવાય નહિ.
૧૦ કૃષ્ણના સંબંધમાત્રથી જ સાધન અને તેનું કૃણ બંને સિદ્ધ જ છે; છતાં શ્રીકૃષ્ણની
ઇચ્છાવડે પુષ્ટિમાર્ગ ચાલુ કર્યો છે, એમ વેદ પણ કહે છે. ૧૧ શાસ્ત્રમાં સાધનોનું
જો વર્ણન કર્યું છે, તે કંઈ વાદી-પૂર્વપક્ષીને પ્રમાણ બતાવવાને માટે જ, બાકી સાધ-
નોની કંઈ જરૂર નથી. જો હોય તો પ્રભુનું વિઠ્ઠલ એવું નામ સાર્થક ન થાય.
કવિ પોતે પોતાના “સતસૈયા,” ગ્રંથમાં પણ કહે છે કે,

“હરિ વિઠ્ઠલ અધમોદ્ધરણુ, ઇલાદિક નિજ નામ;

અર્થ કહા યહ રાખડકો, કહો કૃપા કરી શ્યામ.”

વિઠ્ઠલ રાખડનો અર્થ એવો થાય છે કે, વિ જ્ઞાનવાચક છે, ઠ શૂન્યવાચક છે,
અને લ ગ્રહણવાચક છે, એટલે જો જ્ઞાનશૂન્ય હોય તેનું પણ ગ્રહણ કરે, તે વિઠ્ઠલ (જુઓ
“સતસૈયા”). ૧૨ જુઓ-

સ્વાર્થોઽજ્ઞિતાશિલપ્રાણપ્રિયસ્તાદશચેષ્ટિતઃ ।

સ્વદાસાર્થ કૃતાશેપસાધનઃ સર્વશક્તિધૃક્ ॥ (પુ. સ.)

ગણ્યાગાંઠ્યા રીતે ચાલશે, ધરશે ચિત્ત શ્રીજી ચરણે;
 બીજા રહ્યા તે સૌ ખૂડશે, લીધા શ્રીવલ્લભ શરણે. ચિંતા. ૧૩
 કેટલા ઇવ કૃતિ કેટલી, પરાધીન મતિ થોડી;
 તે શું મહાપ્રભુ નથી બાણતા, શરણે લઈ દેશે છોડી? ચિંતા. ૧૪
 ન ઘટે તેને ગતિ કરે, નિજ બળ તો પુષ્ટિ કહાવે;
 દુષ્ટ શરણ ગતિ નહિ તરે, કહી શું મારગ લખવે? ચિંતા. ૧૫
 સહુ સામર્થ્ય સહિત છે, સહેજે સહુ ક્ષણદાતા;
 કેવળ શરણે જ તારશે, ભાખ્યું મહાપ્રભુ જ્ઞાતા. ચિંતા. ૧૬
 શરણે લીધા હરિ તારશે, દુષ્ટ સાધન પાખી;
 સાધન સાધુ વેશથી, વાણી ગોસ્વામી ભાખી. ચિંતા. ૧૭
 રવિમંત્ર કુંતા સક્ષણ થયો, જદપિ મન સાંસો;
 એ યુગત બળે ઉપજશે, હરિનો સુદ્રઢ ભરોસો. ચિંતા. ૧૮
 વિભીષણ ગંગા ડહોરમાં, પ્રભુ વચન રહ્યો સંશે;
 વસ્તુ માહાત્મ્ય તદપિ ના અબ્યું, માહાક્ષ પાખ્યાં બંધે. ચિંતા. ૧૯

૧૩ રીતે-રીતથી; સદાચારે; મર્યાદા માર્ગમાં. મર્યાદા માર્ગની રીતે થોડા જ
 ચાલી શકશે; તેથી જોડલાને શ્રી વલ્લભાચાર્યે શરણે લીધા છે તેટલા જ તે ગ્રહશે અને
 બીજા બધા કૂબી મરશે, એમ કહેવાનું તાત્પર્ય છે. ૧૫ જેને ન ઘટે તેને પણ
 પોતાના બળથી મોક્ષ આપે તો જ પુષ્ટિ કહેવાય. દુષ્ટ હોય ને તે શરણે આવ્યો છતાં
 નહિ તરશે, એમ કહીને શું પોતાના માર્ગને પ્રભુ લખવશે? ૧૬ ભુઓ-

સર્વસામર્થ્યસહિતઃ સર્વત્રૈવાલિભાર્થકૃત્વં । જરણસ્યસમુદ્ધારં કૃષ્ણં વિજાપયામ્યહમ્ ॥

(શ્રીકૃષ્ણાધ્યસ્તોત્ર)

૧૭ દુષ્ટ સાધન-દુઃખવડે કરી શકાય એવાં સાધન. ૧૮ કુંતાજને સૂર્યના
 મંત્રથી કર્ણપુત્ર ઉત્પન્ન થયો હતો, એ દૃષ્ટાંત આપીને કવિ શરણમંત્ર ઉપર વિશ્વાસ રાખવાનું
 સૂચવે છે. ૧૯ રાવણને માર્યા પહેલાં અને લંકા નિલ્યા પહેલાં શ્રીરામચંદ્રએ વિલા-
 પણને લંકાની ગાદી ઉપર વાનરસભા સમક્ષ રાજ્યાભિષેક કર્યો હતો. તે વખત વિલાપણના
 મનમાં રાંકા આવી હતી કે, કદાચ રાવણ ન નિતાયો, તોપણ મને રાજ્યાભિષેક કરેલો
 મિથ્યા નહિ થાય? તેમ જ દંતકથા પ્રમાણે રાકોદમાં રણજોડરાયજીને સોનાસાંઘે
 આપવાનું શુગળીઓએ ગંગાબાઈને કહ્યું. તે વખતે ગંગાબાઈએ પોતાના નાકમાં ફક્ત
 સવા વાલ સોનાની વાળી હતી તે તોલમાં મૂકી હતી, અને તે વખતે તેને રાંકા

શ્રી મહાપ્રભુજીને છે તારવા, તે તો ક્યમે નવ બૂટે;
 નથી જે વિચાર્યાં તે નહિ તરે, કાટી કરી કર્મ રહે. ચિંતા. ૨૦
 ચંડાળણી રાજ્યપત્ની થઈ, બાકી શું રહ્યું થવાનું;
 અપમાન જે કદાપિ થશે પણ, રાણી પદ ના જવાનું. ચિંતા. ૨૧
 અપરાધી ઈંદ્ર સરીખડો, જગમાં ના મળે જોડી;
 તદપિ કૃપા તેની તે હરિ, નાખ્યો ના તરછોડી. ચિંતા. ૨૨
 આત્મસાત ઈશ્વર કરે, તેહને કલંક ન લાગે;
 જાણી દોષી કરે દાસને, ક્ષમાનું કામ જાગે. ચિંતા. ૨૩
 આત્મનિવેદન જેણે કર્યું, જ્ઞાને અથવા અજ્ઞાને;
 તેને કશી પછે વેદના, મિથ્યા શોચે તું જાને. ચિંતા. ૨૪
 ભક્ત્યાદિ સાધન નથી કર્યું, પાપ આસક્તિ છે પૂરી;
 કૃષ્ણ નામ હાંસીકૃત* કરે, નિરભે પદ મળે ભૂરિ. ચિંતા. ૨૫
 નિઃસાધનને ઉદ્ધારવા, શ્રીવિકૃલજી પધાર્યા;
 સ્ત્રી શૂદ્રાદિ ઉદ્ધારિયાં, શરણે બહુ ખલ તાર્યા. ચિંતા. ૨૬
 પુષ્ટિ સૃષ્ટિની ઉપરે, વેદનું બળ છે નહિ નહિ;
 ઈશ્વર ઈચ્છાથી સહુ, બીજું કંઈ સંભવે નહિ નહિ. ચિંતા. ૨૭
 તે જ પુષ્ટિ જે નસાધની, મારગ ભર સચિ જેને;
 સાધનવશ નથી પુષ્ટ કળ, મળે છે આપે તેને. ચિંતા. ૨૮

થઈ હતી કે, આટલા સોનાથી પ્રભુ તોલાશે કે કેમ? પરંતુ બંનેને પ્રભુએ વચન આપેલું, એટલે તે સફળ જ થયું હતું. ૨૧ બુઝો-

ચાણ્ડાલીચેદ્રાજપત્ની જાતા રાજા ચ માનિતા ।

કદાચિદપમાનેઽપિ મૂલતઃ કા ક્ષતિર્ભવેત્ ॥ (અંતઃકરણપ્રવોધ)

૨૩ આત્મસાત-પોતાનો.

દોષી-દૂષિત.

પ્રભુ ક્ષમા કરવાને અને દીનતા ઉપબંધવાને ભક્તને જાણીજોઈને દૂષિત બનાવે છે. ૨૪ બુઝો-

અજ્ઞાનાદથવા જ્ઞાનાત્કૃતસ્વાત્મનિવેદનમ્ ।

યૈઃ કૃષ્ણસાત્કૃતપ્રાણૈસ્તેષાં કા પરિવેદના ॥

(નવરત્ન)

૨૫ હાંસીકૃત-મજ્જરીના રૂપમાં પણ.

* પાઠ-‘કૃષ્ણ તત્ત્વાહં સકૃત કહે.’

ભૂરિ-શ્રેષ્ઠ, ઉત્તમ.

૨૮ નસાધની-સાધન વગરની.

ઉભય વરણી શુભકૃતિ કરે, બેહુ સમજણ ન્યારી;
 પહેલો માને કૃતિ મેં કરી, ખીજે હરિ રુચિ ધારી. ચિંતા. ૨૯
 માની કૃતિ જોણે નિજ બળે, જૂઠો અતિશે તે કહાવે;
 થવી થવાની ના રહે, સહેજે પણ બની આવે. ચિંતા. ૩૦
 વરણ મર્યાદામાં મન જેહતું, તેને સાધન લાવે;
 કૃષ્ણ કશુંકે ના કૃપા વિના, પુષ્ટ વરણ કહાવે. ચિંતા. ૩૧
 મહાપ્રભુ કહું મારે વિષે, પ્રતીતિ કૃષ્ણ વ્યાપિ;
 તે તો કૃતારથ થઈ ચૂક્યા, શોચવું ના કદાપિ. ચિંતા. ૩૨
 આત્માદિક વસ્તુ સહુ, તે શ્રીકૃષ્ણને ન અરખી;
 અરખાવી શ્રી મહાપ્રભુ, મિથ્યા સીદ મરે ડરખી. ચિંતા. ૩૩
 રુદ્ધિભણી પત્ર સંબંધથી, બ્રાહ્મણ પૂજ્યો ભગવંતે;
 તુજને સંબંધે શ્રી મહાપ્રભુ, શૈ ના રહે નિશ્ચિંતે. ચિંતા. ૩૪
 કુબેર સુત પાપી તારિયા, નારદ વચન હરિ રીઝી;
 શ્રીવલ્લભ વચનથી કહે તુને, ક્યમ નહિ તારે શ્રીજી. ચિંતા. ૩૫
 વેદ વિરુદ્ધ પાંડવ સહુ, ભક્તિ કુંતા સંબંધે;
 તું પણ ભક્ત મહાપ્રભુ બળે, સમજાય ના અંધે. ચિંતા. ૩૬
 અગ્રપૃષ્ઠે પહેડી તરે, ઇકાતેર શત કહી છે;
 હરિ ભક્ત તો એક છે, સરવે ભક્ત કહી છે. ચિંતા. ૩૭
 બ્રાહ્મણ કર ગ્રહે બ્રાહ્મણી, થઈ સ્ત્રી શૂદ્ર સમાણી;
 બ્રહ્મ સંબંધથી ક્યમ ભલું,* માન્યું છે વેદવાણી. ચિંતા. ૩૮

૨૯ ઉભયવરણી-બંને ભતના; સાધન કરનારા અને નિઃસાધની ભક્ત; મર્યાદા-
 માર્ગી અને પુષ્ટિમાર્ગી. ૩૧ કશુંકે-કંઈપણ. ૩૨ કૃષ્ણ રુદ્ધિભણીના પત્રના
 સંબંધથી-પત્ર લઈને ગયો, તે ઉપરથી ભગવાને બ્રાહ્મણની પૂજા કરી હતી;
 તો તને તો શ્રીમહાપ્રભુજીને સંબંધ છે, તો પણ શામાટે ચિંતા કરે છે?
 ૩૪ કુબેરસુત-ચમલાર્જુન. નારદના વચનથી ચમલાર્જુનને તાર્યાની વાત ભાગવતમાં છે.
 ૩૬ પાંડવો વ્યાસથી નિયોગવડે ઉત્પન્ન થયા છે, તેથી વેદવિરુદ્ધ હતાં તે કુંતાજીની
 ભક્તિના સંબંધથી તર્યા હતા. ૩૭ અગ્રપૃષ્ઠે-આગલી અને પાછલી.

* “પાંડ-બ્રહ્મ સંબંધથી ક્યમ ભક્ત ના હું.”

નૃપકર ગ્રહે ખાંડું નૃપસમુ, તેણે વરી તે પણ રાણી;
 હરિકર ગ્રહો તું પણ લમ થયો, વાણી વેદ વખાણી. ચિંતા. ૩૯
 ચિંતા કાપિ ન કાર્યા, નિવેદિતાત્મમિઃ કદાપિ;
 વચન એ શ્રીવલ્લભ તણું, ચિંતા કેઈ પેરે વ્યાપી. ચિંતા. ૪૦
 આદિથી તે અંત લગી, પ્રભુ ધારી મૂક્યું છે તારું;
 તે જ રીતે સહેજે પણ થશે, નિશ્ચે નરતું કે સારું. ચિંતા. ૪૧
 ભાવી મટે બે વિવેકથી, તો પંડિત સહુ હોય મુખિયા;
 ડાહ્યા ઘેલાનું પ્રમાણ ક્યાં, બંને મુખી બંને દુખિયા. ચિંતા. ૪૨
 જ્યમ રાખે લમ રહી ગા હરિ, હું કર્તાપણું હરીને;
 પુષ્ટિ પથક પ્રભુ ભૂંડું નહિ કરે, કદાપિ નિજનો કરીને. ચિંતા. ૪૩
 ચિંતા કરીશ તદ્દપિ તું થકી, ઓછું વતું શું થાશે;
 સુખદુઃખ શ્રીકૃષ્ણ હાથમાં, કલપે ભજન ભૂલાશે. ચિંતા. ૪૪
 કૃતિ જે શુભાશુભ મતિવડે, તે તો અરપી છે શ્રીહરીને;
 પય પોતાનું કહેવાય ક્યમ, ઘેનુ અર્પણ કરીને. ચિંતા. ૪૫
 દોષ સાધન નિજનાં માનિયાં, નિવેદન સાચું શાનું;
 સાચું માન્યું છે તો સાક્ષી થા, તારું ન કશું તેમાંનું. ચિંતા. ૪૬
 સાધન બળ છે જે મનમાં, તો અન્યાશ્રય દૂરિયો;
 નિઃસાધનપણું ભાગિયું, કોઈ સાધનથી ના તરિયો. ચિંતા. ૪૭
 શરણ મારગ આ પૃથક છે, સધળું સિદ્ધ કૃપાથી;
 કશું નથી થાવું છવથી, છવ તરશે તે શાથી. ચિંતા. ૪૮
 તદ્દપિ ભ્રમણા છવ ધરમ છે, સૂક્ષ્મરૂપ વિચારી;
 નિજપદ નાથ લગાડશે, ટળશે ભ્રમણા તારી. ચિંતા. ૪૯
 યથા કૃતિ જે સહુ બણે, મદ ઉપજે એ સાચું;
 ગોવિંદદાસ લલા બુઝ્યો, સાચું કર્યું પણ કાચું. ચિંતા. ૫૦

૩૯ ખાંડું-તલવાર. રત્નપૂત રત્નઓમાં પ્રત્યક્ષ પુરૂષને જાહેરે તેની તલવાર સાથે
 પરજાવવાનો રિવાજ છે; અને એમ તલવાર સાથે પરણેલી પણ રાણી જ ગણાય છે.
 ૪૨ ભાવી-ભવિષ્યમાં થનાર વાત. ૪૪ કલપે-ચિંતા કરવાથી.

ન્યૂન વિના ન આવી દીનતા, દીનતા વણુ કે ન તાર્યા;
 માધવદાસ, રાણા, વ્યાસ તો, બ્રહ્મ કરીને ઉગાર્યા. ચિંતા. ૫૧
 નારણદાસ ગોડ દેશના, કૃષ્ણદાસ અધિકારી;
 ગુણ વાંધે ગરવ ઉપજ્યો, તે થયા દુઃખકારી. ચિંતા. ૫૨
 દોષ ભાસે આવે દીનતા, હરિ કરુણા ભારે વાધે;
 ખેતર મુઢરે જ્યમ ખાતરે, તેથી બહુ અન્ન લાધે. ચિંતા. ૫૩
 શેઠ મુતા બાઈ રૂઢમણી, રીઝવ્યા હરિ કરી સેવા;
 તદપિ દીનતા ના મટી, વખાણી વિકૃલ દેવા. ચિંતા. ૫૪
 સહુ થકી તેવું થવાય નહિ, બહુ સાધન મદ કાંસો;
 દર્પ રહિત થોડું પણુ ભલું, ધર ધંડ ગરદ ભરોસો. ચિંતા. ૫૫
 આત્મ નિવેદન જીવને, કૃતિ કરવી જે સારું;
 ચિંતામણિ મુઢ્યો પેટીમાં, ધંધો શોભાને સારું. ચિંતા. ૫૬
 કર શુભ કૃતિ રતિ રાખીને, જોટલી ખની આવે;
 ઇચ્છા પ્રમાણે નિપજશે, મન સંધે શૈના નસાવે. ચિંતા. ૫૭
 કશું કરવા સમ્રથ નથી, નિજ બળ જીવ દોષ;
 પણુ કર્ય કહેવું સંભવે, વ્યવહારને જોઈ. ચિંતા. ૫૮
 પિતા પુષ્ટ અંગીકૃત જીવને, લક્ષણુ એહવાં આપે;
 શુભ કૃતિ ગર્વ ન ઉપજે, અનુચિત દુઃખ વ્યાપે. ચિંતા. ૫૯
 ગોપીજન જેવાંને ગર્વથી, તપાવ્યા ગિરધારી;
 દીનતા આવી દીદા હરિ, સમજે એ વિચારી. ચિંતા. ૬૦
 એ અકલગતિ દયા નાથની, સમજી સમજે ને ચૂકે;
 પણુ એટલું તો નિશ્ચે ખરું, હરિ કર ગ્રહીતે ન મૂકે. ચિંતા. ૬૧

૫૨-૫૨ ગોવિંદદાસ, માધવદાસ, રાણા, વ્યાસ (વિનપુરનો), નારણદાસ, કૃષ્ણદાસ
 એ બધા ભક્ત થઈ ગયા છે, અને તેમની કથાઓ બસો બાવન વૈષ્ણવની વાર્તામાં છે.
 ૫૪ રૂઢમાણી ભક્તાણીની કથા પણ ચોરાણી વૈષ્ણવની વાર્તામાં છે. ૫૫ દર્પ-આર્કકાર.
 ૫૬-૬૬. ૫૭ રતિ-પ્રેમ. મુઢ્યે-મુદિદ. ૬૦ ગોપીઓને પ્રેમનો ગર્વ ઉપજ્યો
 ભારે રાસલીલામાં પ્રભુએ તેમને તજી દીધી હતી, અને પછી તેમનામાં દીનતા આવી
 ભારે દર્શન દીધાં હતાં. રાસ પંચાધ્યાયીમાં આ કથા છે.

શ્રીદશમસ્કંધલીલાનુક્રમણિકા

—:૦:—

રાગ—આશાવરીની ચાલ

શ્રીગુરુદેવને પ્રથમ હું પ્રેમથી લાગું પાય;	
શ્રીવલ્લભ શ્રીવિકુલ પ્રભુ શ્રીયમુના શુભદાય.	૧
શ્રીગોપીજનવલ્લભ ગુણનિધિના ગુણ ગાશ;	
દશમસ્કંધ અનુક્રમ પદ્યબંધ કરીને પ્રકાશ.	૨
શ્રીભાગવતની કથા કહું અમૃત સમ પવિત્ર;	
તેહતાણું પણ દોહોવણુ કેવળ કૃષ્ણ ચરિત્ર.	૩
તે પણ વિસ્તારે વર્ણવતાં ધણીએક લાગે વાર;	
માટે સંક્ષેપ સ્મરણુ થાવા અનુક્રમ કરુંરે ઉચ્ચાર.	૪
સ્કંધ દ્વાદશમામાં દ્વાદશ અધ્યાયે કથાય;	
પ્રથમ સ્કંધથી અનુક્રમે સંક્ષેપે બારે ગવાય.	૫
સૂત પુરાણિ કહે સુણે! શાનકાદિક મુનિ શાંત;	
નવમ સ્કંધ સમાપ્તિ પછી કહું છે જે વૃત્તાંત.	૬
પરીક્ષિત રાજાએ પૂછ્યો શ્રીશુકદેવને પ્રશ્ન;	
ધંદ્રસમ મારા પ્રાણુરક્ષક તમે કહો છો એ કૃષ્ણ.	૭
તેનું ચરિત્ર વિસ્તારે કહો થોડે તૃપ્તિ ન થાય;	
વચન સુણી પ્રસન્ન થયા મુનિ વરણી કહી સહુ કથાય.	૮
પૃથિવી સુખારથ બ્રહ્માદિએ સ્તવન કર્યું જગભૂપ;	
હરિએ જાણુવ્યું જાઓ પ્રકટીશ પ્રજામાં શ્રીકૃષ્ણ સ્વરૂપ.	૯
વળતી આકાશવાણી દ્વારે કંસને કહી એક વાત;	
દેવકીનો ગર્ભ આઠમો તે તારો કરશે વ્રાત.	૧૦
દેવકીસહુ વસુદેવને કારાગૃહમાં નાંખીઆ કંસ;	
મૃત્યુ ભીતિ ધરી ભગિનીના અષ્ટ સુતનો કર્યો ધ્વંસ.	૧૧
ભાર પછી માયા મોકલીને શ્રીહરિએ દીધું કામ;	

રોહિણી માતા ગર્ભ ધરે જ્યારે બલરામ.	૧૨
ત્યારે તું નંદ સુતા થઈ અવતરજે વ્રજમાંહે;	
પછી પ્રભુ દેવકીઉર વસ્યા, બ્રહ્માદિ સ્તવ્યા લાંહે.	૧૩
વળતી પરમેશ્વર પ્રકટ્યા વસુદેવે વર્ણવ્યું રૂપ;	
દેવકી સહિત સ્તુતિ કરી વળતાં વદ્યા ભવભૂપ.	૧૪
પૂર્વ વૃત્તાંત કહ્યું પછી કહી વ્રજ જનવાની પેર;	
તેમ વસુદેવે વિશ્વંભર પધરાવ્યા નંદછને ઘેર.	૧૫
કન્યા લાવ્યા ત્યાંથી તેની કંસે કરવા માંડી ધાત;	
તેણે કહ્યું તારો શત્રુ તો ક્યહું પ્રકટ્યો છે સાક્ષાત.	૧૬
કંસે તદા તરછોડીઓ વસુદેવ દેવકી બેહુ;	
સાંત્વન કરી બળ જ્ઞાન કથ્યું જણાવ્યો બહુ સ્નેહ.	૧૭
દૈત્ય સંગે કરી મંત્ર, કહ્યું છેદો વિષ્ણુનાં મૂળ;	
સાધુ બ્રાહ્મણ ગાયને પીડો, હણો લઘુ બાળ અતુલ.	૧૮
વળતી જે શ્રીકૃષ્ણ પ્રકટ્યા વ્રજમાંહે આનંદરૂપ;	
મહા ઉત્સવ ત્યાંહે થયો, સહુ વ્રજજનન વ્રજભૂપ.	૧૯
વાર્ષિક ભરવા વ્રજેશ ગયા પછી મધુપુરી માંહે;	
મગધું થયું વસુદેવછતું નંદછને ત્યાંહે.	૨૦
વસુદેવ કહે કાંઈ ઉપદ્રવ ભાસે મુને વ્રજ માંહે;	
માટે વાર્ષિક દેઈ વેળાસર નંદછ જનજે ત્યાંહે.	૨૧
પૂતનાના પયપાનને મિથે પ્રભુએ શોધ્યા પ્રાણ;	
આપી દયાનિધિએ ગતિ ઉત્તમ જનુનીની પ્રમાણ.	૨૨
ધૂમ તેના દેહદહનનો જોઈ કહ્યું નંદે એ જ;	
અહો ભાઈ! વાસુદેવ દીસે કોઈ મોટા દેવ.	૨૩
સકટ ભેદન કરી માર્યો તૃણાવર્ત મહા અસુરેશ;	
વળી માતાને દેખાણું મુખવિષે વિશ્વ અશેષ.	૨૪

૧૨ એક પ્રતમાં આ લીટીને બદલે “દેવકીથી રોહિણી ઉદરે ધરે જેમ બલરામ,” એવો પાઠ છે, અને તે કિવદન્તી છે. તેથી મૂળમાં અમે ભાગવતનો પાઠ છે તેજ અર્થવાળો પાઠ સ્વીકાર્યો છે.

એકાંતે પછી ગર્ગ મુનિએ ધર્યાં કુંવરનાં નામ;	
કારણ બતાવ્યાં વિવેકથું શ્રી કૃષ્ણ ને બળરામ.	૨૫
ધૂર્તવલા(?) ગોપીજન ઘેર મૃતિકા ભક્ષણ જો;	
દધીનું પાત્ર ભાંગ્યું માટે બંધન કર્યું ભાખ્યું તે.	૨૬
ભક્તવશત્વ જણાવવા બંધાયા અનુબલ દામ;	
વૃક્ષ પાજ્યાં યમલાર્જુન શ્રાપ મૂકાવ્યો તે દામ.	૨૭
કુબેરસુત નલકુબર કરી યક્ષ સુત સાક્ષાત;	
નંદાદિએ મળી ધાર્યું ગમન દેખી બહુ ઉત્પાત.	૨૮
વૃન્દાવન જઈને વસી ત્યાં કર્યું બાળ ચરિત્ર;	
વચ્છચારણની લીલા કરી મળી સમવય બહુ મિત્ર.	૨૯
વળતી તો વધ વચ્છાસુર કર્યો, બંધને તળવ્યું શરીર;	
માયો અધાસુર ગોપરક્ષણ, કર્યું મહાબળ ધીર.	૩૦
ભોજન કીધું સખા સહ હરખે શ્રીયમુનાને તીર;	
મોહ્યા વિધિ દેખી હરિ નવ ભુકતે ઉચ્છિષ્ટ આહાર.	૩૧
વચ્છ ગોપાદિ સર્વનું પછી હરણ કર્યું બ્રહ્મદેવ;	
ગોસુત ગોપાદિ સર્વ થયા શ્રી હરિ સ્વયમેવ.	૩૨
બ્રહ્માનો મોહ ગયો અને હરિ સ્તવ્યા લેઈ શરણ;	
ગાયત્રણ મહાક્રીડા કરી, ઘેનુકાસુરનું કર્યું મરણ.	૩૩
વળતી શ્રીકૃષ્ણ પધાર્યાં વ્રજ કરતા વેણું ગાન;	
વનશોભાએ ભર્યાં બહુ ગોપીજનને કરે સુખદાન.	૩૪
વિપત્તી વિમૂર્છિત ગોપ જગાડ્યા કરી અમી દૃષ્ટ;	
કાલિદાસન કર્યું, નાગપત્નીની સ્તુતિ કહી સ્પષ્ટ.	૩૫
કાલ આવ્યાનું કારણ કથ્યું વહ્નિ વ્યથા કરી ચૂર;	
રમતાં રમતાં મારી નાંખ્યો બલિ પ્રલંબાસુર.	૩૬
ગોગોપ ભય થકી રાખ્યાં કીધું દાવાનળ પાન;	
વર્ષા ઋતુ વરણી કહ્યું કૃષ્ણ વેણું શું ગાન.	૩૭
કાત્યાયની વ્રત કન્યકા કીધું નિરાવરણ સ્નાન;	
વસ્ત્ર હર્યાં વ્રજનાથજી આપ્યાં સહિત ફલદાન.	૩૮

વરણ્યું વૃન્દાવન વૃક્ષ ભાગ્ય મુનિ યાંચા ગોપેન્દ્ર;	
લીધું ભોજન ઋષિપત્ની કૃપા કરી ધર્મધુરિન્દ્ર.	૩૯
તાપ પશ્ચાત દિગ્ધે કર્યો ભાખ્યો ભાગ્યો ઇંદ્રયજ્ઞ;	
અનકુટ આરોગ્યા શ્રીકૃષ્ણે ધર્યો ગોવર્ધન મસ.	૪૦
મર્દન ગર્વ સુરેશનો કર્યો વર્ણ્યું ગર્ગવચન;	
ગોપ સાથે નિવારણ કર્યો નંદે તે કર્યું કથન.	૪૧
ધન્વંતેનુએ સ્તુતિ કરી ધર્યું ત્યાં ગોવિન્દ નામ;	
વ્રતાદિ ધર્મ આશ્રિત કલેશથી નંદને છોડાવ્યા શામ.	૪૨
નંદાદિક સર્વ વ્રજજનને આપી પછી વૈકુંઠ ગતિ;	
વેણુનાદ કરી મોહને મોહ્યા ગોપિજન અતિ.	૪૩
વ્રજબાળા તેડી રમણ કર્યું ગોપીને આવ્યું અભિમાન;	
અંતરધ્યાન થયા હરિ, વળતી કર્યું મુખદાન.	૪૪
રાસક્રીડા બહુ વિધે કરી જળ સ્થળ લીલા આનંદ;	
મહા સર્પના ગળ્યા થકા હરિએ મુકાવ્યા નંદ.	૪૫
શંખચૂડને હણી પ્રભુએ ટાળ્યો ગોપીઓનો ત્રાસ;	
યુગલ ગીત વર્ણન ગોપી વનક્રીડા કરી અવિનાશ.	૪૬
માયોં અરીદ્ય સુર હરિ કેસ નારદની કથાય;	
અકૂર કથની ગુણ કેશી હણ્યો શ્રી વ્રજરાય.	૪૭
નારદે નંદકુંવરને મળી સ્તુતિમાં કહ્યું રે ભવિષ્ય;	
માયોં બ્યોમાસુર ગોપ રક્ષા કરી શ્રી ભુગદીશ.	૪૮
વળતી આવ્યા અકૂર વ્રજ વિગેં નિરખવા શ્રી કલવરામ;	
આનંદ પામ્યા અભિવણો, પુરી પ્રભુ વાંછિત કામ.	૪૯
હરિ હળવરને એકાંતે અકૂર સહુ કહી કેસ વાત;	
વિરહવિલાપ ગોપીજન કર્યો પ્રભુ પધાર્યા સાક્ષાત.	૫૦
અકૂરને હરિ હૃદય વિષે દર્શન દીધું અનૂપ;	
સખૂલક મૃત સ્તુતિ કરી મધુપુરી પધાર્યા જગમૂપ.	૫૧
રજકતણું દિર છેલું, વાયકને દીધું વરદાન;	
માળી સુદામાને પ્રસન્ન, કર્યું કુંબજનું સન્માન.	૫૨

ધનુષ ભાગી ને રથ હણ્યા દુશ્વપ્રભય કંસ દાન;	૫૩
રંભભૂમિ વિષે ગજ હણ્યો કુવલયાપીડ મહાન.	
રંગભૂમિ વિષે દીઠા પ્રભુને જોતે જોવો રે ભાવ;	
મદ્ધ માર્યા કંસ ભ્રાત સહિત હણ્યો પામીને દાવ.	૫૪
માતુલ પત્નીઓનું કર્યું સાંતવન દેઈ સર્વને ઉપદેશ;	
માતાપિતાનું હણી દુઃખ સંતોખ્યા સ્વજન અશેષ.	૫૫
રાજ્યાભિષેક કર્યો ઉગ્રસેનને સુંદર શામ;	
સાંતવન કરી નંદાદિકને મોકલ્યા શ્રીગોકુળ ગામ.	૫૬
પછી દ્વિજાતિ સંસ્કાર કરીને પધાર્યા ગુરુધામ,	
વિદ્યા લણી સહુ પ્રસન્ન કર્યા સાંદીપન કૃષ્ણ રામ.	૫૭
મૃત્યુક પુત્ર આચારજને આપ્યો લાવ્યા* ધર પંચજન;	
ફરી પધાર્યા મથુરા વિષે હરખિયાં સર્વ જન.	૫૮
પછી વ્રજમાં ઉદ્ધવ મોકલ્યા નંદ યશોદા મિલાપ;	
આકત થયા ઉદ્ધવ દેખી ગોપી પ્રેમ પરિતાપ.	૫૯
સાંતવન કરી વ્રજનાર આવ્યા મધુપુરી હરિજન;	
કુખ્જસદન પધાર્યા હરિ વળતા અકૂર લવન.	૬૦
અકૂરને પછી પ્રેર્યા પ્રભુ ગજપુર જન પાસ;	
પાંડવ પૃથા વ્યથા હરી યોધ કર્યો દગ નાશ.	૬૧
પૂરણ થયું પૂર્વાર્ધ હાવાં ઉત્તરાર્ધ કહેવાય;	
સાંભળ કહે શુકદેવજી પ્રીતે પરીક્ષતરાય.	૬૨

ધતિ પૂર્વાર્ધ

અથ ઉત્તરાર્ધ

વૈયાસકી એમ જોલ્યા સાંભળ તું ભૂપતિ;	
જનમાત્ર વધ સુણી દુઃખ થયું જરાસંધને અતિ.	૧
આવ્યો ચઢી તેની હણી સેના સર્વ;	
ક્રોટ રચાવ્યો કુશસ્થળ આવ્યો યવનશું ગર્વ.	૨

અસ્મ કર્પો કાળયવનને દીધાં મુચકંદ લોચન;	
સ્તવન કર્યું ભૂપ શ્રીહરિ વર દીધો અર્ધ પ્રસન્ન.	૮
મનુષ્ય નાટ્ય એ જરાસંધથી પલાયણ કર્યું આપ;	
દ્વારામતિમાં પધાર્યા ટાળ્યું પર્વત તાપ.	૪
રેવત કન્યા રેવતી બળભદ્રજી પરાગ્યા;	
રુદ્રમણી પ્રેર્યા દિવના પછી સંદેશ વરણ્યા.	૫
કુંદનીપુર પધારી પ્રભુ કીધું રુદ્રિમણી દરણુ;	
કર્પો પરાજય શત્રુનો ને તેની સેનાનું મરણુ.	૬
રુદ્રમૈયાને પટા પાડીને પ્રભુ કીધો વિરૂપ;	
રુદ્રમણી સહિત પધાર્યા દ્વારિકા જગમૂપ.	૭
વેદ વિધિએ વર્ષો પછી શ્રી રુદ્રમણી દ્વારીકશ;	
પ્રકટયા પ્રવૃત્ત દરી ગયો સમર અમુરેશ.	૮
કૃષ્ણ કુંવર તેને હણી, આવ્યા સ્ત્રી સહ ધામ;	
દરખ્યાં રુદ્રમણી આદિ સર્વે દેખી મૃત અલિરામ.	૯
સૂર્ય થકી સ્વમંતક મણિ પામ્યો સત્રાજીત;	
માંગ્યો શ્રીકૃષ્ણે આપ્યો નહિ થયું સદ્ગજ વિપરીત.	૧૦
તે મણિ મારે ઉગ્રસેનનું થયું વ્યાઘ્રથી મરણુ;	
અપવાદ તેનો લૌકિકમાં લાગ્યો અશરણ શરણુ.	૧૧
મથા કલંક ઉતારવા હરિએ યાદવ સાથે;	
વન જઈ વેરી ઉગ્રસેનનો સિંહ દેખાણો નાથે.	૧૨
તેનો ત્રિપુ રીંછ જાણાવિયો આગળ અટકી સહુ બેઠા;	
શુદ્ધ લખંડર રીંછની તે માંહે પ્રભુ એકલા પેઠા.	૧૩
શુદ્ધમાં હારી જાંબવાને ભાં પુત્રી સંગે પરણાવ્યા;	
જાંબવતી મણિ સહિત લઈ હરિ દ્વારિકાં આવ્યા.	૧૪
આપ્યો મણિ સત્રાજીતને લઈ જ્ઞાન પામ્યો;	
સલભામા મૃતા કૃષ્ણને પરણાવી દુઃખ વામ્યો.	૧૫
વળતી શ્રીહરિ દળધર બેઠે પધાર્યા ગજપુર;	
શતધન્વા પ્રેર્યો ઉસયે કૃતવર્મા અદુર.	૧૬

- તેણે સત્રાજીતને હણ્યો નાઠો હરિ ભય ધારી;
કૃષ્ણરામ સહ આવી પુઠે જઇને નાંખ્યો મારી. ૧૭
- પ્રભુ કહ્યું મણિ નથી એક ને રામ કૌતુક ભાસ્યું;
ગયા મિથિલાપુરી રીસમાં રુદન પ્રકાસ્યું. ૧૮
- ગદાયુદ્ધ દુર્યોધનને ત્યાં શિખવ્યું રામ;
મણિ મળ્યો અકૂરથી દાખ્યો હળધર શામ. ૧૯
- ઇન્દ્રપ્રસ્થ પ્રભુ પધાર્યા પછી પાંડવ ધામ;
અર્જુન સહ વન કીડતાં લાવ્યા કાલિંદી વામ. ૨૦
- દ્વારામતી પધારી વર્યા કૃષ્ણ કૃષ્ણા રાણી;
મિત્રવૃંદા હરી લાવ્યા સત્યા પટરાણી. ૨૧
- ભદ્રા વર્યા પછી લક્ષ્મણા ઉદ્વાહ વખાણુ;
માયો નરકાસુર મૂર હણ્યો તળાવ્યા પીઠ પ્રાણુ. ૨૨
- તામ્રાદિકને હણ્યા હરી કન્યા સોળ હળર;
દ્વારિકાં મોકલી યતનું બાળા હરખી અપાર. ૨૩
- કુંડળ અરખી અદીતિને કર્યું જતનું દાન;
પારિજાત પુષ્પસાટે તોણું ઇન્દ્રનું અભિમાન. ૨૪
- જીતી સુરેશને લાવ્યા મુરતરુ નિજ ધામ;
સંભોગ પામે સર્વે ત્રિયા સંતોખ્યાં સતલામ. ૨૫
- પાણિગ્રહણ રાજકન્યા સહનું કર્યું નાથે;
પરિહાસ કૌતુક પ્રભુ કર્યું રુક્મિણી સાથે. ૨૬
- વેણુ વિપરીત સુણીને થયાં મુરજિત દગપાણી;
સાંતવન કરી કૃષ્ણે આલિંગી મનાવ્યાં પટરાણી. ૨૭
- પછી પ્રતિજિત્તર પ્રેમદા પ્રભુવચનના કીધા;
સુણીને સંતોખ્યા શ્રીહરિ સામા સહુ અર્થ સીધા. ૨૮
- સોળ સહસ્ર સહ સરવને થયા દશ દશ પુત્ર;
એકેકી પુત્રી પણ થઈ એવું હરિધરનું સૂત્ર. ૨૯
- અનિરુદ્ધ ઉદ્વાહમાં પછી રુદ્રમિત્રે હણ્યો રામે;
ત્રિવલેહા અનિરુદ્ધને લાવી આખાને ધામે. ૩૦

ઝોખા સહિત અનિરુદ્ધને પછી બાંધ્યાં બાણે; હરિહરનું યુદ્ધ થયું ઘણું વરણયું જાય ન કાને.	૩૧
ભવે જવ સ્તુતિ ભગવંતની કીધી દીનતા દાખી; ભુજ બાણાસુરના હરિ છેદા યુગ યુગ રાખી.	૩૨
સ્તવ્યા માધવને ઉમાધવે બળસુત વર દીધો; ઝોખા વરી અનિરુદ્ધને જગમાં જશ કીધો.	૩૩
નૃગ નૃપ મહાકકલાશની કૃષ્ણે ગતિ કીધી; ભક્તિ વિમુખ બ્રહ્મસ્વનો દોષ એ શિખ દીધી.	૩૪
બળભદ્ર પછી વ્રજમાં ગયા સહુજન સુખ દીધું; આકર્ષણ યમુનાજીનું કાંઈ કારણે કીધું.	૩૫
પોઠયક પ્રાણ હર્યા હણ્યો કાશીરાજ મહાપાપી; કાશીનું દહન કર્યું હરિએ શિવને ભસ્મ આપી.	૩૬
રેવતાચળે બળભદ્રજી લીધા દ્વિવિદતા પ્રાણ; સાંબકુંવરે લક્ષ્મણા હરી સાંહાં રામ વખાણ.	૩૭
ગજપુર ગંગામાં નાખતાં નમ્યા માટ તે બચાવ્યા; હળધર કૌરવબળ હણી વધુ સહ સુત લાવ્યા.	૩૮
નવીન લીલા નિરખી નારદે હરીની પ્રીતિધામ; સંશય મટ્યો અકલિત પ્રભુ કહી કર્યો પ્રણામ.	૩૯
નારદ ચરણ પૂજ્યા પ્રભુ ગૃહસ્થની વિધિ દાખી; નિત્ય કૃતિ શ્રી કૃષ્ણની અતિ અદ્ભુત ભાખી.	૪૦
સભા સુધરમાને વિષે શોભા અદ્ભુત; ત્યાં નૃપ પ્રાંડવકૌરવના આવ્યા યુગ દૂત.	૪૧
ઉદ્ધવાદિ મંત્રી સાથે મનસુખો કીધા; વિચારી સર્વ શક પ્રસ્થ જવાનો નિશ્ચય કીધો.	૪૨
છોડાવ્યા નૃપ કરી સાંત્વના સ્વસ્થાને જોલાવ્યા; ભીમ કૃષ્ણ (?) શ્રીકૃષ્ણજી સુખે નિજ ગ્રેહે આવ્યા.	૪૩
સર્વ થકી આદે કર્યું અર્ચન કૃષ્ણચરણ; દુષ્ટ લેખી શિશુપાલનું પ્રભુએ કીધું મરણ.	૪૪

સ્વજન સહિત ધર્મરાયછ કીધું અવલુચ સ્નાન;
 જળ સ્થળ બ્રહ્મ સુયોધનનું મોડયું અભિમાન. ૪૫
 સાલવ અને પ્રમુખનો વરણબો સંગ્રામ;
 માયાપુર ભંજન કર્યું આવી સુંદરશામ. ૪૬
 સાલવ સહ દંતવક્રનો પ્રમુખે આણ્યો અંત;
 ગ્રાત તેના સતલીલામ માર્યા ભગવંત. ૪૭
 રામ પધાર્યા તીર્થને તે કથા આલાપી;
 સુતને હણ્યો સુત તેહેનો સ્થાપ્યો વર આપી. ૪૮
 બલવલને બળદેવછ માર્યો તે કામ;
 સકળ તીર્થ પાવન કરી પધાર્યા બળરામ. ૪૯
 પાર્થનું સારથપણું કર્યું કચ્છું ગીતાનું જ્ઞાન;
 મિત્ર સુદામો આગ્યા તેનું કીધું સન્માન. ૫૦
 પૂછને ગુરુ અરુવાસની* વારતા મગી કીધી;
 શકુને દુર્બલ સંપદા એવી હરિભક્તને દીધી. ૫૧
 સૂર્ય અહણ મિથે પ્રભુ કર્યું કુરુક્ષેત્ર પવિત્ર;
 દુર્યુધ સહિત પધાર્યા ભાંડાં મળ્યા સદ્ મિત્ર. ૫૨
 ગોપીજનનું હન્યા મળ્યા વાંછિત ફલ આણ્યું;
 દાન પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપનું કર્યું વિરહ દુઃખ કાણ્યું. ૫૩
 કૃષ્ણા સુદૃષ્ટાની રમ્મિણી આદે રાણી;
 મગી વિવાહની વાર્તા નિગનિગની વખાણી. ૫૪
 કૃષ્ણે મળિ પૂજન કર્યું કાપ્યો વસુદેવે યગ;
 વિતાન બોધ નારદે દર્શો વસુદેવને મન મગ. ૫૫
 પુત્ર આગ્યા ખટ દેવકી સુણ પામેલા ભાગી;
 ભક્ત જાણી અર્જુનને બોલેન સુભદ્રા પરમુત્તી. ૫૬
 મિથિલાપુરીમાં પધારીને પ્રાણિ બક્ષાની કીધી;
 બદુદારવ રોક નુતદેવની સેવાસન ગણી લીધી. ૫૭

* બાળપણમાં કુરુને ભાંડાં તે વળતરી અને યદુ સંહારની.

નારાયણ નારદ તણો સંવાદ પવિત્ર;
 વેદ સ્તુતિ પરચક્ષની કરી સાર ચરિત્ર. ૫૮
 શંભુદાસ* વૈભવ મળે હરિજન નહીં કામ;
 ત્યાં કથા કહી વ્રજે હર ગ્રજો રાખ્યા હરિ ટલ્યો ભ્રમ. ૫૯
 ક્રોધ વડું તણે દેવમાં માંજો વાદ મુનેશ;
 ભગુએ જઈ નિચે કર્યું વિજ્ઞ છે સરવેશ. ૬૦
 અર્જુન ગર્વ ઉતારવા હર્યા બ્રાહ્મણ બાળ;
 લોકાલોક થકી પર જઈ આણી આખ્યા ગોપાળ. ૬૧
 કૃષ્ણક્રીડા રતિરસ ભરી શકું કયમ વખાણી;
 પતિ પ્રેમે પટરાણી સહુ વરણી વિરહે વાણી. ૬૨
 અસુરવ્યામોહ થવા કરી લીલા અંતરધ્યાન;
 નિત્ય ક્રીડા શ્રીકૃષ્ણ છે દૈવીજન દાન. ૬૩
 એ દશમ અનુક્રમણિકા ગુરુ પ્રભુજી પ્રતાપ;
 પૂરણ કરી પદબંધથી ન્યૂનાધિક માફ. ૬૪
 એકસોને એકત્રીશ છે પદ પૂરણ સાર;
 અથ ઇતિ લગી હરિ કથા સંક્ષેપ વિસ્તાર. ૬૫
 શંકરીતટરે સોહામાણું ચારુ ચંડીરે ગ્રામ;
 શ્રી શેષશર્ધ પ્રભુ વસે ત્યાંહાં કવિ વિશ્રામ. ૬૬
 વિપ્ર નાગર સાઠોદરો નામ ભટ દયારામ;
 દીક્ષા વૈષ્ણવ વલ્લભી ગાય ગુણ ધનશામ. ૬૭
 ગાય શીખે ને સાંભળે વૈકુંઠ પદ પામે;
 સકલ પાપ સંતાપ સેહજે નાશ સર્વે પામે. ૬૮

ઇતિ શ્રીદશમસ્કંધની અનુક્રમણિકા સંપૂર્ણ.

કાળજ્ઞાનસારાંશ

દોહા

- શ્રીગુરુ ગિરિધરલાલપદ-પંકજ કરું પ્રણામ;
સકલ પાપ સંતાપહર, અભિમતિ પૂરણકામ. ૧
- કાલજ્ઞાન કથા ધણી, તેમાંથી અહીં સાર;
કથન પ્રયોજન જોટલું, કીધું સરળ પ્રકાર. ૨
- શંકરે ઉમિયાને કહ્યું, અરલકને મુનિ દત્ત;
તે પ્રમાણુ અહીં મેં કૃત્યું, રખે લાહો મન મત્ત. ૩
- દુર્લભ મનુષ્યાદેહ છે, આવે ક્રાંધક વાર;
તે પામ્યાનો લાભ એ, ભજવા નંદકુમાર. ૪
- જન્મ્યું તેને મરણુ તો, જ્યારે સારે થાય;
પણુ તેને ધન્ય જોના, હરિ ભજતાં દિન જાય. ૫
- તેમ સંસારી જીવથી, સદા ભજન ક્યાં થાય;
પણુ અંતે સધળું તજી, ભજવા શ્રીવ્રજરાય. ૬
- અંત સમય કેમ સમજાયે, કેટલું અળગું મૃત્યુ;
તે સંશય છેદન કરું, કહું સમજાવી ગત્ય. ૭
- કાંઈ સવેળા થાય જોમ, આગળ કાલનું જ્ઞાન;
ત્રિવરસથી દિન એક લગી, એવું કહું વિધાન. ૮
- શ્વાસોશ્વાસ સદા વહે, નાસા દક્ષિણ વામ;
રંધ્ર ઉભય રવિ ચંદ્રમા, ઈડા પિંગલા હામ. ૯
- કાળી ઈડા શશિ સમજ, જમણી પિંગલા સૂર;
પલટાયે ઘટિ પંચમાં, જોતો રહે ચતુર. ૧૦
- રાત દિવસ દશ ભાનું સુર, વહ્યો નિરંતર જાય;
પાંચ વરસ આયુષ લહી, નિશદિન ગોવિંદ ગાય. ૧૧
- એક પાસ એક રાતદિન, વહે વાયુ એક ધાર;
ત્રણ વરપ આયુષ લહી, ભજવા નંદકુમાર. ૧૨

યુગ્મ દિવાનિશિ પિંગલા વહન કરે જ અર્ધક;
 યુગ્મ વરપ આયુષ પાણુ, હરિ ભૂલે યમદંડ. ૧૭
 ત્રણ અહરનિશ એક પુટ, વહા કરે જો વાય;
 વર્ષ એક લગી છવતું, જાણી ભજવા ત્રજરાય. ૧૮
 દેવપંથ ક્રુવ ને શશિ, અરૂંધતી નિજ છાય;
 જે ગગને દેખે નહીં, એક વરપમાં જાય. ૧૯
 રવિકિરણ દેખે નહીં, જોય અનલ શશિવર્ણ;
 તે એકાદશ માસમાં, અંતે પામે મર્ણુ. ૨૦
 મુત્ર પુરિષ ભરી વાપિકા, કનક રજત સમ રંગ;
 જાત રવને જો લખે, દંશ માસે તનુ ભંગ. ૨૧
 ભૂત પિશાચ ગાંધર્વનગર, વૃક્ષ કનક સમભાસ;
 જે જનને તે જાનના, નવમે મહિને નાશ. ૨૨
 દીપ મુવર્ણ સરીખડો, દીસે દેહ વિરૂપ;
 નવ માસે નર મરણુ લહિ, સમરી લે ત્રજભૂપ. ૨૩
 કનક સદશ નર કૃષ્ણ જામી, શૂરો ખીલીકણ થાય;
 મુમતિ વિકારિ પ્રકૃતિ કરે, આઠ માસે મરી જાય. ૨૪
 પુટ થકો કૃશ પક્ષકમાં, કૃશ તે પુટ જ દટ;
 એવી પ્રકૃતિ ક્યાં પછી, છવે મહિના અટ. ૨૫
 રજ કર્દમ ડગલાં ભરે, અંધ પગલાં દેખાય;
 સાત માસ જાણ્યા પછી, પરલોકે તે જાય. ૨૬
 કપોત ગર્ધવ ઉલૂક કાગ, ખેસે જેને શીશ;
 ખટ માસે મરવું લહી, તે સમરે જગદીશ. ૨૭
 નિશા ચંદ્ર દિન રવિ વહે, શ્વાસ માસ લગી એક;
 તો છવન ખટ માસ લગી, હરિ સમરે મુવિવેક. ૨૮
 અવર વિધિ વળી એક છે, ભારિ શુભ ભાજન નીર;
 તેહેમાં સૂરજ યિયને, જોવું વિના સમીર. ૨૯

૧૫. દેવપંથ-આકાશગંગા.

૨૨. કર્દમ-કાદવ.

૨૫. જાનન-વાસણુ.

-પવન.

ને દીસે ખાંડું દક્ષિણે, તો આયુષ ખટ માસ; ૨૬
 ત્રિ પછમ જે ઉત્તરે, એક જ પૂરવ પાસ. ૨૬
 મધ્ય છિદ્ર, ને દેખિયે, તો આયુષ દશ દિન;
 દયા લજન શ્રી કૃષ્ણનું, કરિયે થઈ આધીન. ૨૭
 વળી કહું શુભ એક વિધિ, દુર્લભ યોગી જન;
 લક્ષણ છાયા પુરુષનાં, સમજી લે ધરિ મન. ૨૮
 એકાંતે ઉભા રહી, રવિ રાખવો પૃથ્વ;
 નિજ છાયાને નિરખિયે, કંઠે અનિમિષ દૃષ્ટ. ૨૯
 લક્ષ મંત્રનો મંત્ર હરિ, નામ એક શત આઠ;
 અબંધ કર પદ રાખિયે, મનમાં કરિયે પાઠ. ૩૦
 વળતી યોમ વિલોકિયે, દીસે છાયા પુર્ય;
 સ્ફાટિક સરખો ઊજળો, ફળ સમાન હરિ દર્શ. ૩૧
 ઉજવળ દીઠે શુભ સદા, ન્યારે દીસે શામ;
 તો મૃત્યુ ખટ માસમાં, સમજી સમરો રામ. ૩૨
 પીતે વ્યાધિ રક્તમય, નીલે હલા હોય;
 તો ઉદ્દેગ જ ઉપજે, નાના વર્ણુ જોય. ૩૩
 દક્ષણ ખાહુ ન દેખિયે, નિજ બંધુનું મૃત્ય;
 ખટ માસે વા વર્ષ વા, જે વર્ષે તો સત્ય. ૩૪
 ને નવ દીસે વામકર, સ્ત્રી મૃત્યુ તેમ જાણ;
 બંધે ખાહુ ન દેખિયે, પોતાનું પરમાણુ. ૩૫
 મરણ માસમાં શિશવણ, સમજી લે ધીમંત;
 જંધા નહિ વા સ્કંધ નહિ, અષ્ટ દિવસમાં અંત. ૩૬
 છાયા લોપ સમૂલગી, તત્તલણ મૃત્યુ થાય;
 અવર વિધાન કહું નથી, અંથ ઘણો વધી જાય. ૩૭
 આનંદ હસતી દેખિયે, ને પોતાની છાય;
 આયુષ મહિના ચારનું, અધિકું નવ કહેવાય. ૩૮

૨૬. પછમ-પશ્ચિમ. ૩૩. નાના વર્ણુ-નહી નહી જાતના રંગનો.

૩૫. બંધે-બંને. ખાહુ-હાથ.

લોચન અંગુલિ દાખતાં, જ્યોતિ ભુએ ન જોહ;
 યોથે માસે તે મરે, એક પક્ષ છે એહ. ૩૯
 યોદિશ દેખે વિજલી, અબ્ર વિના આકાશ;
 ઈંદ્રધનુષ આભાસ જલ, છવે થે ત્રણ માસ. ૪૦
 દિન તારા રજ યોદિશે, ઈંદ્રધનુષ નિશિ જોય;
 તે નરને થે માસમાં, નિશ્યે મૃત્યુ હોય. ૪૧
 ધુંટણુ ભસ સરીખડા, પડે ચાલતાં તાસ;
 એવાં જોને ચિહ્ન તે, છવે એક જ માસ. ૪૨
 મોળ દિવસ લગી સૂર્ય સ્વર, ચલે ન કરે ઉપાય;
 એક માસ છવી કરી, તે જન જમપુર જાય. ૪૩
 સંપૂર્ણ શશિ નિત્ય વહે, નહીં રવિ સ્વર આભાસ;
 વેહેલો તે હરિને ભજે, આયુષ એક જ માસ. ૪૪
 તૈલ, તોય, ધૂત, કાચમાં, નિજ તનુ જોય પ્રત્યક્ષ;
 દીસે શિશ રહિત ધડ, છવે એક જ પક્ષ. ૪૫
 જોતી કાયા સુંઘતાં, શય અસ્થિ દુરગંધ;
 અધમાસે તેને પણ, નિશ્યે મરણુ સંબંધ. ૪૬
 ટચલી અંગુલિ દેખિયે, વચલૂ વેદું શામ;
 ત્યારે છવન મોળ દિન, સમજ સમરો રામ. ૪૭
 શીતલ લાગે રવિ પ્રભા, સંતાપે શશિકિરણુ;
 પવન ઉપણુ શીત ન સમજ, તો અધમાસે મરણુ. ૪૮
 સંગે છૂટે પવન સહ, મૂત્ર પુરીપ જ બેહ;
 દશ દિવસે તે નર મરે, તેમાં નહિ સંદેહ. ૪૯
 સ્વદેષે અંગુલિ દગ દષ્યે, ચક્ર અરુણુ રંગ શામ;
 નવ દીસે દિન દશ થયે, તે પોહોયે યમધામ. ૫૦
 ન્હાતાં કર પદ ને હદે, સહુ પેહેલાં સૂકાય;
 શોપ શમે નહિ જલ પિયે, દશ દિવસે મરી જાય. ૫૧

અરૂંધતી ધ્રુવ વિષ્ણુપદ, તારક મંડલ માત્ર;
 અંડ વિષે તે પિંડમાં, પણ જાણે સદપાત્ર. ૫૨
 ભ્રુટિ વિષ્ણુપદ જાણિયે, નવ દેખે જે જંત્ર;
 તેને કૃષ્ણ ન ભૂલવા, જીવન છે નવ દિન. ૫૩
 એ તારા નિજ નેત્રના, માત્રા મંડળ સાચ;
 નવ દેખે નર તે તાણુ, આયુષ દહાડા પાંચ. ૫૪
 ધ્રુવ નાસાત્ર ન દેખિયે ત્રિદિન મરણુ છે સલ;
 જિજ્ઞાસા તેજ અરૂંધતી, લખે ન તે દિન મૃત્ય. ૫૫
 એક અંગુલિ એ ગણે, એક ચન્દ્ર યુગ જોય;
 સંહિદ્ર દેખે છાય નિજ, શીઘ્રજ મૃત્યુ હોય. ૫૬
 પ્રેત ભેટિયે વિપ લખી, ખર થૈયે અસ્વાર;
 જાત્રત સ્વપ્ને દેખિયે, જાણુ કાલ તતકાલ. ૫૭
 પિત્ત સદન વાયુ વસે, પિત્ત જાય કદ ઠામ;
 કદ આવી કંઠે બસે, સદ જાય જમધામ. ૫૮
 નિશા દાઘ હોય શીત દિન, કંઠ વિષે કદ હોય;
 તેને કશે ઉપાય નહિ, તે જન જમપુર જોય. ૫૯
 ગુદા ભ્રષ્ટ હોય હીન સ્વર, સંગે ખાંસી શ્વાસ;
 વ્યાકુલ હિકવા શોષ તનુ, જમપુર તેનો વાસ. ૬૦
 હૃદય ચરણ નાલિ તથા, નાસા શીતલ હોય;
 શિષ તમ જેનું રહે, તે નવ જીવે કોય. ૬૧
 બુદ્ધિ લજ્જા પ્રભાદિક, સરવ સમૂળાં જાય;
 દીપ જતાં નહીં વાસના, નિશ્ચયે મૃત્યુ થાય. ૬૨
 કિન્નર રીંછ ચઢ્યો થકો, ગાતો દક્ષિણ જાય;
 એવું સ્વપ્ને દેખતાં, શીઘ્રજ મૃત્યુ થાય. ૬૩
 રક્ત કૃષ્ણ અંખર ધરી, હસતી ગાતી નાર;
 તાંણી જાય દિશ દક્ષિણે, શીઘ્રજ મરણુ વિચાર. ૬૪

જાણે કદંમ સાગરે, જીવો શિર પર્વત;
 એવું સમણું દેખતાં, સઘ સમજવો અંત. ૬૫
 કાળો પુરુષ બિહામણો, શસ્ત્ર ઉગામી ધાય;
 પથ્થર મારે સ્વપ્રમાં, તુરત મરણ કહેવાય. ૬૬
 કર અંગુલિ રંધ્યે કરણ, આત્મનાદ ન સુણાય;
 સ્વભાવ જે જનનો કરે, વહેલો જમપુર જાય. ૬૭
 પોતાનું પ્રતિબિંબપર, લોચન માનવ દશ્ય;
 એવું ચિહ્ન ઉદે થતાં, મરણ સમીપ અવસ્થ. ૬૮
 માત પિતા ગુરુ દેવ દ્વિજ, વૃદ્ધ પૂજ્ય મહાપુરુષ;
 નવ પૂજે નિંદા કરે, તેને મરણાકરુષ. ૬૯
 કર કપાલ ધરીને જીએ, કાંડું અનિમિષ દષ્ટ;
 ક્રમ ક્રમ કૃશ ભાસે ભહું, પુષ્ટ થતાં મહાકષ્ટ. ૭૦
 મરવું તો સમજે સહુ, પણ ક્યારે? નહિ ભાન;
 એક દિવસ આડો રહે, સાંજ લગી નહિ જ્ઞાન. ૭૧
 જાણ્યાથી ભય ઉપજે, સારે હરિ સમરાય;
 પ્રીત પ્રભુ સાથે વધે, અવર અકારું થાય. ૭૨
 તે માટે આ મરણનાં, પ્રકટ કથ્યાં મેં ચિહ્ન;
 એતે તો હરિને મળે પરાંપકાર વચન. ૭૩
 આયુષ્ય એળે સહુ ગયું, ભજ્યા ન કાણ ભગવંત;
 તેનું પણ કલ્યાણ છે, જે સમરે હરિ અંત. ૭૪
 અંતકાળ હરિ સમરતાં, સઘ ટળે મહા દોષ;
 જેમ ગંજીએ આખરી, જીજ કરે સહુ સોષ. ૭૫
 જે ઘટિમાં ખડવાંગ જેમ, પામ્યો પૂરણ બ્રહ્મ;
 સાચે મન પ્રભુ સમરતાં, તું પણ પામીશ તેમ. ૭૬
 સહુ સાધનનું શિરમણિ, મરમ ન જાણે મુંદ;
 સાચે પ્રેમે સમરવા, રામકૃષ્ણ ગોવિંદ. ૭૭
 આચાર જ પ્રભુ સરિખડા, જાવું તેને શરણ;
 નિલ રહેવું સત્સંગમાં, તજવા દુષ્ટાચરણ. ૭૮

જે દિન હોયે પોહોયતા, વળ વૃન્દાવન જાય;
 નહિ તો ધંધો સહુ તજી, જ્યાં ત્યાં ગોવિંદ ગાય. ૭૯
 સતી જળવા જેમ નીકળે, તેને કશું ન મિષ્ટ;
 તેમ તું મનથી સહુ તજી, ત્રિયજ્ઞ જે પ્રભુ ઈષ્ટ. ૮૦
 નિત્ય પ્રત્ય રહેજે નિરખતો, કહ્યાં તેટલાં ચિહ્ન;
 મરણુ જણુશે સવારું, હરિપદ ધરજે મન. ૮૧
 દ્વિજ નાગર સાઠોદરો, દયારામ હરિદાસ;
 તેણે કાળજાન આ, કીધો અર્થ પ્રકાશ. ૮૨

ઇતિ શ્રીમહાદેવક્રમયાસંવાદે કાળજ્ઞાનસારાંશ મૃત્યુચિહ્નસહવર્તમાન
 કવિ દયારામ વિરચિત વ્યાખ્યાન સમાપ્ત.

અષ્ટોત્તરશત કૃષ્ણનામ માળા

(રાગ નર્મદાષ્ટકનો)

નમો નમો મહાપ્રભુ ગુરુ કૃપાનિધિ સદા,
 અનાથનાથ દીનબંધુ હારી પાપ આપદા;
 પ્રપન્ન પારિજાત માત તાત બ્રાત શ્રીપ્રભુ,
 અતિ પતિત પૂતકારી શ્રેયદા મહા-વિભુ. ૧
 વ્રજધિપત્ય અલવામ સલવાચી શ્રીપતિ,
 મદનમાનહારી શ્રીત્રિલોકસુંદરાકૃતિ;
 પ્રસન્નવક્ર નેત્ર લલ્ય રમ્ય રાધિકાધવં,
 સુગોપિકાપતિ પ્રિયે સુખાલયં સદાનવં. ૨

૧ પ્રપન્ન પારિજાત-શરણે આવેલાના કટપટ્વસ્થપ. પૂતકારી-પાવન કર-
 નાર. શ્રેયદા-કલ્યાણ આપનાર. ૨ વ્રજધિપત્ય-વ્રજના અધિપતિ. અલ-
 વામ-ધણા સુંદર. સલવાચી-સત્ય બોલનાર. મદનમાનહારી-કામદેવનું પણ માન
 ઉતારે એવા સ્વપાળા. ત્રિલોકસુંદરાકૃતિ-ત્રણે લોકમાં સુંદર સ્વરૂપવાળા. વક્ર-
 મુખ. રાધિકાધવ-રાધાના પતિ. સુખાલય-સુખનું ધામ.

રસિકરાય રૂપરાશિ રાસલીલયારતિ,
અખંડઉર્ધ્વરેત નિલ માપતિ મહામતિ;
યદુકુલેન્દુ ગોપવંશભાનુ ભક્તપત્તસર્વ,
દયાસમુદ્ર દીનખંધુ દક્ષ સુખલં અલં. ૩
મધુપુરી પુરેન્દ્ર ગોકુલેન્દ્ર ગોપનાયકં,
શ્રીદારિકાધિપત્ય સત્યરૂપ ભદ્રદાયકં;
યશોદનંદનંદનં બલ્લાનુજં કૃપાકરં,
શ્રીકૃષ્ણ રામ વાસુદેવદેવકીસુતં વરં. ૪
રમેશ રુદ્રમણીશ ઈશ શીશશેષ વલ્લભં,
અનંતકાટિ અક્ષ આદિ વિશ્વદેવ દુર્લભં;
પુરાણપુરુષ પદ્મનાભ પ્રાણનાથ પ્રેમદા,
અનુપમા અનાદિરૂપ ધારી આદિ સુગદા. ૫
ત્રિગુણપુરુષ વ્યૂહ કાળમાયઅક્ષકારણં,
સુદૃષ્ટબ્રહ્મકષ્ટદા સુદાસત્રાસવારણં;

૩ રૂપરાશિ-રૂપના ભંડાર. રાસલીલયારતિ-રાસલીલામાં પ્રીતિવાળા. અખંડ ઉર્ધ્વરેત-જેનું વીર્ય કદાપિ સ્ખલિત નથી થયું એવા. માપતિ-મા એટલે લક્ષ્મી તેના પતિ. યદુકુલેન્દુ-યદુકુળના ચંદ્રરૂપ. ભાનુ-સૂર્ય. દયા સમુદ્ર-દયાના સાગરરૂપ. દક્ષ-અતુર. સુખલ-ધણા બલવાન. અલં-પૂર્ણ. ૪ મધુપુરી-મધુરા શહેર. ભદ્રદાયક-કલ્યાણ આપનાર. યશોદનંદનંદન-યશોદા અને નંદજીના પુત્ર. બલ્લાનુજ-શ્રી બલ્લ-ભદ્રજીના નાનાભાઈ. કૃપાકર-કૃપાના આકર એટલે ખાણરૂપ. વાસુદેવ દેવકીસુત-વાસુદેવ અને દેવકીના પુત્ર. ૫ રમેશ-લક્ષ્મીના પતિ. રુદ્રમણીશ-રુદ્રિમણીના પતિ. શીશશેષ-શેષના મરતકરૂપ; શેષથી પણ શ્રેષ્ઠ. વલ્લભ-વહાલા. અક્ષ-અક્ષા. વિશ્વદેવ-સઘળા દેવો. દુર્લભ-પ્રાપ્ત થવા મુશ્કેલ. પુરાણપુરુષ-સૌથી જ્ઞાતા પુરુષ; આદિ પુરુષ; નારાયણ. પદ્મનાભ-જેની નાભિમાંથી કમળ કૃતપત્ર થયું એવા. અનુપમા-અનુપમ કાન્તિવાળા. ધારીઆદિ સુગદા-ગદા આદિને ધારણ કરનાર. ૬ ત્રિગુણ પુરુષ-સત્ત્વ, રજઃ, તે તમસ, એ ત્રણ ગુણવાળા પુરુષરૂપ. વ્યૂહ-વ્યૂહ; શ્રીકૃષ્ણ, સંકર્ષણ, અનિરુદ્ધ અને પ્રહુમ્ન એ ચાર વ્યૂહ કહેવાય છે તે રૂપ; અથવા ત્રિરાટ હિરણ્યગર્ભોદિ ચતુર્વ્યૂહ-રૂપ. કાળમાયઅક્ષકારણ-કાળ, માયા અને અક્ષતું કારણ. સુદૃષ્ટબ્રહ્મકષ્ટદા-ધણા દુષ્ટ અને બ્રહ્માણસોને કષ્ટ આપનાર. સુદાસત્રાસવારણ-સારા ભક્તોના ત્રાસ મટાડનાર.

અકુંડજ્ઞાન અંતરજ્ઞ માધવં મનોહરં,
 અમોઘઓઘ વિઠ્ઠલેશ કેશવં ગિરિધરં. ૬
 ગરુડગામી ગોપીનાથ ચક્રપાણિ શ્રીહરિ,
 મુકુંદ મેઘવર્ણુ સર્વગર્વગંજનં અરિ;
 અતિમતિગતિપતિ સતીરતિપતિપિતૃ,
 સુવન્દકાનનેણુ વેણુપાણી વલ્લભીહિતુ. ૭
 પતંગજનપતિ અતિ ઉદાર મર્દનંકૃણી,
 ત્રિભંગી લાલ ગોરસાળ કીર્તિભશિરોમણિ;
 જનાર્દનં શ્રીવિષ્ણુ જીજ્ઞાસુ ભૂધરં મધુરિપું,
 પિતાંબરં અનંત સૌરી કંસહા સદાવપું. ૮
 ઉપેન્દ્ર વિશ્વનાથ વેદકારણું સદાશિવં,
 સુરેશ કીર્તિભાજનં પ્રભાવલા ચિરંજીવં;
 અજીત યાદવેન્દ્ર યત્ન મત્ત સ્નેહસાગરં,
 ભવારિ ભક્તભૂષણું અદ્ભૂષણું ઉભગરં. ૯

અકુંડજ્ઞાન-જેમનું જ્ઞાન કોઈ ઠેકાણે બાધ પામતું નથી એવા; સર્વજ્ઞ. અંતરજ્ઞ-અંતઃ-
 કરણની વાત જાણનાર. માધવ-લક્ષ્મીપતિ. અમોઘઓઘ-જેનો (કૃપા) પ્રવાહ સદૃશ છે
 એવા. સર્વ ગર્વગંજનઅરિ-દુરંભનના તમામ ગર્વનો નાશ કરનાર. અતિમતિગતિપતિ-
 મહાજીવિ અને ગતિના પતિ. સતીરતિપતિપિતૃ-સતી એવી રતિના પતિ જે પ્રધુન્ન તેન
 પિતા શ્રીકૃષ્ણ. સુવન્દકાનનેણુ-(?). વેણુપાણિ-જેનાં હાથમાં વેણુ-વાંસળી છે તે
 વલ્લભી હિતુ-વલ્લભી સંપ્રદાયના વૈષ્ણવોના હિત કરનાર.

૮ પતંગજન-સૂર્યપુત્રી; યમુના. મર્દનંકૃણી-જનના નદીમાં પડેલા કાઢીર
 નાગનું મર્દન કરનાર. ગોરસાળ-ગોરસ ખાનાર. કીર્તિન્ન-રાધિકાજી. મધુરિપુ-મદ
 નામના દૈત્યને મારનાર. અનંત-જેનો અંત ના જણાય એવા. સૌરી-સૂર યાદવન
 વંશના. કંસહા-કંસને મારનાર. સદાવપુ-શાશ્વત સ્વરૂપ.

૯ ઉપેન્દ્ર-વિષ્ણુ. વેદકારણુ-વેદનું કારણ. સદાશિવ-હંમેશાં કલ્યાણરૂપ
 સુરેશ-દેવોના પતિ. કીર્તિભાજન-કીર્તિના પાત્રરૂપ. પ્રભાવભા-પરાક્રમને પ્રકાશ
 કરનાર. અજિત-કોઈથી ન જિતાય એવા. યાદવેન્દ્ર-યાદવોમાં શ્રેષ્ઠ. ભવારિ
 સંસારના શત્રુ; સંસાર ત્રાસને મટાડનાર. ભક્તભૂષણુ-ભક્તોના શણગારરૂપ. અ
 દ્ભૂષણુ-દોષરહિત. ઉભગર-સદા જાગ્રત.

ધતિ લલિત નામદામ અષ્ટસત્ ઉચ્ચરં,
રસિક રાધિકેશ વેશ નટનાગરં વરં;
સદૈવ પ્રેમયુક્ત જો પડેત શ્રીહરિ જનં,
સુ તસ્ય હિત્સવં દયા, ન આપદા કદા મનં. ૧૦

શ્રીકૃષ્ણ અષ્ટોત્તરશતનામ ચિંતામણિ*

છંદ ભુજંગ પ્રયાત

૧. મો શ્રીગુરુદેવ શ્રીકૃષ્ણસ્વામી, નમો નંદકુમાર મુપર્ણુગામી. ૧
૨. મો શ્રીયશોદા અમુ મીન વારી, નમો શ્રીબળાનુજ આનંદકારી. ૨
૩. મો રાધિકાનાથ ગોપીશવંદા, નમો શ્રીયમુનાપતિ મોદકંદા. ૩
૪. મો ગોકુલાધીશ શ્રીશૈલધારી, નમો રાસવિહારી શ્રીછ મુરારી. ૪
૫. મો કુંજકલીપ્રિયે રાય દાણી, નમો લાલ ત્રિલંગી શ્રીવેણુપાણિ. ૫
૬. મો દ્વારિકાધીશ લક્ષ્મીવિહારી, નમો ભક્તત્રાતા મહાકલેશહારી. ૬
૭. મો દેવકીયુત્ર આનંદસિંધુ, નમો દુષ્ટદેપી અતિદીનખંધુ. ૭
૮. મો શેષ શંભુ સતીનાથ ધાતા, નમો કંસકેશીરિપુ મુક્તિદાતા. ૮
૯. મો ધર્મગોપા હતા ભાર જગતી, નમો શેષશાસ્ત્રી હરિદાસ ભક્તિ. ૯
૧૦. મો વિશ્વહેતુ પતિ કાલ માયા, નમો પૂર્ણઅંશી વિભુ બર્દ રાયા. ૧૦
૧૧. મો પુણ્યસ્થાકી પ્રભુ પૂતનામી, નમો રામરૂપી શુચિ શુણ્ઘ્રામી. ૧૧
૧૨. મો દેવ દેવેશ ગોવિંદ વિષ્ણુ, નમો યજ્ઞ યોગેશ ગોપાલ છબ્જુ. ૧૨
૧૩. મો નરહરિ નાથ નિર્વાણદાથી, નમો ચક્રપાણિ ગદા નીરશાયી. ૧૩
૧૪. મો ગોપિકામિત્ર મુલક્તલગ્રી, નમો રાધિકારૂપ સિંધુનિમગ્રી. ૧૪
૧૫. મો પુંડરીકાક્ષ સ્વાનંદભોગી, નમો જન્મ મૃત્યુ જરાદિ વિયોગી. ૧૫
૧૬. મો ગોપચૂડામણિ શ્રેયકારી, નમો શ્રી જગન્નાથ સ્વામી ભવારિ. ૧૬
૧૭. મો કાટિ કંદર્પ લાવણ્ય શૌરી, નમો પ્રાણછવંન શ્રીવાણી ગૌરી. ૧૭

* બૃહત્ કાવ્ય દોહનમાં 'હરિનામ માળાને નામે આ છંદ છપાયો છે, પણ
તેમાં કંઈ કંઈ અશુદ્ધ હોવાથી અત્રે તે પુનઃ લખ્યો છે.

૧૦ નામદામ-નામરૂપી માળા, અષ્ટસત-એકસો આઠ. નટનાગર-નાગરનટ-
રવ-સુંદર. પડેત-ભણે. તસ્ય-તેને (તેનો). ૯. જન્મ-જગત. હતા-હજાર.

નમો સર્વશક્તિપતિ નિર્વિનાશી, નમો ઈશ આમોદ શ્રીતેજશશિ. ૧૮
 નમો વ્યાપી વૈકુંઠ આનંદહેતુ, નમો પ્રેમક્રીડા સનાતન સેતુ. ૧૯
 નમો ગોપતિ કાટિ બ્રહ્માંડસ્વામી, નમો શ્રીહૃષીકૃશ જય અંતયામી. ૨૦
 નમો આત્મયોનિ નમો નિર્વિકારી, નમો ધર્મભોગી નમો બ્રહ્મચારી. ૨૧
 નમો સર્વસાક્ષી નમો સર્વકર્તા, નમો સર્વભર્તા નમો સર્વહર્તા. ૨૨
 નમો બાલમુકુંદ પદ્માવિલાસી, નમો યાદવાધીશ વૈકુંઠવાસી. ૨૩
 નમો શ્રીશ ચંદ્રાવલિચિત્રહારી, નમો સુંદરાંગી વૃંદાવનચારી. ૨૪
 નમો વલ્લભાધીશ વાગીશ જ્ઞાતા, નમો વિકૃલાધીશ પુષ્ટીશ ક્ષાતા. ૨૫
 નમો ગોકુલેન્દુ રઘુનાથ સીતા, નમો સત્યભામાપતિ કામપિતા. ૨૬
 નમો અક્ષરાતીત અચ્યુત પ્રેમી, નમો શ્રી વ્રજનંદદાસ સુલેખી. ૨૭
 નમો શ્યામ નારાયણાનંદ શક્તિ, નમો કેશવાપાર પ્રાણેશ ભક્તિ. ૨૮
 ઇતિ નામ શ્રીકૃષ્ણ આનંદકારી, મનોકામના સર્વ દાતા દુઃખારિ. ૨૯
 મહા પાપ સંતાપ કૃતભૂતભસ્મી, સદા કાળ ગાળે સહુ જસ્મી તસ્મી. ૩૦
 મળે પ્રેમ ભક્તિ વ્રજધીશ ખાસી, સદા કાળ તે વ્યાપી વૈકુંઠવાસી. ૩૧
 કર્મે પાઠ એ શ્રી હરિ જય રીઝી, દયાના પ્રભુજી મળે તોય બીજી. ૩૨

શ્રીકૃષ્ણજન્મ

ગરબો

શ્રીગુરુ ગોવિંદને રે પ્રથમ પાયે લાગું; ૧
 પ્રાગટ્ય હરિતું રે ગાવાને મતિ માગું.
 પરીક્ષતે પૂછ્યું રે શુકલને શિર નામી;
 કૃષ્ણ કેમ જન્મ્યા રે તે મને કહો સ્વામી. ૨
 ધન્ય ધન્ય કહી રે બોલ્યા શુકલ વાણી;
 સાંભળ રાયજી રે હરિગુણ કહું વખાણી. ૩

૨૦. અંતયામી-અંતર્યામી. ૨૧. આત્મયોનિ-પોતાની ઉત્પત્તિનું કારણ પોતે
 ૨૫. ક્ષાતા-વિખ્યાત. ૨૮. કેશનાપાર-કેશવ અને અપાર ગોટલે અ
 ૩૦ જસ્મીતસ્મી-ચસ્મૈ તસ્મૈ ગમે તે રીતે.

કારણ કહું છું રે પૃથ્વી પીડા પામી;	
ભાર વધ્યો બહુ રે બ્રહ્માએ કહ્યું શિરનામી.	૪
સુર સહુ સાથે રે વિધિ ક્ષિરસાગર આવ્યા;	
નારાયણને રે સ્તુતિ કરીને રિઝાવ્યા.	૫
હરિએ જણાવ્યું રે ભૂમિના ભાર હરીશું;	
પૂર્ણ પુરુષોત્તમ રે વ્રજમંડળે અવતરીશું.	૬
સહુ સામગ્રી રે સિદ્ધ કરે તમે પેહેલી;	
વ્રગટ થાવાની રે ધચ્છા છે મને વેહેલી.	૭
મુણી એમ બ્રહ્મા રે બ્રહ્મલોકમાં પરવર્યા;	
દેવ સર્વે રે ગોપ થઈને અવતર્યા.	૮
દ્રોણ સુત તે રે નંદરાય થયા જાણો;	
પત્ની તે કરી રે યશોદા પરમાણો.	૯
કંસને જણાવી રે આકાશવાણી શ્રેરી;	
ગર્ભ દેવકીનો રે આઠમે તારે વેરી.	૧૦
એમ મુણીને થઈ રે ચિંતા કંસ હૃદેમાં;	
એન ને બનેવી રે નાંખ્યા કારાગ્રહમાં.	૧૧
ચોકી મુકી રે મૃત્યુ તણો ભય જાણી;	
ખટ સુત માર્યા રે દુષ્ટે દયા ન આણી.	૧૨
પછે પ્રભુએ રે મહા માયાને ઘોસાવી;	
કરજોડીને રે ઉભી રહી તે આવી.	૧૩
આજ્ઞા આપી રે એટલું કારજ કરજે;	
દેવકી ઉદરથી રે શેષ રોહિણી ગર્ભ ધરજે.	૧૪
પછે અવતરજે રે તું નંદ નંદની થઈને;	
તેજ પ્રમાણે રે કર્યું દેવીએ જઈને.	૧૫
પ્રભુજી પધાર્યા રે દેવકી ઉર આનંદે;	
ગર્ભ સ્તુતિ કીધી રે બ્રહ્માદિ શ્રુતિ જીદે.	૧૬
તેજ ઘણું આવ્યું રે દીન દેવકી તનમાં;	
તે અવલોકી રે કંસ બળે બહુ મનમાં.	૧૭

સેવક શિખવ્યા રે સૌ સાવધ થઈ રહેજો;	
પ્રસવ થાતામાં રે મને આવી કહેજો.	૧૮
તાલાવેલી રે લાગી ક્ષણુ નવ જંપે;	
પજે પજે પૂછે રે કાળના લયથી કંપે.	૧૯
એમ કરતાં રે આવણુ આવિયો સાર;	
કૃષ્ણ પક્ષમાં રે અષ્ટમી ને યુધવાર.	૨૦
નક્ષત્ર રોહિણી રે અર્ધ નિશા ગર્ભ જ્યારે;	
કળા સોળ પૂર્ણ રે શ્રીકૃષ્ણ પ્રગટયા ત્યારે.	૨૧
હરિજન હરખ્યા રે બ્રહ્મજ્ઞાની મન લાજ્યાં;	
શિવ વિધિ કળ્યાં રે દેવ દુંદુભી ગાજ્યાં.	૨૨
અદ્ભુત બાળક રે કમળનયન સુખકારી;	
રૂપ ચતુર્ભુજ રે ગદા શંખ ચક્ર ધારી.	૨૩
પદ્મ પીતાંબર રે કિરીટ કુંડળ શોભે;	
શ્રીવત્સ લક્ષ્મી રે ચિહ્ન કૌસ્તુભ મન લોભે.	૨૪
મેઘવર્ણુ વપુ રે કેશ શંકુ ચિત્ત રાજે;	
કંકણ કરમાં રે બાણબંધ વિરાજે.	૨૫
નખશિખ સુંદર રે તિલક કેસરી કીધું;	
માતપિતાને રે એવું દર્શન દીધું.	૨૬
દેવકી વસુદેવ રે સ્તુતિ કરી સ્નેહ આણી;	
અવણુ કરીને રે શ્રી હરિ જોડ્યા વાણી.	૨૭
આજ પ્રમાણે રે ત્રણ જન્મ મેં લીધા;	
પુત્ર થઈને રે પૂર્ણ મનોરથ કીધા.	૨૮
ઈલાદિક સહુ રે પૂર્વ કથા સંભળાવી;	
વ્રજ જવાની રે વિધિ સહુ બહાલે બતાવી.	૨૯
અમને વ્રજમાં રે નંદને ઘેર પધરાવો;	
ત્યાં પ્રગટી છે રે કન્યા એક તેને લાવો.	૩૦

ચિંતા ન કરશો રે સુખે સવળું થાશે;	
અમ ધન્યાએ રે વિદ્ય વેગળાં જાશે.	૩૧
બાળક રૂપે રે થયા પ્રભુ એતું કહીને;	
વાસુદેવ ઉઠ્યા રે બેડી પડી દૂર જઈને.	૩૨
દ્વારનાં તાળાં રે સેહેજે સરવ ઉઘડિયાં;	
સેવક સુતા રે નિદ્રા ધારણમાં પડિયાં.	૩૩
લાલજીને લીધા રે વસુદેવ આલ્યા હરખે;	
છત્ર કીધું શેષે રે ઝરમર મેહુલો વરસે.	૩૪
આવી પોહોંઆ રે શ્રી યમુનાજી માંહે;	
પરસવા* પ્રભુ પદે ચઢ્યાં કાલિંદી લાંહે.	૩૫
વસુદેવ વાર્તા રે હરિએ સરળ જાણી;	
અર્જુ વધાયોં રે સ્પર્શ કરતાં ઘટ્યાં પાણી.	૩૬
વળતા વસુદેવ રે શ્રીગોકુળમાં આવ્યા;	
જશોદા પાસે રે પ્રાણજીવન પધરાવ્યા.	૩૭
પુત્રી લખને રે મથુરા આવ્યા નિજ સ્થળમાં;	
જે જેમ હતું રે તે તેમ થયું અર્ધ પળમાં.	૩૮
બાળકી રોઈ રે કંસને ખખર પમાડી;	
આવ્યો તત્ક્ષણ રે દેવકીએ સુતા દેખાડી.	૩૯
ના ના કહેતાં રે દુષ્ટે ખુંચી લીધી;	
જેવી પછાડી રે ગઈ વધૂદી તે ઉંચી.	૪૦
બાળા બોલી રે સુણ સુરખ મુજ વાણી;	
શત્રુ તારો રે પ્રગટ્યો કહું લે તું જાણી.	૪૧
એમ સુણીને રે આશ્ચર્ય મનમાં લાવ્યો;	
જૂઠું બોલી રે દેવે મને ભરમાવ્યો.	૪૨
વસુદેવ દેવકી રે કારાગ્રહમાંથી કાઢાવ્યાં;	
મેં વણવાંકે રે તમને કલેશ પમાડ્યાં.	૪૩

* પરસવા=સ્પર્શના; અડકવા.

એજ કથા તો રે ઐટલે રહી એમ લહીએ;	
હાવાં ગોકુળમાં રે કેમ થયું તે કહીએ.	૪૪
પુત્રનું પ્રાગટ્ય રે પ્રાતઃસમે સહુ જાણી;	
નંદ યશોદા રે સુખ થયું ન વખાણી.	૪૫
વ્રજપતિને ઘેર રે નિર્ભય નોખત વાણ;	
સુણી સર્જનનાં રે ચિત્ત થયાં બહુ રાણ.	૪૬
ગોપીજન સહુ રે સજી સુંદર શણગાર;	
નંદ ઘેર આવ્યાં રે નિરખ્યા પ્રાણાધાર.	૪૭
મોતીડે વધાવ્યા રે ગાતાં મંગળ ગીતે;	
ઘણું ઘણું છવો રે આશિષ એવી દીધી પ્રીતે.	૪૮
ગોપ સહુ આવ્યા રે ગોરસ સિકાં ભરીને;	
નંદન નવરાવ્યા રે પૂરણ પ્રેમ ધરીને.	૪૯
દંધી હળધરનો રે કીચ આંગણે સોહે;	
આનંદ ઉત્સવ રે નિરખી સહુ જન મોહે.	૫૦
પૂરણ નાલા રે નંદન શાસ્ત્રની રીતે;	
દાન બહુ દીધાં રે દ્વિજને પૂરણ પ્રીતે.	૫૧
બંદીજન રે અતિ ધન દેઈ સંતોખ્યા;	
પૂજ્યા સર્વેને રે પ્રેમ ધરીને પોખ્યા.	૫૨
શ્રી મહાલક્ષ્મી રે વ્રજપુર વસિયાં વાસે;	
આનંદસાગર રે ઉલટ્યો નંદ આવાસે.	૫૩
શોલા સઘળી રે કેમ સુખ જાય વખાણી;	
સહુ સુખ સંપત્તિ રે શ્રીગોકુળ દ્યો જાણી.	૫૪
પ્રભુ પ્રગટ્યાનો રે ગરબો જે કોઈ ગાયે;	
સ્નેહથી સુણતાં રે મનવાંછિત ફળ થાયે.	૫૫
પંચાવન પદ રે હ્રમ રીતે સમાયો;	
કૃષ્ણજન્મનો રે દાસ દ્યે જશ ગાયો.	૫૬

કુંવરબાઈનું મામેરું

રાગ ધોળ

પ્રથમ શ્રી ગુરુગોવિંદને નમું રે, ગાઉં ભક્તવત્સલનું ચરિત્ર;
માસાળુ માધવે ક્યું રે. રેક.

ગાતાં આનંદ મંગળ ઉપજે રે, પતિત પાવન પરમ પવિત્ર. મો. ૧
સૌરઠ દેશમાં જીરણુગઢ ગામ છે રે, નાંગર વિષ્ણુ નરસેં મેહેતા નામ. મો. ૨
માણિક મેહેતી સ્ત્રી, સુત શામળદાસ છે રે, કુંવરી કુંવરબાઈ ભાગ્યનું ધામ. મો. ૩
શ્રીરંગ મેહેતાના સુત સંગે એ વરી રે, તેને આવિયો સમય શ્રીમંત. મો. ૪
મામેરું કરવા મેહેતોજી આવિયા રે, છે સહાયમાં એક ભગવંત. મો. ૫
કુંવરબાઈ પિતા પ્રતિ જોલિયાં રે, વિના દામ આવ્યાનું શું કામ. મો. ૬
મેહેતો કહે પુત્રી મારી, હૈયે હાર મા રે, કોડ પૂરશે સુંદર શ્યામ. મો. ૭
મેહેતાને નીર નાહાવા તાતુ ક્યું રે, સમોવણ માગતાં કહી વાંકી વાત. મો. ૮
મેહેતે ત્યાં જ ત્રિકમનું સ્મરણ ક્યું રે, પુરુષોત્તમે પ્રેયો વરસાદ. મો. ૯
એટલે મામેરાંની વેળા થઈ રે, નરસેંયે સમર્થા શ્રીનંદકુમાર. મો. ૧૦
ઠાલી જાળ લેઈ મંડપમાં ધરી રે, કરે નાત ઠંઠાળી અપાર. મો. ૧૧
એવામાં શ્રીહરિ શેઠ થઈ આવિયારે, સાથે લક્ષ્મીજી છે શેઠાણી. મો. ૧૨
ત્રણ મોટાં ને દ્રવ્યની ઠેલીઓ રે, મોટી મંડપમાં બહુ આણી. મો. ૧૩
સ્વરૂપ જોઈ સૌ ચક્રિત થઈને રહ્યું રે, ટળ્યા વેવાઈ વેવાણુના ગર્વ. મો. ૧૪
વેદલ કહે વાણોતર છું મેહેતા તણો રે, મંગાવ્યા પ્રમાણે લાવ્યા સર્વ. મો. ૧૫
અમૃત્ય અંબરે જાળ સુંદર સજારે, આપ્યાં જેને જેમ જોઈએ તેને દામ. મો. ૧૬
હીમંડળ સંતોખ્યું મહાલક્ષ્મી રે, પુરુષ પ્રભુએ કીધાં પૂરણ કામ. મો. ૧૭
કુંવરબાઈ કમળાએ રુદિયાશું આંખિયારે, મારી પુત્રી તુને શેનાં કોડ. મો. ૧૮
શોળ શણગાર આપ્યા સોહામણા રે, મેહેતો સંતોખ્યા શ્રીરણુજી. મો. ૧૯
અંતરધ્યાન થયાં મેહિ એવું કરી રે, હરિ સંવ્યાનું કળ જુએ જગત. મો. ૨૦
આકાશથી નાંખી વળી કાંચળી રે, લાડ પૂરી પ્રસન્ન ક્યો ભગત. મો. ૨૧
પ્રસન્ન કરી પુત્રી સૌને હળીમળી રે, મેહેતોજી આવ્યા જુનાગઢ ઘેર. મો. ૨૨
જે કોઈ ગાયશિખે ને યુગે કહે દયો રે, તેને થાય શ્રી કૃષ્ણની મેહેર. મો. ૨૩

શ્રીકૃષ્ણના ધ્યાનનું ઘોળ

ઢાળ

- પ્રથમ પ્રભાતે શ્રી કૃષ્ણનું સ્મરણ કરીયેરે;
 વ્રજની લીલા સધળી હરિની સંગે ધ્યાને ધરીયેરે. ૧
 હરિનો મુગટ તે તો વૈકુંઠનો સાર લહીયેરે;
 હરિનાં કુંડલ તે તો સાંખ્ય યોગ નિશ્ચ કહીયેરે. ૨
 હરિને નાકે મોતી રાધિકાનું રૂપ ધેરે;
 ચંદ્રાવળી ચીણક આભરણનું સ્વરૂપ ધેરે. ૩
 હરિનું હસવું તે તો મોહિની માયા કેહેવાયરે;
 મોરલી શિવજનું સ્વરૂપ એવું વેદ ગાયરે. ૪
 હરિનું તિલક શુદ્ધ પ્રેમને પ્રણામીયેરે;
 કૌસ્તુભમણિ હૃદે જીવન તત્ત્વ જાણીયેરે. ૫
 શ્રીવત્સ લાંછન તે મણિની છાય જાણીયેરે;
 વનમાળા ગુંજ છે ભક્ત ઉર આણીયેરે. ૬
 માયા પીતાંબર ને છડી અહારૂપ લલ્લુરે;
 ઈંદ્રશૃંગી મેઘ કેશનું સ્વરૂપ કહ્યુરે. ૭
 સંગે ગોપીજન તે શ્રુતિઓ છે વેદનીરે;
 ગોપ મંત્ર તેની વાત કહું ભેદનીરે. ૮
 શ્રીરાધાજી કૃષ્ણ આત્મારૂપ પ્રેમભક્તિરે;
 નંદજી તો અક્ષરબ્રહ્મ જશોદા જાણે મુક્તિરે. ૯
 શ્રી ગોકુળ તે વ્યાપી વૈકુંઠ સાક્ષાત ધેરે;
 કરમાં કમળ વિશ્વરૂપ વેદ વાત ધેરે. ૧૦
 એવું ધ્યાન સદા શ્રી કૃષ્ણનું પ્રીતે ધરીયેરે;
 વ્રજમાં વાસ મળે ભવસાગરને ક્ષણમાં તરીયેરે. ૧૧
 સરવે વિસ્તારીને કહેતાં ગીત વાંધી જાયરે;
 માટે દાસ દયો કાંઈએક હરિના ગુણ ગાયરે. ૧૨

અથ ચોવીશ અવતારનું ધોળ

(બેસપત તારો એક ઉગીયોરે-એ રાગ)

એ અવતાર શ્રીકૃષ્ણનારે, મચ્છરૂપ ધરી સલ વ્રત પાળ્યારે,
કચ્છરૂપે મંદ્રાયલ ઉધાર્યો. એ અવતાર શ્રી૦
શુકરરૂપે* હણી હિરણ્યાધ્ય મહી મુકાવીરે, નરહરિરૂપે હરણ્યાકશ્યપ માર્યો. એ.
વામનરૂપે બળિ છળી ઈંદ્રને સંતોષ્યારે, નક્ષત્રી પૃથિવી કરી ફરશુરામ. એ.
શ્રીરધુવરજી રાવણ મારી સીતા લાવ્યારે, હળધરરૂપે ટાલ્યો દુષ્ટ હામ. એ.
બુદ્ધરૂપે યજ્ઞ નિંદા દયા પાળીરે, મ્લેચ્છ માર્યા ધરી કલકીરૂપ. એ.
રૂપલરૂપે† પરમહંસ દીક્ષા દાખી, ભૂમિ દોહી રસ કાઢ્યા પૃથુભૂપ. એ.
હરિરૂપે ગ્રાહને માર્યો ગજ ઉગાર્યોરે, ધ્રુવવરદાયક પ્રભુજનો અવતાર. એ.
નરનારાયણરૂપે બદ્રિકાશ્રમ તપેરે, બ્રહ્મચારી સનકાદિક ચાર. એ.
દત્તાત્રયરૂપે અલકેડું આદિ પ્રબોધ્યારે, હયગ્રીવ વાળી લાવ્યા વેદ. એ.
કપિલરૂપે સાંખ્ય યોગ પ્રગટ કર્યોરે, વ્યાસરૂપે રચ્યા નિગમ‡ બેદ. એ.
યજ્ઞપુરુષ સ્વીસુત સુરત્રાતારે, મનવંતર રક્ષણ કરવા એકરૂપ. એ.
મોહનીરૂપે અસુર મોહ્યા સુર સંતોષ્યારે, આયુરવેદ ધનવંત્રી સ્વરૂપ. એ.
ધવળ એ ચોવીશ સ્વરૂપનુરે, ગાતાં સુણતાં હોય વેંકટેવાસ. એ.
સકળ સંતાપ પાપ ગયાં સમૂળારે, ન્યાહાલ થયો ગાતાં દયોદાસ. એ.

શુંગારનાં પદ અને ગરબી

પદ ૧ હું, થાળ

તમો અહીંયાં સુધી હોરા આવેરે અલબેલાછ;
મારા મનમાં તો ઘણું લાવેરે અલબેલાછ. ૧
વહાલાછ, એક વાત કહું તે લેજો માની, (૨)
સામુથી છે જાનીરે અલબેલાછ. ૨

* શુકર-વરાહ. † રથભ-ઋષભદેવ. ‡ નિગમ-વેદ. § અલકે

નામે એક પુત્ર મદાલસાને હતો. તે દત્તાત્રયનો શિષ્ય હતો અને તેની પાસેથી
ગનોપદેય લીધો હતો. ૧ હોરા-પાસે.

વહાલાજી, મેં તો તમ માટે કીધા છે લાડુ, (૨)	
તે જમો તો અંતર થાય ટાઢુંરે અલખેલાજી.	૩
વહાલાજી, દૂધપાક પૂરી ને કંસાર, (૨)	
જમાડું વારંવાર રે અલખેલાજી.	૪
વહાલાજી, પકવાન મીઠાઈ ને મેવા, (૨)	
કીધા છે રુચે તેવારે અલખેલાજી.	૫
વહાલાજી, અથાણાં ને અનોપમ શાક, (૨)	
નાના વિધિ પાકરે અલખેલાજી.	૬
વહાલાજી, કુર કમોદનો ને દાલ તેવી, (૨)	
કઠી છે નેપએ જેવીરે અલખેલાજી.	૭
વહાલાજી, વળતું જેરે નેપએ તે માગી લેજે, (૨)	
ખારું ને મોળું કહેજે રે અલખેલાજી.	૮
સુણીને એવું પ્રભુજી પધાર્યા પ્રીતે, (૨)	
જમ્યા તે રસરીતે રે અલખેલાજી.	૯
વહાલાજી, અછવાઈ આરોગો તંબોળ, (૨)	
અધર રાતાં ચોળરે અલખેલાજી.	૧૦
વહાલાજી, જનદાસ દયો ગુણુ ગાય, (૨)	
જૂઠણુ રસ ચહાયરે અલખેલાજી.	૧૧

પદ ૨ જુ, ગરખી

મહારે મહોલે આવો અલખેલા રે, સ્યામ સલુણાજી છેલા;
 હોજી રે મહારે મહોલે આવો રે, અલખેલા રે સ્યામ. ટેક.
 હળીમળી હસી રમી વાત કરીયું વહાલા;
 આપણુ પરમ પ્રેમ અલખેલા રે. સ્યામ સલુણાજી.

૬ અનોપમ-(અનુપમ) જેને કોઈની ઉપમા આપી ન શકાય એવું ઉત્તમ.
 વિધિ-ભૂંડી ભૂંડી ભતના. ૭ કુર-ભાત. કમોદ-એક ભતની ઉંચી ભતની
 ૮ રસરીતે-જેથી જમવામાં સ્વાદ પડે એવી રીતે. ૧૦ અછવાઈ-જમ્યા
 હાય મોં ઘોઈ ચોકખા થઈ. આરોગો-જમો. તંબોળ-તાગરવેલતું પાન. ૧૧
 રસ-જમતાં ભાણામાં વધેલી પ્રસાદી.

નટવર નાગર લલિત ત્રિભંગી;

દેખી કામ સરીખા થયા થેલા રે. શ્યામ સહુણાણ. ૨

નખશિખ સુંદર રૂપે રમે છે અમશું;

અરૂપ અસુર કહે મેલા રે. શ્યામ સહુણાણ. ૩

તે ન ચતુર ચિત ચરણ ચતુરબુજ;

અવર અવિદ્યાના ચેલા રે. શ્યામ સહુણાણ. ૪

કોટી સાધને તમે વશ નવ થાઓ પાહાલા;

સહજ પ્રેમ થકી સહેલા રે.* શ્યામ સહુણાણ. ૫

દયાના પ્રીતમણ શું મનકું લોલાણું મારું;

મારે મહોલે પધારો પણ વહેલા રે. શ્યામ સહુણાણ. ૬

પદ ૩ જી, રાગ ધનાશ્રી†

મારો નેહ લાગ્યો રે, સખી સામળિયા સાથે;

મારો નેહ લાગ્યો રે, એ પાતળિયા સાથે. મારો નેહ. ટેક

૨ લલિત-સુંદર. ત્રિભંગી-ત્રણ ભંગવાળા; વાંસળી વગાડતી વખત ગરદન, કેડ, અને પગ ત્રણ ઠેકાણે શરીરને વાંકું વાળતું પડે છે તે ઉપરથી. એવી રીતે વાંકા વળી મોરલી વગાડતા શ્રીકૃષ્ણ ઘણા રૂપાળા દેખાય છે, માટે લલિત ત્રિભંગી કહેવાય છે. ૩ નખશિખ-પગના નખથી માથાની ચોટલી સૂધી. અરૂપ.....મેલા-માયાથી મલિન એવા અસુર લોકો તમને અરૂપ-રૂપ વગરના નિરાકાર કહે છે. ૪ તે ન.....ચેલા-તે ન માણસ ચતુર સમજી છે કે, જેમનું ચિત્ત ચતુર્ભુજ એવા શ્રીકૃષ્ણભગવાનનાં ચરણમાં લાગેલું છે. બાકીના બીજા બધા અવિદ્યા એટલે માયાના ચેલા એટલે દાસ છે. ૬ પણ વહેલા-હમણાં ન; નલદીથી. * એક પ્રતમાં ૫ મી કડીને બદલે “કોઈ સાધને તમે સ્વપ્ને ના આવો, એક સાચા સ્નેહ થકી સહેલારે” એમ છે.

† વૈષ્ણવોમાં એક આખ્યાયિકા છે કે, દયારામભાઈ પૂર્વજન્મે ગોપિકાનો અવતાર હતા. કોઈ કારણથી બ્રષ્ઠ થઈ આ અવતાર એમને લેવો પડ્યો. એમની ચિત્ત-સ્થિતિ નિર્મળ થતાં એમને પૂર્વજન્મનું જ્ઞાન થયું. તે વખતનું બતાવેલું આ પદ છે. એમાં ચોતાને થયેલા નતિરમરણનું વર્ણન છે. ટેક-નેહ-સ્નેહ; પ્રેમ.

સાંભરી આવે મને પ્રીત પૂરવની;
 એ અનુભવ આજ જાગ્યો રે એ સામળિયા સાથે. સખી મારો. ૧
 મનનો માન્યો અંતરનો ધ્રુજ્યો;
 વર મળિયો છે મુખ માગ્યો રે એ સામળિયા સાથે. સખી મારો. ૨
 દયાના પ્રીતમની સંગે નિશ દીન રમતાં;
 આ ભવનો તે ભય આજ લાગ્યો રે એ સામળિયા સાથે. સખી મારો. ૩

પદ ૪ થું

ચિત મારું ચોરે રે વજરાજ;
 હું તો ખીજું કાંઈએ ન માગું મહારાજ. ચિત મારું. ટેક.
 એવી રીતે ચોરો જે ક્યહું ના જાય,
 જ્યાર થકી તુજમાં અધિક લોભાય;
 છૂટવાનો ના રહે એકુ ઉપાય. ચિત મારું. ૧
 તસ્કર ઉપર ક્રોધને ન ધ્યાર,
 દેખી મુખ દંડનો ઉપજે વિચાર;
 હું તો મારા પ્રાણ કરું બલહાર. ચિત મારું. ૨
 માગું નહિ ચક્રવર્તિ પદ સ્વર્ગ,
 માગું નહિ યોગ સિદ્ધિ અપવર્ગ;
 માગું નહિ બ્રહ્મસદન પદ ભર્ગ. ચિત મારું. ૩

૧ પ્રીત પૂરવની-પૂર્વજન્મની પ્રીતિ; પૂર્વજન્મે એક ખીજને પ્રેમ સંગ્રંથ હતો તે. એ.....જાગ્યો-અંતરાત્મામાં એ વાતનો અનુભવ આજ તાજે થઈ આવ્યો.
 ૨ મનનો માન્યો-મનથી સ્વામી તરિકે માની લીધેલો. અંતરનો ધ્રુજ્યો-મનમાં જેની ધ્રુજ્યા હતી તેજ. મુખ માગ્યો-મોઢેથી જે માગ્યો તેજ. ભવનો ભય-સંસારમાં ફરી આવવાની ખીજ; જન્મભરણની ખીજ.

૨ તસ્કર-ચોર. દેખી મુખ-મુખ જોઈને. દંડ-સજા. પ્રાણ કરું બલહાર-પ્રાણ એવારી નાખું. ચોરના ઉપર ક્રોધને પ્રેમ ના ઉપજે, પણ તેને જોતાં જ તેને સજા કરવાનો બધાને વિચાર થઈ આવે; પરંતુ તમે મારું ચિત્ત ચોરશો તો તમારા ઉપર હું બહુ ઘુસા થઈ, મારા પ્રાણ સુધ્ધાં તમને અર્પણ કરીશ. ૩ ચક્રવર્તિપદ-ચક્રવર્તિ રાજ્યનું રાજ્ય. અપવર્ગ-મોક્ષ. બ્રહ્મસદન-બ્રહ્મલોક. ભર્ગ-તેજ; મહાદેવ.

અલખેલાજી પૂરેને મનની આશ,
નિજ બળે રાખે પોતાની પાસ;
દાસી દાસી કરી એ દયાનો અલિલાપ. ચિત મારું. ૪

૫૬ ૫ સું, રાગ સૌરઠ

એવા મુને બહાલા થાઓ વ્રજભૂપ,
મારું મન મોઢું રહે તમ રૂપ. ટેક.
જેવો બહાલો મૃગને લાગે છે રાગ,
જેવો બહાલો મણિ શોભે શિર નાગ;
જેવો બહાલો મધુવ્રત* પદપરાગ. એવા મુને ૧
જેવું બહાલું મીનને લાગે છે નીર,
જેવું બહાલું લાગે માંબરને ખીર;
જેવું બહાલું લાગે ઝિંબદૂળ કીર. એવા મુને ૨
જેવો બહાલો લાગે ચક્રોરને ધન્દુ,
જેવું બહાલું ચાતક સ્વાતિધનર્ષિદુ;
જેવા બહાલા શ્રી ગોપીજનને ગોવિંદ. એવા મુને ૩
જેવાં બહાલાં જર પરસ્પર દોય,
જેવું બહાલું ભોજન ક્ષુધિતને હોય;
જેવું બહાલું મહા તૃપાતુર તોય. એવા મુને ૪
જેવો બહાલો આત્મા પોતાનો સૌ જગત,
જેવા બહાલા તમને તમારા ભગત;
દયા પ્રીતમ ઘો તેવી નિજ આસકત. એવા મુને ૫

જ નિજબળે-તમારા પોતાના જ સામર્થ્યથી, કેમકે મારા પોતાનામાં તરવાની કશી શક્તિ નથી. દાસી.....અલિલાપ-દયારામની એવી ઇચ્છા છે કે, તમારી દાસીની દાસી કરીને મને રાખો.

* મધુવ્રત=મમરો. † તોય=પાણી.

પદ ૬ કું

- ‘શ્રી વૃંદાવન સુખકારીરે સમરે નાસે સૌ પીડા’ની રાહ
એ પૂરણુ બ્રહ્મ પુરુષોત્તમ રે, ન મલે કાઈ સાધનમે; ૧
શ્રી ગીતાબ્રમાં શ્રી મુખે રે, બોલ્યા હું વસું એક પ્રેમે.
તે પ્રગટ પારખું ભાળો રે, ગોપી પ્રેમે પ્રભુ પામી;
જેને શિવ બ્રહ્માદિક વંદે રે, વરા કીધો કમળાસ્વામી. ૨
જે આત્મારામ અણત છે રે, કાઈથી નવ જાયે કળાયો;
તેને છતી આધીન કીધો રે, પ્રેમ પ્રભુથી પણ બળાયો. ૩
એનું રૂપ અતીશે ઉંડું રે, કાઈ ભક્ત વીરલા જાણે;
જ્યાં વેદતણી પણ નહીં ગતિ રે, ત્યાં પંડીત શું પરમાણે. ૪
મુણા કાંઈ એક પ્રેમનું બળ કહું રે, જોણે ભુગલ છતી લીધો;
માહા સુખાણુ નાગરી નાગર રે, તેને પણ ઘેલો કીધો. ૫
એક સમે શ્રી રાધા મોહન રે, બાંહે પરસ્પર કંઠ ધરી;
માહા સ્નેહ રસ માંહે જકેલાં રે, પાસે લલીતાદિક સુંદરી. ૬
ત્યાં વાહાલે વિકળ હરિ બોલ્યા રે, કહો સખા પ્યારી ક્યાં મળશે;
કરે પોકાર આંસુ વેહેતાં રે, આ વિરહવેદના કેમ ટળશે. ૭
એવાં વચન સુણી ચિદ્વલનાં રે, હસવા લાગી સહુ રામા;
ઓ પ્રાણછવન શીદ કલ્પો રે, કંઠે વળગી છે શ્યામા. ૮
વળી એક સમે એકલડા રે, હરિ ત્રિયા પાસે ના હુતી;
કાહો લાલ લાડલી ક્યાં છે રે, એકલા કેમ પુછ્યું દુતી. ૯
સારે નંદકુંવર એમ બોલ્યા રે, સખી તુજને કાંઈ ભ્રમ થયો;
જેની આ રાધા મુજ પાસે રે, એકલડો મુને કેમ કલો. ૧૦
એમ રાધાને પણ થાય રે, ન હોય પ્રભુ પાસે દેખે;
વળી કદાવિયોગ તે તરસે રે, પીયુ લપટયા ઉર નવ પેખે. ૧૧
નાં હોય પીયુ પ્યારી દેખે રે, પાસે હોય ને ભૂલાવે;
એ અકળ પ્રેમરસકીડા અટપટી રે, કોના સમજ્યામાં નાવે. ૧૨
શ્રી રાધાકૃષ્ણ એ રસમાં રે, સદા મગ્ન જાક્યાં રહે છે;
કરી વિવિધ પ્રકારે કીડા રે, નિજ જનને મહાસુખ દેછે. ૧૩

જેને કૃપા સંત ગુરુ પૂરણુ રે, તે એ હરિરસને ચાખે;
જન દયો શ્રી ગુરુ પ્રતાપે રે, પ્રેમરસની આશા રાખે. ૧૪

પદ ૭ મું, ગરબી

શોકલડીનો લંભેયોં મારો વહાલો મુજપર મીઠી મીઠે ના ઝાંખે. ૮૬.

શું રે જાણું જે સખી એણે શું શું શીખવીયું;
વાંકાં વાંકાં વેણુ મુને લાખે. મારો વહાલો શોકલડીનો. ૧
કાનનો કાચો મા થા મારા પ્રીતમ, જેની કંઈ રદ્ય વિચારી;
તેવી પ્રીતલડી તો નહિ હોય તેની, જેવી આ ભીતર મારી. મારો. શોક. ૨
રસિયા તારું રુસણું મેં તો, લાણું એક નથી રે સહેવાતું;
આ અવસર કાં એજે ખુવાં છાં, માણુ જેવન મદમાતું. મારો. શોક. ૩
પાલવ પસારી હું પાચે પડી લારે, હેતની નજર વહાલે કીધી;
દયાના પ્રીતમજી દયા કરી મુને, રદ્યા સરખી ખેંચીલીધી. મારો. શોક. ૪

પદ ૮ મું, રાગ પ્રભાત

હાં હાં ! આ તે શું વહાલા આવડું આળ ના ધરિયે રે;
રાજકુંવર તમે તો નિરલય છો, અમે અબળા લાજી મરિયેરે. હાં હાં. ૮૬.
ચિહ્ન જોઈ કાઈ અતુર કહે તે, મનમાં સમજી રહેવું રે;
ઉદ્ધત જન કાઈ મુખપર કહે લારે, મુખ હાંકી દેવું રે. હાં હાં. ૧
ધીર વિવેકી એવું ક્યમ કરે, આઠ્યું અમૃત મૂકે રે;
ધાયલને અવગુણુ જળ આપે, પણ તે માગવું કેમ ચૂકે રે. હાં હાં. ૨

૩ ખુવાંછાં—ખુવો છો. (નાગરી પ્રયોગ છે). ૪ પાલવ પસારી—ખોળા પાચરી.

૧ ચિહ્ન—કામકીડાની નિશાની. ઉદ્ધત—ઉછાંછળો; હલકો માણસ. ૨ ધાયલને...

ચૂકે—લડાઈમાં કોઈ માણસ શસ્ત્રથી ધાયલ થયો હોય તો તેને પાણીનો શોષ પડે છે અને વારંવાર પાણી માગે છે; પરંતુ જો તેને પાણી આપવામાં આવે તો તે તરત મરણ પામે છે. તેમ છતાં તે માથ્યા વગર રહેતો નથી. એવી જ દરજા પ્રેમથી ધાયલ થયલાની છે. રસેહીના સંયોગથી જગતમાં ઘણું દુઃખ થાય એમ છે, અનેક લોકાપવાદ સહન કરવા પડે છે, તે છતાં ધીરજવાળો અને વિવેકી પ્રેમી એ સંયોગરૂપ અમૃત, જે આવી મળ્યું હોય, તેને કેમ જતું કરે ? અને કરે તો એટલી પ્રેમમાં ન્યૂનતા જ

ક્યમ હા કહું ને ના પણ ક્યમ કહું, બંને વાતે બળવું રે;
હા કહું તો થાય લોકહસારત, ના કહું તો ક્યાં મળવું રે. હાં હાં.
આજ થકી જાઓ તમારે માટે, મેં લાજ લોકની મેલી રે;
દયા પ્રીતમ તમને તનમન સોંપ્યું કાઈ ડાહી કહો કે ઘેલી રે. હાં હાં.

પદ ૯ મું, ગરબી

લાડકડી લાડીરે લાલ લોચનવાળી,
હાવાં ક્યમ થઈ મોંઘીરે પૂરવની પ્રીતિ ટાળી;
વાંકલડું લાળીરે ખંજર શાંને મારાં છાં,
કાળજકું તો કેરી રે વારુ શાંને સારાં છાં. ૧
રંગીલી શ્રીરાધારે તે બાધા ક્યમ લીધી,
કહેની આવી કાણે રે તુંને શિખામણુ દીધી;
મુજને નથી ગમતું રે પલક એક તુ જ પાખે,
મુખનું મુખ આપી રે પછી શું દુઃખ દાખે. ૨
મનમોહની મારું રે તે મન હરી લીધું,
હાણું જંપ વળે નહિ રે એવું શું કામણુ કીધું;
હઠ છોડ છખીલી રે કહું તુંને શિર નામી,
એમ કહે કરજેડી રે દાસ દયાનો સ્વામી. ૩

પદ ૧૦ મું, ગરબી

હાવાં તો નહિ બોલું રે ઓ નટવર તમ સંગે;
તમે મુજને તજીને રે ખીજશું રમે રંગે. ૧
બ્યારે કરવું તું એવું રે સારે માયા શીદ બેડી;
પહેલાં મોહ લગાડી રે પછી નાઓ તરછોડી. ૨

સમજવી. પૂરેપૂરો ઘાયલ થયેલો નહિ. ૩ લોકહસારત-લોકમાં હાંસી; લોકપ્રવાદ

૮ મું પદ-આ પદ બાસ દાજભાઈ કરુણાસંકરે મને સંભળાવેલું અને દયારામની છાપ જોઈને તે ઉતારી લીધેલું, પણ એની પદરચના જોતાં તે દયારામનું હોય તેમ લાગતું નથી.

૯ મું પદ-આ પદ પણ બાસ દાજભાઈ કરુણાસંકર પાસેથી સાંભળીને લખી લીધેલું. એને માટે પણ દયારામનાં કર્તૃત્વવિશે સંકા ૯.

વચને વાહી મુજને રે, બીજી સાથે જોડો છો;
અંતરનો પડદો રે, તહાં જઈ જોલો છો. ૩
દૂધ દોણી જે રાખો રે, વિવેક શું છે થોડો;
એવું કરવું ના ભેદએ રે, એકશું પ્રીતિ જોડો. ૪
એવાં વચન સુણીને રે, દયા પ્રભુ પ્રસન્ન થયા;
લાડલીને મનાવી રે, એક ખંસીવટમાં ગયા. ૫

પદ ૧૧ મું, ગરબી*

રાધે રૂપાળી રસીલી તારી આંખડી જો;
જોડી કૃષ્ણ સમાન છબી ફાંકડી જો. રાધે રૂપાળી. ૧
હિપમા એ અધિક નહિ તુંથી મૃગલોચની જો;
વિના અંજન મનરંજન ભવમોચની જો. રાધે રૂપાળી. ૨
તારું ચંદ્રવદન કહેતાં લાજું તારુણી જો;
એક તો કલંકી વિપ્ર અંધુર્ વારુણી જો. રાધે રૂપાળી. ૩
વેણી વાસુકી જાડત રત્ન રાખડી જો;
તને જોતાં બીજું જોવાની થાય આખડી જો. રાધે રૂપાળી. ૪
રસિક રૂપતણો ગર્વ મુકીને ખસી જો;
રસિક રાયના હૃદમાં તું સદા વસી જો. રાધે રૂપાળી. ૫
મદનમોહનનું મન હતું મનમોહની જો;
નથી વિરંચીએ રચી તુજ છબી સોહની જો. રાધે રૂપાળી. ૬
સકળરૂપમાં જોતાં તું કાધ્યો-લાધ્યો શ્રીહરિ જો;
હિમા રમા ને સાવિત્રી ત્રિપુરમુંદરી જો. રાધે રૂપાળી. ૭
તારી હિપમા સરખું બીજું કોઈ નથી જો;
થાપ્યા હિતમ કવિ વેદ સ્મૃતિને મથી જો. રાધે રૂપાળી. ૮
રસિક રૂપ ભુગલ વસો હૃદમાં ફરી જો;
રાગ દયાને સુખદાતા એક તમો હરિ જો. રાધે રૂપાળી. ૯

* કા. દો. માં છપાયલી છે, પણ તે કંઈક અશુદ્ધ છે. † પાઠ. 'અંધુ'ને બદલે 'બિંદુ' અને 'બીજું' એવા બે પાઠ છે. ૩ થાય આખડી-એને લેકડને બીજાને જોવાનો નયમ થાય, જેમ બાધા શીધી હોય તેમ.

પદ ૧૨ મું, ગરખી, ગત દાદરાની

“મુકની મારા સમ માતુની, તું હાવા મુકની મારા સમ માતુની,” એ રાહ.
રાધિકા રસીક વરને મલ્યાણ, રીઝ્યા રાધિકા રસીક વરને મલ્યા. ટેક.
સામા સામી દેખી રૂપ પરસ્પર ચિત્ત બન્યો જણનાં ચલ્યાંજી. રીઝ્યા. ૧
એક રસ મન થયાં બન્યોનાં પય શર્કરા જેમ હોયે લલ્યાંજી. રીઝ્યા. ૨
સામા સામી બોલે વચન રસાલાં અમૃત શર્કરાથી ગલ્યાંજી. રીઝ્યા. ૩
ન્યાહાલ ક્યોંછે દયાને ગુણગાતાં ગુણલરૂપ બન્યો અઢલક ઢલ્યાંજી. રીઝ્યા. ૪

પદ ૧૩ મું, ગરખો, ગત ચાલતી

આવો અલખેલા રૈ વહાલા, કહો તમે ક્યાં ગયાતા નંદના લાલા. ૧
સાચું કહોની રે અમને, અદારા સમ શામલીયા તમને. ૨
કોની કોની રે. સંગે, રજની રમી ચાલ્યા છો રંગે. ૩
ધુધે ધરોણાં રે ડોલો, મોહન બોલાવ્યા નવ બોલો. ૪
લોચન જવાય છે રે મીચી, જોઈને રહ્યા છે દષ્ટિ નીચી. ૫
કેશ લપટાણાં રે ભાલે, કાજળ ક્યાં લાગ્યું છે ગાલે. ૬
રાતી રેખ કપોલે દીસે, શીદ લાલે છો બહુ શોભી છે. ૭
હારનાં ચિહ્ન હૃદયમાં પજ્યાં છે, ક્યમ ઢાંકો છો તનમાં જજ્યાં છે. ૮
કાંકણના સલ દીસે પીઠે, સીદ સંતાડો આનંદ થઈ દીઠે. ૯
વાહાલમ માનો કે ના માનો, હું તો એનો મરમ લહું છાનો. ૧૦
સ્વજન હશે તે રાખશે નવ છાનું, લોક તો કહેશે મનનું માન્યું. ૧૧
જગત્ તો નહીં રહેજેરે બાંધ્યું, ફાટ્યું ગગન તો નહીં જાય સાધ્યું. ૧૨
સુખ પામેાં લાં સુખીયા થાજો, તમારું મન માને લાં જાજો. ૧૩
વાત ગઈ છું રે હું પામી, કહો તો કહું દયાના સ્વામી. ૧૪

પદ ૧૪ મું.

રાજ! કાંઈ કીધું રે, કાતુડા! મુને તે તો કાંઈ કીધું રે, અલખેલડા!
તે તો ચિત્ત હરી લીધું રે છેલડા! મારું ચિત્ત ચોરી લીધું રે વળલાડીલા;

* કા. દો. માં ઇપાયકું છે, પણ તે શુદ્ધ નથી.

કાળજ મારું વિધ્યું રે, કાનુડા ! કારજ તારું સિધ્યું રે, કાનુડા !
 રાત દિવસ મુને કળ ના પડે તુજ પાપે રે, મારા રાજ ! રાજ ! કાંઈ ટેક. ૮
 મજલાડીલા, તું બહાલો બહુ લાગે, મુને તારી આંખડીની અણીઓ ઉર વાગે;
 મુખડું જોતાં રે મનોજ ઉરમાં જાગે, હું ઠગાણી મીઠી હસણીને ઠાગે,
 લૂંટી મારી લીધી રે ધાજ, મારા રાજ ! રાજ ! કાંઈ કીધું રે કાનુડા. ૯
 માને ના મન મારું મહીયેરીયામાં, (ને) સાસરડે નાં સોહાય;
 જ્યાં રે જઈ લાં મુને જંપ વળે નહી, તાલાવેલી તનમાં થાય,
 રે હું ફટકારી શી ફરુ રે, મારા રાજ ! રાજ ! કાંઈ કીધું રે કાનુડા. ૧૦
 બાળપણેથી મુને આ લત લાગી, મારો ક્યમ જશે જન્મારો ?
 પરાધીન હું અબળા માણસ, ક્યમ નિલાલો હાવાં મારો;
 સૂઝે નાં કાંઈ ક્યમ કરું રે, મારા રાજ ! રાજ ! કાંઈ કીધું રે કાનુડા. ૧૧
 ભોજન ના લાવે મુને નિદ્રા ન આવે, (ને) રહું આઠે પોહોર ઉદાસી,
 મસે મસે મુને સગાં સંતાપે, ને લોક કરે છે મારી હાંસી રે;
 દરદમાં ફૂખી ગઈ રે, મારા રાજ ! રાજ ! કાંઈ કીધું રે કાનુડા. ૧૨
 ઘટમાં વસો છે તેમ ઘરમાં વસજો, થેલી મટાડી દોની મુજને,
 તારા કરમાંહે સર્વે કરાંમત, પાપે પડું છું હું તો તુજને;
 દયાના પ્રભુ દીન થઈ રે, મારા રાજ ! રાજ ! કાંઈ કીધું રે કાનુડા,
 મુને તેં તો કાંઈ કીધું રે અલખેલડા. ૧૩

પદ ૧૫ મું, ગરબી

ગોપી-વાંકારે વાંકા શું હીડો છો, આવડું શું રે શુમાનજ;
 પરનારીની સંગે રમતાં, નથી વળી કાંઈ સાન. જોઈને ચાલોજ. ૧
 કૃષ્ણ-તું તારા મનમાં વિદ્વજ છે, હું છું નાહાનું બાળજ;
 કેમ કરી તું મને મોટો જાણે, જુદાં શીદ ચઢાવે આજ. જોઈને ચાલોજ. ૨
 ગોપી-નાહાના છો પણ શુભ મોટાના, નારી વિના કોણ જાણેજ;
 અંગોઅંગથી વિદ્વજ કીધાં, માર્યાં લોચનનાં બાણ, જોઈને ચાલોજ. ૩
 કૃષ્ણ-નારી તો પુરુષથી અજગી, અજગી વજગી ચાલેજ;
 દયારામના પ્રીતમ હસીને ખોલ્યા, હવે મળીશું કાલે. જોઈને ચાલોજ. ૪

પદ ૧૬ મું, ગરબી

ઉદ્ધવ નંદનો છોરો તે નમેરો થયો જો;
 મુને એકલી મુકીને મથુરાં ગયો જો. ઉદ્ધવ૦ ૧
 એને મુકી જતાં દયા નવ ઉપની જો;
 મુને બ્રાંતિ પડી છે એના રૂપની જો. ઉદ્ધવ૦ ૨
 કાષ્ઠએ કામણુ કર્યું કે કટકાર્યો કરે જો;
 કેમ દીલ એનું મુજપર ના ફરે જો. ઉદ્ધવ૦ ૩
 ઉદ્ધવ સંદેશો કહીને વહેલા આવજો જો;
 સાથે દયાના પ્રીતમને તેડી લાવજો જો. ઉદ્ધવ૦ ૪

પદ ૧૭ મું.

કાળજડું મારું કાર્યું રે રાજ રંગીલા;
 તે ચિત્તડું મારું ચોર્યું રે છેલ જખીલા. રે કાળજડું. ૧
 વહાલાજી સ્ત્રીના મોહ પુરુષને પડે;
 તું સહુને જળતો હિંડે રે, છેલ જખીલા. રે કાળજડું. ૨
 વહાલાજી અમો ગોરી સહુ ગુમાનની ભરેલી;
 તે સધળું નાંખ્યું રેલી રે, છેલ જખીલા. રે કાળજડું. ૩
 વહાલાજી નરની મોહની તે તો વાત સાચી;
 તુજ આગળ વિદ્યા કાચી રે, છેલ જખીલા. રે કાળજડું. ૪
 વહાલાજી અખળા આતુરતા નવ દાખે;
 તું ક્રીડા ભંગ કરી નાખે રે, છેલ જખીલા. રે કાળજડું. ૫
 વહાલાજી મારા ચિત્તની એવાત કહું છું છેલી;
 મેં તુજ માટે લજ્જા મેલી રે, છેલ જખીલા. રે કાળજડું. ૬
 દયા પ્રીતમ મારે મંદીર આવો તો ભાગ્ય મોડું;
 સંજડીયે પાયપલોડું રે, છેલ જખીલા. રે કાળજડું. ૭

પદ ૧૮ મું, રાગ કાફી ગત અદાની

તે તો મુને ઘેલી કરી રે ગિરિધરીઆ, તે મુને ઘેલી કરી;
 મારા વહાલારે, તે મુને ઘેલી કરી, નંદલાવારે, તે મુને ઘેલી કરી; રેક
 કાણુ જાણુ જો તુંમાં કામણુ છે, કે તારી જખી છે કામણુભરી. રે ગિરિ. ૧

ડાહો જાણીને તારે દર્શને આવી, જાણ્યું ડાહી થઇશ ખરી;
 ઉલટી અક્લ મારી ગાંઠની ગમાવી, લાલ પામીજે વિકલ ઠરી. રે ગિરિ ૦ ૨
 અમૃત સરખી તારી સૌ કહે છે વાણી, મુણી મેં તો જવાય છે મરી;
 મંદહસણી વાંકી એતવણીમાં છાની, તેં તો દીધી છે છરી. રે ગિરિ ૦ ૩
 સામાને શિક્ષા દેતી, સ્વામીને સ્વાધીન રેતી, અતિ કુલલાજ હરી;
 તેં મુને પરવશ પાડી પાતળીઆ, મારી શુદ્ધ ભુખ સઘળી હરી. રે ગિરિ ૦ ૪
 કીએ ચોઘડીએ તુંજમાં ચિતકું ચોટકું, તે મારી પાસે નાવ્યું ફરી;
 પ્રેમને બાણે મુને પ્રોઈ, દયાના પ્રભુ, હવા તારી તો ગરજ સરી. રે ગિરિ ૦ ૫

પદ ૧૯ મું, રાગ ગત અઢાની

ગોપી-એરો આવોની અલખેલારે વાહલા, એમ છેક છક્યા શું હીડાઇ;
 મનમાં મહેર ધરોની મારા વહાલા, એમ આતુર જાણી શું પીડાઇ. ૧
 કૃષ્ણ-પીડા તુંને શી દીધીરે હો અખલા, એમ શ્યાં અલખલ ખોલાંઇ;
 તારા ડાહપણમાં કાંઈ ખાંપણ લાગે છે, તું તો દહ થઇને શું ડોલાંઇ. ૨
 ગોપી-આજ દાવ તમારો આવ્યોરે દામોદર, જે કહેશે તો સાચુંઇ;
 જે પહેલા મેં તમને નચાવ્યા તે, તમ આગળ હું નાચુંઇ. ૩
 કૃષ્ણ-એવું બોલવું તુંને ન ઘટે નારી, નાચ્યાનું મા લેશ નામઇ;
 નિર્લજ થઇને નાકે ધસાવ્યાં તે તો, અમ સરીખાનાં કામઇ. ૪
 ગોપી-એ ત્રેહની વેદના વેડે તે જાણે વહાલા, પ્રીત પીડા નથી સહેલીઇ;
 સામાને શિખામણુ દેતી તે હું, આજ થઈ છાં વેલીઇ. ૫
 કૃષ્ણ-વેલી તુંને કોણુ કહે છે રે હો ગોરી, તારા ડાહપણનો નથી પારઇ;
 તે દહાડો ક્યમ વિસરી ગઈ, વેલા છો કહેતી નંદના કુમારઇ. ૬
 ગોપી-કહ્યું તે કહ્યું તેમાંનું ના રહ્યું, હવાં મોહ પામ્યું છે મારું મનઇ;
 અખળા જાણીને અપરાધ મટાડો, મેં તો સોંપ્યું છે તન મન ધનઇ. ૭
 કૃષ્ણ-મલ્યાને કોઈ ના મારે રે માનુની, તું તો મન ઘડી કર્ય ને વિચારઇ;
 દયાનો પ્રિતમ આલિંગન દઈ બોલ્યા, પ્યારી તું મારા હૈયાનો દારઇ. ૮

ભક્તિપદસંગ્રહ

પદ ૧ લું

ગરબી

(રાધા માધવ મનમાં વસ્યાંછ) એ રાગ.

સરવનો સિદ્ધાંત સતસંગ છે;
 માનોની તમે સરવનો સિદ્ધાંત સતસંગ છે. ટેક.
 ધન્ય ભાયગ તેનું ત્રિભોવનમાં;
 જેને હરિના સંગીનો સંગ છે.* માનોની તમે. ૧
 નિજ સરખો તે કરે મળતાં ન્યમ;
 નીચ જળ ગંગ મળતાં ગંગ છે. માનોની તમે. ૨
 એમાં સરવ જપ વ્રત તીરથ ધર્મ;
 તેમ યોગ અષ્ટાંગ છે. માનોની તમે. ૩
 અધમ પતિત મહા થાય સર્વોત્તમ;
 એવો જેનો સખળ પ્રસંગ છે. માનોની તમે. ૪
 ગોખરકીટને સુંવાડે પરિમલ પુષ્પનો;
 એટલો પ્રતાપ તુછ ભૂંગ છે. માનોની તમે. ૫
 વણુશ્યું કામ કલપનું તે પલકમાં સુધારે;
 એવી જેની છુદ્ધિઓ ઉતંગ છે. માનોની તમે. ૬

૧ ભાયગ-ભાગ્ય. ત્રિભોવનમાં-ત્રણ ભુવન:-સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળમાં.
 હરિના સંગી-શ્રીહરિનો સંગ કરનારા; પ્રભુના ભક્તો. * પાઠ-"જેને હરિસંગી સુરંગ છે."
 ૨ નિજ સરખો-પોતાના જેવો. નીચ.....ગંગ-ખરાબ પાણી ગંગામાં મળે તો તે
 પણ ગંગાજળ થઈ નીચ છે.

૪ અધમ-નીચ; પાપી. પતિત-પુણ્યથી ભ્રષ્ટ થયેલો; પાપી. પ્રસંગ-સંગ; સોખત.

૫ ગોખરકીટ-છાણનો કોટો. પરિમલ-સુગંધ. તુછ-તુચ્છ; હલકું ખાણી.
 ભૂંગ-ભમરો. ૬ કલપ-કલ્પ; અસુક કાળમર્યાદાનું નામ. ઉતંગ-ઉતંગ; ઘણી ઉંચી.

અવળાતું સવળું કરી નાખે;
ભાગે અથ દુઃખ જે અભંગ છે. માનોની તમે. ૭
રાત દિવસ સતસંગમાં ગમે દયા;
તે એકા શ્રીહરિને ઉછંગ છે. માનોની તમે. ૮

પદ ૨ ભું,* રાગ પરજ

હરિજન! દુઃખ મા ધરશો રે, ધીરજે હરિ ભજતાં ઠરશોરે;
દુઃખ મા ધરશો, કૃષ્ણ સમરશો તો ભવદધિ સઘ નરશોરે. હરિજન. ૧
શુણુ ધણો છે દુઃખ સલામાં, કરવો એમ વિચાર રે;
નહિ તો હરિ દિગુનું દુઃખ સહે ક્યમ, સમરથ કરુણાગાર.† હરિજન. ૧
પાપ સકળ સંતાપ નિવારે, એક હરિનું નામ રે;
હરિ રૂપ નિલ તદપિ મટે નહીં, તો ગમતું ધનશ્યામ. હરિજન. ૨
માયા મોહ વધે સુખ પામે, વિપય વિષે મન ચૂર રે;
કૃષ્ણ પાસે દુઃખ કુંતાએ માગ્યું, દુઃખે હરિ નહીં ફર. હરિજન. ૩
તેજ કુસંગ જે હરિને ભુલાવે, સમરાવે તે સતસંગ રે;
સુખ ભુલાવે ને દુઃખ સંભરાવે, માટે ન કરે હરિ ભંગ. હરિજન. ૪
લૌકિક ક્લેશ અંગીકૃત લક્ષણ, અલૌકિક મેળવે નાથરે;
શ્રી હરિરાયજી વાક્ય વિલેખિ, શિક્ષાપત્ર જાંઠાં ગાય. હરિજન. ૫
કોહોને મળ્યા કૃષ્ણ કટ્ટ પામ્યા વિના, સાંભળો શાસ્ત્ર પ્રમાણરે;
વિપત પડે તોયે હરિ ના વિસારે, તેને ગણે હરિ પ્રાણ. હરિજન. ૬
સુખ આવે છાટી નવ જઈએ, દુઃખ આવે નવ હરીયે રે;
આપણથી અધિકાને જોઈને, ગર્વ કલેશને હરીયે. હરિજન. ૭

૭ અથ-પાપ. અભંગ-ન ભાંગી ચકાય એવું. ૮ ઉછંગ-ઉત્સંગ; ખેળો.

* આ પદની રાત જુદત કાવ્યકોહનના પાંચમા ભાગમાં રતનદાસના કેલ્યાનું
પદ છે તે ઠાળની છે. † દિગુનું દિત કરવાનું છે તે. ‡ પાદાંતર-કરુણાસિંધુ
અગાર. કરુણાગાર-દયાના આમરૂપ. ૫ લૌકિક-આલોક સંબંધીનું. અંગીકૃત-જેને
અંગીકાર કરેલો છે તે. પ્રચુએ જેને પાતાનો માન્યો તેને દુઃખ ન મટે, કે જેથી જ્ઞાને
પરલોકનું સુખ મળે, એમ કહેવાનું તાત્પર્ય છે.

તપે ટીપાય કનક સહે, મોતી છેદ ધરે નહીં સાંસ રે;
 તો મહિપતિ મન ભાવે ભૂષણ, આપે હદેપર વાસ. હરિજન. ૮
 અંતરજનમી નથી અજાણ્યા, વલ્લભ છે ધણું દાસ રે;
 દયાપ્રીતમ સહુ સારું જ કરશે, રાખજો દ્રઢ વિશ્વાસ રે. હરિજન. ૯

પદ ૩ બુંદ*

જો હરિભાવ નથી રે ભાવ નથી;
 તારો સહુ શ્રમ મિથ્યા જાણ,
 હું કહું તેવું પરમાણુ. જો હરિં ટેક.
 કામ જીત્યો સારે વધ્યો એક વ્યંડળ,
 ક્રોધ જીતે વધ્યો વૃક્ષ રે;
 લોભ જીત્યો ત્યારે વધ્યો એક અજગર,
 યોગી કહે નહીં દક્ષ. જો હરિં ૧
 મોહ જીત્યો સારે વધ્યો એક શૂરો,
 વ્યસની વધ્યો જીત્યો ગર્વરે;
 મત્સર જીતે સારે ઉન્માદ વાધ્યો,
 સમજી બોલે સર્વ. જો હરિં ૨
 પવનહારી તો વધ્યો એક પત્રગ,
 પય આહારી તો વત્સ રે;
 મધુરભાષી તો મધૂર વધ્યો એક,
 તીર્થ સ્નાની તો મત્સ્ય. જો હરિં ૩

૮ સાંસ-સાંસો; ચિંતા; દુઃખ.

*આરાધિતો यदि हरिस्तपसा ततः किम् ।

नाराधितो यदि हरिस्तपसा ततः किम् ॥

अन्तर्बहिर्यदि हरिस्तपसा ततः किम् ।

नानाबहिर्यदि हरिस्तपसा ततः किम् ॥

આ શ્લોકનું અર્થ થયા પછી આ પદ રચાયું છે, એમ કહેવાય છે.

૧ વ્યંડળ-હિન્ડો. ૩ પત્રગ=સર્પ. પય=દૂધ. વત્સ=વાછડો. મત્સ્ય=માછડું.

† “વનહારી તો વધ્યો એક પંકજ” એવો યાદ છે. તેમાં વન એટલે જળ,

એવો અર્થ કરવામાં આવે છે. અર્થાત્ કમળ જળનો આહાર કરે છે.

વેદ ભણ્યો ત્યારે વધ્યો એક રાવણ,
 વિવિધશાસ્ત્ર ચંડોળ રે;
 પૂજ્યો સારે વધ્યો એક મણિધર,
 વણ મતિ અધ રંગ રોળ. જો હરિં ૪
 શૂન્ય સમાધે વધ્યો એક કૃષ્ણ,
 વધ્યો મૃગ વાસે રાનરે;
 અદ્ય આહારી તો શુક વધ્યો એક,
 અદ્ય નિદ્રા તો શ્વાન. જો હરિં ૫
 દાન આપી એક વધ્યો યશોભી,
 વધ્યો અશક્ત થયે શાંતરે;
 સાગી થયો ત્યારે વધ્યો એક દળદ્રી,
 અહિ વધ્યો વસે એકાંત. જો હરિં ૬
 શીતઉષ્ણવૃષા સહે વધ્યો એક તરુવર,
 તૃપા તબ્યે વધ્યો ઘુણુરે;
 નિઃશંક થયો સારે સાંઠ વધ્યો એક,
 રોગી વધ્યો તબ્યે હુંહુ. જો હરિં ૭
 વધ્યો પતંગ હોમ્યે તન અગ્નિ,
 યુદ્ધે જળ વધ્યો એક દુખીયોરે;
 વડો દ્યૌં ત્યારે દીપ આલાયો,
 મહાજન કહે નહીં મુખીયો. જો હરિં ૮
 સહિત ભાવ હરિ સરવ સદ્ગુણ છે,
 અંક સહિત જ્યમ શૂન્ય રે;
 દ્યો કહે હરિ ભણ્યો ભાવે,
 કદી રહે નહીં નૂન્ય. જો હરિં ૯

૪ ચંડોળ એક જાતનું પક્ષી, જે આકાશમાં ઉડ્યું હોય છે અને બહુ સુંદર ગાયન
 ગાય છે. મણિધર-નાગ. ૫ મૃગ-હરણ; પશુ. ૬ અહિ-સાપ. ૭ ઘુણુ-(ઘુણ)
 સૂકા લાકડામાં કીટા થાય છે તે. ૮ અંક-આંકડા. નૂન્ય-ન્યૂન; આઠાપણું.

પદ ૪ થું, રાગ હૃતારી

નથી કોઈ સાધનનું રે કામ, એક દીનતા માત્ર રાજી છે;
ગરવગંજન છોજી ધનશ્યામ, એક દીનતા માત્ર રાજી છે. ટેક.
રાસ રમતાં ગોપી ગર્વ થયો ત્યારે, હરિ થયા અંતરધાન બોધ્યો;
અમ કરી થાક્યાં કાંઈ અર્થ સર્થો નહિ, આવી દીનતા મળ્યા લગવાન. એક ૦ ૧

પદ ૪ થું-પ્રભુને પામવાને એક દીનતા વિના બીજા કોઈ સાધનનું કામ નથી, એક દીનતાવાળો જ જિતે છે, અને બીજા સાધનોવાળા સાધનોના ગર્વથી અચડાઈ પડે છે કે નિષ્ફળ થાય છે, એમ સાબીત કરવાનો આ પદમાં ઉદ્દેશ છે. દુષ્ટાન્તોવડે દીનતાનો જ ઉલ્લેખ બતાવ્યો છે. ટેક:-દીનતા-ગરીબાઈ; દુઃખનો દ્રવીભાવ; ગર્વરહિતપણું; પ્રભુ સર્વ સમર્થ છે, અને પોતે તેમના આગળ કંઈ જ હિસાબમાં નથી, એમ સમજી પ્રભુને શરણે જવું અને પ્રભુની ઇચ્છા ઉપર સર્વ વાત છોડી દેવી તે.

ગરવગંજન-અભિમાન ઉતારનાર. ધનશ્યામ-મેઘના જેવા કાળા શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુ.

૧ શ્રીમદ્ભાગવતના દશમસ્કંધમાં અધ્યાય ૨૬ થી ૩૩ સૂધી પાંચ અધ્યાયમાં રાસલીલાનું વર્ણન છે. તેમાં રાસ રમતાં ગોપિકાઓને ગર્વ થયો કે, અમારા જેવું કોઈ ભાગ્યશાળી નથી, કેમકે અનેક કષ્ટમય સાધન કરવા છતાં જે પ્રાપ્ત થવા દુર્લભ એવા પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર અમારી સાથે વિહાર કરી અમને યથેષ્ટ આનંદ આપે છે. પરંતુ પ્રભુ તો ગર્વગંજન છે; તેમને ગર્વ ગમતો જ નથી; તેથી એક ગોપિકાને લઈને પોતે ત્યાંથી એકાએક અંતરધાન થઈ ગયા. પછી પ્રભુને ન જોતાં બધી ગોપિકાઓ ખિન્ન થઈ ગઈ ને અતિ રૂદન કરવા લાગી, અને ગાંડાની માફક વનમાં ફરી ઝાડ, પાન, પથ્થર, પશુ, પક્ષી વગેરેને પ્રભુની ભાળ પૂછવા લાગી. એવામાં જે ગોપીને પ્રભુ સાથે લઈ ગયા હતા તેને પણ ગર્વ થયો, કે બીજા બધી કરતાં હું કેટલી બધી વધારે સુખી છું. તે ઉપરથી રસ્તે ચાલતાં તેણે પ્રભુને કહ્યું કે, મારાથી ચલાતું નથી, માટે મને ઉંચકી લો; એટલે પ્રભુએ તેને ખસે બેસાડીને વનલીલા બતાવવા માંડી. પછી એક ઝાડ ઉપર પૂલ તોડવાને મીઠે તેને ઝાડે વળગાડી પોતે અંતરધાન થઈ ગયા. તે પછી બીજા ગોપીઓ ફરતી ફરતી ત્યાં આવીને તેને ઝાડ ઉપરથી ઉતારી. આમ થવાનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે તેણે જે બાન્યું હતું તે કહ્યું. તે ઉપરથી ગોપિકાઓને સમજાયું કે, આ બધું ગર્વનું જ પરિણામ છે, અને પ્રભુ ગર્વ હોય ત્યાંથી દૂર જતા રહે છે ને અમ કરીને શોધતાં પણ મળતા નથી. છેવટે ગોપીઓમાં દીનતા આવી, અને દીનપણે ગોપિકા ગીતવડે તેમણે પ્રભુની પ્રાર્થના કરી, ત્યારે પ્રભુએ તેમને દર્શન દીધાં, એ વાત આ કડીમાં જણાવી છે.

યશોમતી પરમ પ્રયાસ સુત બાંધવાને બોતેર લક્ષ મેલ્યાં દામ, બેઠલ્યો;
હારી ગયાં તોએ હરિ ન બંધાયા, આવી દીનતા સારે સર્થ કામ. એકં ૨
અરજીનું અભિમાન હરવાને હરિએ હરાવ્યા બ્રાહ્મણના બાળ, બેઠલ્યો;
અતિ ઉઘમ કરી થાકી કાયર થયા, સારે આણીને આપ્યા ગોપાળ. એકં ૩
આદિપુરાણે કથાસ્વાયંભુમનુએ કર્યાં, કાટી સાધન વસી વન, બેઠલ્યો;
હારીને આવ્યા ઘેર ફળ નવ દીકું, કાંઈ આવી દીનતા મળ્યા મોહન. એકં ૪

૨. યશોમતી-ચશોદાજી. દામ-દામણું; દહી વલોવવાનાં દોરડાં.

બાળકરૂપ શ્રીકૃષ્ણભગવાનના તોફાનથી કંઠાળી ગોપિકાઓએ ચશોદાજી આગળ
ફરિયાદ કરી, સારે સામાન્ય બાળક ધારી તેને દોરડે બાંધી સજ કરવા ચશોદાજીએ
બહોતેર લાખ દોરડાં એક પછી એક ગાંઠ્યાં, પણ પ્રભુ બાંધી શક્યા નહિ. નહું
નહું દોરડું બાંધે, છતાં ગાંઠ વાળવાને ચાર આંગળ દોરડું ખૂટે, તે ઉપરથી છેવટે
ચશોદાજીને પ્રભુસ્વરૂપનું બાન આવ્યું, અને દીન થઈ તેમણે પ્રાર્થના કરી સારે પ્રભુ
બંધાયા. ૩ શ્રીમદ્ ભાગવતના દશમસ્કંધમાં ૮૯ મા અધ્યાયમાં આ કથા છે. દ્વારકામાં
એક બ્રાહ્મણને છેકરાઓ થઇને તરત મરી જતા હતા. તેથી દરેક વખત તે દરબારમાં
આવી ભગવાનની નિંદા કરતો હતો. એમ તેના આઠ પુત્રો મરણ પામ્યા. આઠમી વખત
તે દરબારમાં આવી ભગવાનની નિંદા કરવા લાગ્યો, સારે ત્યાં અર્જુન બેઠેલા હતા, તેમણે
તે સાંભળીને કહ્યું કે, જો હું હોત તો તારા પુત્રોને જવા ન દેત. બ્રાહ્મણે કહ્યું, શ્રીકૃષ્ણ-
બળભદ્ર જેવા બળિયા પણ મારા પુત્રોને બચાવી ન શક્યા તો તારાથી શું થવાતું
હતું? અર્જુને કહ્યું, જો બંધા, પણ હું તો ગાંડીવધર અર્જુન બાણાવળી છું; મરે તે
તારા પુત્રો હવે જય ને હું ન લાવું તો મારે અગ્નિ સળગાવીને બળી મરવું. આ
પ્રમાણે અર્જુનને મહા ગર્વ થયો. પછી ફરીથી નવમી વખત ન્યારે તે બ્રાહ્મણની
સ્ત્રીને ગર્ભ રહ્યો, ત્યારે પ્રસૂતિ વખત અર્જુનને ખબર આપી, એટલે અર્જુન ધનુષ,
બાણ લઈ દ્વારમાં રક્ષા કરવા બેઠા. છતાં બ્રાહ્મણીને પુત્રપ્રસવ થયો અને જન્મ્યા
પછી તરત જ તે મરણ પામ્યો. પછી તેને શોધવાને અર્જુન ત્રણે લોકમાં ફરી
આપ્યા, પણ ક્યાંઈ તેનો પત્તો લાગ્યો નહિ. ત્યારે છેવટે તે ચોતાની પ્રતિજ્ઞા પાળવા,
કાષ્ઠ ભણાવુ કરી બળી મરવા તેયાર થયા, અને દીન થઈ ભગવાનની સ્તુતિ કરવા
માંડી. એમ અભિમાન ગળી ગયેલું બેઠું પછી ભગવાને અર્જુનને રથમાં બેસાડી
લોકાલોક પર્વતની ચેલ્લીપાર ભૂમા નારાયણના ધામમાં લઈ જઈ ત્યાંથી તે બ્રાહ્મણના
બંધા પુત્રોને પાછા આણી આપ્યા હતા. ૪ કોટિ સાધન-કરોડો સાધનો. વસી-
વન-વનમાં વસીને; વનમાં રહી તપશ્ચર્યા કરીને.

મધવાતણો મદ મર્દન કરવા, કૃષ્ણે કરાવ્યો ગોવર્ધન યત્ન, જોઈ લ્યો;
 શ્રમ કરી હાર્યો, આવી દીનતા પાય પગો, હરિએ હર્યાં ભય ભગત. એક. ૫
 ઇંદ્રિ જીવાનો અહમેવ હતો રાણાવ્યાસને, હરિએ ચૂકાવી કર્યો ભંગ, જોઈ લ્યો;
 વિપત્તિ માધવદાસે દીન થઈ ભાજી અરપી, એટલે પ્રસન્ન શ્રી રંગ. એક. ૬
 અતિશે સેવા ગોવિંદદાસ ભલાએ કીધી, મદ દેખી હરિ ના પ્રસન્ન, જોઈ લ્યો;
 ત્રિપુરદાસ ભક્ત કેરી છીંટથી શીત સમી, આવી દીનતા હર્યું હરિ મન. એક. ૭
 સઘળાં સાધન અહંકાર ખગાડે, અંતરાય મોટો એ જગખ્યાત, જોઈ લ્યો;
 સહેજે દયાના પ્રભુની પ્રાપ્તિ કરાવે, એવી દીનતા એક વેદે વાત. એક. ૮

પદ ૫ મું-ઢાળ રાણ્યાની*

વારી જાઉં નાગર નટવા, ધરે વિધવિધના વેશ;

કળારૂપ થઈને કીડા કરે, ન્યારો નાયકરૂપી શેષ. વારી. ૧

પ્રભુ પ્રસન્ન થયા: સ્વાયંભુ મનુએ વનમાં જઈ અનેક પ્રકારની તપશ્ચર્યા કરી-
 પણ પ્રભુ મળ્યા નહિ; જ્યારે તેને દીનતા આવી ત્યારે જ હરિ પ્રસન્ન થયા, એ વાત
 પુરાણોમાં પ્રસિદ્ધ છે. ૬ અહમેવ-(મદમ્-દ્વ) એક હું જ મોટો હું એવા ભાવ;
 અહંકાર. શ્રીરંગ-પ્રભુ; શ્રીનાથજી. રાણાવ્યાસ અને માધવદાસ બંને ભક્ત થઈ
 ગયા છે. ચોર્યાસી વૈષ્ણવની વાતમાં એમની કથા છે. ૭ ગોવિંદદાસ અને ત્રિપુર-
 તં બંને ભક્ત થઈ ગયા છે. ગોવિંદદાસને સેવાનું અભિમાન હતું, તેથી પ્રભુ તેમના

પર પ્રસન્ન ન થયા, અને ત્રિપુરદાસનામાં દીનતા હતી, તેથી તેમના ઉપર પ્રભુ પ્રસન્ન
 હતા. ચોર્યાસી વૈષ્ણવની વાર્તામાં ત્રિપુરદાસની વાત છે. શિયાળામાં શ્રીનાથજીને બંડી
 કરાવી પહેરાવવાને હલકી છીંટ તેણે મોકલી હતી, પણ ભંડારીએ તેને ખનનામાં નાંખી
 મૂકી. પછી શિયાળામાં શ્રીકાકેરજીને અનેક વસ્ત્ર પહેરાવ્યાં, પણ ટાઢ શમી નહિ. જ્યારે
 ત્રિપુરદાસની છીંટની બંડી કરાવી પહેરાવી ત્યારે ટાઢ શમી. ૭ હર્યું હરિ મન-પ્રભુનું
 મન હર્યું. ૮ જગખ્યાત-જગતમાં પ્રસિદ્ધ. વેદેવાત-વેદમાં જ એ વાત કહેલી છે.

* આ ઢાળમાં આ પદ રચવા વિષે એવી વાચક છે કે, ઉભોઈના લોકાએ
 દયારામને કહ્યું કે તમે બધા ઢાળનાં પદ કર્યાં છે ખરાં, પણ રાણ્યાના ઢાળનું પદ
 કર્યું નથી. તેપરથી દયારામે આ ઢાળનાં પદો રચી ગાઈ સંભળાવ્યાં હતાં. આ
 આખ્યાયિકા સીતારમાં એક સાહોદરા નાગરે મને કહી હતી.

પદ ૫ મું. ૧ આખાના “વારી જાઉં રે રંગ બળાણીયા” એ પદ ઉપરથી આ
 પદ કવિએ બનાવેલું છે. એનો પૂરો ઉલ્લેખ સં. ૧૯૬૯ ના “શુન્દરાતી”ના દીવાળીના

તારી નટણી માયા ભેર છે, કળા કામરદેશની પુર;
 અછત પર ઉસ્તાદના ભેરથી, વશ કીધાં પંડિત શૂર. વારી. ૨
 બાછગર બાછ સંસારની, તેં તો લલી રચી છે ભાઈ;
 મોહન મોરલી વળડી મોહની, સુણી સહુ ગયા મોહોવાઈ. વારી. ૩
 સાચો હીરો મનાવે કીકરી, કરે કંકર કંચન મહોર;
 નળીતાને પણ છેતરે, સૂઝે નહિ પોતાનો દોર. વારી. ૪
 ઉલટ ખેલ બતાવે ખલકને, કરે સડુંની નજર બંધ;
 ચુટકી નાંખે રજની મંતરી, કરે દેખંતા પણ અંધ. વારી. ૫
 મુખમાંથી કાઢ્યા ત્રણ દોરડા, રંગ કાળો ધોળો ને લાલ;
 એને ખેંચતાં પાર આવે નહિ, એ ત્રણેના બુજવા ખ્યાલ. વારી. ૬
 એ ત્રણ રંગના ત્રણ પુરુષ થયા, એક બ્રાહ્મણ યોગી ને ગૃહસ્થ;
 બ્રાહ્મણ યોગી બળિયા ઘણા, તેથી ગૃહસ્થનો અધિક દસ્ત. વારી. ૭
 પહેલે વિત્રે રચ્યાં બહુ પૂતળાં, પૂર્યો ગૃહસ્થે મન અલિલાખ;
 યોગીએ અગ્નિ કાઢ્યો આંખથી, સર્વ આળા કીધું રાખ. વારી. ૮
 તારી મરણ ભેઈ મતિ લાવિયા, ફરી કર્યું એવું કામ;
 ચુટકીમાં કર્યું ચટકલું, થયું હું તેવું તમામ. વારી. ૯
 અકળ કળા તારી ગોડીયા, રચી વિદ્યા ઇંદ્રજળ;
 મોહોવાઈ પશ્યાં તે દંદમાં, સ્ત્રી વૃદ્ધ યૌવન ને બાળ. વારી. ૧૦
 તારો મંત્ર શિખવ તું મુજને, હું ચેલો તારો થાઉં;
 એવી જડીશુદ્ધી આપ તું મુજને, તારી નટણીથી ના મોહોવાઈ. વારી. ૧૧
 શરણે જાતાં લક્ષિત જડી દીધી, આપ્યો મંત્ર હરિ નિજનામ;
 એ સેવે માયાથી મોહોવાય નહિ, એમ કહે દયારામ. વારી. ૧૨

અંકમાં ૨૧. જગજીવન દયાળજી મોદીએ આપ્યો છે. એમાં પુષ્ટિમાર્ગનું રહસ્ય અને
 ભગવતલીલાનું વર્ણન છે. ૨. ઉસ્તાદ—બાછગરોનો શુર. ૬. ત્રણ દોરડા—
 માયાના ત્રણ ગુણ: સત્વ, રજ, ને તમ. ખેંચતાં—વિસ્તાર વધારતાં. ૭. બ્રાહ્મણ—બ્રહ્મા.
 યોગી—મહાદેવ. ગૃહસ્થ—વિષ્ણુ. ૮ “મતિ લાવિયા”ને બદલે “મતવાળિયા” એવો
 અન્યત્ર પાઠ છે. ૧૦. ગોડિયા—ગૌડ બંગાળાનો જાડુગર. ઇંદ્રજળ—નદુવિદ્યા.
 ૧૨. જડી—મૂળીયું; જડીશુદ્ધી (લક્ષિતરૂપી.) મંત્ર—હરિનામસ્તુત મંત્ર.

પદ ૬ કું, રાગ ભેરવ

રટની શ્રીકૃષ્ણ નામ સહુ સુખકારી રે;
 પરમ આર્નદરૂપ અધદુઃખહારી રે. રટની. ટેક.
 મોટા મોટા સુર મુનિ લોભી રહ્યા જેમાં રે;
 તે તે સહુ સાધન આવી ગયાં એમાં રે. રટની. ૧
 સકળ ધરમ હરિનામ કેરો અંશ રે;
 એથી ના પ્રવરે કાઈ વેદમાં પ્રશંસરે. રટની. ૨
 અવળું હશે જે તે પણ સવળું થઈ જશે રે;
 પ્રભુજી પ્રસન્ન એથી થોડા માંહે થાશે રે. રટની. ૩
 આળસ મા કર ધર દટ વિશ્વાસ રે;
 કાયર મા થાશ તારી પૂરશે એ આશ રે. રટની. ૪
 કાટી ચિંતામણિ વારું એવું છે એ નામ રે;
 દયા જેણે જન્મ્યું તે તે થયા પૂરણ કામ રે. રટની. ૫

પદ ૭ મું, રાગ વેરાડી.

કૃપાળુ કૃષ્ણ સમો નથી કાઠરે, મેં તો નિશ્ચયે જાણ્યું છે;
 કૃપાળુ કૃષ્ણ સમો નથી કાઈ. ટેક;
 વેદથી વિરુદ્ધ લીલા કરી નાથેરે, બિચારાં અધમ સાંમુ જોધરે,
 મેં તો નિશ્ચયે જાણ્યું છે. ૧
 જેણે* બંધાયો તે કૃતિ કેશવનીરે, ગાતાં તે તો પાપ ને નાખે ધોધરે;
 મેં તો નિશ્ચયે જાણ્યું છે. ૨
 ધૃત વિંષ જવર વાળાને તેનું તેરે, જ્વરાંકુશ સંગે અમૃત હોધરે;
 મેં તો નિશ્ચયે જાણ્યું છે. ૩
 પદ્મપુરાણમાં પ્રગટ વચન છેરે, સુણીને સહુ સંદેહ નાખજો ખોધરે;
 મેં તો નિશ્ચયે જાણ્યું છે. ૪

૨ પ્રવર-શ્રેષ્ઠ. પ્રશંસા-વખાણ. ૫ વારું-આવારી નાંખું; ઉપર ઉતારીને ફેંકી દેલો. * જેણે=માયાએ.

વૈદ્ય વિટ્ઠલવર ભાવતે ઔપધ, કહાડે મહાદુઃસહ રોગ નીચોધરે;
 મેં તો નિશ્ચે જાણ્યું છે. ૫.
 ભૂતલ દયાનો પ્રભુ પ્રગટ ના થાત તો, ખરેખરા પતિત મરત રોધરે;
 મેં તો નિશ્ચે જાણ્યું છે. ૬

પદ ૮ મું, રાગ વેરાડી

દયાળુ આખલ જગમાં એકરે, માહારો વ્રજનો વહાલો છે;
 દયાળુ અખિલ જગમાં એક; ટેક.
 પારધી સ્વદેહે સ્વધામ મોડલીયોરે, ક્ષમા કર્યાં સહેજે દોષ અનેકરે;
 માહારો વ્રજનો વહાલો છે; ૧
 પૂતનાને ગાત માતની આપીરે, જેણે મહા કાવો કપટ વિવેકરે;
 માહારો વ્રજનો વહાલો છે. ૨
 સાચો શત્રુ કંસ મુક્તિ પમાજોરે, ના મૂડી કૃપાની ટેકરે;
 માહારો વ્રજનો વહાલો છે. ૩
 પાપી અનમેલ જમથી મૂકાવ્યોરે, જ્યમ કાંઈ ભુજંગ મુખથી ભેકરે;
 માહારો વ્રજનો વહાલો છે. ૪
 એવી દયા દયા ઉપર કરજોરે, પ્રભુ! હું છું સહુ સાધનરહિત છેકરે;
 માહારો વ્રજનો વહાલો છે. ૫

પદ ૯ મું, ધોળ

મનમોહનને ના ભૂલ તું, દેખી માયાનો રંગ;
 અંતે પસ્તાવો બહુ થશે, કોઈ નહીં આવેરે સંગ,
 મનમોહનને ના ભૂલ તું. ટેક.
 દુર્લભ મનુષ્યા દેહ દેવને, ઇચ્છે ભરતખંડ એકવાર;
 તે પામી તે દરિને ના ભભ્યા, ધિક્કધિક તારો અવતાર,
 મનમોહનને ના ભૂલ તું. ૬
 અદ્વાવીશ નરકની યાતના, સુણતાં આવેરે ત્રાસ;

- જે થકી કર્મ શુભાશુભ ઉપજે, તે મતિ હરિને અરપી;
પછી તેની કૃતિ તારી શાની, શીદ મરે છે કરપી,
શીદ કરે શોચનારે. ૨
- અશ્વ ચઢીને ખાંધે ખડીયો, કહે શા માટે વહે છે;
વાહનને શો વિરામ તેથી, મૂરખપણે દુઃખ સહ છે,
શીદ કરે શોચનારે. ૩
- તદા કહેશે તું કુકૃતિ કરાવી, હાર કેમ કહેવાયે;
તે સાચું પણ તુજ કૃત કહેતાં, સહુ કર્તાપદ જાયે,
શીદ કરે શોચનારે. ૪
- જાણી જુગુપ્સિત સજ્જન ન કરે, અશક્યતાએ થાયે;
જાણી જોઈ અનુચિત આરંભે, તે પછી શીદ પસ્તાયે,
શીદ કરે શોચનારે. ૫
- પ્રીછી પાપ કરે પસ્તાયે ન, તે તો કહીએ પાપી;
અથવા નારદાદિ પણ નિર્ભય, નિશ્ચે હરિ મતિ આપી,
શીદ કરે શોચનારે. ૬
- તદા કહેશે એટલા ઉપર, મેં કર્યું ભાસે શા સારુ;
તે પણ ઇચ્છા સમજ હરિ, તારું કરશે સહુ વારુ,
શીદ કરે શોચનારે. ૭
- અકળ અટપટી ઈશ્વર ઇચ્છા, હારદ નવ સમજાયે;
સહુ કરવા સમર્થ શ્રીજી પણ, નિજજન અશુભ ન થાયે,
શીદ કરે શોચનારે. ૮
- કદિ વ્યવહાર વાણી મોટાની, ચિંતા સરખું ભાસે;
પણ સૂક્ષ્મ સમજણ છે માટે, અંતરથી નવ ત્રાસે,
શીદ કરે શોચનારે. ૯
- સ્મરણ સમરપણ ના રહે નિરંતર, માટે ઉપજે ચિંતા;
જો રહે તો હુંપદ હારે સહુ, કૃતિ ભાસે ભગવંતા,
શીદ કરે શોચનારે. ૧૦

ચિંતા કાઈ વાતની પણ ન કરવી, શ્રીમહાપ્રભુ ભાખ્યું;
દયા પ્રીતમ પુષ્ટિ ફળ સંબંધ—માત્રે નિજ બળ દાખ્યું,
શીદ કરે શોચનારે. ૧૧

પદ ૧૨ મું

“જેના હૃદયમાં અખંડ રસિકરૂપ, તેને કાંઈ નથી કરવું રે.” એ રાગ.

પાઓ પ્રેમરસ પ્રાણજીવન રે, દીન થઈ જાયું રે;
મુક્તિ મારગીને આપજો જ્ઞાન રે, હું તો નવ રાયું રે. ૧
રીઝે રાખડી થકી તો ગરીબ લોક રે, ભોગીને ના ભાવે રે;
અમો રાજનાં ખાસાં ખવાસ રે, મુક્તિ મન નાવે રે. ૨
નિત નિરખીએ નટવર રૂપ રે, હોંસ મનમાંથી રે;
મનમાન્યું મળે સહુ સુખ રે, એકતામાં ક્યાંથી રે. ૩
દુષ્ટ જીવને તો કહે છે બ્રહ્મ રે, બ્રહ્મ જીવ લેખે રે;
છતે સ્વામીએ સૌભાગ્યનું સુખ રે, સ્વપ્ને ન દેખે રે. ૪
દિવ્ય રૂપ છો સદા સાકાર રે, આનંદના રાશિ રે;
બોલે અનુચિત માયિક મુગ્ધ રે, તે નરકના નિવાસી રે. ૫
આપ સ્વામી સદા હું દાસ રે, નાતુ એ નિભાવો રે;
રુચે આપને કરાવો તેવી કૃતિ રે, અન્ય રખે લાવો રે.* ૬
વિના લાલચનું લાલ મુને વહાલરે, અચલિત આપોરે;
વિષય વાસના પ્રપંચની પ્રીતરે, શ્રીકૃષ્ણ મારી કાપોરે. ૭
અનન્ય સેવા અખંડ સતસંગરે, મનોહર માણું રે;
દયા પ્રીતમજી આપો મુને એહરે, પાય લળી લાણું રે. ૮

૧ મુક્તિમારગી—મોક્ષની ઇચ્છા રાખનારા. ૨ રાજનાં ખાસાં ખવાસ—રાજના ખાસ પરિચારક; પ્રભુના અનન્ય ભક્તો. ૩ એકતામાં—જીવબ્રહ્મની એકતામાં; અદ્વૈત રૂપમાં. ૪ રાશિ—ઠગલો. અનુચિત—(અનુચિત) અયોગ્ય. માયિક મુગ્ધ—માયાવાદી મૂર્ખ લોકો; અદ્વૈતવાદીઓ. ૬ નાતુ—સંબંધ. ૭ વિના લાલચનું—લાલચ વિનાનું; નિષ્કામ. વહાલ—પ્રેમ; ભક્તિ. ૮ પાય લળી લાણું—પ્રીતિથી પગે લાણું;

* પાઠ—શુ. પ્રેસની પ્રતમાં “રુચે આપ તે કરો તેવી રે.”

પદ ૧૩ મું, રાગ રામકલી

તારો જો કૃપા કરી હરિ, તો તરાય રે;
 જીવને ડાહ્યાપણે કાંઈ, અર્થ ના થાય રે. તારો જો ટેક.
 રાજ્ય તજી ભરતે ભજ્યા, ભાવે ભવ રાય રે;
 તે છોડાવીને લગાજો, મૃગ કેરી માય રે. તારો જો ૧
 સૌભરી દુઃખ સંગે ડરી બેઠા, જળ માંછ રે;
 મચ્છ સંગે જોઈ વર્યા, પચાસ કન્યાય રે. તારો જો ૨
 વૃંદા સમી પતિવ્રતા, અન્ય ના કહેવાય રે;
 આપે છળ રચી છળી, તેનો શો અન્યાય રે. તારો જો ૩
 પ્રિયવ્રત પ્રયેતા સંગ, મન વચ કાય રે;
 બ્રહ્મદ્વારે ભય દેખાજો, લગાડી બળાય રે. તારો જો ૪
 વેદે જેમ કરી તેમ, કૃતિ કર્મે જાય રે;
 પણ તેની સિદ્ધિ કૃષ્ણ, હાથે દયો ગાય રે. તારો જો ૫

પદ ૧૪ મું-રાગ સારંગ, બાળલીલાનો ગરબો

(‘સન્નન ! સાંભળો રે, હરિની બાળલીલા કાંઈ ગાથું’ તેનો જોટો.)

પરાક્રમ પ્રેમનું પેખો રે, પણું નહીં કોઈ સાધનનું કામ;
 વશ કર્યાં વ્રજનારે રે, વિઠ્ઠલ અચ્યુત આત્મારામ. ટેક.
 શિવ સમાધે શોધે રે, જેનો શેષ નવ જાણે પાર;
 વણુ તેજો તે વહાલમો રે, હિલો રહે ગોપીને આર. ૧
 પદ્મા પદ તલાંશી માગે રે, સેવા જેની તે સ્થામ;
 વહાલ ધરી નિત વ્રજ વનિતાના રે, ઘરનાં કરે કામ. ૨
 કાંઈ કહે પેલો પાટલો લાવો રે, પાળી માગે ક્રોધ;
 કાંઈ મંગાવે પાદુકા રે, જેમ કાંઈ પ્રાકૃત બાળક હોય. ૩
 એક કહે પુલની માળા ગુંથો રે, આવડે છે જોઈ આજ;
 એક કહે પેલી દોહોણી લાવો રે, કરે કરાવ્યાં કાજ. ૪
 એક કહે મારો ચોટલો ગુંથો રે, એક કહે ભેટો લાલ;
 એક કહે સુંબન કરવા ઘો રે, તેને મુખે અરાડે ગાલ. ૫

એક કહે કરના ચાળા કરીને રે, નાચો નંદકુમાર;
 એક કહે લાલા ગાઓ તો રે, માખણ આપું બીજી વાર. ૬
 બ્રહ્મ અનાદિ વેદ કહે જોને રે, પહોંચે નહીં મન વાચ;
 તેને ગોકુળની નારી નચાવે રે, વિધવિધ કરા નાચ. ૭
 બ્રહ્માનંદ ગમે તે માગો રે, માગો વૈકુંઠ કૈલાસ;
 બાળલીલા શ્રીકૃષ્ણની નીરખું રે, માગે દયો દાસ. ૮

પદ ૧૫ મું, ગત દાદરાની

(“રુદયા રૂપ રંગીલુ રાખો, શ્રીકૃષ્ણ નામ સતત મુખે ભાષો,” એ રાગ.)

મોરલી રમ્ય મનોહર વાઈ મનોહર વાઈ,
 મોરલી રમ્ય મનોહર, મનોહર વાઈ. મોરલી. ટેક
 ભવ ત્રય તાપ હર્યો રે સાંભળતાં,
 અંચળ મન હરિચરણે જ વળતાં;
 લાગ્યો ધ્યાસ ઉદાસ પ્રપંચથી, (૨)
 કમળનયન કમળવદન પરમ રસિક—
 સમ સ્વર ત્રણ ગ્રામ વેદ ધુની ગાઈ. મોરલી. ૧
 વિધિ સુર ગહન ગતિ નવ જાણે,
 શુક સનકાદિક કીરતિ વખાણે;
 તપ કરે શંકર નારદ તુંબર, (૨)
 સરીગમપધની ધપમગરી સસારીરીરી—
 ગગગરીરીરીરી, સંગીત ચતુરાઈ. મોરલી. ૨
 શ્રી હરિનો દયા જરા રંગ લાગ્યો,*

ટેક-વાઈ-વગાડી. ધ્યાસ-અભ્યાસ.

૧ સમ સ્વર-સંગીતના સાત સૂર; સ (પડ્ડ), રી (રિષમ), ગ (ગાંધાર),
 મ (મધ્યમ), પ (પંચમ), ધ (ધૈવત), નિ (નિષાદ). ૨ તુંબર-તુંબુર; ભગ-
 વાનના એક મોટા ગવૈયા. સંગીત-સંગીત; ગાયન.

* પા. ગુ. પ્રેસના સંગ્રહમાં “શ્રી હરિનો જ હ્રદે રસ જાગ્યો” એવો પાઠ છે.

આ સંસારનો ભયસહુ ભાગ્યો;
 ફરી ફરી જનમ નથી અવતરવું, (૨)
 અવળુ મનન હરિ કીરતન લજન-
 પૂજન રામનામ નવનિધિ સુખદાઈ.* મોરલી. ૩

૫૬ ૧૬ મું, રાગ સૌરઠ, ગત દીપચંદી

શ્રીજી શામાટે રે સાંભળતા છો નહીં;
 મારી વિનતિ વહાલાજી મુને તે કહોની,
 કહેશેા મુણીએ છીએ તો ઉત્તર ઘોની. શ્રીજી શામાટેરે. ૧
 ગમુ તમને તેવો હું તો ક્યમ થાઉં;
 માયા જળમાં ઘેરાયો છું તે ક્યાં જઈ,
 તમે વિના નથી જળ ક્યાં અથડાઉં. શ્રીજી શામાટેરે. ૧
 સેવું ક્યમ સમરું અગ્નિ જળતાં;
 છો દયાળુ દયા ના આવે ટળવળતાં,
 કૃપા કરો તો વિલંબ નથી દુઃખ ટળતાં. શ્રીજી શામાટેરે. ૨
 જાણી જોઈને ના બોલો લાં હું શું કહું કથી;
 સ્વામી છો તદ્દપિ કહ્યા વિના રહેવાતું નથી,
 મારું કાંઈ ન ચાલે હું તો મરું છું મથી. શ્રીજી શામાટેરે. ૩
 જીવ દુષ્ટ સ્વાભાવિક તે તમે જાણો;
 મારા શામાટે અવગુણુ આણો,
 નથી આણુતા તો આવડું શીદ તાણો. શ્રીજી શામાટેરે. ૪
 જેને પ્રાણુ સરીખું પ્યારું કહીએ;
 તેને પોતાનો જાણીને પાણી ગ્રહીએ,
 એમ તેથી છેક અજગા નવ રહીએ. શ્રીજી શામાટેરે. ૫
 હરિ હું હાર્યો હાર્યાં કરગરતો રડતો;

* ગુ. પ્રેસના સંગ્રહમાં નીચે પ્રમાણે લાંટીઆ વિશેષ છે:-

તે દયા તું જ પ્રાણુધન્ય, ભાગ્યરસના રટ્યાઈ, મોરલીરમ્ય.

તેનો જવાબ હજી કાંઈ નથી જડતો,
રખે પતીત બધીને મુક્યો હોય પડતો. શ્રીજી શામાટે. ૬
મારા વહાલા મારી અકળામણ ટાળો;
કૃપા દ્રષ્ટિએ કરીને મારા સામું લાળો,
જેવો તેવો છે દયો તમારો પાળો. શ્રીજી શામાટે. ૭

પદ ૧૭ મું, રાગ સોરઠ,* ગત દીપવંદી

મન તે મોહનમાં શે ના મોહ્ય, તેને કાજે શીદ ચિત્ત ગ્રોય; મન તે મોહનમાં ૦ ટેક.
જગ મનમોહન મદન છે ને, મદન મનોહર કૃષ્ણ;
જે તેમાં મન મોહ પામે તો, પૂરણ થાય ગ્રીત તૃપ્ત્યુ. મન તે મોહનમાં ૦ ૧
દ્રવ્ય દેખી સદુ કોઈ ધાયે તે, દ્રવ્ય જેનો અંશ;
તે કમળા મોહ પામી રહી છે, સદુ મોહન અવતંસ. મન તે મોહનમાં ૦ ૨
નારી નરચિત્તચોર છેરે, નર નારીચિત્તચોર;
તે બન્નેનું મન મોહ પામે, નરવર નંદ કિશોર. મન તે મોહનમાં ૦ ૩
જેને કશી નહિ કામનારે, એવા જોગી જંત;
તે જેમાં મોહ પામી રહ્યા છે, સોંપી તન મન ધન. મન તે મોહનમાં ૦ ૪
જેની રચના જોઈનેરે, મોહ પામે સદુ જન;
તે કરતામાં કમી કમી રહે, દયા વિચારો મન. મન તે મોહનમાં ૦ ૫

પદ ૧૮ મું, ગત ચાલતી લાવણીની

“એક વર્ષો ગોપીજન વસ્ત્રલ, નહિ સ્વામી ખીજે,” એ રાહ.

ગોપીનાથ નામ કીરતન નિર્ભયાનંદકારી,
પાપ સકળ સંતાપ દુર્ભંતિ, મહાસંકટહારી. ગોપીનાથ નામ ૦ ટેક.

* આ પદ કબીર ભક્તના બંગલાપરથી ક્યું છે. “બંગલા ખુબ બના મહારાજ,
નમે નારાયણ જોલેરે; બંગલા” એના જેવા રાગનું છે.

† આ પદની તુકામાં જે આદિ અક્ષર છે તે જ અંતમાં છે એ ખૂબી છે.
જુદતુ કાન્ય દોહનમાં આ પદ હપાયકું છે, પણ તે અશુદ્ધ છે, મઠિ મારા સંગ્રહ-
માંથી શુદ્ધ લીધેલું છે.

ગોમતી ગંગા યમુના સરણુ તત્ર નર્મદા ગો;
 ગોપાલ બાલ કીર્તિ સરતી યત્રોચ્ચારતી ગો,
 ગો વણુજીતે કૃષ્ણ કીર્તને પ્રાપ્તિ લો વર ગો;
 ગોત્રનાથ ગોત્રના તુલા ફલ, દાન કાટી જે ગો. ગોપીનાથ નામ૦ ૧
 પિતા માતા ગુરુ ગોબ્રાહ્મણુ, મહા પવિત્ર સ્વાદો પી,
 પિશાચ પ્રેતાદિ નાસે, હરિ નામેથી ડરપી;
 પિનાકી ગો નિઃસાધની પદ પામ્યા, કૃષ્ણ નામ જદપી;
 પીકા લવ લય માયા કાળથી, છૂટે કૃષ્ણ જપી. ગોપીનાથ નામ૦ ૨
 નારાયણુ નામે તયોં દ્વિજ, પાપી પ્રેમ વિના,
 નામાભાસે સુગતિ પુંશ્વલી, વામી અમિત ગુના;
 નાથ અનાથ તણા એ રીતે, સમજ લે તું મના,
 નારદાદિ બ્રહ્મું નામ તજી, ઉપાય બહુ વિધિના. ગોપીનાથ નામ૦ ૩
 થરથર ધુજે કાલ અજ, હરિ નામે સમરથ,
 થવું ન કષ્ટી વન ન જવું સહેજે સરે અરથ;
 થડ મૂકી ડાળાં સિંચો, શું સમજે સુલગપથ,
 થશે પરમ પદ ભોગી દયા, ગાતાં ગોપીનાથ. ગોપીનાથ નામ૦ ૪

પદ ૧૯ મું, રાગ પ્રભાત

જીવતા જાણુવા પ્રેત, એવા જન જીવતા જાણુવા પ્રેત;
 સાધુની સંગત સ્વપ્ને ગમે નહીં, હરિ ઉપર નહીં હેત. એવા જન૦ ૧
 પૂરા પ્રવીણુ માયા મમતામાં, ધરમની વાતે અચેત;
 ચાડી ચુગલી કરે અરીખ્યા, કહે તે સ્વે નહીં ઉજેત*. એવા જન૦ ૨
 આઠે પ્રહર વિષયમાં રહે વળચ્યા, વિષયીશું સંકેત;
 દગો કરે, નહીં ડરે દોષથી, એ જ આપને (સર્વને) જીડાવેત. એવા જન૦ ૩
 મલિન કરે કૃત્ય મગ્ન રહે, કદી કામ કરે નહીં શ્વેત;
 કહે દયો આપે જીડે ત્યાં શું અચરજ, બાળે કુટુંબ સમેત. એવા જન૦ ૪

* ઉજેત=હુજળતિ, જીદી, મમતા.

પદ ૨૦ મું, રાગ શ્રીપદ

હારે ભાઈ ભજન સમો વહી ચાલ્યો, હાવાં ક્યારે ગોવિંદ ગાશે;
હવડાં તો લહેતા નથી ભાઈરે, પાછળ બહુ પસ્તાશેરે. ભજન૦ ૧
ન્યારે તું લક્ષ ચોરાશીમાં બહુ ભટક્યો, દયા પ્રભુને આવી;
કૃપા કરી મનુષ્યાદેહ આપી તે, તે વૃથા ગમાવીરે. ભજન૦ ૨
પ્રભુએ આ અવસર તુજને આપ્યો છે, કરવા અનુગ્રહ તારો;
હંડા જળમાં શીદ ધસે ફરી, ચૂડીને ઓવારોરે. ભજન૦ ૩
મન તું કામ દોષ અહંકાર તજને, સંભાળની કાંઈ તારું;
આ તો ચાર દિવસનું આંદરણું, પાછળ ઘોર અંધારુંરે. ભજન૦ ૪
મેન તું હરિ ભજ, હરિ ભજ, હરિ ભજ, હરિ ભજન વિના સહુ કાચું;
જે માને તે મહા મુખ પામે, દયો કહે સહુ સાચુંરે. ભજન૦ ૫

પદ ૨૧ મું,* રાગ બરુઓ અથવા ભીમ પસાસી, ગત હુમરીની

રહે રાજી રાધાનાથ, સહુ તજી તેજ કરો એક જેમ બને;
જેથી બગણું મુઘરી બય, અધર્મ ધર્મ થાય, સહુ વસ્તુ કને. રહે રાજી ૧
ચંદ્રહાસને વિષ વિપયા થઈ, વણશ્યું મુઘર્યું કાજ,
અનાયાસ આનંદ પામીયો, જે રમણી ને વળી રાજ;
સહુ તજી તેજ કરો રહે રાજી રાધાનાથ. ૨
બ્રહ્માદિકને બય ઉપજાવે, એવું કાળનું જોર;
તે કુવળનું થયો પગથીયું, જેમ વળાવા ચોર. સહુ તજી ૩
દીતિએ ધંદનો અરિ ઉપજાવ્યો, તેજ મરત ગણ મિત્ર;
અધર્મ ધર્મ થયા પાંડવને, કૃષ્ણ પ્રસાદ ચરિત્ર. સહુ તજી ૪
ભીમસેનને પથરૂપ વિષ, થયું શાસ્ત્રમાં વાત;
વેનતિ વિના ભય દુઃખ હરે, હરિભજનના વિદ્વાત. સહુ તજી ૫
એવા છે ઇતિહાસ ઘણા પણ, સમજે સ્વરૂપ જ સાંભ;
શ્રીજી સન્મુખ હોય દયા ન્યાં, સરવે સન્મુખ તાંભ. સહુ તજી ૦

* આ પદમાંની બીજી અને ચોથી કડીઓ “કૃપાદષ્ટિ શ્રીકૃષ્ણ કરે” એ પદમાં છે.

પદ ૨૨ સું, રાહ ઉપરના પદની

હરિ હિત કરતાં કદી પાપ તે, પણ ધર્મરૂપ નિશ્ચે જાણો;
જેમાં ઈશ અનાદર થાય તે, પાપ રૂપને પરમાણો. હરિ. ટેક. ૧

નિજ વાક્ય પાળ્યું નૃપ દશરથ, ક્યોં અનાદર રામ;
દયાનિધિ હરિ માટે સ્વર્ગ પણ, પુરિજન સરવ સ્વધામ.

તે પણ ધર્મરૂપ નિશ્ચે જાણો. હરિ.

વસુદેવ વચન આપ્યું કંસને, આણી આપીશ સર્વ ખાલ;
ક્યોં અધર્મ પણ ધર્મ ક્યોં, ત્રજ પધરાવ્યા ગોપાલ.

તે પણ ધર્મરૂપ નિશ્ચે જાણો. હરિ.

ઋષિપત્નીએ પતિ વચન અલોપ્યું, પ્રભુ પોખ્યા થયો ધર્મ;
યજ્ઞ વિધિ સાધી હરિને દુલબ્યા, તે મુનિનું હતું કુકર્મ.

તે પણ ધર્મરૂપ નિશ્ચે જાણો. હરિ.

અર્જુને પાપ ક્યું દ્વિજહત્યા કરી, ઋષિ પંકજનેન;
હતી ધર્મ સાધ્યો પ્રભુ પીઝા, માટે ભીષ્મ પજ્યા શરસેન.

તે પણ ધર્મરૂપ નિશ્ચે જાણો. હરિ.

શુરુ ઓળંઘી જાળિએ હરિ સંતોખ્યા, પાપ થઈ ગયું પુન્ય;
ધર્મ શિખ હિત હરિ અવમાન્યથી, અધર્મી ઉશના મુન્ય.

તે પણ ધર્મરૂપ નિશ્ચે જાણો. હરિ.

પરમ ધર્મ તે એ જ જાણવો, પ્રભુ પ્રસન્ન જે વાત;
દયા દયાનિધિ શ્રી મુખે લાખ્યું, તે મેં વર્ણવ્યું ખ્યાત.

તે પણ ધર્મરૂપ નિશ્ચે જાણો. હરિ.

પદ ૨૩ સું, રાગ ભેરવ

પ્રાણુ પ્રયાણુ સમે પ્રભુ મારા, મુને દેશે ના જન્મ કર જવા રે;
જેવો હું રે થયો મારા વહાલા, તેવા તમે યોગ્ય નહીં થાવા રે. પ્રાણુ.

* આ પદ અંત સમયે પોતાની દીનતા દાખવવા રમેલું કહેવાય છે.

સકળ દોષનું પાત્ર પતિત હું, અધમ સરવથી ઈશ રે;
 સેવા સમરણ સાધનહીનો તોયે, રાખી લેજો જુગદીશ રે. પ્રાણ ૨
 શરણ આળ્યો છું સમર્થ જાણી, ઉગરવાની આશ રે;
 બરદ વિચારી બાંધ અહો, હું કંપુ છું કાળને ત્રાસે રે. પ્રાણ ૩
 મારી પાસાનું સહુ કાચું છે, તે સામું રખે ભાળો રે;
 કિકર જાણી કેશવજી મારું, સરવે આપ સંભાળો રે. પ્રાણ ૪
 આપ કરો તો શું નવ થાયે, જે ન કરો તે બાકી રે;
 રંક જાણી મુને રાજ નિવાળે, ધણો ગયો છું થાકી રે. પ્રાણ ૫
 દીનબંધુ છો માટે દાવો, બાકી ન મળે જોર રે;
 દાસ દયાના પ્રભુ કરણાનિધિ, નટવર નંદ કીશોર રે. પ્રાણ ૬

પદ ૨૪ મું, રાગ કેદારી

એવી અચલ ભક્તિ તારી આપ મુને મોહન, કરણાનિધિ ગિરિધારી રે;
 કાયા વાત્રા મનસાએ કરી, સેવા કરું સદા હું તારી રે. એવી ૧
 નેત્રે મારે તુંને નખ શિખ નિરખું, નોઝાવર કરું પ્રાણ રે;
 માલ્ય વૃંદા દલ અંધિ પ્રસાદીની, લેઉં મુગંધી દ્રાણ રે. એવી ૨
 રસનાએ તારા ગુણ યશ વરણું, રંક અખંડ અભિધાન રે;
 તારું કથામૃત અવણે મારે, પ્રેમે કરું નિલ પાન રે. એવી ૩
 હસ્તે હરિ કરું તારી સેવા, મન પ્રીતે કરું ધ્યાન રે;
 ચરણે ચાલી તારે મંદિર આવું પણ, વ્યાપે નહીં અભિમાન રે. એવી ૪
 સર્વાંગે કરી કરું તુંને દંડવત, સદા રહું તારે શરણ રે;
 કહે દયો આપો શ્રીકૃષ્ણ એટલું, મારું ચિત્ત તીત રહે તમ ચરણે રે. એવી ૫

પદ ૨૫ મું, રાગ પ્રભાત

શ્રીકૃષ્ણ રાધારમણ, પૂર્ણ પુરુષોત્તમ, ગોકુળાધીશ, મુજ રુદ્રા વાસો;
 શ્રીનંદનંદન નરાકૃતિધરણ નાથજી, તમતણી ભક્તિ મુને અચળ ભાસો. શ્રી ૧
 શ્રીગુરુ શ્રીવલ્લભનાથ શ્રીવિઠ્ઠલ પ્રભુ, કરી કૃપા સદા મુને શરણ રાખો;
 દોટી કેદર્પ લાવણ્ય નટવર વપુ, મદનમોહન નિલ વદન દાખો. શ્રી ૨

ગોપીપતિ બંસીધર ત્રિલંગ લલિતાકૃતિ, તમશું મુજ મન સદા રાખો ચાહુ;
 યમુનાવર શ્રીસુંદરશ્યામ સર્વે શ્રવણુ રુચો, રખે અન્ય મુને દષ્ટે જાઉં. શ્રી૦ ૩
 વ્યાપી વૈકુંઠદાયક શ્રી લીલાપતિ, અખંડ લીલાનું મુને સુખ આપો;
 કેશવ કરુણાનિધિ દામોદર દીનપતિ, સદા સ્વલૂલ કરી મુજને થાપો. શ્રી૦ ૪
 શરણાંગતવત્સળ પુષ્ટિ રમાપતિ, તમ ચરણશું પ્રેમ અચળ જગાવો;
 હે પરમાનંદ પરબ્રહ્મ મુને તમ વિષે, આપો અનન્યતા રખે ડગાવો. શ્રી૦ ૫
 એટલી વસ્તુ મુને શિઘ્ર આપો પ્રભુ, તેમ કરો મારું જેમ ત્રેય થાય;
 શ્રીમુખે કહો મુને 'તું છે મારો દયા,' હે સ્વામી સારે મારા તાપ જાય. શ્રી૦ ૬
 પદ ૨૬ મું

“સાચું તે સગપણુરે, સમજ મન સ્યામતણું.” એ રાગ.

હાવાં ક્યાંથી મજો છોગાળા રે, ઓ અલખેલાણુ ફરી, ટેક.
 ઘણે દહાડે મારે હાથ ચઢ્યા છો, મન ગમતું સુખ લેશ;
 ખટપટ મુઝી ખુશી થઇને, ગમશે સારે જવા દેશ,
 જોર કરી જશે રે, હું તતક્ષણ જાઇશ મરી. હાવાં ક્યાંથી૦ ૧
 જે કર્યું તે જગજીવન છો, મારે નથી અન્યતું કામ,
 પ્રેમ પયોધિ પાતળિયા, મારા વિરહ દુઃખના વિશ્રામ;
 ઝાઝું કહેવું શાંતિ રે, લજે તન તાપ હરી. હાવાં ક્યાંથી૦ ૨
 તન મન મારું તમશું બાંધ્યું, પ્રભુ હાવાં શું કહું વિશેષ,
 મારા ભાગ્યમાં છો તમો ભૂધર, લખ્યા વિધાત્રા લેખ;
 ડરું ના દુરિજનથી રે, લજ્જા મેં તો મૂઝી પરી. હાવાં ક્યાંથી૦ ૩
 આતુર જનની આંશ પૂરવી, ચતુરતું લક્ષણ એહ,
 દાસ દયાના પ્રભુ હું છું તમારી, મેં તો તમને સમરપી દેહ;
 પૂરો કાઠ મનના રે, અમપર મેહર કરી. હાવાં ક્યાંથી૦ ૪

પદ ૨૭ મું

“સાચું તે સગપણુ રે, સમજ મન સ્યામતણું.” એ રાગ.

હરિ ના લખ્યા તે સહેજે રે, અલ્પ પ્રાણી આ શું કર્યું. ટેક.
 ફેરો પજો ફેગટ રે, મનુષ્યા જન્મ ધર્યું ના ધર્યું;

શો કરારે હરિ આગળ કીધો, આંદાં ક્યમ વિમુખ થયો,
 ઘણા કાળ ભટક્યો ભાઈ ભવમાં, માયામાં પચી રહ્યો;
 કહેને કશું કારણ રે, અધમ તારું તેથી સર્થું. હરિ० ૧
 વિપત્તિભું સુખ સધળે છે, તું બ્યાં જઈ જનમ ધરેશ,
 મનુષ્ય દેહ પાછે મુરખ હરિ, સમરણ સુખ ક્યાં લેશ;
 જશે રત ઉલી રે, પછે હતું તેમનું તેમ કંઈયું. હરિ० ૨
 તારા ભવનમાં ચોરી થાય છે, તું નવ જાણે કશું,
 જો સમજે તો જોને સંભાળી, ઘણું એક દ્રવ્ય ખસ્યું;
 શેષ સાચવી લે રે, પહેલું ધન હર્થું તે હર્થું. હરિ० ૩
 કાયર થઈને કૃષ્ણ ના સમર્થો, ભાવે ભુગતો સંસાર,
 જાતું પૂરવ દિશા ને ચાલ્યો પશ્ચિમમાં, તેનો પછી ક્યાં પાર;
 દયા જો વિચારી રે, ભજન વિના કાણુ તર્થું. હરિ० ૪

પદ ૨૮ મું, રાગ પ્રભાત

મારી શી ગતિ શ્રી હરિ કાંઈ સમજ્યો ન હું, મુરખ કેવળ ને અહમેવ મોટો;
 યગતણી જોડ હું હોલ્ય કરું હંસની, એ જ આ દેહ માહા રોપ ખોટો. મા० ૧
 પૂરણ હું પતિત, પણ પુનીતતા ના મળે, મિથ્યા મનની મહત્તા ન જાયે;
 પતિતપાવન પ્રભુ, ઘરદ તો સલ પણ, હુંજ ખોટો કોને ક્યમ કહેવાયે. મા० ૨
 કહેણ મોટી કશું, રહેતો અલ્પ નહીં સમો, લોક સાચો લહે પણ હું જુઠો;
 હું એવો પ્રગટ, કહું હું પ્રભુ છો ધણી, રંક હું રાજ રહો કે કુટો. મા० ૩
 મારી પુરવ કરણી અધમ તેથી આ અધમ, સ્વભાવ મારો હું નિશ્ચે લહું છું;
 તમતણો વાંક હું એમાં કાહું ક્યમ, મેજ વાઢ્યાં છે તે હુંજ વહું છું. મા० ૪
 દોષ અવગુણનો પાર ક્યહું છેજ નહીં, ઉગરવાનો નથી એકે આરો;
 મુઠું હું ભવ વિધે, કર ગ્રહો કૃષ્ણજી, તમ વિના ક્યહું નથી ઠામ મારો. મા० ૫
 જોવો હું તેવો તવ શરણુ આવી પશ્ચો, હરિ ગમે તેમ કરો રાખો ભારો;
 ભણે દયો દાસ શ્રીકૃષ્ણ હું તમતણો, હું તમારો તમારો તમારો. મા० ૬

પદ ૨૯ મું, રાગ ખીલાવર

એકજ નામ શ્રીકૃષ્ણનું, સઘળાં સુખ આપે;
 મદનમોહનજીને મેળવે, દુઃખ દુકૃત કાપે.
 વળી એવું પણ સાંભળ્યું, સદા હરિ હરિ કહેવું;
 વિરુદ્ધ ટળે જેહ વચનમાં, હારદ કહ્યું તેવું લેવું.
 આતુર અરજ કરે સદા, ફળ તો સાંભળે સ્વામી;
 કહ્યું વચન મુણી માનશે, છે એ સમજની ખામી.
 માટે નિરંતર નાથનું, નામ રટતાં રહેવું;
 કાઈએક દિન મન આવશે, સઘળું ફળ ત્યારે લેવું.
 ધણીએ ધાર્યું હશે તે સમે, ભેગ સઘળો મળશે;
 જોયા દિવસનો ખંગ સૌ, એક પળકમાં રે વળશે.
 દ્રાણુ બાણુ દબકે કેટલે, અગ્નિ ચક્રમક પડશે;
 કર્ષ ગોળી કયું તીર જઈ, તે નિશાનને અડશે.
 પાક્યા દાવ પાસે ના પડે, બાણુ સૌ નથી છાંતે;
 પાસા પેરે પ્રભુ સમજવા, મરજી હોય ત્યારે માંતે.
 હરિ મરજી નથી હાથમાં, તદપિ વળગ્યું રહેવું;
 નહીં નિરાશ કરે નાથજી, નિદાન એવું લહેવું.
 ક્યહું ફળ ત્રમ ક્યહું સહજમાં, ઈશ્વર કરે મનગમતું;
 હિદાહરણ કહું સાંભળો, સુણતાં દરે મન ભમતું.
 ગજગુણકા અબજમેળને, સઘ શ્રી હરિ ફળીઆ;
 ધણા કાળ અઘાદિક તપ્યા, તોહે તાપ ન ટળીઆ.
 સદા સ્વતંત્ર શ્રીનાથજી, ગમશે તેમ તે કરશે;
 પણ એટલું તો નિશ્ચે ખરું, સારણે આબ્યાં તે તરશે.
 જેમ જેમ આતુરતા અતિ, તેમ ફળ પાસે લ્યો ભેઈ;
 જેટલી પાવકની પ્રબળતા, તેટલી શિદ્ધ રસોઈ.
 શિદ્ધ મળવું તેને શ્રીહરિ, આતુરતા બહુ આપે;
 એ ફળ સહુ સતસંગથી, સુખ બહુ દુઃખ કાપે.

સાધન શૂન્ય સમા સહુ, નામ અંકને કામે;
અંક વિના મૃતનાં શૂન્ય સહુ, અંકસ્વયમ્ આવે કામે. ૧૪
ભાવે કભાવે ક્યમે કહીએ, નામ કૃળ નહીં કાચું;
ઉલટ મુલટ પડયું ક્ષેત્રમાં, ખીજ ઉગે એ સાચું. ૧૫
દયા પ્રીતમ શ્રી કૃષ્ણનું, ચિતામણિ નામ;
નૂન્ય નહીં કાંઈ ઉચ્ચે, મન પૂરણ કામ. ૧૬

પદ ૩૦ મું, રાગ સોરઠ

“શુવ તું સદાએ સન્નર્ધ રાખ રે, અચાનક જનું થાશે,” એ રાગ.
લાગવત જાણીને શું કીધું એ ભાઈ રે, તે ભાગવત જાણીને શું કીધું;
મારે જંતુ અહીં મણિ અજવાળે, તેમ તે ઉદર પોખી લીધું રે. ઓ ૧
પારસમણિનું પાત્ર હાથમાં, ઘેર ઘેર લિક્ષા માગે;
ન્યાં લગી વસ્તુજ્ઞાન ના ત્યાં લગી, દુઃખ દારિદ્ર્ય ના ભાગે. ઓ ૨
દુઝણી ગાયને ગોતુ માંડીને, પય જેમ પર લેઈ જાય;
તેમ તું ઘોઘ કરી પૂજા પામે, આપ ધાન્ય દાઈ થાય. ઓ ૩
જેમ મલિયાગર પોદી લાઘ્યો, તે મુગંધી શું જાણે;
ન્યાં લગી સાર ના સમજ્યો, ત્યાં લગી તું પણ તે જ પ્રમાણે. ઓ ૪
રતિ કૃષ્ણની ધર્મ તો મન, દયા અખિલ પર આવે;
ત્યારે હું જાણું ભાગવત લાણ્યો, ગર્વ ઇર્ષ્યા નવ આવે. ઓ ૫
જર જશાદિ તૃષ્ણા મન ન્યાં લગી, ત્યાં લગી હરિ નવ રીઝે;
આટલા ઉઘમ તેમાં વધ્યો એક, મુણી સમજુ નવ ખીઝે. ઓ ૬
દયા પ્રીતમ શ્રીજી શ્રી ભાગવત, એકે રૂપ છે અંધે;
નિઃસ્પૃહ અણુ અભ્યાસ કરેથી, શુવન મુક્ત નહીં સંધે. ઓ ૭

પદ ૩૧ મું, રાગ કેદારે

તે ભગવદીનાં દુર્લભ દર્શન, જેનું ભાગ્ય હોયે તેને તે ભેટે રે;
અવલોકન માત્રે અથ નાસે, તાપ ત્રિવિધના મેટે રે. તે ૧
ત્રેમ લક્ષિતમાં પચેલા પૂરા, નિદા કરે નહીં કાઢની રે;
અંતરમાં અવિનાશી વસેલા, નિર્મળ મતિ સદા જેની રે. તે ૨

સર્વસ્વ જેનું શ્યામસુંદર તેનું, નિશદિન ધ્યાન ન ચુકે રે;
 શ્વાસ ઉશ્વાસે શ્રીકૃષ્ણને સમરે, નિમિષેક નામ ન ચુકે રે. તે૦
 ક્ષમા દયા સમદષ્ટિ જેમાં, સત્ય પ્રથાએ ચાલે રે;
 સંતોષી સાત્વિક ને વિવેકી, ભજનાનંદમાં. મ્હાલે રે. તે૦
 જેનું સરવ સમર્પણ હરિને, સેવા કરે સ્નેહે સાચી રે;
 દ્રઢ વિશ્વાસ ધરે નિજ ધણીનો, શુદ્ધિ ન રાખે કાચી રે. તે૦
 અન્ય પ્રસાદી અન્યાશ્રય વરજે, ધણું ગુરુ વૈષ્ણવ પર હેત રે;
 પ્રાણી માત્ર તણું હિત ધચ્છે, પરગણુ સ્નેહ સમેત રે. તે૦
 ઇદ્રિજીત અભિમાન રહિત શુચી, મોહ માયાથી અળગા રે;
 જ્ઞાની ત્યાગી સુખ દુઃખ સમ લહે, સત્સંગને રહે વળગ્યા રે. તે૦
 તે હરિજનના દાસના દાસનો, દાસ પ્રભુ મુને કરજે રે;
 દયો ભણે તેના ચરણની રજ, મારા શિર પર સદા ઠરજે રે. તે૦

પદ ૩૨ મું, રાગ ભૈરવ

જેવો તેવો તમ શરણે આવ્યો, શ્યામ સંભારી લેજે રે;
 મારાં કૃત રખે છતાં કરેા પ્રભુ, જેમ તેમ ગુપ્ત કરજે રે. જેવો૦
 જનુની જનક નવ જુએ કદાપિ, અલંકૃતા અપરાધ રે;
 તે ગતિ લહી મુને માફ કરો હરિ, મારા કોટીક બાધ રે. જેવો૦
 મુરખ સુત ઉપન્યો ત્યારે તાતને, અવગુણ હાંક્યે પાર રે;
 પ્રગટ કરે તો પોતે લાજે, બણે સહુ સંસાર રે. જેવો૦
 ડાહ્યો હોય તે દુકૃત ન કરે, કરવો એમ વિચાર રે;
 ઘેલાને તો ગતિ નહીં ત્યારે, તેને તે શો માર રે. જેવો૦
 મેઘ ધાર મહી રજ નલ ઉડે, ગણ્યે કો લહે તેનો અંત રે;
 તેથી મારા દોષ ઘણેરા, ગણુતી નહીં અનંત રે. જેવો૦
 સમર્થ ધણીનો ભારે ભરોસો, બાકી પાર ના પામું રે;
 મારા કામમાં કન્તી ન કરશો, હરિ તમારે શિર નામું રે. જેવો૦
 પોકળ અંતે પ્રગટ થશે ત્યારે, સર્વે જુઠા કહેશે રે;
 દાસ દયાના પ્રભુ લજ્જા તમો કર, જેમ રાખો તેમ રહેશે રે. જેવો૦

શ્રીકૃષ્ણઅકલચરિત્રચંદ્રિકા

છંદ દુવૈયા

શ્રીગુરુ શ્રીવલ્લભ શ્રીવિઠ્ઠલ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર સ્વામી;
 તિનકી ચરનકમલરજ શિરપર ધરું હું શિર નામી. ૧
 શ્રીરાધાવરઅકલચરિત્રચંદ્રિકા કહું કહુ વરની;
 આનંદ મંગલ કરનિ તરનિ ભવ, અખિલ અમંગલ હરની. ૨
 પુરુષોત્તમ સર્વોત્તમ અંશી, શ્રી પૂરન અવતારી;
 આત્મારામ સ્વયંભૂ ईશ્વર, હરિ પરમેશ મુરારી. ૩
 કર્તુમકર્તુમન્યથાકર્તુમ્ સમર્થ અંતર્યામી;
 સર્વેશ્વર સર્વાત્મ સ્વતંત્ર, અતર્ક્ય મહિમા સ્વામી. ૪
 વિમુ કેશવ મન વાની અગોચર, નટવર કુંજવિહારી;
 અટપટી અગાધ અગમ અકલ ગતિ, અનંતાદિ મતિહારી. ૫
 વિરુદ્ધધર્માશ્રય ચરિત્ર શ્રીકૃષ્ણચંદ્રકે કહીયે;
 કહુહુ ન કહત વને ईશ્વરકો, વેગવર શિર નૈયે. ૬

(૨) અકલચરિત્ર-ન કળી શકાય એવાં ચરિત્ર; સમજ ન શકાય એવાં
 ભગવાનનાં એક એકથી વિરુદ્ધ કાર્યો. ચંદ્રિકા=ચંદ્રનો પ્રકાશ. તરની ભવ=સંસારને
 તારવાવાળી. (૪) કર્તુમકર્તુમન્યથાકર્તુન્ સમર્થ=આહેતો કરવાને, આહેતો નહિ કરવાને,
 અને આહેતો કંઈ ત્રીજું ન કરવાને શક્તિમાન એવા; અતર્ક્ય=જેની કલ્પના પણ નહિ
 થઈ શકે એવા. (૫) અનંતાદિ મતિહારી=શેષનારાયણ વગેરેની બુદ્ધિ પણ થાકી ગઈ.
 (૬) વિરુદ્ધધર્માશ્રય=સાકાર છતાં નિરાકાર, નિરાકાર છતાં સાકાર, સગુણ છતાં
 નિર્ગુણ અને નિર્ગુણ છતાં સગુણ, એવા એવા વિરુદ્ધ ધર્મો પણ જેને વિષે આશ્રય
 કરીને રહ્યા છે એવા. વિરુદ્ધધર્માશ્રયસ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણની લીલા અગાધ અને અટપટી
 છે. તે કોઈથી કહી શકાય તેવી નથી, એ આ કાવ્યની ટૂંકી છે, અને એ સિદ્ધાંત
 અનેક દૃષ્ટાંતોથી કવિએ દર્શાવ્યો છે. શ્રીકૃષ્ણ શું કરશે અને શું નહિ કરશે, અથવા

કાલકાલ મહાદેવ અજિત હરિ, તુમ જીતે છિનમાંહી;
 કાલયવનતેં મજે ધીરાધીર, કહત વનત કહુ નાहीं. ૭
 બ્રહ્મચારી ક્યોં કહે ગોપિકા, કાંત खरे गोपाला;
 कामी होउ तो कालिंदी क्यों, माग देत ब्रजवाला. ૮
 किंकरी कुवजा कांता करी हरि, निर्दय हम क्यों कहिये;
 ब्रजवासी तरसाये दयालु, कहत हु शंका पैये. ૯
 नागपाश बंधाये नटवर, काली नथ्यो अहि छिनमें;
 अकथित अचिंत्य महिमा मोहन, आवत वचन न मनमें. ૧૦
 का सुंदर छवि महा भयंकर, अंतकको कंपावे;
 छेल छविले मदन मनोहर, सोहु निगम नेति गावे. ૧૧
 शांत न नरहरी महा क्रोधी श्री शिव शंभु न शुनि गाथ;
 क्रोधी क्यों कहી भृगुपद प्रहार सहो प्रभु महाविभु नाथ. ૧૨

તેો આમ જ કરશે કે આમ નહિ કરે અથવા આમ કેમ નહિ કર્યું, એવા કોઈ નિયમ કે નીતિથી બંધાયેલા નથી, એવા આ કાવ્યનો મુખ્ય સંદેશ છે, અને તે કવિએ બહુ સારી રીતે શાસ્ત્રના દાખલા દલીલોથી સમજાવ્યા છે. નૈયે=નમાવીએ. (૭) છિન=ક્ષણ. મજે=ભાગી ગયા. ભગવાન ધીર કે અધીર, શૂરવીર કે કાયર કેવા છે તે સમજી શકાતું નથી; કેમ કે કાળના કાળ અને અજિત એવા બે મહાદેવ, તેમને એક ક્ષણમાં જીત્યા એવા મહા શૂરવીર પ્રભુ છે, ત્યારે કાળયવનથી હારીને નાસી ગયા. પા. ધરાધર=પર્વત, આ પાઠ માન્ય રાખીએ તો પર્વત ઉપર નાસી ગયા એમ અર્થ થાય. પરસ્ત્રીની સાથે પરણેલા પેઠે મોજ મારનાર (ધણી). (૮) કાલિંદી=યમુના નદી. (૯) પૈયે=પામીએ. (૧૦) અહિ=સર્પ, નાગ. એક વખત પોતે નાગપાશથી બંધાયા, અને બીજી વખત એક ક્ષણમાં કાલી નાગને નાથ્યા. પ્રભુનો કેવો અતકર્ય મહિમા છે ! (૧૧) અંતક=યમરાજ. નિગમ=શાસ્ત્ર. નેતિ (નમ્રહતિ)=આમ નહિ. ઈશ્વર આવા જ છે એ કોઈથી કહી શકાય તેમ નથી, માટે શ્રુતિસ્મૃતિ ઈશ્વરનું ભરપૂર વર્ણન કર્યા છતાંએ “ આ નથી, ” એમ કહે છે. પ્રભુની છબી કોઈ વખત અંતક-કાળને પણ હરાવે એવી મહા ભયંકર હોય છે, અને કોઈ વખત મદનમનોહર છેલછબીલી અતિસુંદર હોય છે. એથી જ વેદ નેતિ નેતિ ગાય છે.

સત સંકલ્પ તદપિ વહુ ચટપટ શ્રીગોપાલ શ્રુતિ ગાવેં;
 જો સાચે ક્યોં છલ્યો વલી નૃપ નિશ્ચય એક ન આવેં. ૧૩
 જનની સહોદર આદિ હતે તહુ મૃગુપતિ દોષ ન મીને;
 રામ પુરન સંગ્રામ હત્યોં રિપુ રાવન હયમલ્લ કીને. ૧૪
 વાનર વહ્લવ વચ્છ જિવાયે, નિજ જાની પલ્લમાંહી;
 યાદવ કુલ ક્ષય કરવાયે, પ્રમુ વે કા અપને નાંહી ? ૧૫
 સમર હન્યો વૃત્રાસુર વાસવ, તહુ દુજહત્યા લાગી;
 ગુરુ ભગવદિ વાહવ વધ પારથ, સુના ગદ્ કત ભાગી ? ૧૬
 પ્રવલ પ્રભાવ અજામિલ ઉચરત, સહજ નામ નિસ્તાગ;
 મીલે પ્રકટ મુચકુંદ પ્રભો તહુ લેન ક્યોંહુ ઔતાગ. ૧૭
 શુક મિપ ગુનિકા અર્ધ નામકો ઉચરત પદ અમૃત પાડ;
 રતિસહ રામ કહત તનુ તાગ્યો, સો દિવિ દશરથ ગાડ. ૧૮
 પ્રાણાધિક પ્રિય પાણ્ડો દ્રૌપદી પૃથા સદા દુગ્ધી દેલે;
 વિમુલ્લ કુકર્મી કૌરવ કેસો કવુ કપ્પી નહોં પેલે. ૧૯

(૧૩) શ્રુતિ કહે છે કે, બહુ ખટપટ કરવા છતાં પ્રભુ સત્યસંકલ્પ છે; અને તે એમ છે તો બલિરાજને શા માટે બૂઝું જોડીને છલ્યા ? (૧૪) પોતાની મા અને સહોદર બાધઓને મારી નાંખ્યા તો પણ પરશુરામ અવતારમાં દોષ ન લાગ્યો, અને રાવણ જેવા શત્રુને સંગ્રામમાં માર્યો તેના પાપનું નિવારણ કરવાને અશ્વમેધ યજ્ઞ કર્યો એ શું ? મૃગુપતિ=પરશુરામ. ન મીને=ન ભાળ્યા. હયમલ્લ=અશ્વમેધ યજ્ઞ. (૧૫) વાંદરાં, રીંછ, વાછરડાં વગેરેને પોતાનાં બાળીને એક પળમાં છવતાં કર્યો, ત્યારે આખા યાદવકુળનો સંહાર કરાવ્યો તે શું પોતાનાં નહોતાં ? વે કા=એ શું ? (૧૬) યુદ્ધમાં વૃત્રાસુરને માર્યો ત્યારે ઈન્દ્રને બ્રહ્માહત્યા લાગી; અને ન્યારે (ઈન્દ્રના અવતારરૂપ) અર્જુને પોતાના ગુરુ અને ભગવદ્દી એવા દ્રોણાચાર્યોદિ બ્રાહ્મણોનો વધ કર્યો, તેનાથી બ્રહ્માહત્યા કર્યા નાસી ગઈ ? દુજ=દ્વિજ. સુના=પાપ; હત્યા. (૧૭) એક દ્રક્ત નામના ઉચ્ચારથી અન્તમિશ્વને મોક્ષ આપ્યો; અને મુચકુંદને પ્રકટ મળ્યા છતાં તેને અવતાર લેવો પડ્યો ! (૧૮) પોપટને બહુવચના મિથથી રામનામ લેતાં ગુનકા તરી ગઈ; પણ પ્રેમ સહિત રામનામ રટતાં છતાં દશરથ રાજાને સ્વર્ગ ન મળ્યું ! રતિસહ=પ્રેમથી. દિવિ=સ્વર્ગ.

અનુકંપાપ્રતિપાલ ભરતકો, દો દો દેહ ધરાઈ;
 નિર્દય શિશુહત્યારી પૂતના તુરત જનની પદ પાઈ. ૨૦
 મુનિ સૌભરી કો મત્સ્યસંગ લગ્યો, પ્રવંલ વિપય ઝર જાગ્યો;
 વલિ પ્રલ્હાદ વિભીષન આદિક વ્યહુ દુસ્સંગ ન લાગ્યો. ૨૧
 પાપી પારથી સદેહ સ્વર્ગે, કુકર્મ વ્યહું નહીં વાધે;
 માધોં જન પ્રારબ્ધ મુગાયે, જીન જગદીશ આરાધે. ૨૨
 કિંચિત કાલ દોષતેં દિતિસુત, અસુર અખિલ તત ત્રાસા;
 ઢિંમરકન્યા મોગી પરાશર, મછંગંધા સુતવ્યાસા. ૨૩
 દુષ્ટ કનકકદયપકોં દીનોં પુનિત પુત્ર પ્રલ્હાદા;
 કૃષ્ણમક્ત શ્રીઉગ્રસેનકો, દીયો કંસ ક્રવ્યાદા. ૨૪
 તેજસ્વી દીપકતેં કજ્જલ શ્યામ પ્રકટ પ્રમુ કીનોં;
 નાથ નાગ શિર મની ઉપજાયો, રૂપ રક્ષિત રસમીનોં. ૨૫
 વ્રહ્મશાપ વિનપાપ વિજય જય, અસુર યોનિમેં ઢારે;
 પાપી ગિદ્ધ વીનસાધન નિજ પુરી દીની નંદદુલારે. ૨૬
 મક્તાપરાધ મોં સનકાદિક, હરિ નિજ ઇચ્છા માવે;
 અંવરિષ્કે અપરાધી દુરવાસાકો શરન ન રાખે. ૨૭

(૨૦) દયાનું પાલન કરનાર ભક્ત ભરતજીને બળ્યે દેહ ધરાવી; અને બાળ-
 હત્યારી નિર્દય જે પૂતના, તેને તુરત માતાનું પદ આપ્યું ! (૨૧) સૌભરીમુનિને
 માછલાંનો સંગ ભેઈ વિધવવાસના હતપત્ર થઈ; પરંતુ બલિ, પ્રલ્હાદ, વિભીષણ
 એમને તે નીચ માણસોના સહવાસમાં રહેવા છતાં કંઈ દુઃસંગ ન લાગ્યો !
 (૨૨) પાપી પારથી સ્વદેહે સ્વર્ગે ગયો; પરંતુ ભગવાનને આરાધવા છતાં માધવદાસ
 વગેરે ભક્તોને તે પ્રારબ્ધ ભોગવવાં પડે છે ! (૨૩) હજાર કાળદોષથી દીતિના પુત્રો
 હૈત્ય થયા; પરંતુ પરાશર મુનિએ ગંગાના મધ્યમાં માછીની કર્યા ભોગવી, છતાં તેનાથી
 વ્યાસમુનિ પ્રગટ થયા ! (૨૪) કનકકદયપ=હિરણ્યકશિપુ. ક્રવ્યાદ=માંસ ખાનાર;
 રાક્ષસ. (૨૫) તેજસ્વી દીવાથી કાળું કાળળ ઉપજવ્યું; અને કાળા નાગનો માથે
 તેજસ્વી મણિ ઉપજવ્યો ! (૨૬) ગિદ્ધ=ગટાણુ. (૨૭) મોં=થયો. સનકાદિકથી ભક્તોનો

લિય મુષ્ટિક તાંદુલ સુદામા, વાસવ વૈભોં દીનોં;
 વલિ વલવીર સમપ્યોં સવ કહુ, તાપર વંચન કીનો. ૨૮
 શ્રુતિદ્વારા પ્રતિપાદન મલવિધિ, વુધરૂપ વન હરિ નિંદી;
 મમ કર તરિવો કૃષ્ણ કહે નર, તરેં ન આત્મનિ કો દી. ૨૯
 વિપ મીમાદિક પથ્ય કિયો, અમૃત વિપ કીય હરિ રાહુ;
 સુધન્વાદિકોં શીતલાનલ પ્રમુ, હીમ કીયો વનદાહુ. ૩૦
 ચંદ્રહાસકુ ઉલટ સુલટ મયો, મદન સુલટ વિપરીતા;
 વાલિ સુગ્રિવવંધુ સો શત્રુ, ઇંદ્ર મરુતગન મિતા. ૩૧
 વેદ વિરુદ્ધ કૃતિ પાંડવકી પ્રમુ ડચિત ગીની સવ માંતી;
 દાનેશ્વરી વડ કરનસુ ગિરિધર ગિન્યો વહિરમુલ પાંતી. ૩૨
 કોટી કલ્પ લગ દેહ દમે, યોગી તહુ મ્હેંવી મુક્તિ;
 સો તુમ સહજ અસુરકુ દીની, હરિ અરિતા જીન મુક્તિ. ૩૩

અપરાધ થયો ત્યારે તે પ્રભુની ઇચ્છા, એમ કહ્યું; તે ભક્તોના અપરાધોને શિક્ષા ન કરી; અને અંબરિષના અપરાધો દુર્વાસાને શરણે પણ ન રાખ્યા ! (૨૮) વાસવ વૈભોં=ઇન્દ્રનો વૈભવ. (૨૯) વુધ=યુદ્ધાવતાર. નર=પુરુષ. શ્રુતિદ્વારા ચક્રાદિનું પ્રતિપાદન કર્યું, અને તે છતાં યુદ્ધસ્વરૂપે તેની નિંદા પણ કરી. વળી કહ્યું છે કે, તરવાનું મારા હાથમાં છે, માણસ પોતાની મેળે તરી નતો નથી; છતાં પોતાની મેળે ન તરાય એમ કહ્યું. આત્મનિકંદી પાક પ્રમાણે:-આત્માનું નિકંદન કરનાર ન તરે. (૩૦) લીમાદિકને વિપ પથ્ય તુલ્ય થયું, અને રાહુને અમૃત વિપ તુલ્ય થયું ! સુધન્વા વગેરેને અગ્નિ શીતલ થયો અને વનને હિમ અગ્નિજ્વેલો કર્યો ! શીતલાનલ (શીતલ+અનલ)=ઈંડો અગ્નિ. (૩૧) ચંદ્રહાસને ઉલટ તે સુલટ થયું (વિપ-જેર તે વિપયા-રાજકુમારી થઈ), અને મદન પ્રધાનને સુલટ તે ઉલટ થયું (માર્યો ગયો) ! અને વાલી અને સુગ્રીવ બાઈ તે શત્રુ થયા, અને ઇન્દ્રને મરુતગણ દુશ્મન તે મિત્ર થઈને રહ્યા ! મિતા=મિત્રો. (૩૨) પાંડવોની કૃતિ વેદ-વિરુદ્ધ તે સર્વ રીતે ઉચિત ગણી; અને મોટા દાનેશ્વરી કર્ણ તેને બહિર્મુખની પંક્તિમાં ગણ્યો ! માંતી=પ્રકાર. પાંતી=પંક્તિ. (૩૩) મ્હેંવી=માંધી. અરિતા=શત્રુવત.

છલવે મિષ કેદારકન્યકા, ધર્મ અધર્મ કીનો;
 દોષકોષ કલી ત્રીનમેં હરી તુમ, વડ સદ્ગુણ ધરી દીનો. ૩૪
 સેવા કરત અસુરયોનિ જયવિજય અચલ કોં દીની;
 નિજ વલ્લભ વ્રજદુઃખદ ઇંદ્રકૃતિ સેવા માની લીની. ૩૫
 હિરણ્યકશ્યપુ ક્યોંહુ મરે નહીં સો નરહરિ વ્હેં માયોં;
 કોટી વિઘન વેષ્ટિત પ્રલ્હાદસુ અચ્યુત આપ ડગાયોં. ૩૬
 અંતકે અંતક શંકરકો ક્યહું વૃક તેં ભય ઉપજાયો;
 કવલ, કાલકોં મુખ અજામેલ મૃત્યુ પયોં વચાયો. ૩૭
 આતુર વ્હેં અતિ યાચે અચ્છરા, તહુ અજ મોહ ન પાયે;
 હરિ તિનકું અજ્ઞાન કીયે, અસ પુત્રી પીછેં ધાયે. ૩૮
 જ્ઞાની મતિ મુનિ કવિકોં કેસો, તુમ કીને અજ્ઞાની;
 મુગ્ધ જાતિ જુવતી જન વિદ્યા, બલી પ્રભુ કીની જ્ઞાની. ૩૯
 સનકાદિક મહાશાંત જ્ઞાનીકોં, કૃષ્ણ ક્રોધ ઉપજાયો;
 અસુર સુભાવિક ક્રોધી બલીનૃપ શાંત કીયો શ્રુતિ ગાયો. ૪૦
 દ્વિવિદ દુષ્ટ મહાપ્રધાન સુગ્રીવ ભયો સુભાગવત ગાયો;
 દોષ કોષ કદરજ અતિ જ્ઞાની, સહજ શ્રીમુખ ઠહરાયો. ૪૧

(૩૪) કેદાર કન્યા (પુંદા) ને છળવાના મિષથી ધર્મ (પાતિવ્રત) ને અધર્મ
 કરાવ્યો; અને દોષના બંડાર કલિયુગમાં મોટો સદ્ગુણ મૂકી દીધો. (૩૫) પોતાના જ
 સેવકો જયવિજયને સેવા કરતાં અસુરયોનિ આપી; અને પોતાના પ્રિય વ્રજજનને
 પીડા કરવાના ઇંદ્રના કામને સેવા માની લીધી ! (૩૭) કાળના કાળ એવા શંકરને
 વ્રકાસુરથી ભય લગાવ્યો; અને કાળના કાળીઆ એવા અન્નમિલને મોતમાંથી
 બચાવ્યો ! કવલ=કાળીઓ. (૩૮) આતુર થઇને પાછળ પડેલી અપ્સરાથી બ્રહ્મા
 મોહ ન પામ્યા. તેનામાં હરિએ એટલું બધું અજ્ઞાન મૂકી દીધું કે, તે પોતાની પુત્રીની
 પાછળ પડ્યા ! અજ=અજ્ઞા. (૩૯) જ્ઞાની એવા જે મુનિ કવિ શુકાચાર્ય તેને
 અજ્ઞાની બનાવ્યા, અને મુગ્ધ જાતિ જે સ્ત્રી તેમને જ્ઞાની બનાવી ! કવિ=શુકાચાર્ય.
 મુગ્ધ=મૂર્ખ. જુવતી=ગોપીઓ અને ઋષિ પત્નીઓ. (૪૦) સુભાવિક=સ્વાભાવિક.
 (૪૧) દુષ્ટ જે દ્વિવિદ વાનર તેને સુગ્રીવનો મહાપ્રધાન બનાવ્યો, અને મહાજ્ઞાની

भायगहन्य सुदामा श्रीपति, सुरपति वैभों दीनो;
 विदुर कठिन मिश्र कौरवकों हरि, शून्य भाग्य तुम कीनो. ४२
 पापपूज पुंश्चली पिंगला, प्रभु पति निश्चे आयो;
 पर्म पुनित मुचकुंद लखे तहु, पुरन प्रतीति न पायो. ४३
 माधोदास मति शुचि करी हरि, महा विषय रस भीनी;
 राणा व्यास करी इंद्रिजित, कृपा पतित पर कीनी. ४४
 पुरी जीय सब सह राम पधारे, प्रमानपें पग दीने;
 निजसें कृष्ण पठाये उद्धव, तव कीसकुं संग न लीने. ४५
 दोष एक को सब यादोंकुल, द्विज [ने] शाप लगायों;
 वृष्णी कछुक वचायहुं लीनो, शाप न लगवें पायो. ४६
 लोह उगायो, कनक जरायो, गिरि तारे ज्यों तरनि;
 धर्म अधर्म अधर्म धर्म, तुम करो अकरनी करनी. ४७
 अनंत कोटी ब्रह्मांडकी दोरी, प्रभु तिहारे करमांही;
 त्यों सब नाचे नचायो ज्या विधि, स्वतंत्र कोहु नाही. ४८
 सब तुम सबमें अलग सबनतें, सब दूर सबके स्वांमी;
 सबभर सबहर सबके दाता, मुक्ता अंतरयामी. ४९
 कृष्ण तुमारे करनो हें सो, रोकी शके नहीं कोड़;
 नहीं मरजी सो हरब्रह्मासों, कबु क्योंहु नहीं होड़. ५०
 सब कछु करता आप अकल गति, कछु हु करत तुम नाही;
 ए दोहुतें अग्र अलग प्रभु, रूप तिहारो आही. ५१
 निज इच्छा अनुचारी स्वतंत्री, आत्माराम अनूपा;
 साधन साध्य न वश न वेदके, अजित अखिल के भूपा. ५२

क्षपि ने कह्यो तेने दोषनो भंडार काय्यो ! (४२) भाग्यहीन सुदामाने छद्मने
 भाव आयो, अने डोरवने क्षीये जियारा विदुरने दुर्भाग्य शब्धो ! (४३)
 र्म=परम. पाठ धर्म. (५०) पाठ=कछु.

कर्म काल ग्रह मन स्वभाव जिय सुखदुःखकर नहीं कोइ;
 सबके प्रेरक पुरुषोत्तम सब कीयों आपको होइ. ५
 अशरत्तशरत्त अनाथनाथ हरि, आरतबंधु सांचे;
 पावनपतित भक्ताधिन भगवन, एहि श्रुति वांचे. ५
 निस्साधनीको नाही धीपावनों, साधनि गर्व न करनों;
 दीन होय रहेनों दोहुको भल हे, मधुसूदन कर तरनों. ५
 ऐसे सब विधि समरय ईश्वर, श्रीमुख गिरा अलापी;
 अहित क्योंहु मेरे भक्तनकों, होय न करुं कदापी. ५
 अति अपराधी होय तहुं जो, अनन्य व्हें मोही ध्यावे;
 धेनुवच्छ ल्यों मोहे भक्त प्रिय, अवगुन क्योंहु न आवे. ५
 भक्त प्रानतें प्यारे श्रीहरी, मानो आप अधीको;
 तहु मन गर्व न धरनो जनको, सत्य दीनसों नीको. ५
 ओर दोषकों रोप न आपे, रूचे न कबु अभिमाना;
 गोपीजनसैं प्यारे तीनसोंकुं, भये अंतरध्याना. ५
 व्होंरी दीनता साची केवल, आई मीले तव आई;
 टरीवें मीलवेका दुहु वस्तु, दीनी कृष्ण बताई. ६
 जैसे हों तैसे तुम मम प्रभु, कृष्ण करुं प्रनामा;
 जेसों हुं तैसे मोही पालों, महाप्रभु सुंदर श्यामा. ६
 दया प्रीतमकी "अकल चरित्र चंद्रिका" जो कोइ गावे;
 तिनके सब संघे मिटि जावे, श्री हरी पदवी पावे. ६

(५४) आरत बंधु=दीननो अंधु. सांचे=सत्य. (५५) धीपावनो=गलराभल
 साधनि=साधनवागो. (५८) नीको=भ्यासे, मुंदर. (६०) व्होंरी=धल्ली. टरी
 (टरना=हटना) छुटवानी, विभुष थवानी. परमेश्वरथी विभुष थवानी अने भगवान
 जे वस्तुओ छे-१ अभिमान, २ दीनता.

॥ श्री गोपीजन वल्लभाय नमः ॥

रसिक रंजन

प्रकरण १, अथ अनन्यता

कवित्त

वंदत श्रीगुरु पाय, चाहे फल सोही पाय,
विनाही किये उपाय, पाप ताप भाजें है;
जाकी बिन करुणा श्रीहरीहू प्रसन्न नाहीं,
साखी देनवारे शास्त्र अब लौं विगजे है;
हरि रुठे गुरु गाखे, गुरु रुठे हरिहू ना,
गुरुकृपा अंश आगे, कोटी यत्न लाजें है;
एसे श्रीवल्लभ गुरु, तिनकुं प्रणाम कोटी,
करे दयोदास जाके शिष्य सदा गाजें है. १
श्रीकृष्ण पुरण ब्रह्म, ब्रह्मा जाने नहीं मर्म,
नेति नेति निगम सदा सुनेहे पुकारतें;
अनंत गुण ग्यानी, शिष्य शंकर पदपानी,
सेवे वानी श्रीगनी, रहे देव प्राण वारतें;
पुरुषोत्तम अवतारी, त्रिगुनाक्षर परें जाकी,
सदा काल फिरें भीती, माया काल धारतें;
दया प्रभु एसे पाय, औरकुं भजे बलाय,
कुटे करम जहां तहां डोले क्षम्य मारतें. २

(१) भाजें=तोडी नांथ्या, भांजी नांथ्या. *पा. सबलौं=सबलण, गणवाणा,
अब लौं=६७ सुधी.

मत्तगयंद

शेष महेश विधि श्रुति शारद, देव मुनि सबकों सिरदारो;
अक्षरतें पर काल अजापति, विश्वकुं नाच नचावनवारो.
आप करेहु भरेहु हरे फिर, आप अखिल रहे फिर न्यारो;
कहत दयो ब्रज* एही सदा सुही, ठाकुर नंदकुमार हमारो. ३.

कवित्त

देशपतिकों आनंद, तासों शत गुनानंद,
चक्रवर्तीकों ऐसो शास्त्रमें बखान्यो है;
तातें शतगुनो स्वर्ग, महो, जन, तपो, सत्य,
क्रमतें शत गुनो सुख, शिवजीको जान्यो है;
तातें शतगुनो मोक्ष, ब्रह्मानंद गनना है,
मायातें पर हे तोहू, और माया सान्यो है;
दयानाथ पूर्णानंद कृष्ण ही हो गति मेरी,
मन्न रसीकन्नको अपूरन नां मान्यो है. ४
जाको कोई नाथ नहीं, जो कोई के हाथ नहीं,
जाको कोई साथ नहीं, स्वेच्छा अनुचारी है;
जाकुं कोई आस नहीं, हिये कोई त्रास नहीं,
विस्मय आभास नहीं, आत्मसों बिहारी है;
जो कोईतें भयो नहीं,† अंत कोई लह्यो नहीं,
ऐसो ही हे कह्यो नहीं, गो गो गतिहारी है;
दीयो जाको नहीं गयो, क्योंहु भजि नहीं बह्यो,
सोही कृष्ण कहे दयो, जीवनी हमारी है. ५

*पाठ-वृत्त. (४) सान्यो=शुद्ध. †पाठ-जाकु कोई भय नहीं. (५) गो गो=भ
अने वाणी.

कंदर्पको कमनीयता, आरोग्य मिष्ट अमृतको,
भानूकों प्रभा देई, आनंद हिम चंदकों;
देई हैं अचलता सुमेरु, सिंधु गंभीरता,
वज्रकुं कठोरता, मृदुता अरविंदकों;
ईश ईशता, गणेश धी, सरस्वती सुवानि,
मायाकुं छलता, और धन पुलस्त्यनंदको;
इत्यादि सबमें कलु गुणसो हरि दीयो,
दया ताते तुं चित्तमणि याच श्रीसुहृदकों. ६

छपें

श्री शंकरपत्न, शंकर, शिवा, गनेश, विधाता,
नारद, शारद, श्रुतिसांग, चतुस्सन, मुनि शुक ख्याता;
इंद्र, चंद्र, सुर, वरुन, अग्नि, यम, अनिल, वनद, सुर,
क्षिति, सगि, क्षिरसागर, गिरि, योगी, मनूप, अहि, अगुग;
चर अचर अखिल ब्रह्मांडकु, जाही पुरुषकी तृष्ण है,
सोहि हेतु अखिल औतार कहे, दयानाथ श्रीकृष्ण है. ७

मत्तगयंद

जो अति दुष्ट कृति करहं तहु, भाव अनन्य भजे गिरिधारी,
तो बहु सुंदर साधुहि मानित, पारयसों कहि कुंजविहारी;
आश पुनीत बनी सुवसे जहीं, भक्त वसे मम आनंदकारी,
जाय प्रतिज्ञ निःशंक करी, जग भक्त न मों कनु नाशधिकारी. ८

(१) कमनीयता=सौंदर्य. ताते=ते आते. (७) चतुस्सन=चतुर्दश आर अश्व-
मेदा. (८) भारी प्रतिज्ञा अथ, यह भारी वस्तु इति नाशने अधिकारी यतो नथी.
“ कंठेय प्रतिज्ञानीहि न मे भक्तः प्रनश्यति ॥ ”-म. गौ.

छपें

भजन अन्य औतार करत भव पंच उदय फल,
 हयग्रीव रति होय, जन्म दश भजत ताही भल;
 नृसिंह भक्ति लहे, सहस्र भव ताही चरन मति,
 तव प्रिय नारायण, भव कोटि भजत प्रिय रघुपति;
 श्रीरामचंद्र सेवे जनम अनंत तजी ममतादि मद,
 तव दयानाथ श्रीकृष्णसों प्रकटि प्रेम फिर परम पद. ९

प्रकरण २, अथ भगवदाश्रय

कवित्त

पतितके पावन हो, अधम उद्धारन हो,
 हरि विठ्ठल वर्द हेतु, नर्क कैसें जाऊंगो ?
 सूयो कबु होत तो, काहेकुं में सरनो लेतो ?
 अब चाहो साधन नाथ, कहो कहां तें लाऊंगो ?
 घरको गुलाम कयों, तोहू रहे कर्मभोग ?
 परमानन्द स्वामिद्वार, दास दुःख पाऊंगो ?
 रंक जानीं दयाकु डुवाओगे जो दयानाथ,
 अकेलो नहीं झुं, केते वर्दकु डुवाऊंगो. १
 कबु महा दुःख क्लेश हानी महा पाप ताप,
 भय आफत घोर होत, जोर भयो कामको;
 भक्तादिक द्रोह कोप, शेषशंकरादि जगत्,
 शक्य वा अशक्य और आशरो न कामको;
 उभे लोक कामना, अपूरन उद्वेग चूक,
 अति अनुचित कृति, सोस दाम वगमको;

तोहु दयाराम ओर त्यागकें उपाय सब,
 सरनो तुं गहे एक हरि हरि नामको. २
 चिंता कोई बातकी न करनी कहे श्रीवल्लभ,
 आसरो अनन्य सहज प्राप्त पुष्ट फल है;
 महाप्रभु कृपा पात्र, श्रीजी प्रानप्रिय माने,
 करि ले अयोग्य योग्य, जद्यपि समल हैं;
 ताहिको पक्षपात, अक्षम अपराध क्षमा,
 निस्साधन निजानंद, द्वे प्रमेय बल हैं;
 श्रीमद् आचार्यजूको, दया तुं तो होय रहे,
 अनायास अमेदाता, ये प्रभु अनल है. ३
 रे मन ! पस्तात काहें, कियो तेरो होत कहा ?
 तुं करता बेसो, जेसो शकट खेंचे श्वान हे;
 दारुदार यंत्र तोता कपि वाल पराधीन,
 त्यौही सब जगत हरि हाथ श्रुति गान है;
 जाकुं जब जेसो करे, सो ता क्षण तेसो होय,
 मति कृष्ण पानी, ज्ञानी ना कों ना अज्ञान है;
 कलू कह्यो जात नहीं, चाहे सोही करे दया,
 तुं रहे निश्चित शिश समर्थ भगवान है. ४
 केवल भगवंतके भरोसेको बल देखो,
 आहार पावे अजगर ना जाने प्रयासमें;
 तेसेही देखो चातक स्वातिको सलिल पीव,
 ओर पानी परसे नां, प्यासो चार मासमें;

(३) समल=भगवाणो; भलिन; पापी. (४) दारुदार=दाढ़ि-डाली भूतणी.
 यंत्र=तरंग; पीछाआदि बाध. तोल=पोपट. (पानी=सं. पाणि) डाय.

અલ્પ લાભ અતિ હાનિ, વીના જલ જાત એક,
 હરિકી પ્રતીતિ ઓર આસરો ન વાસમેં;
 શ્રીગુરુ ધ્યાનેં દયારામ કહત પ્રાપ્ત હોય,
 નહીં કો સાધન, જેસો બલ દ્રઢ વિશ્વાસમેં.

૫

છૂપેં

ક્યોંહુ ન ચલિ જલજાત વદનકે પૌન ગગનવિન,
 બુજૈ ન દાવાનલ કવૂ જલકલશસૌં ઘનવિન;
 ટુટિ ન કોટિકી ટુટી કોરિતૈં ચિંતામન વિન,
 ઘોસ ક્યોંહુ નહિ હોય દીપાદિકસૌં દિનમનિ વિન;
 વિચ સિંધુ જ્ઞાણ સ્વગ ઝાઝિ થકે ક્યોંહુ કહું ન લહી પાર થલ,
 તજી દયા ઓર સવ રાખિ રૂક ચરન સરન ગિરિધરન બલ.

૬

કુંડલિયો

પૂરન કરુણા કૃષ્ણ જહાં, સાધન કામ ન કોઈ,
 કૃષ્ણ કૃપા જો નાંહિ તોં, સાધનતેં કહા હોઈ ?
 સાધનતેં કહા હોઈ, કહત સાધન ઉઠિ જાવે,
 વાસ ધર્મસો કિયો જાય, ફલ બુદ્ધિ ન લ્યાવે;
 કહે દયો હરિ સરન વિના સવ બલ કરિ ચૂરન,
 શુદ્ધ દીનતા તુષ્ટ, કૃષ્ણ કરુણા કરી પૂરન.

૭

કવિત્ત

માતપિતા ભ્રાત સરસા સ્વામી સતસંગ ગુરુ,
 વિદ્યા ગુન રૂપ શીલ, આપ મેરો ધન હો;

(૬) બદન એટલે મોઢાના પૌન (પવન) થી-કુંડથી બળ ઉપર ચઢતું નથ
 પણ ગગનના પવનથી તે ચઢે છે અને મેઘરૂપે ચાલે છે. પાં જલજ્ઞાન=જલયાન=પહાણ
 વહાણ મોઢાની કુંડથી નહીં, પણ પવનના ઝપાટાથી ચાલે છે. ઘોસ=દિવસ
 મનિદિન=સૂર્ય

संख्या गायत्र्यादि कर्म, धर्म जप तप व्रत,
तीर्थ नेम ज्ञान भक्त्यादि, तुम साधन हो;
बल्लभ बल फल अनंत, आशा हू तुमारी हे,
आसरो विवेक धैर्य, आपही शरण हो;
मन कर्म बानी सह, सत्य बात कहे द्यो,
मेरे सर्वस्व एक, राधिकारमण हो.

८

कुंडलियो

मेरो कर जो हरि ग्रहो, तो नहीं चिंता मोहि,
जो न ग्रहो, तहु व्हं चुकी, फिकर किये क्या होहि ?
फिकर किये का होइ, ध्यानको सागर तरिवो,
ध्रम कहु करेसु व्यर्थ, पलक पाछे हू मरिवो;
कहे द्यो हरि दास, शरण मय लीनो तेरो,
मन भावे तो मार, चाहे तो गहे कर मेरो.

९

कवित्त

मेरे बल ज्ञानको नां, ध्यानको ना, दानको नां,
धर्मको नां, नेमको नां, करनी हू भल है;
नां बल स्वाध्याय योग, तप नां वैराग्य तीर्थ,
योग भक्ति नां विवेक, नां हृदे अमल है;
सत्य शौच दया तोष, संवा समरन सुसंग,
आदि कोइ सावन नां, वास हू सुखल है;
कृष्ण कृपानिधे और, दयाको न किंचिन् बल,
रावरी कृपा कटाक्ष, एही एक बल है.
पतितके पावन हो, अवम उद्धारन हो,
विट्ठल कहे श्रुतिशान्त्र रंच हू न सांगो है;

१०

निस्साधन जनोद्धार, हरि विभू दीनबंधू,
 कृपासिंधू रंकवेली, एही बल खासो है;
 अगतिकी गति कर्ता, आरतका बंधू भर्ता,
 शरणागत त्राता दाता, और जोर फांसो है;
 पुष्टिपथनाथ दयाकु न और साधन है,
 ऐसे ऐसे वर्द भरे नामको भरोसो है.

११

प्रकरण ३, अथ दीनता

कवित्त

बन्यो जैसो तुम बनायो, मति देई वेसी पायो,
 फेर नचुं हुं नचायो, मेरो केसो जोर है;
 बंध कर्मको ठरायो, में प्रथम कहां तें लायो,
 बीज आप बोयो, सो में उपज्यो अंकुर है;
 न्याय विचारो तो प्रभू जीव पराधीन,
 शब्द जंत्री ज्यों बजावे, जंत्र करे तेसो सोर है;
 ऐसेपैं पतीत दयो, ठ्यों तहू भली बात,
 पावनपतित गायें, नंदके किशोर है.
 साधन तो बने नाहीं, मन मेरो फलमांहीं,
 आदर नां क्यों कोई दैव एसो जोयके;
 बने हुं प्रमादी फिर सुखके तो स्वादी अति,
 दुष्ट कर्म किये जाऊं, धर्म वेठो खोयके;
 शरणागत बत्सलादि वर्द तिहारे सुनें मनें,
 ताहिको भरोसो राखी रह्यो सदा सोयके;
 चाहो तो निराश रखो, चाहो तूठो दया प्रभू,
 में तो नाथ वेठो तुमपैं, हाथपाऊं धोयके.

१

२

माया मोहमें मच्योहुं, दुष्ट संगमें सच्योहुं,
सदा पापमें पच्योहुं, फेर पापरूप सागेहुं;
कामदामको हुं ध्यानी, दुष्ट बड़ो अभिमानी;
दुरी विखसोंतो बानी, साधु पीर देनेवागे हुं;
सावन न जानुं कोई, धर्म नां पीछानु विप्र,
नंत हुं ना मानुं. भक्तिभाव तें नो न्यागे हुं;
अहो कृपासिंधु क्षमा बग्नो के दंड देहुं,
कहत दयो दास जेसो तमो में तुमारे हुं. ३
माया को गुलाम, काम क्रोध लोभ मोह ह्वो,
मदमत्सर भयो जीव स्वाभाविक दुष्ट है;
रत दिवस दुष्ट संग, मति बानी क्रिया दुष्ट,
भान्यहीन पाप पीन, सतत पच्यो कष्ट है;
अनुरूप अल्पशक्ति, अकेलो सहाय कौन ?
अगिरी अविद्या उदर आगी चाम अष्ट है;
एसी दिछावागे दयो, तुम्हें का रीझावे नाथ ?
निज बलसों तारो नो उपाय कृपाद्वष्ट है. ४
श्री पुरुषोत्तम पूर्ण, सावन के साव्य नाहीं,
भंड देखि गेइं कलु धाम होय छीनता;
गन्धनो आसन हैं, भूपन कौन्तुम जेमो,
कमलासो कलत्र, बागी दाखें अधीनता;
कोटिन ब्रह्मांड ईश, शेष शंभु नांवे शिष,
बंद नेति नेति गावे, जातें सब हीनता;
दोष कोष हरे तोष, प्रसन्न करे श्रीजीकों,
दयाराम कहत बेसी, देखी एक हीनता. ५

(४) दीक्ष=दीक्षा, आश्रय=श्रय. (५) बर्गी=वर्गी; अरुन्धती जेने आधीन छे.

ગઈ સો તો ગઈ વહી, રહી રહ્યો ગ્રહી લહી,
 કૃષ્ણ કૃષ્ણ કહી કહી, વહી સહી હોયગી;
 ભઈ ચૂક ભઈ વહી, કરે વૂરી કહી ફેર,
 નઈ ચહી ચહી તો સરાવી જહાન જોયગી;
 આયો કાલ અહિ દેખ, લેગો ગહી સહી વાંહાં,
 વેલી કોઈ નહીં હૈ અચેત દેહ સોયગી;
 દયા માન કાહીકુ લે, જાહી ચહી ચહી જાહું,
 માયા સવ દઈ જાયા કાયા હુ ન છોયગી.

૬

પ્રકરણ ૪, અથ કૃપા

કવિત્ત

પ્યાસો જાની જલ પ્યાયો, ચુટકી દેઈ ચિતાયો,
 મારગ ખુલવાયો, નાથ જાન્યો લાજ જાત હૈ;
 જાની વૂઝી તેરો અપરાધ ઓર શિશ ડાયોં,
 ગૂંચલાન ખુલન દીની, જ્યોં લોં તેરી ગાત હૈ;
 છૂટત છુટાવો, નિશા સ્વાતર વચાયો પ્રભૂ,
 નદી વૂરત ઉવારો, ઇસી વહુ તેરી વાત હૈ;
 અક્ષમ દોપકોપ મૂલી, તાપેં આનંદ દેત,
 દયા કૃષ્ણકૃપા પ્રકટ ઓર કેસી વ્હાત હૈ.

૧

(૧) ગઈ પણ તો જતી રહી, રહી છે તેને પકડી રાખ; 'કૃષ્ણ, કૃષ્ણ' ને
 કહેશે તે જ સહી થશે, કામ લાગશે; ચૂક થઈ તે થઈ, પણ તેને ફરીથી કહીને
 ખરાબી કરે છે. તેનાપર પ્રેમ કરવો નહિ અને કરશે તો એથી તારી ખરાબી જ
 જગત્ જશે. કાળસુધી સર્પ આવી લાગ્યો છે તે પકડીને ત્યાં લઈ જશે ઇત્યાદિ.
 મૂન=અભિમાન. છોયગી=અડકશે; સ્પર્શ કરશે. (૧) આ કવિત્તમાં સુભદ્રાહરણને
 પ્રસંગ છે. અર્જુનને તરસ લાગી તે અર્ધી રાત્રે કૃષ્ણે સુભદ્રાનું સ્વપ્ન લઈને પાણી
 પાતું હતું, અને અર્જુન સુભદ્રાને હરિ ગયા તે અપરાધ બળદેવજીને માથે
 ટોળ્યો હતો. ખીન પણ એવાં જ દર્શાવે છે. ચુટકી દેઈ=અભેદી દઈ.

गंगाविच मुनि पराशर भोगी ढीमरजा,
व्यासजीके पिता कहाये श्रेष्ठ हरिजनमें;
भक्तादि विप्र गुरु कुलद्रोह वन्यो पांडवतें,
कलुह न लग्यो पाप श्रीहरि सदनमें;
गुरुपत्नीगामी चंद्र, कश्यप द्वे पौत्री व्याहें,
वंश हरि पुत्र भाखें वेदके वचनमें;
अपनेपें अनुचित जानिकें करावे कृष्ण,
हेतू दया कृपा देखी, मान नावे मनमें. २

मत्तगयंद

भक्त अहित करं न कदा, प्रसु हैं जगमित, नहीं जन कैसे ?
है प्रतिबंध तहु सद्य श्रीहरि नाश करे हरि के हरिजेन;
हारद गूढ़ गोपालजुको समज्यो न परं जीयसों दुइ तेसे,
दास कलेश सहे न दयानिधि, त्यों अनुमान दया करि एसे. ३
दोष भये गुनरूप वकी, तस ईद्र अनीति मानी हरि सेवा,
त्योंहि नारायन ऊर वसी, दइ दोष गिने गुन हैं हरि सेवा;
पागधि पाप गिने तुम साधन, स्वर्ग सदेह दियो ततखेवा,
दुष्टदयाल दया प्रभू एक न को उपमाकुं दुजो हरि देवा. ४

कवित्त

शिव ब्रह्मा नारद दुर्वासा कश्यप अग्नि,
शंकर आचार्य शुक्र किये पापकोपदां;
पार्थ गुरु परशुराम ब्रुव पराशरादिक,
सनकादि संत आपें चिता दोष रोष है;

(२) कश्यप घेतानी के पौत्रीयो साथे परध्या दत्ता. (लुंयो श्रीमद्-

भाष्यत ६-६-३३) (३) जगमित=जगदना मित्र. (४) दकी=पूतना राक्षसी.

* साद-न को उपमा दुजो दो हरिसेवा. (५) † पाप-पापको सहे.

माधोदास राना व्यास सुग्रीव विभीषणादि,
चित्रकेतू सांव दुभे, अक्रूर त्यों दोष है;
इत्यादिक वडे दयानाय कृष्ण कृपापात्र,
पाप वने तोहू रंच ना लहौं निदोष है.

५

कुंडलियो

अंगीकृत अपराधी तहु, नहि छोडे अविनाश,
क्षमा कियों कहु दंड दे, निज लहि तहु का त्रास ?
निज लहि तहु का त्रास, करे कबु त्याग तु नाहीं,
अव लौं दिख्यो सुन्योहु, न कृष्ण तज्यो गहि वांही;
कहे दयो हरिदास, जीव चूक्यो हैं नहीं कत ?
जीय चुके यही धर्म, तजे हरि नहि अंगीकृत.

६

अपनेपें अनुचित कृति, कृष्ण करावत जानि,
दोष न देखे ओरके, वडे दैन्य मदहानि;
वडे दैन्य मदहानि, क्षमा निज अमल जनावन,
कृपा पात्र रहि सदा सकल ब्रद पतितपावन;
कहत दयो हरिदास, विधि प्रेरक विभु जपनो,
कबु क्यौहु न करि अहित, जाहि प्रभु कीनो अपनो.
सुग्रीव विभीषन कुंतीसुत ध्रुव अक्रूर सनकादि,
विधि पराशर चित्रकेतु भीष्म गुरु ब्रह्मवादि;
भीष्म गुरु ब्रह्मवादि परीक्षित नारद कश्यप,
जगन्नाथ पंडित रुदास माधव अंवरीष नृप;
कहत दयो हरिदास हृदय वसि सदा करे शिव,

७

* विमुख व्याध अपराध न सनमुख जसादि सुग्रीव.

८

(८) रुदास=रोहीदास. विभुष ओवा पारधना अथशधना सामे भगव
न, लेतां* सुग्रीव पोते यशादिने लुभे छे.

प्रकरण ५, अतःपर ईश्वरता

कवित्त

उदधि अवास करे, ये न जहां अंभ भरे,
 तृणको कुलीश, वज्र तृणको बनाय दे;
 रजको बनावे शैल, गिरी चाहे रेनू करे,
 बन्हिमें दिखावे शीत, हीम आग लाय दे;
 करतुं अकर्तुं है, समर्थ अन्यथा कर्तुं,
 अनहोनी होनी, होनी होय सो बहाय दे;
 ऐसैं हैं श्रीकृष्ण दया, आसरो अखंड राख,
 नित्य नमस्कार दीन चित्त युग्म पाय दे. १
 बेरी सोहू मित्र होत, माहूर अघ्रीत होत,
 अनीति सो नीति होत, सुलदी बिगारेकी;
 कायरकी जीत होत, विप्रीत सुप्रीत होत,
 दाहक सो शीत होत, श्वेत कृति कारेकी;
 किंकर सो भूप होत, मुग्ध बुधरूप होत,
 तुच्छ सो अनूप होत, बडी गति वारेकी;
 पाहन सो बने पीत, फूटे द्रग होत ज्योत,
 दयागम जवैं होत कृपा कृष्ण प्यारेकी. २

मत्तगयंद

मह पवी, नरनाथ लखे नर, स्त्री स्मर बल्लव बल्लभ माने,
 भूपन शिक्षद, मातपिता शिशु, कंसन काल प्रतच्छ प्रमाने;

(१) ससुद्ध होय त्यां स्थान डरे, अने स्थान होय त्यां पाणी डरे. (२) माहुर=अरे. वारेकी=आणकृष्णनी. पीत=बहाय, दशयो. (३) मल्लोय्ये वज्र जेना दीडा बगेरे. भागवत अ. ४४. प्रतच्छ=प्रत्यक्ष. नुरूप=स्वरूप, श्रीकृष्ण कंसना भई

विद्वान् विश्वसुरूप दया प्रभु, योगिन तत्त्व परं पहिचाने,
यादवने कुलदैवत साग्रज, रंग दिखे हरि भाव समाने. ३

कवित्त

कही कृष्ण गीतामें गति सबकी मेरे हाथ,
फेर कही तरे ना सो आत्मघाती पाजी है;
पशूहिंसा दोष नाही, यज्ञमें बतायो वेद,
यज्ञविधि निंदी बहोरी, आप गिरा गाजी है;
आप ही अवश्य कर्म करने सबकों भाखें,
पूनि सबी त्याग कथ्यो, शर्नजीत वाजी है;
दयानाथ आप तो स्वतंत्र सदा ईश्वर हो,
पैं हम का जाने चित्त, कौन भांति राजी है ? ४

मत्त गयंद

जीत लिये छिनमें हरकों हरि, स्लेच्छसुं भाजि गये हु सही है.
बंधन उरग पास आये प्रभु, नाथि लियो बलि काली अही है;
अच्युत उरधरत कहे श्रुति, गोपीपति सोहु जूठ नहीं है,
नाथ दया अकलीत विभू, हम एक हु बात न जात कही है. ५
तंदुल ले सुरभूप कीयो दुज, ले सबके बलि बांधी लियो है,
आप मिले मुचकंद तहु भव, रा सुनि पुंश्चलि मोक्ष दियो है;
वासि पुरी निज पाय सुधा, अरु तात दिवि प्रभु देस जियो है,
नाथ दया नहि पूछत कौन तु, कौन विधि यह न्याय कीयो है ? ६

अथाशानां गया त्वारे लोडोये भिन्न भिन्न स्वरूपमां तेने डेवा जेया तेनुं आमां
पखुन छे. (५) स्लेच्छ=झाड़यवन. रामावतारमां सर्पाश्चर्यां गंधाया पशु भरा.
उरधरेत=उर्ध्वरेत. (६) दुज=द्विज, धावाय, अत्रे सुधाभा. रा=राम राष्ट्रनो प्रथम
अक्षर रा नो उच्चार करतां न गुणकानो मोक्ष यथा.

કવિત્ત

અહો હેમકચ્ચપ પ્રત્હાદ પુત્ર ડગ કંસ,
 કાજલ કો હેતૂ દીપ, મની ફની જાત હૈ;
 અજામિલ પુત્રભાવ નામ લેત ધામ પાયો,
 પ્રેમે રામ કહત મરે પિતા દિવિ સ્થ્યાત હૈ;
 દયા ધર્મ પાલ્યો દોષરૂપ ભયો ભરત ભૂપ,
 વિષ દીનો વકી કૃષ્ણ દીની ગતિ માત હૈ;
 નિજ પાંડવ દુઃખી, સુખી કૌરવ સો જગ જાને,
 દયા નાથ તિહારી ગતિ લખી નાહીં જાત હૈ. ૭
 દેશિકેં નૃસિંહ રૂપ પદ્મા ભયમીત ભયે,
 જલક્રીડા રામકું અકથ લીલા દાઝી હૈ;
 મોહિનીકો રૂપ ધરે શંભૂકોં વિકલ કીને,
 સતી ભૂલે રામજુકી, જન લીલા જાંચી હૈ;
 વિવરરાજ વેધા રવિ ચંદ્ર હંદ્ર ગ્રહાદિક,
 રાવન આધીન ભયે દીન વાની માંચી હૈ;
 દયાનાથ કૃષ્ણચંદ્ર નાચેં ત્યોં નાચે સવ,
 દાસ હોય વચે કાહૂ, પ્રભૂતા ન રાચિ હૈ. ૮

મત્તગયંદ

સાપ સુનેં દ્રગતેં ડરતેં ગતિ, ગ્રાણ ગ્રહે કરી ઓર ન કોડ,
 પુંછ પીએ જલ, પાંડ ભલે, ગુલમૈહરી અજલ્લ અલિક ન સોડ;

(૭) દિવિ=સ્વર્ગ. (૮) વેષા=ગ્રહા. (૯) સાપ નેત્રવડે સાંભળે છે, તેને સાંભળવાના બદ્ધ કાન નથી; પેચવડે ચાડે છે, તેને ચાલવાને પગ નથી; કરી=હાથી. હાથી નાક (પુંછ) વડે પકડે છે, તેને બદ્ધ હાથ નથી. આવું કોઈ બીજું પ્રાણી નથી. દ્રગ=દૃષ્ટિ, આંખ. શુભમૈહરી નામનું એક પક્ષી છે તે પુંછડેથી બલ પીએ છે અને તેના પગમાં મોંદું રાખ્યું છે તે વડે તે ખાય છે, અર્થાત્ પગે ચાલે પણ ખંડે અને ચરે પણ ખંડે; એવું કોઈ બીજું અન્ય પક્ષી નથી. અલિક=દંડ.

અશ્રુહિતે ઉત્પત્તિ મયૂરકી, વીઙ્ઘ્યુ હસે પુછસોં જગ જોઈ,
નાથ દયા સધરી વિધિ સમૃથ, કૃષ્ણ કરે તવ કા નહિં હોઈ ? ૯

કવિત્ત

કો સમે પ્રમાન રીતિ, કો સમે પ્રમેય કવૂ વેદ,
વિર્દ વિચારી કરે, સહાય દુષ્ટ જંતકી;
વાલસોં સુભાવ કદા, લુધ રાય રંગ વજ્ર,
મૃદુ મહા વિના કહે, ટારે ચિંતા અંતકી;*
હસ્તિપેં ચઢાય કવૂ, કૂકરપેં કટવાવે,
પાપીકું પૂજાવે કવુ લજ્જા યોવે સંતકી;
આસ રાસ, આસંગો ન રાસ કવૂ દયારામ,
અટપટી અગાધ અતિ લીલા મગવંતકી. ૧૦
પારથકો સંઢ કર્યો, નારદકો નારી મોહ,
તુકારામ સ્વરાસુદ, યામેં કોન ન્યાવ હૈ ?
માધોદાસ કર્મ ભોગ, પારથી સદેહે સ્વર્ગ,
ચ્છા કહિયેં કે પાપ પુન્યકો પ્રભાવ હૈ;
રાંભુકો બ્રહ્મકપાલ, પૌત્રી દેવેં કશ્યપ વ્યાહે,
વિધિકો પુત્રિપેં ઉપજાયો દુર્ભાવ હૈ;
ઈશ્વર અગાધ લીલા, કહુ કહી જાત નાહીં,
એક પછ દયાનાથ, કૌતુકી સુભાવ હૈ. ૧૧

વળી અંડળ, સ્વેદળ, ઉદ્બિગ્ન, અને જરાયુ એમ ચાર રીતે સર્વ પ્રાણીની ઉત્પત્તિ છે, છતાં મોરની ઉત્પત્તિ તેનાં અશ્રુમાંથી છે એ અન્યપણી છે. કોઈ હાથે, કોઈ પગે, કોઈ શિંગડે, કોઈ હાંતે એમ બચાવ કરે છે, ત્યારે વિછુના પૂછડામાં આંકડો મૂક્યો છે અને મધરમચ્છ બેવા પણ પૂછડેથી બચાવ કરે છે. આવી સર્વ વિધિ કૃષ્ણથી જ થાય છે, બીજીથી નહિ. (૧૦) * પાઠ ચંતકી=મનની. (૧૧) બ્રહ્માનું પાંચમું મસ્તક રાંભુ પાસે કપાવી તેને બ્રહ્મહત્યા લગાડી, અને હાથમાં તે બ્રહ્મકપાલ કૃષ્ણે જ લેવડાવ્યું.

मत्तगयंद

जिती रति उर आरति हु तिती, जिती अज्ञान तिती तिही चिंता,
भक्ष प्रमान उदे अमि आनन, कर्म प्रमान लहे मति जंता;
नीर जितो नाल नीरज जानिये, भाव प्रमान मिले फल संता,
कहेत दयो यह नीति कही फिर, चाहि करे बल ईश अनंता. १२

कुंडलियो

श्रीजी स्वतंत्र है सदा, करे चहाय सो काम,
वेदादिकके बस नहीं, जगन्नाथ लग्नि धाम;
जगन्नाथ लखि धाम, बरन सब एक बनाइ,
जो कोई चैं चूं करे, चपेट बदनमें खाइ;
कहे दयो हरिदास, त्रास सबकों हरि खीजी,
नहीं नियामक कोइ, करे करुना जब श्रीजी. १३

कविच

देखो जगन्नाथ भाथ चहारो वर्न मिली खावे,
कियो हे निषेध ताको, तुर्त स्होग तोयों है;
वकी बालहत्यागी हरीकों हलाहल दीनो,
बाकुं गति माता, मर्यादा सेतू फोर्यो है;
निजसों मलमास कीनो, महापापी मोक्ष दीनो,
प्राचीनवर्हिष नृगादिक धर्म वोर्यो है;
दया नाथ ईश्वरकी इच्छा सबतें बलिष्ठ,
औरकी का चली, वेदहुको मान मोर्यो है. १४

(१२) रति=प्रेम. आरति=छवि, आकांक्षा. भक्ष प्रमाणे भोगों अमृत आवे.
आहार तेवो आहार अने कर्मानुसार गति आवे. निर...नेट्युं (नीर) ८४५ दोय
तेष्टो (नीरज) कभनो (नाल) दोरो नष्टो. (१३) चपेट=थापट. (१४)
भोंदुं पांडुं श्री नाथ्युं. वोर्यो=छुड़ाओ.

प्रकरण ६, भगवदिच्छा कवित्त

पुन्यश्लोकी नल कैसे संभवे कली प्रवेश ?
धर्मरूप धर्म कैसे खेले द्यूत दावरे ?
विधिना विवेकी कैसे दुहितापें दुष्ट मति ?
चंद्रमाके चित्त कैसे, गुरुपत्नी चहावरे ?
वैष्णो विष्णुरात कबू विप्र कंठ सांप धरे,
भरत भक्त मृग मोहे भूली कृष्ण पावरे;
दया ए विचारो वात, पाछें परिताप करो,
भूलाये भविष्य नां तो, ए सब का वावरे ? *

मत्तगयंद

साधन भरत किये परिपूरन, सौभरि संगतें दूर रह्यो है,
संग सुचि प्रियव्रत कियो, गऊदान दियो नृग वहोत कह्यो है;
यज्ञ यजन प्राचीनवर्हिप, कौशिक वहोत तप कष्ट सह्यो है,
तासुं भयो विपरीत सवे फल, नाथ दया तुम हाथ लह्यो है; २

(१) पोतानी पुत्रीपर दुष्टमति थाय अे अहानो विवेक केवो ? अे अहानो ज्ञानी जानां ? विष्णुरात (परीक्षित राज) ऋषिना गणे सर्प विंशणे अे वैष्णव केम संभवे ? अरुण्यमां रहनेवा अेवा मडान् भक्त भरतने भृगुदीतुं तरततुं नन्मेहुं अन्धुं नदीमां तण्णातुं लेधने मोह लाग्यो अने श्रीकृष्णना अरुणुं ध्यान छोडीने अयाववाने होआ उता ? * पा० भूले ना तो भावी आगे सबो मये बहावरे. (२) भरतने सर्व साधन मज्यां उतां उतां भृगुदीना अन्ध्यांपर मोह थयो; सौभरि ऋषि संगथी दूर रहवने नमनाना नृगमां रहा तो त्यां मत्स्यनो विवास लेध मोह पाभ्या अने गह संसारमां पज्या; प्रियव्रत राज पवित्र हतो; नृगराज्ये अनेक गौदानो क्यो पणु लुलमां पोतानी गाथो लेणां कोध आह्वानुनी अेक गायतुं दान क्युं; तेथी अंथोडानो अवतार लेवो पज्यो. प्राचीनअर्हिपे धणु यज्ञो क्यो, अने कौशिक विश्वाभिने धणुं तप क्यो उतां आ सर्वेने विपरीत कृण मज्यां उतां.

જો નલ દેવ પ્રશંસ કરી, કવૂં સો કરિ કાહુકી ટેંહલ જિયો હૈ,
જો અગ્નિન જિત્યો હરકોં ઈકદા મુહુ કાવન લટિ લિયો હૈ;
જો હર અંતક અંતકંક, તિનકેહુ કવૂં વ્રક વ્રાસ દિયો હૈ,
જો મરજી જવ નાથ દયા મુલગિ ધ્વર્યોં ડડેગા. કિયો હૈ. ૩

કાહુ સમે નૃપ પાંડ પરે, કવુ નીચ કરે પગ પ્રહાર મુસિચ્છા,
કાહુ સમે લલમી દસહૂ વિધિ, કાહુ સમે અન આદર મિચ્છા;
કાહુ સમે ચિત્ત ચાહિસુ હાજર, મિત્ર કંઠે કવુ તાડિ પરિચ્છા,
તું જિન હર્ષ રુ શોક દયા થરિ, જાનિ સવે ગિરિવાગિકિ ઇચ્છા. ૪

પુત્ર પરિચ્છતકો કહિ વ્યાસમું, મૃદુ હમારં વડીલ અવિચારી,
નાંતર શુત રમેં કસ ? સજ્જન, ભાવિ, મુત્તી કહી, નાંદરિ દારી;
વે તું નહીં, મલ તું વડ ગચ્છ, વિચારી ચલિ કહું હોનિ પુકારી,
વોત પચ્ચો ન ભવિષ મીટ્યો, માઈ અંત દયા ગતિ હોવનહારી. ૫

(૪) કોઈ વખત મોટા રાજા આવીને પગે પડે અને કોઈ વખત નાથ માણસ લાત મારે તે શિક્ષા પાત્ર ખમતી પડે છે; કોઈક પ્રસંગે સંદર્ભ, સ્ત્રી, પુત્ર, સહોદર અને મિત્ર, સાતં મકાન, ગાય બેસાદિ, ખેતીવાડી ખજાયા, હાથી ઘોડાદિ, ગામ વડન અને રોકટ નાણું એ દશ પ્રકારની લક્ષ્મી મળે છે, અને કોઈક વાર આદરમાન ન મળે તેવી બિડ્લા માંગવી પડે છે. કોઈ સમયે મનમાં થારેલી વસ્તુ મળી નથી છે, અને કોઈક વાર મિત્રને હાથે માર ખાવાની પરીક્ષા આપવી પડે છે. (૫) આ પદમાં વ્યાસ અને પરીક્ષિતના પ્રસંગની એક વાત છે. જનમેજય રાજાએ એક વખતે વ્યાસને કહ્યું કે, “મારા વડીલો મૃદુ અને અવિચારી હતા, નહિ તો તે જુગાર કેમ રમે ?” પૂર્વજોનું અપમાન કરનાર આ વાક્યો સહન ન કરી વ્યાસે કહ્યું કે, “ભાઈ, તેઓ સત્જન હતા, માત્ર ભાવિ કોઈનું યોગ્ય રખવું નથી માટે ખર્ચું.” જનમેજયે ભાવિબળ સ્વીકારવાની ના પાડી ત્યારે વ્યાસે કહ્યું કે, “તેમ માનતો હોય તો બહે. હું તારું ભવિષ્ય પુકારીને કહું છું, તું તારું રક્ષણ કરશે, અને વિચારીને ચાલશે. તારે હાથે અઠાર બ્રહ્મહત્યા થવાની છે.” જનમેજયે ભવિષ્ય તો જાણ્યું, અઠકાવયાને બહુ ક્યું, પણ ખનનાર અઠક્યું નહિ. થયે કશવતાં તેને હાથે અઠાર બ્રહ્મહત્યા થઈ.

કવિત્ત

દ્રુપદીનિમિત્ત યુદ્ધ મહાભારત સર્વો કહે,
 ત્યોં મારગધ કાલયવન બ્રહ્મશાપ હેતુ હે;
 ત્યોં રાવનરેનુકા નિમિત્તમાત્ર પેદા કીયેં,
 પરાધીન સર્વ જ્યોં જા હિય પેઠોં પ્રેતુ હે;
 ત્યોંહી મગીરથ પારથ વિસ્તુરાતાદિ સર્વ,
 ગંગા ગીતા ભાગવત કીયા નલનીલ સેતુ હે;
 જ્યાહી લગી વહ જાને કીયો દયા પ્રમુ,
 પ્રેરી સર્વ કરાવે કૃષ્ણપેં ન શીશ લેતુ હે. ૬
 કંચનકું જરિવોં કા, પાહનકું તરિવોં કા,
 હરિપદ્મેં પરિવોંકા, કથા નાંહે દંતકી;
 બ્રહ્મશ્રાપ નાસ કા, શિવજીકોં ત્રાસ કા,
 આપે અહિપાશ કા, ભ્રમી થી અનંતકી;
 સનકાદિક ક્રોધ કા, બ્રહ્મા અવવોધ કા,

(૬) સર્વ કહે છે કે, મહાભારતના યુદ્ધમાં દ્રુપદી નિમિત્ત છે; તેમ મગધ રાજા, -
 જરાસંધ અને કાલયવનના સંબંધમાં પણ બ્રહ્મશાપ માત્ર હેતુ છે; તેમ રાવણ અને
 પરશુરામની માતા રેણુકા પણ માત્ર નિમિત્તથી જન્મ્યાં હતાં. જેમ કોઈનામાં ભૂત-
 પ્રેતનો પ્રવેશ થયો હોય અને તે પરવશતાથી વર્તે છે, તેમ આ સર્વે પરાધીન હતાં.
 તેમ ગંગાને ચલાવવામાં ભગીરથ, ગીતાના ઉપદેશમાં અર્જુન અને ભાગવતની રચના-
 માં પરીક્ષિત અને લંકા જવા માટે સેતુ બાંધવામાં નલનીલ વાંદર એ સર્વે
 નિમિત્તરૂપ છે. લોકો એમ કહે છે કે આ આણે કર્યું, આ આણે કર્યું, પણ
 પ્રેરણા કરી કરાવનાર કૃષ્ણ છે છતાં તું ચોતાને માથે કર્તાપણું વહેરી લે છે. (૭)
 સોનાની લંકા)ને બળવાનું શું ? પથ્થરને તે તરવાનું શું ? હરિપદને પામેલા
 જયવિજય દ્વારપાળોને પડવાનું શું ? કોઈ કહેશે કે એ તો લોકવાયકા છે, સત્ય
 નથી; પણ ના, તે સત્ય છે. ચાંદવકૃળને બ્રહ્મશાપ અને નાશ શો ? શિવજીને
 ત્રાસુરનો ત્રાસ શો ? વળી રામને તે નાગપાશનું બંધન શું ? અનંત એવા શેષ અથવા
 બળરામની બુદ્ધિ ભમે એ શું ? સત્વશુભ્રધાન ધામ વૈકુંઠમાં સનકાદિકને જય-

શોણ અંબોધ કા, મતિ ચલે જંતકી;
 અગ્નિકું અજિરણ રહ્યો, અનહોનો સવે મયો,
 તવ જાને કહે દયો, ઇચ્છા મગવંતકી. ૭
 જો જાને યુધિષ્ઠિર તો, દ્યુતલેલ લેલહી ક્યોં ?
 જાને કવુ ડંદ તો સ્થાવે ક્યોં જીવકોં ?
 જો જાને દુર્વાસા તો અંબરીપેં કોપ કા ?
 જો જાને મકરધ્વજ તો પીડહી ક્યોં શિવકોં ?
 જાને રાવન તો ક્યોં સીતાકોં હરન કરે ?
 જાને વાલિ તવ ક્યોં ત્યાગે મુગ્રીવકોં ?
 કોહુ ન જીય શોચ કરો, મવિશ વાત મૂલે ના,
 દયો કહે કરનો હેં, પદ્માકે પિયકો. ૮

મત્તગયંદ

જો નિરમાન કિયો નંદનંદન, સો હરવ્રહ્માહુતેં ન ટરંગો,
 દુઃખ કિય સુખ હાનિ કી લાભ, સુમેપર આપુન આપ ઠરંગો;
 યત્ન અનેક તથા જિયકે હિમકચપ લેં શ્રમ શિશ પરંગો,
 નાથ દયા કર દોરિ સવેં જગ, જ્યૌં રુચિ ત્યૌં સવ નૃત્ય કરેંગો. ૯

કવિત્ત

જો કહુ વન્યો, વને, વનેગો, સવ હરિ ઇચ્છા,
 તામેં હરવ્રહ્માહુતેં વટે વટે નાંહી હૈ;
 કર્મ કાલ ગ્રહ સુમાવ મન્ન જીવ કર્તા ના,
 એ સવ્રકી દોરી કેસોકે કરમાંહી હૈ;

વિનયને શાપ આપવા જેવો ક્રોધ શો ? બ્રહ્માને મોહ શો ? અગસ્ત્યે સમુદ્રતં શોપાણ
 કર્યું એ શું ? માણસની બુદ્ધિ અલિત કરે તેવી આ વાતો છે, માણ તે તારે લીધે
 સાચ છે. નહિં તો અગ્નિને અલ્પરણ શું ? તું ન જાને એટું કરી બતાવે છે. એ તારું
 કૌતુક, ઇચ્છા છે. (૧૦) જીવ=જૃહસ્પતિ. ઇદ્ર ને નાણુતો હોત તો (૭૫)
 જૃહસ્પતિને શા માટે ગુસ્સે કરતે ? કેસો=કેશવ.

તેરો કિયો હોત તો તું અપનો ક્યું વૂરો કરે ?
 વૂરો હોય વીના ચલે, ચિત્ત તોં ન ચાહિ હૈ;
 એતેપેં ચિંતા હોત સોહ માન માધો મરજીમેં,
 કરતા મિટે દયા, પ્રમુ ગહી વાંહી હૈ. ૧૦
 ईश्वरकी इच्छाहीतें होत बात होय जैसी,
 तेसोही संयोग सबे, मिले आप आपतें;
 जाकु जवें जेतो जैसो होनहार सोही होवे,
 सुख दुःख लाभ हानी, जहां जो मिलापतें;
 पार्थ कपि, भरते मृग, कीशें गिय, नलें कलि,
 अमित्यों मिलाप देखो, कहां पुन्य पापतें ?
 सबी विश्व भावी वस, सो न काहू क्योंहू टरे,
 दया मिथ्या सोचे कित, छूटि कृष्ण जापतें. ૧૧

મત્તગયંદ

કોડ ન જ્ઞાનિ અજ્ઞાનિનકો, જગ ईश्वर આવીન સજ્જન જોવે,
 જાકુ જવેં કરિ કૃષ્ણ જેસો સુહિ, તા છનુતેં વિધિકો ધ્રુવ હોવે;
 સ્યાનપ કાઢુકિ કામ લગો ન, સુહી વુધ ચિત હરિપદ પ્રોવે,
 નાથ દયા સઘકી મતિ પ્રેરક જો સમુજ્ઞો સો હસે નહિ રોવે. ૧૨

(૧૧) ईश्वरની ઇચ્છાથી જે થવાનું હોય તે જ વાત થાય છે, અને તેના જ સંયોગ સર્વ આપોઆપ આવી ભળે છે, તેનાં દર્શનો આપે છે. અર્જુનનો કાળ સાથે અથવા અર્જુનનો કપિ=હનુમાનજી સાથેનો મેળાપ, ભરતનો રઘુરાજી રાજા સાથે અથવા મૃગલીના બચ્ચા સાથે, ગીધ [અથવા (કીશ=વાનર) હનુમાન અને (ગીધ) ગરુડનો મેળાપ. ભૂલે હનુમાન ગરુડ સંવાદ] અને નલ રાજાનો કલિ સાથેનો મેળાપ ન બનવે. ભેઈએ તે છતાં બન્યો, એટલે તે ईश्वરની જ ઇચ્છા સમજવી ધટે છે, એમાં પાપપુણ્યનો સવાલ નથી. બધું જગત્ બાવિને વશ છે, અને તે કોઈથી ફેરવ્યું ફેરવાતું નથી છતાં તું કૃષ્ણનો બપ જપતાં છોડી દેઈ શા માટે ફાડતે ચિંતા કરે છે.
 (૧૨) સ્યાનપ=ડહાપણ.

कवित्त

मनोव्यथा व्यास सहे, तन पीडा तुलसी,
 माताको दुष्ट वेण ध्रुव, नल कष्ट दीनो कली है;
 शिवजीकु ब्रह्मकपाल, ब्रह्माकु अपकीर्ति,
 पांडव महादुःखी जदपि सहाय कृष्ण वली है;
 आप रामचंद्र मनुष तनु दुःख बहु सहे,
 दुष्टाधीन ताको कलेश सह्यो जनकलली है;
 इत्यादि वडे तीनकु वडे पाप ताप सहे,
 तुं तो किल्मिष कोप दया तेरी कां चली है. १३
 प्रश्नीसुतपा चोयुग तपे ध्रुव आधां वर्ष,
 म्हौरतन खट्वांग पाये, देखो केतो अंत्र है;
 एक नाम अजामेल, गणिकाको आधा नाम,
 पारधी स्वदेहे स्वर्ग समरे वीन मंत्र है;
 बुद्धिमें कसर कवु केहे हरि महा मुख,
 सहज चलो जाय जाको कीनो भवयंत्र है;
 दयानाथ कृष्ण गति अति गुढ को न लहे,
 अथवा चाहे सो करे, ईश्वर स्वतंत्र है. १४

छप्पयछंद

पावन पतित हु पतित पावन करी नभ धरनी,
 धर्म अधर्म अवर्म धर्म करनी अकरनी;
 विटु सिंधु करी सिंधु विटु, रति शून्य सफल करी,
 घटित अघटित अघटित घटित करे मन धरी हरि;

(१३) किल्मिष=पाप. (१४) प्रश्नी अने सुतपा नामता जे प्रतपतिओ
 ना. आधां=अर्धो. म्हौरतन=अष्ट मुहूर्त. अंत्र=अंतर. लेने आ भवयंत्र (संसार
 ३) इहुं छे तेने भूर्धु डडेनार पणु सडन तरी नय, ईश्वरने ईंड अशक्य नथी.

प्रभु चाहे सोही इश्वर करे, अचित्त अतर्क्य अकल गति,
मत सोची फुंली मत तुं दया, अचल शरण ग्रहे कृष्ण पति. १५

कवित्त

ब्रह्मको संबंध कीये जीव शुद्ध पुन्य होवै,
पूर्व होत गर्व, गर्व कृष्णकु न भाव है;
दासकु न दोष देख विना नुन्य दीनतातें,
नाथ भृत्यदोष जानीके लगावे है;
देखी दैन्य दया दयानाथ, आवे मान रोप,
देव कवि ग्वाल करी पास रखवे भाव है;
मातते दीठोंनो बाल तेसे भक्त साध प्रभु,
राखे टारे आप इच्छा यत्न ते तन जावे है. १६

सत्तगयंद

देव विबुध कीए कपि बल्लव, जक्त कहे धर मूरख ताको,
काकभुशंडी गरुड प्रबोध वहन विष्णु सुही जश जाको;
शुक्र कविमतिमंद कयों अति ज्ञानपनो बलीकी अवलाको,
नाथ दया करे चाहत सो जीय हर्ष न शोक धरो तुम ताको. १७

कवित्त

ओखदसो रोग जाय, शास्त्र बोले सात्री वात,
पें कीतने दीनमें सो काहुकु न ज्ञान है;
कौन गोली कौन तीर भेदे को निशान कहो,
केते दूर जाय केते धावते कृशान है;
केती टेर सोवो जागे, कोन शब्द होवै ज्ञान,
कोन भाव कोन वात छुटे त्रिया मान है;

तेसे कृष्ण नाम मनकामना पूरे हे खलु, पे केते दीनमें सो दयानाथ जाने है. १८

ध्रुवजी प्रह्लाद वली रुक्मांगद अंवरिप,
भीष्मादिक तरे, पचे रहे भक्ति मांही है;
पांडो कुवजा मीली गणिका गीध अजामेल,
व्याधादि बीना साधन कृष्ण ग्रही वांही है;
प्राचीनवर्हिष नृप रामतात नृगादिक,
प्रभु ना प्रसन्न सुकीत, दीने बहाही है;
कीतने ना करे कलु, दयानाथ रीजेहु ना,
चाहे सोइ करे एसो निश्चे एक नाही है. १९
साधन संपूरण करे सोही वैकुंठ वसे ऐसे,
निश्चे नहि सहु परे रहे जो पापीष्ट है;
शुकदेव व्यास परशुराम हनुमान वली,
विभीषनादिक आज भूमिपर तिष्ठ है;
अजामेल गीध व्याध गणिकादि परम धाम,
का हरि सेवा साथी परम मिष्ट है;
योग्यको अयोग्यको प्रमान कलु नहि दया,
चाहे सोही करे कृष्ण इच्छाही वलिष्ट है. २०

कुंडलीयो

साधारन अरु सुवरको, हरि कर हे सब हित,
ज्यों चोपटके खेलमे पासाके कर जीत;
पासाके कर जीत कृष्ण इच्छा सोहि पासा,
मुग्ध विजय कष्ट सहज पराजय प्रविन प्रयासा;

(२१) सुवर=युतुर. साधारण भाषास अने युतुर अधार्तु हित प्रभुना
दायमां छे. मुग्ध=भूर्ध.

कहे दयो हरिदास कृष्ण रुचि सबको कारन,
 नहि प्रयत्न परमान, चतुर जड अति साधारन. २१
 बांही वसे तहु वस नही, हरि स्वतंत्र ही होइ,
 जीमी कर चौपट पासा तहु कहो करे नहि कोइ;
 कहो करे नहि कोइ, करे कबु अपनी मरजी,
 बीन मरजी ना करे, करो कीन कोटीक अरजी;
 कहे दयो हरिदास प्रयास ना चले बल नाहि,
 आस राखी आसंग न करी प्रभु कबु बस नाही. २२

कवित्त

श्रीपुरुषोत्तम जाको जेसे तुम बरुन ही नो,
 का प्रमेय का प्रमान तेसे अनुसरेगो;
 करुनाके साधन के शास्त्र वचन दोहु है,
 श्यानो समुजेगो सुनी, मुख ज्यों लरेगो;
 एकसो न कृति कीए बीना क्युं रहेगो जाय ?
 एक सेहेज बनी करे, आश्रय बल धरेगो;
 मन संदेह टारीवेको यत्न कबु कर देखो,
 दयानाथ धारे तामें फेर नहि परेगो. २३

कुंडलीयो

न कीयो में तासु न भयो, कीयो होत तो होत,
 कयों यत्न सो भयो है, हुं अलसी सुख खोत;
 हुं अलसी सुख खोत, वृथा मन भ्रम उपजावे,
 सब कछु तेरो कीयो बनत तों दुःख कयों पावे ?

(२२) बांही=हाथ, पासा=हाथों छतों आपछे बस नहीं, तेम श्रीहरी
 स्वतंत्र छे. आसंग=संग; नोर. (२४) अलसी=आलस.

कहे दयो हरिसु मिल्यो में तीतो करी सकीयो,
 सब करवेको बल तो रुचतो सब क्यों न कीयो ? २४
 कोटी वचन सुनीयो करे, हीयमें धरे न एक,
 जब जेसी इच्छा हरि तव तस उपज विवेक;
 तव तस उपज विवेक और सुधी होइ तहु न बने,
 फीर सोचे वे नीतिप्रति तहु हरि कर सब नमने;
 कहे दयो हरि इच्छा शक्ति सबतें मोटी,
 शकट श्रान ज्यां निजकृति बल न टरे वीधी कोटी. २५
 यही करनो हे यह समय यों कही शके न कोइ,
 होय सही क्यु ना बने, हरि रुची होइ सो होइ;
 हरि रुची होइ सो होय, कोन विधि कोउ न जाने,
 निपजे पाछी दीखे, सुन्न का प्रथम बखाने;
 कहे दयो हरिदास अकल गति आश्रय को लही,
 ताते निश्चे कही न जाय कृति समय एक यही. २६

प्रकरण ७-विज्ञप्ति-प्रार्थना

कवित्त

जो विधि प्रसन्न आप सों करि प्रसन्न रहुं,
 वैसी मति दीजे मौकु, और कहा काम है ?
 राजहुं न भायो दयो, धिक तामें सुख पायो,
 दुःखको में सुख मानुं, भावें धनश्याम है;
 रेन दिवस येही अभिलाष मेरे मन मागुं,
 कोन भानी कृपा मेरे पावें मोदग्राम है;

વેર વેર યેહી કહું નાથ, તિહારો બન્યો રહું,
 આપકી કૃપાકટાક્ષ મેરે સુખધામ હૈ. ૧
 સાધન નહિં તેસો, નિકટ રહ્યો જાય જેસો,
 કરું જોર કેસો, કૃષ્ણ યાહો તેસેં રાખીય;
 નાહૈં સાચો નેહ નાહૈં આશ્રય દ્રઢ દીનતાહુ,
 રીझો एसो नाहीं कछु, कहो कहा दाखीए ?
 અંતરકી યાહ જાનો, અંતરજ્ઞ કહે કહા ?
 દિયો જાય તદા દાસ દોષ દૂર નાંચીય;
 નાં તો ઔર અરજી એક, કહુવાકે અંડાલોં
 चित्तमें न टारो द्यो, दया दीठी झांखीए. ૨
 નાગ કાલી સીસ પાય ધારે, વ્રંદાવનમેં સધારે,
 પાયે ગોપીકે ઝરોજધારી, ટાયોં વ્રેહે ત્રાસ હૈ;
 અહલ્યા પરસાયે પાય આપ ટારી સુખ દીનો ,
 સીસ વલી થાપ્યો, જાસું ગંગાકો પ્રકાસ હૈ;
 રાયસુમેં પૂજે અગ્ર, શંકરાદિ ધ્યાન ધરેં,
 પદ્મા પલ છોડે નાંહી, સદા જાકી પાસ હૈ;
 શ્રી ગોપીજનવલ્લભ સોહી ચરણારવિંદ
 એક વેર દયા માથે ધારો અમિલાલ હૈ. ૩
 જો મુલસોં વાંસુરી વજાઈ રાસમંડલમેં,
 જો મુલ અધરામૃત સર્વસ્વ ગોપી કેરો હૈ;

(૨) અંડાલોં=ભુલી ભગ્યો. ખીલે અર્થ—કાચખાના ઇંડાની માફક (?) એક
 ભતના પક્ષીનાં ઇંડા દ્વરથી નજર વડે જ સેવાયા કરે છે તેમ પ્રભુ દ્વરથી પણ
 મારા હૃદય નજર રાખ્યા કરે, એમ કવિને કહેવાનો આશય છે. (૩) પરસાયે=
 સ્પર્શથી. ત્રીભુ કવિત્તમાં શ્રીપ્રભુના પગના સ્પર્શથી જે કાર્યો થયાં તેનું વર્ણન છે.
 ગંગા જેવી નદી જે વિષ્ણુના પગમાંથી નીકળી છે તેવી પવિત્ર નદીવાળો પદ
 અલિસાબને માથે મુક્યો એટલી કૃપા કરી.

जो मुखसों गुह्य बात करो राधा प्यारी संग,
जो मुख रसपान रसिकजनके धनरो है;
जो मुखमें विश्वरूप माताकुं दिखायो नाथ,
जो मुख बरदान देने सतत आप चरो है;
सो मुखारविंदसों श्रीकृष्णचंद्र एक बेर,
करुना करि कहिए प्रभो, दास द्यो मेरो है. ४
जो श्रीकर करिकें तुम गोवर्धन गिरि धार्यो,
जो श्रीकर करिकें कर गह्यो पद्मालयाकों;
जो श्रीकर करिकें ब्रजवाला ब्रेह ताप हार्यो,
गिरधारी प्रपन्न दान दीनो निर्मेयाको;
भक्ष्यो महिमाखन ब्रज भक्तकों जो करसों,
कीनो परिभन तन श्यामा मुखमयाको;
सो श्रीकर करिकें श्रीनाथजी कृपानिधान,
निज जानी निज बलतें ग्रहीए कर द्या को. ५
राधामुखचंदकें चकोर सदा जो लोचन,
जो लोचन छव देखी कबु ना अघाइए;
जो लोचन जसुदाकी भीतीतें सजल भये,
आनंदके सिंधु अलसांतें जब आघाइए;
खंजन मृग मीन कंज लाजें जो लोचनतें,
जो लोचन छव देखी कबु ना अघाइए;
एक बेर सो लोचन श्रीजी अपनेही बल,
कृपा भरी निज जानी द्यापें ठलाइए. ६

(४) चेतो=दास, गुह्य=गोप्य. राधा इविनमां मुष्णतुं वर्णनं छे. (५) पायनामां इर ओष्ठे लायतुं वर्णनं छे. (६) अलसनि=थली लटने. अघाइए=नष्ट यकने. छुटानां दोयनतुं वर्णनं छे.

वानी हरि गुन गावे, हस्त कृष्ण टेहेल करे;
 श्रुति कृष्ण कथा सुने, ओर जाने खाख हे;
 नैन लखे नंदलाल, घ्राण कृष्णपद ब्रंदा,
 पाय धाय भक्त दर्श, छांड लोभ लाख है;
 मन कृष्णरूप वसे, शीश नमे कृष्णसंत,
 कृष्णसे विमुख बंचित जाने मृगसाख है;
 इंद्री सह, प्राण सदा श्रीजी सनमुख रहे,
 दीजीए दयाकुं गुरु, ऐसो अभिलाख है. ७
 मागवेंतें मान घटे, शोभा गुन ज्ञान घटे,
 आदर सनमान घटे, ओढे तब बांही है;
 भक्तजनको लाजे टेक, कुलकी मरजाद मेटे,
 बडोपनो बहो जाय, मिटे हेत चांही है;
 कटू वेन सेहेनो परे, दीन होय रेहेनो परे,
 स्तुति वैन केहेनो परे, क्लेश याके मांही है;
 आप विना जाचवो न, नाथजी निभावो नेम,
 दयो कहे मांगे सम नीचपनो नांही है. ८
 पन्हैया बनावें तातें, रईदास राख्यो पास,
 नामा वख व्योतें सीवे, कैसे वने त्यागनो;
 सेनों नाई क्षौर करे, सिंदामा बनावे दाम,
 धोवी धोय दे पुशाग, वने नहीं भागनो;
 नरहरी सोनी घेहेनो, जनी दासी टेहेल करे,

(७) श्रुति=कान. लखे=देखे. घ्राण=नाक. मृगसाख=पांढरों अथवा साक्षात् पशु.

(८) ओढे=बांधो करे. (मागवाने). चांही=चाहना. (९) पन्हैया=भासडा.

व्योतें=पेछे. सीदामो माकी पेछे अधुराभां दृष्ट्य अक्षदेवने कुलना छार पहेराव्या
 छता ते तेने वरदानयाधुं छे. दाम=कुलनी भाला. घेहेनो=धरेछुं.

पिगला तो नाचे गावे, चाहिए अनुरागानो;
 दयाराम ब्राह्मन लही डरपो हो दिनानाथ,
 श्रीमुख देखैयो नित्य, कष्ट नहीं मांगनो. ९
 दुष्ट मिले सबी संगी, मनतो है माया रंगी,
 भटकवो न छोड़ें में तो बहोतेरो घेरुं हुं;
 कष्ट नाहीं चलयो मेरो, हरिको भरोसो राख्यो,
 जो करो सो दया नाथ, काहूको न टेरुं हुं;
 काहुकी न आस मोहुं, आसरो हू नहीं कोई,
 रेन दिवस कृपानाथ, तिहारी ओर हेरुं हुं;
 कान खोली सुनियो, पुकार मेरी श्रीजी आप,
 चाहौं जव बुलैयो, में तुं पै माला फेरुं हुं. १०
 कष्ट हेरो मती मेरो, मेरो सब है अंधेरो,
 कियो माया चैरो घेरो, सदा वाको पखीये;
 दोष नहीं एते जो लिखो गिनी निनें करो,
 अम होहें सकुमार, मुलें मुख लेखीए;
 मेरेमें भली वस्त नहीं है कष्ट कृपानाथ,
 जेसो तेसो शन पयों, दयाकुं परेखीए;
 आपकी कृपाके बल कर ग्रहीए कृष्णचंद्र,
 सब छोडी आपकी बडाई और देखीए. ११
 करी तुंड गिरं कन्न चैंटी परवार जीवे,
 रंच स्थामें देखो मेरी सबी पीडा जावंगी;

(१०) तेरुं=वेराययो. देरुं=सेवा इ. हेरुं=लेह. (११) मती=नहि. नाहं ईह
 लेशो नहि. (१२) करी ई=दायीना सुभभांथी दाया पशु नथ तेनाथी शरीरानो
 परिवार छवे छे, पायु दायीतुं ईह आधुं थतुं नथी; तेम तमे दगार नारा आसु
 लेशो तो मारी पीरा नती नहेशे अने आपतुं ईह आधुं नहि थई नथ.

बडे सो जो क्योंहु करी आतुरकी आस पूरे,
 आपे सवी सहज मेरो, कहैत अजा नावेगी;
 मासुककी मीठी दीठी आसककी जीवनी है,
 भ्रम नां मेहेवूवकों पैं मेहेर जवे छावेगी;
 कृपानिधे दयानाथ, जान राय कृष्णचंद्र,
 मोहे कृपादृष्टि किये कहा खोट आवेगी ? १२
 मायाहू तिहारी भ्रष्ट करे जोरावारी कृष्ण,
 जीयतो अकेलो असहाय अरु रांक है;
 कोटी रिपु ताके पाछें, मोह सेन्या घेरी लीनो,
 नाथ आप साखी बने, कष्ट आडो आंक है;
 उदरकी लाय सो तो, बडीही बलाय तामें,
 शास्त्रमूढ जूति कूटे, क्यों न सेवा चांक है;
 पैं प्रभो दयाके सांच, बोलो तुमें सों हमेरी,
 आप हाथ तरिवो के जीव कछू वांक है ? १३

छपै

पुरुष प्रेम तादृश अनन्य यमुनातट निज बल,
 कृष्ण सांग हरिदास सतत ब्रंदावन बिन पल;
 अल अनपायनी अनूभवि दृढ वंसिवट लहि निज,
 नटवर बस उदार सहज मंडल मधि सह द्विज;
 यह विधि इतनी है श्रीगुरु, दया दयापर कीजीए,
 श्रीहरि भक्ति सतसंग, तदाश्रय रु वास त्रिज दीजीए. १४

कुंडलियो

कोटिनकी जहां तूटि है का कोरीतें होय ?
 दावानल प्रगट्यो जहां, घट जल बुजे न कोय;

घट जल बुझे न कोय, करुं में श्रम अब एसो,
चिंतामनि अरु मेघराजको करिवो तेसो;
कहे दयो हरिदास, प्रभो में नहिं कहि खोटी,
कहा कोरीतें होय, तूटि जहां लाखन कोटी ?

१५

कवित्त

विनती हे मेरी एक, साची सुनो दयानाथ,
करो वा न करो खुशी, हम तो सुनाइए;
शास्त्रपें करावो बोध, मायापें करावो रोध,
लीला अटपटी आप ईश्वरकी गाइए;
मनतें होय करिवो तो काहूको काम नहीं,
कृपा दृष्टि करी नेक मन्त्रकों फिराईए;
कहो कछू करो कछू ताको उपाय नहीं,
एक बात जानें हम दियो तिहारो पाईए.

१६

मन हाथ वाजी सब, सो मन है तिहारे हाथ,
नाथ कहुं निश्चये मन जीय हाथ नांही है;
कहोगे हैं, तब कहो प्रभू बडे बडे योगीराज,
छले जात विनकुं का भद्रकी न चांही हे ?
भले बुरे दोहू संग मिले भक्त जगत दोहू,
तेसो ताकुं रंग आप धार्यो मनमांही है;
दयानाथ ! उपरके समाधान कोटी लाख,
क्योंहु करे तरें सोई, गही जाकी वांही है.

१७

कुंडलियो

जेते गुन हैं रावरे, ते ते औगुन मोर,
जो बखसो तो उबरुं, पलपलको हूं चोर;

पलपलको हूं चोर, आपको बर्द बिचारो,
 प्रपन्न रखे रखोहों रखिहों मो जीन टारो;
 कहे दयो हरिदास, आप सबकों सुख देते,
 चरनी सके न कोई, आपके गुन है जेते.

१८

कवित्त

जो पतितपावन तो मों सों नां पतित कोई,
 अधम उधार हो तो मों अधम उधारीए;
 जो गरीबके निवाज, नाथ हूं गरीब साचो,
 रंकके रक्षक हो तो, में हूं रंक तारीए;
 दीनके जो बंधू हो तो, मोंसो दीन और कोन ?
 आरतके त्राता, मेरी आरती निवारीए;
 अशरन शरन हो तो, पयों शरन तिहारी,
 कोई भांती कृष्ण काम, दयाकों तो सारीए.
 अविद्याकी सेना सब आपने लगाई मोंकुं,
 नहीं तो राखो जिनकुं कहो कोन सतावत है ?
 कहोगे वामें भक्तिभाव, सोहू आप दियो पाये,
 करुना करी द्यो तो, का मोंकुं नहीं भावत है ?
 आप करो मनतें तो कौन बात होवे नहीं,
 नां करनो सो तो बात लाखन बतावत है;
 दया नाथ तारो आप, तबही तराय निश्चै,
 मुखसों ना कहे दास, मनमें तो आवत है.
 अजामील व्याध गीब गुनकादि तारे पापी,
 प्रभो मों अधिक एक तारो वह न्यायतें;
 धर्महीन पापपीन होय सोही शर्न गहे,

१९

२०

भक्त्यादि बल जिनमें, डरपे सो कायतें;
 जर्न पर्यो छोडुं नां, श्रीमुखसों बोले आप,
 सत्यवादी कोन दूजो श्रीगोकुलगायतें;
 एती सब बात त्यागी, दरपोके* दीनानाथ,
 तो फिर का एक दयो डूच्यो तो बलाय तें ? २१

बकीही अविद्या ब्रजवासिनकी हती कृष्ण,
 शकटासुर लोभ, मोह तृणव्रत जानिये;
 बत्सासुर साहस बक दंभ हों प्रलंब मच्छा,
 धेनुक मद अघासुर कली कट्यो मानीए;
 दावाग्रि क्रोध द्वेष काली गोविषय ब्रपम,
 असुर हैं बडाइ केशी क्रूरता बखानिये;
 शंखचूड छल, हस्ती कपट, कंस काम हन्यो,
 नाथ निज निशंक त्यों दयाको दुःख जानीये. २२

कवित्त

अजामील आदिकामी, क्रोधी कालीनाग आदि,
 लोभी क्रूर्यादिक तारे गाये आप हैं;
 महा अभिमानी हरि गुरु भक्त ब्रह्म द्रोही
 रावन, दुर्योधनादि तारे विन जाप है;
 अति दुष्ट बकी गीध कंस व्याध गुनिकादि,
 तारे अगनित शास्त्र गावत अद्याप है;
 एसे दयानिधे कृष्ण, दीन दयापें न दया,
 आवें रुकी गइ ठेर मेरे बड़े पाप हैं. २३

(२१) *पाठ० दक्कोगे=दुर्भाग्य लेशो; पाठ्य पक्ष लेशो. (२२) मच्छा=भत्सुर.
 गो=धृष्टियो. धृष्टियोना विषयरूप ते ब्रपभासुर. आभां भागवतना पात्रोनुं आध्या-
 त्मिक रूपक समन्युं छे. (२३) रुकी गइ= अटकी गइ.

द्रव्य विना दुःख भारी, धन है महा कष्टकारी,
उत्पत्ति रखन व्यय भर क्लेशके अति;
संची जो मरे प्रेत बने, सवी क्रपण कहे,
तूर्त खर्च देतो आयु केतो सो न हे गति;
हरि गुरु संत सेवा, वित्त विना नांही होत,
गृहस्थ को जीवन दाम, सवि नां बने यति;
दयानाथ एसो करो, आयो काम अटके नां,
धन मन्त्र भटके नां, सदा आपमें रति.

२४

स्वभाविक दुष्ट हुं में, दुष्ट कृति करनें लगुं,
शरणागत जानी प्रभो, पापतें बचाइए;
अपनो संबंध जोर मानी कबु कर्न दो तो,
दंडतें बचाय मौकुं, रुचे त्यों नचाइए;
आप इच्छा जानुं साची, मौं कृती न मानुं वेसो,
समुझ्यो ये आगे मेरो, हियो नां तचाइए;
दयाकी ए विनती श्रीकृष्णचंद्र सुनी चहिए,
आपकुं न भावे सो कर्म नां रचाइए.

२५

मारग अनुसार कृती मौंसों तो बनी नाहीं,
ताको परिताप रैन दिवस हिये लाग्यो है;
अनुचित कर्मको समूह नित्य बने ज्यों,
मेरे सो प्रयत्नसों तो जात नहीं त्याग्यो है;
काम दामादिकतें तो मन्त्र अज्यौं हठ्यो नाहीं,
काल आयो सिरपें ओ तत्र जोर भाग्यो है;

(२४) यति=साधु. आमां धननो स्वभाव पक्षुष्यो छे. (२५) तचाइए=भां
करे. अज्यौं=हठ्यो.

एसे समे निज जानी दया पाणि ग्रहीए श्रीजी,
साखी होत बुरुंगो मैं भय भारी जाग्यो है.

२६

लक्ष वातकीमें वात एक कहुं सुनो श्रीजी,
क्योंहुं नहीं झुबुं आप कृपा करी तारोगे;
साधन कराय तारो, सोहु योग तिहारे हाथ,
नां तो औंधो सूधो मानी, सहज पार पारोगे;
आप इच्छा नाहीं तो, साधनसैं होत कहा,
प्राप्त योग भयो मृषा प्रतिबंध डारोगे;
अनायास या अयास कहे द्यो निश्चे नाहीं,
मरेगो जो मारोगे, बचेगो उवारोगे.

२७

चिंताको मारो रेनदिवस मन्न विकल अति,
तातैं सेवा सम्रनमें लागे नहीं का करुं;
धर्महीन पापपीन दुष्ट भो सुभाव मेरो,
जीतवेको जत्न मेरी पास नहीं पची मरुं;
मेरो सब बल श्री महाप्रभो आप साखी भये,
मेरे साधन बल हुं दुस्तर भों क्यों तरुं;
कहत नहीं बने सवी, जानत हो अंतरङ्ग,
दयानाथ कृपा बिना छेश क्यों करी हरुं.

२८

साधन कराय तारनो जो धर्यो नाथ तोतो,
वाको सब योगहू मिलाय आप दीजीए;
जो केवल कृपाहीतैं राखिवो विचार्यो है तो,
दे द्रढ विश्वास मेरो हीयो सीरो कीजीए;
दीन पराधीन जीव दुष्ट हुं में सवी भांती,

तोहु क्षमासिंधु दास जानी नहीं खीजीए;
 दुष्ट चिंता दावानल दहे मोकु रेन द्योस,
 दयानाथ वेगी अव दयापें तो रीझीए. २९
 महापापी आतताइ दुष्ट भ्रष्ट नीच थोनि,
 तिनहुकों तारे जानें भक्तद्रोह कीनो है;
 वकी व्याध इंद्र पांडो आदि कर्म उंधो कीनो,
 सोहु कपासिंधु श्रीजी सूधो मानी लीनो है;
 कर्म ज्ञान भक्त्यादिक साधन नां संस्कार,
 वेसो मलमास आपहीसो करि दीनो है;
 अहो दयानिधे कृष्ण वेसी दया दीन जानी,
 दयापें हूँ करो दयो सवी धर्महीनो है. ३०

कुंडलियो

मार्यों मन उद्वेगको, सेवास्मर्न न लागि,
 विषयादिक दुखरूप तहु वहां तें क्योंहु न भागि;
 वहांते क्योंहु न भागि, अधिक तातें चित्त चिंता,
 उचित करे अनुचित तजी, तुम प्रेरो भगवंता;
 कहे दयो हरिदास, उपाय करीहुं हायों,
 करो चाहे सो शर्न पर्यो निज दुःखको मार्यों. ३१

छपै

मदन मदनगोपाल, मन्थु मन्थु पर जागे,
 लोभ भजन पर, मोह विश्वमोहन पर लागे;

(३२) काम, क्रोध, लोभ, मोह चगेरे पापक विषयो साधक जानी नथ
 जेभ कवि भांगे छे. जेभ के, काम मदनगोपाल उपर उपल्ले, क्रोध क्रोध उपर
 थाओ, लोभ लजन उपर थाओ, चगेरे.

गर्व भ्रत्य मात्सर्य छहुं पर आलस दुष्कृति,
द्वेष रहो दुःसंग, विषय गहुं क्लेश क्लेश अति;
भय अन्याश्रय रू असमर्पित, वियोग संसृति मति अधम,
सब बाधक साधक बनी, दयो कहे गुरु करुना करिय मम. ३२

मत्तगयंद

भक्ति विना न मिले सुख सो सही, स्वस्थि विना मन भक्ति न होइ;
आइ कछु जदवा तदवा बनी, तासुं प्रसन्न न हों तुम कोइ;
मन्न करुं थिर क्योंहु असक्य, सुलागी रिपूसि अविद्यहुं सोइ;
कान धरो न दया प्रभु विनती, कहो अब कासुं कहुं दुःख रोइ ? ३३

कुंडलियो

राज अधर्मी, कलि प्रबल, न चलि धर्मको जोर,
साधू असाधुकों कह्यो, शाह ठरावे चोर;
शाह ठरावे चोर, भ्रष्ट पाखंडि पुजावे,
सज्जन गुनि हरिभक्त रंककों दुष्ट दवावे;
कहे दयो हरिदास, आप कर मेरी लाजा,
सत्य संकल्प निज लही, मम कर गहो ब्रजराजा. ३४

कुंडलियो

अलि पतंग गज भीन म्रग, जानत जिको जान,
तहु निज बल बचि नां सके, का करी परवस प्रान;
का करी परवस प्रान, वचे नहिं आप बचायो,
मति प्रकृति निज हाथ, ढील का जवें फिरायो;
कहे दयो हरिदास, भ्रष्ट धी भई बल कली,
वचुं वचायो प्रभू हों, असक्य आदिक ज्यों अली. ३५

प्रकरण ८-अथ स्तुति

छपै

श्रीवल्लभ श्रीविठ्ठलेश, श्रीगोवर्धनधर,
राम कृष्ण गोविंद, मदनमोहन मनोहर;
केशव कमलाकांत, कमललोचन कृपाकर,
नंदयशोदावाल, गोपीवल्लभ राधावर;
हर सकल पाप संताप हरि निज जन जय आनंदकर,
जय दयानाथ आनंदमय, पुराण पुरुष परात्पर. १

कवित्त

विद्याकी अवधी जब भागवत आछो आयो,
कविताकी अवधी श्रीगोविंद गुन गाये हैं;
कीरतिकी अवधी श्रीकृष्णदास कहायो जग,
चातुरता अवध सोई श्रीपति रीझाये है;
लाभ अवधी श्रीजीपें शुद्ध प्रेम प्रगट्यो जब,
माधुरता अवधी, गोपीनाथ द्रष्ट आये हैं;
भक्ति अनुरागनीकी अवधी ब्रजपति जुकी,
दयानाथ श्रीविठ्ठलेश शास्त्र सहराये है. २

मत्तगयंद

श्रीगुरु श्रीवल्लभ श्रीविठ्ठल श्रीमदकृष्णमुरारी,
श्रीब्रजभानुसुताप्रिय श्रीयमुनावर श्रीगिरिनायकधारी;
श्रीमदगोपीपति ब्रजवल्लभ गोकुलनाथ सदानंदकारी,
नाथदया प्रभु श्रीधर सुंदर, श्रीपुरुषोत्तम देव भवारी. ३

છાપે

શ્રીતુલસીજી દરસતેં કોટિ જનમ અથ ભાજે,
 પરસત પાવન તન, રોગ અભિવ્રંદન પ્રાજે;
 સિંચત કંપે કાલ, વુવત હરિ સમીપ વસાવે,
 અથા અવન ગુનન કરે, પ્રવર મુક્તિ સો પાવે;
 દલ દયાનાથ શ્રીકૃષ્ણપદ અર્પી અકથ ફલ ડચરે,
 સો શ્રીવ્રંદા હરિપ્રિયાકો નમસ્કાર અગનિત કરે. ૪

વ્રતોપવાસ નીમ સવ ક્ષ્ણચાંદ્રાયનાદિ કરિ,
 પિત્રિ ગયા શ્રાદ્ધાદિ હોમ જપ આદિ રુચી ધરિ;
 તુલા પુરુષ દાનાદિ કોટિ બ્રાહ્મણ દઈ મોજન,
 તીર્થ યજ્ઞ સવ જો ફલ, સો નૈવેદ્ય જનાર્દન;
 જો દયાનાથ અર્પ્યો ન સો અન્ન આન ત્રિવ માંસ ગૌ,
 જલ મદિરા મુત્ર સમાન મુનિ પ્રકટ વચન શ્રુતિશાસ્ત્ર વહુ. ૫

કવિત્ત

તિમિરપેં તેજ રાહ્યો, તેજપર ચંદ રાહ્યો,
 અરીપર અરી ગદા રાખે વેદ વાની હૈ;

(૪) આ છાપો તુલસીના સેવન વીસે છે. તુલસીના દર્શનથી કોટી જન્મના
 પાપ નાથ, આપણા અંગમાં તુલસીને ધારણ કરવાથી અપવા હાથથી સ્પર્શ કરવાથી
 શરીરના પવિત્ર થાય ને અભિવ્રંદન એટલે નમસ્કાર કરવાથી રોગ મટે તથા સર્વથા
 હિતવાથી કાલપણ દુષ્ટે છે, ને વાચવાથી હરી સાગા વસે છે. શ્રદ્ધાથી એમના
 કૃપાનુ ગાન કરે તે સૌથી શ્રેષ્ઠ થાય ને મુક્તિ પામે. દલ એટલે તુલસીપત્ર કૃપાનુના
 પ્રદાન હપર ચડાવે તેને તો કલામાં ન આવે એટલું કૃત્ર થાય છે. તે હું પણ હરીને
 પ્રાણ વાલા એવા તુલસીજીને અગણીત નમસ્કાર કરે છે. અવ=પાપ. પરસતપાવન=
 સ્પર્શ કરતાં પવિત્ર થાય છે. (૫) તિમિરને માથે તેજ (તારાનું) છે એટલે
 તેજથી અંધકાર નાશ પામે છે; તેજ (તારાનું) તે ચંદ્રના તેજથી દબાય છે. એમ
 કેદની વાણી છે કે શત્રુપર શત્રુ ગદા રાખી છે. દાખલા તરીકે, નામને માથે ગદા,

નાગપેં ગરુડ રાખ્યો, કામપર વામ રાખી,
 વામપર વેનૂ ગાન, મોહનતા સોની હૈ;
 શંખપર રમા રાખી, ચોરીપેં લલુ લાઘવ,
 વહુ રામારમન ઈર્દરેત તાન માની હૈ;
 દયાનાથ ઈશ્વર હૈં હરતો હૈં કાહુકોં ન,
 તોહુ દરવાર જાકે એસી સાવધાની હૈ. ૬

છપૈ

કૃષ્ણ રામ હરિ શિવ ધ્રુવ વિશ્વનાથ પ્રભૂ,
 સુરશૌરિ દ્રઢ જેષ્ઠ શ્રેષ્ઠ શુચિ વિષ્ણુ જિષ્ણુ વિભૂ;
 સર્વ શર્વ પ્રમુ મત્સ્ય કુર્મ બુધ વ્યાસ દેવવર,
 શ્રીશ શાંત ભવ સ્વામિ શુદ્ધ અજ યજ્ઞ વ્રહ્મ પર;
 કવિ દૈત્ય દક્ષ ગુરુ શ્યામ અલસત્વ શ્રેયશશી સૂરજય,
 રસ હંસવીજ પ્રિય સાક્ષિ શુભ, દયાઈશ આનંદમય. ૭

પ્રકરણ ૧—અથ હરિ નામોત્કર્ષતા

કવિત્ત

વેદ શાસ્ત્ર વ્યાક્રન પુરાન કાવ્ય પિંગલહું,
 વાની સવ વૈદક જોતીસ ગતિ લહ્યો હૈ;
 વતીસ છત્તીસ દલ્લ ચોસઠ પ્રવીન ગોત્ર,
 ઈકોત્તર શત તારે, કર્મ મૂલ દહ્યો હૈ;

કામ (કામી પુરુષ) માથે વામા (સુંદર સ્ત્રી) છે, વામા વેણુના ગાનથી જીતી
 છે, એમ મોહ લાગે છે. સંખને માથે રમા (લક્ષ્મી) ને રાખી છે, તે લક્ષ્મીની
 ચોરી થાય છે, ચોરીમાં લલુલાઘવી ભેદાય છે. એમ એકેકને માથે શય છે.
 શ્રીકૃષ્ણ બહુ રામારમનજીનાં ઉર્ધ્વરેતા છે એટલે તેને માથે કાઈ નથી. (૧) વતી
 છત્તીસ ઈત્યાદિ=અતીસ લક્ષણવાળો હોય, કત્રીસ રાગરાગણીઓ બાજીતો હોય, ચોસ
 કામાં પ્રવીણ હોય, એકોત્તરસોને તાર્યા હોય, કર્મનાં મૂળ બાળી નાખ્યાં ૮

ત્યાગ જ્ઞાન દાન મંત્ર જંત્ર તંત્ર જોગ જઙ્ગ,
 તીર્થ નેમ વ્રત નિર્ગને વાહીમેં રહ્યો હૈ;
 સકલ ધર્મ સાધનકો જ્ઞાતા સો પંડિત વે,
 દયારામ સદા જાને કૃષ્ણ કૃષ્ણ કહ્યો હૈ. ૧.
 પાપ તાપ ટારેં, ભય સંકટ નિવારે,
 શોષ ઉદાસી મિટાવે, મન ઢારે મોદ ગ્રામમેં;
 કામ ક્રોધ લોભ મોહ મદ મત્સર દૂર કરે,
 અવિદ્યા સમાવે, મતિ રાખે વનશ્યામમેં;
 અનાયાસ સવે સુખ, અશુભારી દલી ઢારે,
 જગત જસ કૃષ્ણદર્શ, અંત કૃષ્ણ ધામમેં;
 ઇત્યાદિ ફલ અનેક દેવે સ્વયમેવ સદ્ય,
 દયારામ एसो बल एक कृष्ण नाममे. ૨

છપે

સીત હરે સદ્ય અનલ, હરે ચિત્ત સદ્યહિ સુંદરિ,
 પ્રીતિ હરે કદુહુ વેણ, રાગ સદ્ય પ્રકટ પ્રીતિ કરી;
 સ્વપ્નારતિ સદ્ય હરે ન જાગૃત જાગૃત રુ જાતિ સદ્ય,
 તૃપા તોય હરે સદ્ય, મદન રતિ કરે વિરહ રદ;
 હરે તુરત છુધા ભોજન, ધરમ સ્વપદી તૃપા* જલ નાસ કરી,
 ત્યોં દયારામ કરી પાપ સવ, હરે સદ્ય ઈક નામ હરિ. ૩

ઈત્યાદિ. કવિ કહે છે કે, આ કવિતમાં કહેલી સર્વ વાતે નિપુણ હોય તો પણ તેને
 કૃષ્ણ નામ જાણ્યું નથી તો તે સર્વ વ્યર્થ છે. જેણે કૃષ્ણ નામ કહ્યું છે તેણે સકલ
 ધર્મ સાધનનો જાણવાવાળો પંડિત છે. (૩) સીત હરે ઈ=અગ્નિ શીતનો નાશ કરે છે,
 સુંદરિ ચિત્તને હરી લે છે, કડકું વચન પ્રીતિનો નાશ કરે છે, ક્રોધ યતાં પ્રીતિ જાગી
 છે અથવા પ્રીતિ પ્રગટ થતાં ક્રોધ જતો રહે છે. અજ્ઞાનથી સ્વપ્નાપરની પ્રીતિ
 જાગી નથી કે જેથી જ્ઞાનથી જાય છે, પાણી તૃપાનો નાશ કરે છે, મદન રતિ
 વિરહ વેદનાને રદ કરે છે, લોભનથી છુધા જાય છે, ધર્મથી પાપ જાય છે ઇત્યાદિ.
 તેમ દયારામનાં પાપને હરિનું એક નામ હરે છે. રાગ=ક્રોધ. *પાટ=ત્રાપ તૃપા.

काशी नैमिषारण्य गया पुष्कर ब्रह्मात्रत,
हरि कुरुक्षेत्र प्रयागराज भ्रगु प्रभास अवहत;
गंगा सागर धनुषतीर्थ, हरिद्वार मानसर,
गौतमि गङ्गाकि कावेरी नर्मदादि नदीवर;
श्रीक्षेत्र तीर्थ पुरि धाम, सब सकल लोकपावन ललित;
सो दया प्रीतम श्रीकृष्ण, ईक नाम स्मरन मात्रहि फलित. ४

एक दुर्वचन बहुत दिननकी प्रीति मिटावे;
एक दीप ज्यौं बहुत बरसको तिभिर भजावे;
एक चिनगि ज्यौं अगन दारु बढ ओघ उडावे,
छुवत परममनि बहुत लोह कंचन ज्यै जावे;
इक वा अनेक करिनि बल बलि भजे नाद इक केसरी,
त्यों दयानाथ ईक नाम हरि, सब दुःख अध डारे हरी. ५

तिथी वार नक्षत्र योग कर्तादि निष्ठ हुइ,
वाम पृष्ठ शशि, काल वार शुल दोष नहीं हुइ;
व्यतिपात वैधृत विष्टि मृत्युयोग सब टरि,
कालपाश यमवंट अपशुकन अमंगलहुं डरि;
भय संकट चिंता चौर रिपु, पाप ताप सब थर हरत,
सब अशुभ शुभ बनि दया प्रभू कृष्ण नाम सुमरन करत. ६
महा पाप सब ताप कलेश रिपु रोग चौर भय,
संकट चिंता शोक आप दुरमति जति दुःख लय;

(४) अवहत=पाप नाश करना. धनुषतीर्थ=धनुषकोटि समेधर. (५) भजावे नष्टावे. एक चिनगी छियादि=आगनी एक चिन्गारी दहन मोटा टगने उडावे. अने पारसभङ्गिनो मात्र स्पर्श लोढाना मोटा टगने दहनमय बनावे छे. ई अवस्था अनेके डरी नाम हाथीओनुं टाणुं जणवान सिङ्गना नादथी पखु नाशी के छे. (६) वामपृष्ठशशि=चंद्र डाणी के पाछली पाल्मुखे होय. (७) दुरमति=जति मेधी, मुनी. लय=नाश.

આફત વંધન કર્મ કાલ માયા ગ્રહ બલ ક્ષય,
મૂત પ્રેત અહિં ત્રિશ્ચિક વ્યાગ્ર અતિ દુષ્ટ પરાજય;
દુસ્વભાવ કુતરક ભ્રમ હદ્દેગ વિગ્ન પ્રમૃતિહુ ડરત,
પ્રતિવંધ અસંગલ અચિલ ટારિ, દયા કૃષ્ણ સુમગ્ન કરત. ૭

કવિત્ત

વિષ્ણુમેં દેવ સકલ, સિંધુમેં મરિતા સવ,
હરિપાદાંબુજમેં સવ તીર્થ, શાસ્ત્ર ગાવે હૈ;
અદ્રકમેં શાક સવે, સર્વી પાક પાયસાન્ન,
શ્રીભગવદ્ગીતામેં સર્વી શાસ્ત્ર આવે હૈ;
દયા ધર્મ સેવા કર્મ, પ્રણવ મંત્ર ભક્તિ મરે,
કૃષ્ણ ઔતારીમેં ઔતાર સવ સમાવે હૈ;
ત્યોં સવ સાધન હરિનામમેં પ્રતીતી,
લંબકો મરોંસો દયા તાતેં દુઃખ પાવે હૈ. ૮
આમ્રાદિ તજી ઝંઘ્રુ ચાહિકે કંટાલ જાવે,
ગંગાતટવાસી દુષ્ટ કૂપોદક આવે હૈ;
વિપકો જો કીટ સો તો મિસરીમેં મરી જાવે,
મીન ક્ષાર સિંધૂ જલ, સરીતા ના સોહાવે હૈ;
દ્રાક્ષ જવેં પાકે તવ વાયસકો મુલ પાકે,
પાકે જવ નિંધોરી તવ નીકો જૈ જાવે હૈ;

(૮) અદ્રક=વનસ્પતિ વિશેષ. પાયસાન્ન=દૂધપાક. પ્રણવ=ઓંકાર. લંબકો=દૂરનો.
આ કવિત્તનો ભાવાર્થ એ છે કે એકમાં અનેક આવી જાય છે તેમ સર્વ સાધન
નામપર બેસેલો રાખવામાં આવે છે. માટે તે છોડી દૂરનો બેસેલો-સાધનોપર
બેસેલો રાખવામાં દુઃખ આવે છે. (૯) ઝંઘ્રુ=હટ. કંટાલ=કંઠોધનું કાંટાવાળું ઝાડ.
દ્રાક્ષના પાક વખતે કાગડાનું મોઢો પાડે છે અને નિંધોરીની પાક વખતે સાંકે
શાય છે. નીકો=સાંકે.

आसुरी विस्तार कष्ट कृतिपे विश्वास रुचि,
दया प्रभू नाम श्रेष्ठ सेहेज सों न गावे है- ९

कोइ कर्मकों न अधिकार कलि आसुचमें,
शास्त्रकों उलंधी करे पंथ नहीं न्यायको;
भक्त्यादिक मारग दुस्साध्य अति कलिकाल,
श्रीमहाप्रभूजी भाखे, फिर संसे काहेको ?
आज्ञा जो सेवाकी है, सो धनी औ ग्रहस्थ ताकुं,
हठी अकेलो करे, विभागी प्रत्यवायको;
तातें सब कल्पनाकुं दूर डारी कहे द्यो,
शर्न ग्रही नाम जपो श्रीगोकुलरायको- १०

कहेगो कोई हरिनाम पाप टारे मुक्ति देवे,
तब मन्वादिक और प्रायश्चित्त क्यों कहे ?
ताको हेतु प्राकृत लोक अद्धा बडे मंत्र,
अल्पपे न तासुं नाम ग्राहकको नां लहे;
अथवा तुच्छ दोषश्चमृगालादि टारिवेकुं,
नामरूपी सिंह कैसे प्रेरें लाजीकें रहें;
अथवा नाम महात्म्य ज्ञान होत मोक्ष पावे सबी,
वेसी दयानायकी न इच्छा, शंक क्यों ग्रहे ? ११

(१०) अपवित्र कलिकालमां कोई कर्मनो अधिकार नहीं ओ शास्त्रवचन
तोअने कंठ करुं ते न्यायनो पंथ नहीं, कलिकालमां भक्त्यादिक मार्ग दुस्साध्य छे
भक्त्यादि, संसे=संशय. छठ करी ओकबो कंठ करे तो दोषभागी थाय. (११) ताको
हेतु, धृत्यादि=तेनो हेतु प्राकृत लोकानी अद्धा वधारवानो छे. मंत्रनो अल्प होय तो
तेहुं, नाम ग्राहको छे नहि. अथवा तुच्छ दोषरूप कृतगं, शिष्याणवां आदि टाणवाने
नामरूपी सिंह लेवाभां आवे तो ते हेतुं वनवापनाइथाय ? शंक=शंका.

કુંડલિયો

ત્યોં હેં શિવ હરિનામમેં-પાસેમેં પોવાંર,
પેં પરિહેં કે દાવમેં, સો કાહુ ન નિરવાર;
સો કાહુ ન નિરવાર, તહુ ન છોડે અમ્યાસાં;
લગે કાહુકી કવૂ લપે ન નિવાન નિરાસા;
કહે દયો હરિદાસ, કૃશાનુ પાહન જ્યોં હૈ,
કાચર કામ ન હોય, નામમેં નામી ત્યોં હૈ. ૧૨

મત્તગચંદ

સાચન ઔર કહે સુસરે પરિઆજનકો તીતકો ફલ પાવે,
આગુચ હૈ કલિકાલ વડો, ડલડો અપગાથ સુવેદ વતાવે;
નાંહિ વિધી ન નિપેથ કદ્યુ અમ દામ ન કામ રુચે તસ ગાવે,
કેવલ કેશવ નામ દયા કલિ, કીર્તન ગાય વહીં હરિ આવે. ૧૩

કુંડલિયો

દુર્બલ નિર્વન અવમ જડ અષ્ટ રોગી કલિવામ,
ઇત્યાદિક તારે ન કુર્ડ, વિના શરત હરિનામ;
વિના શરત હરિનામ, ઔર સાચન ચનિ નાવે,

(૧૨) શિવ=કલ્યાણ. પાસામાં નેમ પોવાર છે તેમ હરિ નામમાં કલ્યાણ છે. પાશુ તે દાવના પરવાપર છે, તે કંઈ કોઈના હાથમાં નથી. ને કે તે કોઈના હાથમાં નથી છતાં માણસ દાવ નાંખ્યો વાય છે, અલ્યાસ છોડતો નથી. કદાચ કોઈક વાર તે લાગી વાય, અને તો નિશાન ન લાગે તો નિરાશ મળે છે. હરિદાસ દયાનામ કહે છે કે દોરડાથી નેમ પથ્થર ઘસાય તેમ નામમાં નામી કૃપણ છે તેને પોહોંચવાને મથન કરું તોઈએ, તે કંઈ કાચર માણસનું કામ નથી. કૃશાનુ=દીરુ, અશિ. પાહન=પથ્થર. (૧૩) ને ખીચું સાધન કોઈ કહે તો છોડશ હૈયાં મળવા નેરહું તેવું કળ મળે છે, કારણ કે કલિકાલને ધણો અપાવત્ર ક્ષો છે એટલે તેમાં કરેલાં કર્મ તો વેદ પ્રમાણે હવટાં અપરાધ કરાવનારાં યાય છે. પાશુ કલિકાલમાં કેવળ કેશવ નામનો વિધિનો નિષેધ નથી. તેમાં કંઈ અમ ક્રેવાય નથી તે ઈચ્છામાં આવે તેમ ગવાય. ઈત્યાદિ.

और चाहि अविकारभ्रष्ट हो तहि भजि जावे,
कहे दयो विधि निषेयता चाहि तन मन निरमल;
सदा बेलि नहि होय नाम विन कोहू दुर्वल. १४

मत्तगयंद

शेष महेश प्रभृति जगत्पुरु, नाम श्रुति स्मृति आदि सहरावे,
सेहेज महापद देत न होय तु श्रेष्ठ अति सब कौन बतावे ?
यौं समुजी मन भ्रांति टरे तब दैवि खरो, न तु आसुरी कहावे,
चेति दया कलिमें गति क्याहुँ न, नाम हरि निति काहे न गावे ? १५

कवित्त

वेदादिक बडे हरि नाम बडो कहे गावे,
गाय हरि पावे धने सोहु शास्त्र गावे है;
एक नाम अति महान, सवी कहे दिखे नांही,
तासूं अज्ञान जीव संशय मन लावे है;
ताको इह हेतु है तुर्त जो दिखावें फल,
आसुरीहू मुक्ति पावे, सो न कृष्ण भावे है;
तासुं दयानाथ सवे, सद्य फल दिखावे नां,
दैवी वस्तू ज्ञान, मूढ चित्त नहीं लगावे है. १६
प्रतीति नां होई तहू फलीभूत कृष्ण नाम,
कुंता रविमंत्र फल्यो, प्रतीति कहां हती ?
औपव मंत्रादि अद्धा ज्ञान प्रार्थना न चाही,
अपनो गुन छोडे नां, जानत है महामती;
भरोंसे विनाहू नाम, फलीभूत होवे जान्यो,
एही विश्वासरूप, मनकी उल्टी गली;

साधनांत नाम काम, नाम पुन दयाराम,
रूप तो विधी निषेध चाहे नाम नां गति.

१७

कुंडलियो

तुर्त दिखे हरिनाम फल, जानि करे खल पाप,
तातें समुझि ढपि रख्यो, अथद हर अथ ताप;
अथद हर अथ ताप, आप हरि आदि कहे सब,
नाम प्रताप प्रवल क्यों, व्यर्थसु कद्यो जाय तब;
कहे दयो हरि हार्द, गूढ काहूकों न फरत,
अभ्र ढप्यो अ्यों सूर्य भयो का दिखे न नूरत ?

१८

कवित्त

पाप किये नर्कपात, सो तो सत्य वेदवानि,
क्यों न सत्य हरिनाम कहे निष्कलंक है ?
जानी कबू छुर्यों सोहू स्नान किये शुद्ध होवे,
ज्ञात पाप नाम दारे, कहेत कहा शंक है ?
ईश्वरके नाम धर्म, ईश्वरसें ताके आगे,
बली तोहू जीय दोष, जीय धर्म रंक है;
दयानाथ कृष्णदास जानी अथ करे नाहीं,
कबू भये तोहू व्यर्थ शून्य बिना अंक है.

१९

मत्तगयंद

जो फल नाम दिखाव हरि सद्य, तो सब आसुरिहू गति पावे,
जानी करे खल पाप सदा सब, प्रायसचित्त गिरा उठी जावे;
और उपाय करे न कछु कोइ, चाहि सुही सब नाम दिखावे,
तासुं दया प्रभु जानि ढप्यो फल, नाम प्रताप सबो श्रुति गावे.

२०

(१८) ढपिरख्यो=झांझी राख्यो। हार्द=हृदय। ढप्यो=झांझ्यो।

छपै

तीन वरन गुरु विप्र, तेज गायत्री जाको,
 सो वंदत सन्यासी, प्रणव महामंत्रहि ताको;
 प्रणव सोहि ओंकार, वेदकी आदि जानो,
 हरि हि ओं नहिं पढ़े, पाठ श्रुति निष्फल मानो;
 इह वेद वचन परिमान श्रीकृष्ण नाम सर्वोपरी,
 अधिकार सदा सब वरनकों, विधिनिषेध नाम न हरि. २१

कुंडलियो

बनि आवें यह समयमें, सहज श्रेष्ठ हरि नाम,
 बालपनेको पेरिवो, आगे ज्यों सुख धाम;
 आगे ज्यों सुख धाम, कृपा हरि सों बनि आवे,
 भाग्यहीन मतिभ्रष्ट कुतरकी भ्रम उपजावे;
 कहे दयो हरिनाम प्रतीती प्रीती पावे,
 सुहि हरि पावे, ता विन का साधन बनि आवे? २२

कबित्त

कामादिक सबे हरिनामादिक वहां न होइ,
 नामादिक हरि वहां नहीं कामादिक है;
 दोहू कहुं दिखे संग, यत्न ना चले अभंग,
 दीनताकुं राखे हरि, जानी ए अलीक है;
 सिंह स्याल एक ठाम, रवि रेनी, राम काम,
 संभवे न साच जूठ, पाप जूठ ठीक है;
 पापकों प्रताप हरि नाम आगे नहीं चले,
 तोहू पाप जानी करे, दया ताकुं धिक है. २३

મત્તગર્યંદ

નામ રટે દુઃખમેં સુખમેં હરિ, સોહી પ્રવીન તજી ભ્રમ કોટિ,
નાંહિ મિત્ર્યો દુઃખ તુર્ત કહા, તહુ આઁર નામકી શક્તિ ન છોટી;
આશય ગૂઢ અતિ હરિકો, સમુદ્યો ન પરે જિનકી મતિ મોટી,
ભાવ કુભાવ દયા હરિ ગાયસુ, પાય હરિ સહી વાત ન ઁટી. ૨૪
કેહરિ જો વન આય વસે વહાં, ઔર મૃગાદિ રહેન ન પાવે,
પેં નીતિ આહાર ચલે રહ લોભમુ ઁચાવે પરિ મૂલ વચાવે;
ત્યોં હરિનામ દહે અઘ નાં જડ દેહ ગિરે યશકો ફિર ગાવે,
નાંહિ નિદાન વચે જડ કુહ, નારસિંહસું દયા હિય આવે. ૨૫
સાપ ગરુડ કરી અરુ કેહરિ, રંચન અગ્નિ કવૂં રુક ઠામા,
તુર્ત દિઁવે દુઃખ તોહુ કહા જગ, જાનત એક રહે પરિનામા;
મૂસકું મારી વિલાડ ઁવિલાયકેં, ત્યોં અઘ અંત કહે હરિનામા,
દીનપનો વિન દોષ દયા નહીં, જાનિક તાસું રઁચ્યો ઘનરયામા. ૨૬
માતપિતાદિ સપથ્ય કરી કહું, શ્રીહરિ નામ સમાન ન કોહુ,
પંડિતહું ન કહું તિનકોં, દ્રઢ પ્રીતિ પ્રતીતિ ન નામજુ હોહુ;
સંસ કૃતર્ક કરો જિનકો, ઘુવ નામ ન પ્રાપ્તિ મહાપદ સોહુ,
કહે તુ દયો કલિમેં હરિનામ વિમુઁચ રેરેર આસુરી જોહુ. ૨૭
સંગ્રહ સેહેજ વને જલ પાવસ, ગ્રીષ્મસુ હોહુ મહા સુઁચકારી,
સંચય અન્ન સુકાલ સુગમ પરે દુપકાલ કરે સુઁચ ભારી;

(૨૫) કેહગી=કેસરી, સિંહ. સિંહ જે વનમાં આવી વસે ત્યાં ખીન મૃગાદિ રહેવા પામતા નથી. તેઓ ખીનને ખાય છે, પોતાનાં અધ્યાને ખાતાં નથી. તેમ તેઓ નીતિથી આહાર રહે છે, પણ લોભથી બડ મૂળ સાથે ખાઈ બતા નથી-તે રહેવા દે છે, કારણ કે તેમાંથી ખીનને આહાર રહે છે તેમ સિંહાદિ પોતાના બડ મૂળ અધ્યાને ખાતા નથી તેમ હરિનામ પાપને ખાળે છે બડ દેહને ખાળતું નથી, કારણ કે તે હરિના યશ કીરીકીને ગાય છે. તેમ નરસિંહના દેયામાં આવે તો કોઈ બડ પણ બચી જતું નથી. (૨૭) સપથ્ય=સોખન. ઘુવ=નિશ્ચય.

सुलभ बालपने जु सरस्वती दुर्लभ यौवन मोद विचारी,
त्यों हरि नाम दया अव सल सो अंत समे दुःख दुस्तर हागी. २८

छपे

भूतरु प्रेत पिशाच डाकिणी शाकिणी राक्षस,
दुष्ट द्रष्टि वैताल सिद्ध चेटक सभरित रस;
भयद क्रूर कुष्माण्ड ब्रह्मराक्षस गन भैरव,
यक्षादि यमदूत दैत्य ग्रह रोग क्लेश भव;
अही त्रिशूक व्याघ्र रु चार रिपु अखिल अमंगल थर हरत,
कालादिक भय सब पाय भय, दया कृष्ण कीर्तन करत. २९

दुस्वभाव दुर्मेति कुवासना कुसंग कुत्तरक,
दुराचार भ्रम संशय भय दुर्व्यसन आप सक;
आधिव्याधि चो पाप तापत्रय नवग्रह रिपु दुःख,
अकथ क्लेश महदपराध महा चूक हानि सुख;
नृपभीति चौर अहि व्याघ्र छल संकट अमंगल दरि सकल,
मनकामन पुरन हरिभक्ति दृढ, दया नाथ हरि नाम बल. ३०

कबिच

अति अनुचित कृति जानि कबू भई संत,
अनूताप कृष्ण जाप किये पाप जात है;
कहेगो कोई भोगे बिना छूटे नहि संभवे नां,
कृष्ण कहेत पाप रह्यो कहेत नर्कपात है;
नामके भरोसे दुष्ट पाप करेंगे कहोगे,
जानी नित्य पाप करें सो कब पछतात है;
कृष्णनाम कुधी हरे, शास्त्र कहे तोहू रही,
दया नाथ इच्छा कलु यामें भली बात है. ३१

પ્રકરણ ૧૦—અથ ચિંતાહરણ સમાધાન

કવિત્ત

અજગરકોં અનાયાસ અહાર દેત હેં દયાલ,
 શ્રંગીશ્રંગ દુમ પોપેં, એસી જાહેં મેહેર હૈ;
 ઉદમ તેં આજ લિયો, હોતહીં પયપાન દીયો,
 વિનુ માગે જાને દોષ દેઘોં નહિં જેહેર હૈં;
 વ્યાધકોં સદેહ સ્વર્ગ, પૂતનાકોં અંગગતિ,
 તિનહુંપેં દયા દેઘો, કિયો જાને કેહેર હૈ;
 વિશ્વકું ભરત દયા નાથ નામ વિશ્વંભર,
 વિસરેંગે તોકું એક તોપેં કહા વૈર હૈ ? ૧

કવિત્ત

મતિકે પતિ ગનેશ કોટી બ્રહ્મહત્યા કીની,
 માવજસોં ભ્રષ્ટ મયે, કા ગુરુ દક્ષ સચે હૈ ?
 નારદસે ભક્તરાજ શ્રીહરિકોં આપ દીને;

(૧) શ્રંગીશ્રંગ=પર્વતના શિખર. ઉદમ તેં હત્યાદિ=આજે મોટપણમાં તું ઉલ્લોભ કરતાં શિખરો છું, પણ નાનપણમાં જ્યારે શક્તિ ન હતી ત્યારે તેણેજ પયપાન આપ્યું હતું; અને તે પણ મળભૂત, અસ્થિ, લોહી, માંસ, પંડે વગેરે વાળા શરીરદ્વારા, અને તે પણ માંગ્યા વગર. વળી પૂતના માસી યજ્ઞને વગર માંગ્યે જોર ત્રીધેસાં યાનમાંથી પયપાન કરાવવા આવી તે જોરનો દોષ દોહો નહિં, અને તેને માતાની ગતિ આપી ! વ્યાધે બાણ માર્યું તેને સદેહે સ્વર્ગમાં મોકલ્યો ! એ તો જાણે કેહેર કરવા જેવું છે. પય=દૂધ. (૨) મતિના પતિ ગણપતિનું મસ્તક મહાદેવે છેદીને હાથીનું મસ્તક લગાડ્યું એટલે હાથીના ગુણવાળા ગણેશે સુંદરવડે જુદાને તોડી પાડતાં તેમની નીચે જોડેલા બ્રાહ્મણ વપસ્વીઓની હત્યા કરી; અર્થાત્ કે બુદ્ધિવાળા ગણપતિએ બ્રહ્મહત્યા કરી; ગુરુ જુદસ્પતિ દક્ષ એટલે ચતુર છતાં ભોળાઈ સાથે બ્રહ્મ જ્યા; બ્રહ્મચારી ભક્તરાજ નારદને વરવાની ઇચ્છા થઈ ત્યારે બ્રહ્મચર્ય બંધ થતું અટકાવવાને વિષ્ણુએ નારદનું મુખ વાંદરનું ક્યું એટલે નારદે શ્રીહરિને આપ આપ્યો;

વર દેકે દુઃખ પાયે કા શિવ યોગી કચે હૈ ?
 નીમી ઔર વસિષ્ઠ દોહૂ, પરસ્પર આપી મુર;
 એસે જ્ઞાની મુની સોહૂ ભાવીવસ નચે હૈ,
 દયારામ સોચે ક્યૌં, સાવધ એક નાથ તેરો,
 તાકે બિન ચૂક સૌં તો કાહૂ નહિં વચે હૈ. ૨

મત્તગયંદ

જો જુગતી હરિ દેની ન હોય, તુ ચાતુર કાહિંકુ વંચુ બનાવે ?
 યોષન વિશ્વ પ્રમુલ નાં તવ, નામ વિસંભર કાહેં ધરાવે ?
 જીવત સ્યૌં દૈ દીન અમંત્રન બેઠિકિ દોરિ તહું વહી પાવે.
 રે જડ રાખિ પ્રતીતિ દયા, તજી તાપ હરિગુન ક્યૌં નહિં ગાવે ? ૩

કવિચ્ત

હસ્તી ડંડ ઉંચે સજે માંતેં ચારો કેસે ચરે ?
 વાકી લંબી સૂંઢ વાકી નાડ લંબી કીનીં હૈ;
 અજગરકોં સ્થૂલ રચ્યો, ડોલી નાં સકે કહું,
 વાકું દ્રષ્ટ પ્રતીતિ દૈ કવહુ નાં છાંનીં હૈ;
 ચક્ષુતેં અવન સત્તા, ગતિકલા ડરતેં દૈ,

વરદાન આપીને શિવ, બસ્માસુસ્થી દુઃખ પામ્યા તે યોગી છતાં બન્યું તે શું કામ
 હતાં ? વળી નીમીરાજ જનક અને વસિષ્ઠ બન્નેએ પરસ્પર આપ દીધા. આ સર્વે
 સુદ્ધિમાન, ચતુર, ભક્ત, યોગી, અને જ્ઞાની અને તપસ્વીના સંબંધમાં આમ બન્યું
 તે સૂચવે છે કે તેઓ બાપીને વશ નામ્યા હતા. દયારામ પું શા માટે શોચ કરે
 છે ? સાવધ તો માત્ર તારે એક નાથ છે; તેનાથી બે ભૂલે છે તે કોઈ બચવું
 નથી. (૩) જુગતી=ખાનપાન, બે ખાનપાન આપણું ન હવું તો તે ચતુરે ચંચુ
 શા માટે આપી ? વિશ્વતું, યોષણ કરવા બેઠકું પ્રમુતું બળ ન હવું તો વિશ્વંસર નામ
 શા માટે લીધું છે ? હંદણી સુધીતું આમંત્રણ તેણે આપેલું જ છે. તે બેકાબેક
 દોરી હાથમાં રાખી હલાવે છે. હે બડ; પું વિશ્વાસ રાખી, તાપ છોડી હરિગુણ
 શા માટે ગાતો નથી ? (૪), માંતેં=મહાંવડે. ડોલી=ફેરવી, હાલી.

काहेकुं जो अही काया, पांड कौन हीनी है ?

दया कहे काहे चिंता, दछ वीभू भगवंता,

जाको ज्यौं निभाव तेसी जुक्ति रचि दीनी है.

४

* नीच नीर गंग तुल्य, नीर पावे क्षिर मुल्य,

श्रीगीतादिक पुस्तक, हरिसैं पुजावैं है;

चेद गायत्री आदिक, अधिकार नहीं लिखुं,

ब्राह्मन संबंध मात्र ब्राह्मनी कहावे है;

सप्त गोत्र भक्त तारे, सबमें कहां भक्ति प्रेम ?

कुंतीके संबंध पांडो भक्त कृष्ण भावैं हैं;

श्रीबल्लभके संबंध बल तुहु भक्त भयो,

अब चिंता दया कौन वातकी तुं ल्यावे है ?

५

कुंडलियो

चिंता चुरेल देखि जपि, नाम निवेदन मंत्र,

करि विचार नौं रत्न लखि हरि जंत्री तुं जंत्र;

हरि जंत्री तुं जंत्र, दिखतही हुंपद भजेगो,

हुंपद भज्यो तब हर्ष शोक आपतें तजेगो;

कहे दयो हरिदास, संतसंगति कर मिता,

सरवात्मा सरवेश, ग्रहो कर कछु नहि चिंता.

६

अटपटी लीला देखि हरि, भ्रमन करत मम मन,

इतनो निश्चे तदपि है अभल न करि निज जत्र;

अभल न करि निज जत्र, करन सब समग्र श्रीजी,

सिंह हु निज शिशु हति न शके, ज्यौं कबू मन खीजी;

कहे दयो जिय प्रकृति समझि तहु दूटेन खटखटि,

हरिहिय हेतू गृह लगे कृति तातें अटपटि.

७

प्रकरण ११—अथ भक्ति प्रेमोत्कर्षता

कवित्त

जप तप तीरथ का धर्म नेम व्रत साधे ?
योग यज्ञ कर्म कहा भयो ईद्री जीती है ?
चार षष्ट नौं हू चौद अष्टादश पढे कहा ?
का भये कुलीन रूप द्रव्य गुन नीती है ?
का भयो त्रिलोक राजधानी ज्ञानी त्यागी भये ?
कहा मोक्ष पाए मेटी माया काल भीती है ?
त्यों लौं सब श्रम दया जब लौं श्रीकृष्णचन्द्र,
प्रानध्यासेसों न शुद्ध प्रीतीनां प्रतीती है.

१

छपै

सो नर जन्म्यो व्यर्थ, नहीं जामें कहु हुन्नर,
सो हुन्नर सुहु व्यर्थ, तब हि तातें मन स्वारथ;
सो जर सोहू व्यर्थ, भयो न जिनतें परमारथ,
सो परमारथ व्यर्थ, तबहि तातें मन स्वारथ;
सो स्वार्थ हु अति व्यर्थ है, जामें प्राप्ति न परम गति,
सो परम गतिहु पुनि व्यर्थ है, दया न जो श्रीकृष्ण रति.

२

कवित्त

तेजस्वी तरणीसम, आनन्द चंद जेसो,
बुद्धिसम विघ्नराज, ईन्द्र वैभौ पायो है;
धनीभी कुबेर जेसो, रूपवंत काम हू ज्यों,
रोमहर्षसों आयुष, छमी भूसों कहायो है;
वानी सम विद्या सन्त शीवी जस विक्रमसों,
जनकसों ज्ञानी, दानी नृग सरसायो है;

(३) तरणी=शूर्य. छमी=क्षमावान.

એસો મયો તહુ કહા મયો કહે દયારામ,
 જ્યોલોં રાધાનાયજૂપેં શુદ્ધ પ્રેમ નાયો હૈ. ૩
 પંડ નાહીં કામ, ક્રોધ બ્રહ્મ નાહીં, લોભ નાહીં,
 * અજગરકું, તાસ કા વૈકુંઠમેં જાવેંગે ?
 રાવનને પઢે વેદ, નટ હૂ સમાધિ ધરે,
 અજા અહિ પત્ર પોંન મક્ષી કા મોક્ષ પાવેંગે ?
 મોર મિષ્ટ વોલે, વકમુની, પાહુને પોપન,
 કાશી જાય કાસદ, કા મહાપુરુષ કહાવેંગે ?
 દયા કૃષ્ણ ભાવ અંક, સાધન સો શૂન્ય સવે,
 વિના અંક શૂન્ય કહા ગીનતીમેં આવેંગે ? ૪

મન્તગયંદ

અંક વિના સવ મંડલ જ્યોં, દુલહે વીન જેસી વિરાત વિચારો,
 વસ્ત્ર વિના સવ ભૂપન જ્યોં, વિન લોંન જસો ગન વ્યંજન સારો; *
 ભૂપ વિના લગિ જેસિ ચમૂ, વિન નાક પરેં સવ રૂપ નકારો,
 કહત દયો હરિભાવ વિના ફક, સાધન કોટિ હુ એસેહિ ધારો. ૫

(૪) કોઈ કહેશે કે કામ કોધાદિ પરિપુ હણવાથી મુક્તિ મળે છે, તો કવિ કહે છે કે પંડ એટલે નપુંસકને વિષયવાસના હોતી નથી, વૃક્ષને કોધ હોતો નથી, અજગરને લોભ હોતો નથી, તેટલાથી શું તેઓ વૈકુંઠ પ્રાપ્ત કરી શકશે ? રાવણ ચારે વેદ બણ્યો હતો, નટલોકે સમાધિ ધરે છે, બકરાં પાંદડાં ખાય છે, સર્પ પવનને આહાર કરે છે, શું તેથી તેઓને મોક્ષ મળશે કે ? બગલાં મૌનવ્રત ધારણ કરે છે, પરિણાની અતિથિની માફક મેહમાનગીરી કરવામાં આવે છે, કાસદ કાશી નય છે, તો તેઓને શું મહાપુરુષો ગણવા ? દયારામ કહે છે કે જો કૃષ્ણના ઉપર ભાવ હોય તો તે અંક એટલે અંકારૂપ છે, બાકી એ વિના બીજાં સાધનો તો શૂન્ય એટલે મીઠાં જેવાં નહિવાં; જેમ આંકડા વિના સર્વ વ્યર્થ છે તેમ. (૫) મંડલ=મીઠાં. દુલહ=વર. વિરાત=વરધોડો. ગન=ધણું. વ્યંજન=શાકભાજી. * પાઠ. વિન ઓચન સોગુન અંજન સારો નેત્ર વિના સોગણું કાળજી આંજેલું નકાશું છે. સોગુન=સોગણા. સારો=આંજું. ચમૂ=રેના.

देखि उजास खिले दधि कुमुद मोद, चकोर शशि दरसेही,
 वाय सुगंधसु ओर सुखी, अलिलो सुख पंकजके परसेही;
 दादुर पंक जिये, न जिये जखि वारि विहीन सुधा वरसेही,
 ज्ञानिकु व्यापक तोप, दया विन रूप न प्रेमि हियो हरसेही. ६
 ज्ञानि मुनी शुक्रदेव हुते सुहु भक्त भये चखी स्वाद अधीको,
 रूप रमापतिको लखिकें सनकादि कछो ब्रह्मआनंद फीको;
 उद्धव हू भये प्रेमि लज्यों अति ब्रह्महुतें भजनानंद नीको,
 वहां लग तक्र मिष्ट दया, न जहां तक स्वाद चख्यो हुइ धीको. ७
 पारसके पूरमें अति सुंदिर धाम रच्यो जटिके मनिचिंता,
 अष्ट महासिद्धि नौनिधि गेहे कल्पद्रुम वारिविशें सुअनंता;
 अक्षयपात्र रु कामदुधा दशहू विवि लछमी हे मतिवंता,
 तोहु कहा ज्यों न भक्ति हृदे प्रकटि द्रढ हेतु विना भगवंता ? ८
 पारधिको प्रभु का शुभ आचरण, का घुवको वय कुंजविहारी ?
 विध कहा गजराज लखि, कुवजा छवि का अति कूवरि कारी;
 का धन विप्रसुदाम हतो, दिखि जाति विदूरकी का सुठिकारी,
 उग्र कहा पुरुषारथ श्रीहरि, नाथ दया इक भक्तिही प्यारी. ९

छपै

बालमिक मोहन श्वपच चोखामेलादिक,

(६) कुमुद=पोयण्ण। जखो=भाङ्गी। वारि=जण्ण। (७) लखिकें=लोछने। नीको
 प्यारो। तक्र=ठास। (८) पारसके पूरमें=पारसना नगरभां। जटिके=जडीने।

(९) व्यापस्याचरणं घुवस्य च वयो विधा गजेन्द्रस्य का ।

कुब्जायाः किमु नाम रूपमधिकं किं तत्सुदाम्नो धनम् ॥

वंशः को विदुरस्य यादवपतेरस्य किं पौरुषं ।

भक्त्या तुष्यति केवलं न तु गुणैर्भक्तिप्रियो माधवः ॥

(१०) बाष्मीकव्याध रामायणुने। कर्ता रामनाम रीने ऋषिपद पात्रये डते
 मोडुने। श्वपथ लेने भले जेसीने श्रीनाथछावाया चांदनीभां इरवा गया डता ते

शवरी मिल, रइदास चमार किये विप्राधिक;
सदन कसाइ, किरात गूहनृप, दुसर वालमिक,
अलिखानादि यवन, गनिका जनि, सेनो नापिक;
खगगिध, काग, व्याध अधम जात्यादि कुकृति लखि न हरि,
तुं देखी दया इक भक्तिवल रखे कृष्ण प्रिय प्रान करि. १०

कवित्त

अली पतंग हस्ती मृग मीन मरे लग्न लागी,
जानह अव जान दया ऐसी ए अगन है;
इंद्र चंद्र ऐल पुरुखा आगनेंद्र आदी,
होय बड गमाइ, भान छूटि, नहीं द्रगन्न है;
आप निजानंद कृष्ण काहूकी कयू न तृष्णा,
सोहु आप गोपिका मिलापमें मगन्न है;
सबहूतें प्यारे प्रान, प्रान हूतें प्यारी पत,
पतहूतें प्यारी एक मन्नकी लगन्न है. ११
शवरीके वेर जूठी, करमाकी खीचरी त्यों,
गोपी गोप जूठन अरोगें जक्त तात है;
रजस्वला गनिकाके हाथको मुकुट लीनो,
रजस्वला हाथ हरि जयें साची वात है;

योआमेव ठेडे। हुतो। नेनी श्रीनी सुवावड भगवाने नंएड भनी डरी हुती ते धि.
श्वपच=याडाण. किरात=भिडनी नति. गूहनृप=गूड नामनो राज. दुसर=भीजे. सदनो
कसाई, वादभीक भीजे नेले पांडवेओ कृष्णना कडेवाथी आभंनए डरी तेडाव्यो
हुतो, अने नेने नमाडतां द्रौपदीने शंख थवाथी शंख वागते। अंध थयो हुतो ते.
अलिभान पडाए, ननी नामनी गलिङ्ग पंटरपुरमां देवदासी हुती ते; सेनो हुतम-
ओ सर्वने ध्राहाएथी श्रेष्ठ भनीव्या. खगगिध=नराय. काक-काकभुसंडी. ओ अधम
नतिनी कुकृतिनी परवा न डरी, पए तेनी भडिने भ्राएप्रिय डरी. (११) बट=
भोटाई. (१२) जयें=नरया. चूहरा=श्वपच. कंध=आंध.

मोहन मोहना चूहराके कंध वेठे और,
 चोखामेल स्त्रीकी सुवावडी कीनी ख्यात है;
 दयाराम वेदविधि नेम प्रेम नहिं ज्यौलौं,
 प्रेम पूर चह्यो जवे, नेम वह्यो जात है. १२

प्रकरण १२—अथ भक्तोत्कर्षता प्रारंभः

मत्तगयंद

दाख समान कछू महुआ अरु, आमहि सो कछु आक फला है,
 कोकिल सो कछु काक दिखे, कछु कंचसि लागत काचकला है;
 सेत कपूरसी खरी दीसत, हंस वरत्र कछू वकुला है,
 त्यों हरिदास अदास दया परि, नाम बडासुं न होत भला है. १
 भूमि वडी सबतें, सुहुनां दधि, वोरत सो वड, सो हु नहीं है,
 अंजुलि लें अचयो वड कुंभज, सोहु निमग्न अकास मही है;
 वे वड, वेहु न, रूप त्रिविक्रम रोकि लीयो पद एक वही है,
 सो वड, सोहु न, नाथ दया हीय राखत भक्त वडे सु सही है. २
 को कहि सूया, सिंधु, विधुको, वधु ओठ, अही ग्रह, नांक कह्यो है,
 जूठ, सुक्षर, क्षय, पतिम्रत्यु रु माहुर, पात दिवीसुं लह्यो है;

(१) दाख=दराभ. महुआ=महुंडां. आम=केरी. आकफला=आंकडातुं इण. कंच=
 काय. काचकल=कचकडा. खरी=पडी; सहेतो. (२) कोठि कहेरो अंधाथी. मोटी पृथ्वी
 छे, तो ना, पृथ्वीथी मोटी हरियो छे; कारणु के हरियो प्रलयकाले पृथ्वीने पुराडी हे
 छे; त्यारे ते मोटा ? तो के ना, ते हरियो पणु मोटा नथी. कारणु के अगस्त्य
 ऋषि तेने अंजलिमां पी गया छता, पणु ते. पणु मोटा नथी, कारणु के तेने
 आकाशमां अेक णिंदु तारा-समान समाई गया छे. त्यारे आकाश मोटुं ? ना, कारणु
 के ते आकाश त्रिविक्रम-वाहनछना अेक पदमां समाई गयुं छतुं. त्यारे वाहनछ
 मोटा ? कवि कहे छे के ना, कारणु के तेने हृदयमां राखे छे, अटि सौथी मोटा तो
 भक्तो न छे. (३) अभृत कथां छे ? येनो नवाण नूहा नूहा माणुसो नूहो नूहो

કંઠ સુવા હરિમક્ત સદા ધ્રુવ રોગ જરા ભય કાલ દહો હૈ,
 કહત દયો મુદ મંગલયા અમિ અમૃત વે ભર હેશ રહ્યો હૈ. ૩
 ગુરુ વૈશ્ય રુ છત્રિકે ગુરુ વિપ્ર કહે શ્રુતિ વેદ પઠે હૈ,
 સોહુ સવે મિલિ પૂજત હૈ પ્રતિવર્ષ રૂપીસતપાય પઠે હૈ;
 સોહુ મુની ધ્રુવકી પરિક્રમા કરે અવ લૌં લલિ લેહુ અહે હૈ,
 છત્રિ ગિન્યો નહિ વ્રહ્મન હૈ તવ જાનિ દયા હરિમક્ત વહે હૈ. ૪
 વેદ કહે વર્નાશ્રમ ધર્મ સર્વે, મુઠી મલજારિ દયો હૈ,
 યૌં અતિ શ્રમ કિયે કદુ કાહુકૌં જ્ઞાન પુરો તવ વ્રહ્મ ભયો હૈ;
 સો મુખમો વહુ સાધુ સમાગમ, અન્યહુકી તુલના ન અયો હૈ,
 કહત દયો અનુમાન કિયે હરિ, મક્ત વરાવર કૌંન ભયો હૈ? ૫

આપે છે. કોઈ કહે છે કે અમૃત મહાસાગરમાં છે, કારણ કે દધિમંથન વખતે તેમાંથી નીકળ્યું હતું; કોઈ કહે છે કે તે ચંદ્રમાં છે, કારણ કે તે અમૃત વરસાવે છે; કોઈ કહે છે કે તે તો નવી વટુના ઓઠમાં વસેલું છે, કારણ કે તેને કવિઓ અધરામૃત કહે છે; કોઈ કહે છે કે તે તો શેષનાગ પાસે છે, કારણ કે અમૃતને ત્યાં ભગવાને સંપેલું છે; કોઈ કહે છે કે સ્વર્ગમાં છે, કારણ કે દેવલોકો તેનું પાન કરે છે. કવિ કહે છે આ બધા બૂઝા છે, કારણ કે જો સાગરમાં છે તો તે ખારો કેમ રહ્યો, ચંદ્રમાં છે તો તેનો ક્ષય રોગ કેમ મરતો નથી, વટુના ઓઠમાં છે તો તેનો પતિ મરતો કેમ જોવામાં આવે છે, નાગની પાસે છે તો તે ઝેરી શા માટે રહે છે, સ્વર્ગમાં છે તો ત્યાંથી પતન શા માટે થાય છે; માટે અમૃત ત્યાં છે નહિ. પણ ખરી સુધા-અમૃત તો હરિ ભક્તોના કંઠમાં રહેલું છે, કારણ કે તેના પાનથી રોગ નવા મરણનો ભય વગેરે રાગે છે અને મુક્તિ મળે છે. દયારામ તેરલા માટે જ ધારા જ આનંદથી કહે છે, બીજાં અમૃતો ક્ષેત્રનાં ભરેલાં છે, માટે તે અમૃત નથી. (૪) સ્વાસ્થ્ય-સમૃદ્ધિ-પિતૃ-પ તારાઓ તેમનું પૂર્વજ બળેવે થાય છે. (૫) વેદ કહે છે વર્ણાશ્રમ ધર્મ પાળો, કારણ કે તેનાથી અત્યંત પાપ બળી જાય છે; આ પ્રમાણે પ્રતિશ્રમ કરવા પછી કદાચ કોઈને જ્ઞાન થાય છે, તો તે અક્ષ થાય છે, અને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે. પણ આ મોક્ષરૂપી સુખ સાધુ સમાગમથી મળે છે, માટે એ બીજાની સરખામણીમાં આવતો નથી. માટે દયારામ અનુમાન ખેંચીને કહે છે કે ભક્તોની બરાબર કોઈ નથી.

देव रु देवि घने जन सेवत, लाय रहे मन जोग बांछे,
 सो पदमा पद सेवत है, सब मागत है करुनाकी कटाछे;
 सो कमला निशि वासर कृष्णपदांबुज सेवत हैं रतिआछे,
 नाथ दया सुहु श्रीमुख यों कही, डोलत हों नित्य भक्तन पाछे. ६
 पाहन दारु अगज वसे जस शीतलताआव वसि रै जख वारी,
 पोहोप सुवास, नील अकास रु नाद वसे जस कांसकी थारी;
 ज्यों पयमें घृत, माधुरी अमृत, अक्षर व्यापि अकार विचारी,
 त्यों सर्वत्र दया प्रभु व्यापक, भक्त हृदे विच है वपुधारी. ७
 पारथपत्नि भये कुवजापति, माधव माधव मात बखाने,
 पांडवके घर दास भये हरि, देहरिदार वली ग्रह जाने;
 नापिक म्हार रु श्वाद स्वसा भगवंत भये जनके दुख भाने,
 आप बडाई रखों न दया प्रभु भक्त अवीन सदा हम माने. ८

कवित्त

अंवरिप भक्त छेडी दुर्वासा दुखी भये,
 त्यों नरहैं छेडी विप्र ढेड रूप पाये है;
 शवरीकुं पीडी मुनि गंगाजल रक्त भयो,
 हारे निदान वाके पद पय न्हाये है;
 पांडवकुं पीडे अश्वत्थामा शिश मनी बहोंयो,
 पशुनाई बांध्यो, जीतो छोड्यो दया लाये है;

(६) कटाछे=कटाक्ष, छि. कृष्णपदांबुज छि. सारी प्रीति राष्पीने प्रभु यश
 सेव छे. आछे=सारी, अहु. (७) पोहोप=पुष्प. नील=स्थामता. कांसकी थारी=कांसानी
 थाली. (८) माधव=माधवदास अकतनी भा यधने तेनी मलपल पभासी छती. छि.
 नापीक ते सेना, महार ते दाभाछ, श्वाद श्वपय ते जोओमेव. देहरिदार=
 देहरीदार, द्वारपाल. श्वादस्वसा=आंठाणी गेडेन. (९) न्हाये=नाहया. पशुनाई=पशुनी
 पेठे, अश्वत्थामा अने नयद्रथने बांधीने युधिष्ठिरनी पासे बांध्या छता, पशु तेने
 दया लावी छेडी दीधा छता.

सप्तरूपी स्थाने करें ध्रुवजूकी परिक्रमा,
ब्रह्मपुत्र नीचे सीस भक्तकों वसाये है. ९

छपै

सोरठ मागध मरुत कुदेश दोष नहीं हरिजन,
नरसहीं मेहेता कबीर कौशिक वसेत ज्यो तन;
ब्रह्मशाप ब्रह्मास्त्र न लागे अंबरीष परिलत,
लगी सकी न प्रह्लाद बली विभिषन दुस्संगत;
अर्जुनकुं ब्रह्मसुना न लगि ध्रुव तुका न चल कालबल,
बल माया शुकादिपें न हरिदास दया बल अति अकल. १०

कंचन लगे न शाम, पद्मपत्र लगे न पानी,
लिपे न रसना चिकट, कदर्य लगे नहीं ग्लानी;
छोंकर शङ्खपन लगे न, जल न लगे मल देखो,
अहं मम रहित न पाप, दहनता भस्म न पेखो;
विष नकुलादि न लगे नाग, कबु भय न परस हरिशर्न मग,
किय आत्मसात जिहि दया प्रभू तिनकों कलंक न क्योंहुं लग. ११

मत्तगयंद

को सुधा सिंधु कहे, विधुको, बधु ओठ, अही तल, स्वर्ग वसे है,
क्षार क्षय पतिमीच कसो विष, पात कहा जब पुन्य न सेहे;
अमृत सत्य हरिजनके ग्रिव, वेद कहे कुट हृद रहें है,
कालहुके शिर पाय धरी हरि, नाथ दया ढिग जाय लसें है. १२

(१०) * अंबरीषने दुर्वासानो शाप न लाग्यो; परीक्षित न्याये उत्तराना गर्भमां
हता त्यागे अश्वत्थामाये ब्रह्मास्त्र मुक्त्युं हतं यत्तु श्रीकृष्णु तेनी रक्षा करी हती. ब्रह्म-
सुना=ब्रह्महत्यानुं पाप. (११) छोंकर=थूनाछे. शङ्खपन=सङ्घापणुं. हरि=सिंह भगवान्.
मग=भृग आशदि. (१२) पतिमीच=पतितुं मृत्यु. कुट=क्षुत्स्थ. हृद=हृदय. ढिग=पासे.

कवित्त

मधुकरकों पंकज चकोर प्यारो चंदा ज्यों,
 मृगे राग, फनी मनी, मीन प्यारो वारी है;
 प्रिय है पतंग दीप, चातककों स्वाती जल,
 जार प्रीति परस्परे, जैसी नरनारी है;
 छुधित कुं भोजन जेसो, प्यासेकुं पानी प्यारो,
 आत्मा अखिल वस्तु व्यसन सबे प्यारी है;
 कहे दयाराम वाके दासनको दास में तो,
 ऐसे प्यारे जिनकुं श्रीलालगिरधारी है. १३

नरसहिं मेहेता जूने टेक एक कृष्ण गाये,
 राम नहीं वोले ओरकीं तो कहा चली है ?
 ओरहू अनन्य रामभक्त तुलसी टेकी है,
 कृष्णचंद्र राम भये, लगी टेक भली है;
 देवीकुं नमन्न नहीं कीनो मीरां पतिव्रता,
 गिरिधारी विना मति कहुंहु न चली है;
 दयाराम कहे पंच पिरियाकुं कौन जाने ?
 इत्यादि टेकी कीरती जक्त भल मिली है. १४

मत्तगयंद

अंवरीपकों न लग्यो मुनि आप रू, नारदकों न लग्यो दच्छ दीनो,
 उद्धव आदिहुकों न लग्यो, अति दुस्तर तोहुं हरि हरी लीनो;
 सौरठ दोष दह्यो नरसिंह, वन दंडक राम कीयो मलहीनो,
 आप न पाप सुनादि ल्यो कछु, नाथ दया जिनकों निज कीनो. १५

પ્રકરણ ૧૩-અથ શૃંગાર રહસ્ય પ્રારંભઃ

કાવિત્ત

કટોકી કસર સો તો આઈ હેં ઝરોજ માનુ,
 ઝંદરકી પીનતા નિતંવ જાય વસી હૈં;
 ચરનકી ચંચલતા નૈનમેં નીકેત કીનો,
 વૈનનકી ફૂટતા સોં લાજહી મેં લસી હૈં;
 હાસ્યકી મોહનતા સોં જાય મિલી માન માનુ,
 વાલ કેલી આતુરતા લાલ કેલી કરી હૈં;
 જોવનકે આયે રાધે વસ્ત અસ્તવ્યસ્ત ભડે,
 તુહૂં દયાપ્રભૂનેં નહોં તેં હીયે ધસી હૈં. ૧
 શ્યામકો સંદેસ લીયે સચી આઈ શ્યામાપાસ,
 વનવંદા આગે થરી, રહી જોરી પાનકું;
 પ્યારીકો વદન દેલ, ફિર દેલ્યો ગગન ઔર,
 દેહું સમુદાય વાત, રાધિકા સુજાનકું;

(૧) ઝરોજ=સ્તન. કેડમાં કસર રહી ગઈ એમ કાઠ કહેતો, ના-તે એટલી
 લુવાન છે કે તેનાં સ્તન નાનાં છે. નીકેત=ધર. વૈનન=વાણી. લસી=ચમકે છે. વસ્ત=વસ્ત્ર.
 દીયે=દેયે. હે રાધે ! તું કહેશે કે કમરમાં કસર રહી ગઈ છે; પણ ના, કમર પાતલી
 હરી તારાં સ્તન બહાદુર થયાં છે; તું કહેશે કે પેટ કંકલુ છે, તો પેટની કઠિનતા
 તારા નિતંબમાં વસી છે; તું કહેશે કે પગ કસતા નથી, પણ ના, પગની ચંચલતાએ
 તો નેત્રમાં ધર છું છે એટલે કે તારાં નેત્ર ચમક્યા કરે છે; તું કહેશે કે વાળોના
 સ્પર્શ ઉચ્ચાર થતો નથી, પણ ના, વાળોની સ્પર્શતા તો લાગ્યાં વસી છે; તું કહેશે કે
 હસવું આવતું નથી, પણ ના હાસ્યની મોહનતા તો તારા માન-અભિમાનમાં મળી
 ગઈ છે; તું કહેશે કે બાલકેશીની આતુરતા છે, પણ તે તો કનૈયાવાલે કસી નેઈ છે;
 લુવાનીના ભરેલાં હે રાધા ! તારાં વસ્ત્રો અસ્તવ્યસ્ત થયાં છે; તું બાન બૂલી ગઈ છું
 એટલે તેં દયારામના પ્રભુને હૈયે ચાંખ્યા નથી. આમાં દયારામ પોતાને દૃષ્ટાના સખી-
 રૂપ ગણતા અને પોતે સખીભાવે રાધાને માન હતાવનાને કહ્યું છે. માન લીલાંને
 પ્રસંગ છે. (૨) વનવંદા=વનતુલસી. પાન=દાંધ. વંદાવલ=તુલસીદાસ. શ્યામનો સંદેશો

નાગરી દિયો જુવાપ, વ્રંદાદલ લીયો આપ,
ધર દીનો વહાં કુમુદ, પઠાપ દ્વે કાહાંનકું;
કહે દયો કહ્યો કહા પ્યારી દૂતી પ્યારેજૂને,
પંડિત અરુ જ્ઞાનિ વિચારો વુધ જ્ઞાનકું. ૨

પ્રકરણ ૧૪-અથ અભિલાશ્વા પ્રારંભઃ

કવિત્ત

મતિમોં સુધર્મ સદા, રતિ તો શ્રીકૃષ્ણરૂપ,
ગતિ વ્રંદાવન વિસે દીન કવૂ આવેંગે ?
શ્રીગોપીજનવલ્લભ આપ ઓજ અપનો લહી,
નિજાનંદ કૃપા કરિ મોં કવૂ પિવાવેંગે ?
દાસનકો દાસ જાની, જુગલ રૂપ રાસ મધ્ય,
અર્ધાંકિત છવી શોભા, કવૂ દરસાવેંગે ?
શ્રીવલ્લભ કર ગહાયો સો સર્વંધ કવૂ શ્રીજી,
દયા તુંતો દાસ મેરો વચન સુનાવેંગે ? ૧

ઇને સખી સ્થામા રાધાજી પાસે આવી અને તેની આગળ વનતુલસી મૂકી જે હાથ લેડી ઉભી રહી અને પહેલાં રાધાજીનું મુખ લેયું અને પછી આકાશ સામું લેયું, એમ સુનાણુ રાધિકાને બધી વાત સમજાવી દીધી. (વનતુલસી આગળ મૂક્યાં એટલે વંદાવનમાં મળવાનું સૂચન કર્યું; જે હાથ લેડીને જે ધડી સમય સૂચવ્યો છે, રાધાનું મુખ લેઈ ગગન તરફ લેયું એટલે આકાશમાં તારા મુખ જેવો ચંદ્ર ઉગે ત્યારે જે ધડી પછી વ્રંદાવનમાં મળજે એમ કૃષ્ણે કહાવ્યું છે. એવી રીતે ઇસારતમાં બધો સંદેશો કહ્યો.) રાધાજીએ સંદેશો સ્વીકાર્યો છે તે જણાવવાને તેણે તુલસીદલ ઉંચકી લીધાં અને તેને ઠેકાણે કુમુદ મૂક્યાં અને તેમાંથી જે કદાનને મોકલી આપ્યાં. (એટલે કે વ્રંદાવનમાં સરોવરને કીનારે પોયણાં ખીસ્યા પછી જે ધડી રાતે મળીશું-એમ સૂચવ્યું.) (૧) ઓજ=મતાપ.

प्रकरण १५-अथ उरांनो प्रारंभः

कवित्त

अजामिल तार्यों ताको साधन का देख्यो नाथ ?
 गुनिका अघरूप तारी आधो राम भाखी है;
 आमिपको अहारी गीध तार्यों का धर्म लखे ?
 व्याधकुं सदेह स्वर्ग, शास्त्र जाके साखी है;
 पुतनाकुं मात गति जाने विषपान दीनो,
 मिथ्या वासुदेव दुष्ट वैकुण्ठ पुरि दाखी है;
 इह सबतें बूरो दया श्रीवल्लभ शरणागत,
 टेर नहीं सुनो श्रीजी आली हठ राखी है. १
 श्रीमहाप्रभोसुं तुम श्रीमुख यौ बोले श्रीजी,
 कछू ताको देखेंगे न, आपशर्न आवेंगो;
 केसोहूं अपराधी, साधन ना धर्म कोई,
 वेसो हुं तिहारो दास सद्य हैं में पावेंगो;
 सोइ बात सुनी ग्रंथ, शर्न परे सवी तरे,
 टार्यों एक दयो साधन सो कहांतें लावेंगो ?
 जाय को पुकारुंगो श्रीवल्लभ देव आगे,
 पुछेंगे मेरी नाथ प्रतिउत्तर नावेंगो. २
 छिनमें मन ज्ञानी अज्ञानी अनुरागी त्यागी,
 छनु भक्त जक्त छनु भोग योग भीनो है;
 छिनमें विश्वासी शांत, छनुमें उदासी भ्रांत,
 छिनमें प्रवीन बुध, छनू मतिहीनो है;
 छिनमें प्रतीत नम्र, स्तब्ध छनू पावन हू,

(१) अघरूप=अति पापी, पापस्वरूप. मिथ्या वासुदेव=उत्था भाटे भागवत
 दशमस्कंध नृपे। टेर=पुकार.

शूर छनू कायर है, स्वामी है अधीनो है;
 जक्तमें फजेत करे, मनको एक निश्चे ना,
 एसो कारभारी दयानाथ काहे दीनो है ? ३
 भूख भ्रष्ट करे सांच, भ्रष्ट होत सद्य आंच,
 पूरनता प्रभूपनो, जीवमें तो नांही है;
 भूख्यो मरे भूत होय, भ्रष्ट मरे नर्क परे,
 शुद्ध मति सदा कहाँ ? दासकुं तो चाही है ?
 माया संतहूको लूटे, शास्त्र शीस जूती कूटे,
 देहाध्यास नांही छूटे, लोकमें लजाही है;
 अहो कृपानाथ कृष्ण, आप साखी होय बेठे,
 कहत दयो कहा करे; गहो नहीं वांही है ? ४

प्रकरण १६-अथ शिक्षा प्रारंभः

कवित्त

दिवस रैन आठो याम, रहे दामहीमें माम,
 वन्यो वामको गुलाम, स्यामकाम वहां न नेरा है;
 सहे के सीत धाम, जाय भटक्यो गाम गाम,
 आशधरी धाम धाम, गिन्यो सांजु ना सवेरो है;
 रे गुमायो तें तमाम, का रखे सयान जाम,
 दया समयों नराम नाम, का न कहे तेरा है ?
 अजों चेत रे हरामखोर ! भोर कंधां सहाम,
 अवे उठेगा मुकाम, देनो जंगलमें डेरा है. १

(४) देहाध्यास=देह विषे प्रीति. (१) याम=प्रहर. माम=भभता. वाम=
 वाभा=व्री. श्याम=अश्वत्थ, उडापपु. श्यामकाम वहां न नेरा है=श्याम अपने काम ल
 निष्ठ नथी. वाम=ताप. भोर=सवारि. सहाम=सांजे डेरा=तंशु.

કહોં તોફાં વારવાર, તું નાં માને રે ગમાર !
 ઠાક્યો રહે અહંકાર, મારયાર જાર પ્યાર હૈ;
 નીકે તનકોં સમાર, આછે આરસી નીહાર,
 જાય દેખે પરદાર* દયા વાતકો લવાર હૈ;
 કોઈ શિખ દેત સાર, તાકુ વૂરી કહે હજાર,
 માને મેંહી સરદાર, સમરે નાં તું મુરાર હૈ;
 યહાં તો નાં કહ્યુ વિચાર, દેખ સાંજ કે સવાર,
 રાખ તુંવી તો કરાર જૂતા જમકો તયાર હૈ. ૨

છપૈ (કેવલ અક્ષરનો)

સમર સમર છવ સરસ સતત મન નટવર નગધર,
 જસ પદપય સર ધરત, ચરન રજ સરન રહત હર;
 જનમ મરન યમ ભવ ન રહત પગ નમન કરત નર,
 સહસ્રવદન જપ કરત રહત રસ નવલ નવલચર;
 જડ ! તસ પદ કમલ ન ઠરત, કત મટકત અઘ ઢગ નરકમય,
 અવ છલ વલ, સ્વલ ! તજ, વનવર તન ભજ ભજ ભવત્રસનદય. ૩

(૨) આ બીજું કવિત દયારામને આપે તેમ કેટલાકો લંપટ, વિપત્તી, શૂંગારી
 ઈત્યાદિ કહીને વગોવે છે, તેમ દયારામના જીવન કાળમાં પણ કહેવાતું હતું તેના
 પ્રત્યુત્તર તરીકે હોય તેવું લાગે છે. દયારામ કહે છે કે, “તને વારંવાર ક્યું તો પણ
 તું, હે ગમાર ! માનતો નથી, અહંકારમાં હકેલો રહે છે; પણ બાળ કે નરપ્યાર એ
 મારવાવાળો છે. વળી તું તારું પ્લાહું શરીર સાફ કરીને આરસીમાં સારી રીતે લેધરા
 કે તે કેતું સહેતું છે. દયારામને પરદાર-પારકે ઘેર અથવા પરદારને ત્યાં જતો જુએ
 તો તે વાત જાણી છે, અથવા તો તે કોણ-વચનની બાહુની છે; કોઈ જો સારી
 શિખામણ આપે તો તું એવો છે કે તેને હજાર ધુરી વાત કહી સંભળાવે; તું એમ
 માને છે કે હું જ સરદાર છું, પણ તું મુરારને યાદ કરતો નથી. પણ અહિં દયારામ
 તો સાંજ સવાર કોઈ વિચાર કરતો નથી, સિવાય કે તારી સાથે કરાર રાખવાનો;
 નહિ તો જમના જુતાના માર તારે માટે તૈયાર છે.” મારવાર=મારવાવાળો. નીકે=સારી
 રીતે. નિહાર=જો. * પાઠ. પરદાર. (૩) નટવર=નટોમાં ઉત્તમ. નગધર=ગિરિને ધરનારા.

छपै

मदन मोहन मन वसे, मद न मोह न सतावे,
 गोकुलेश सब भजे, भजे गोकुलेश गावे;
 मन न भजे हरिचरन, मनन हरिचरनसुं भाजे,
 श्यामवरन हरि गावत, श्यामवरन हुइ प्राजे;
 जो गोपाल न मन रति रहे, गोपालन मन रति रहन,
 रति दयाराम आराम ग्रह, हरि हरि हरी हिय दुःखसदन. ४

कवित्त

स्तुति कीनी निंदा ठरे, साचो वेन जूठो परे,
 भलो किये लोक लरे, अरि माततात है;
 दुष्ट व्याधि रहे तन, भ्रष्ट आधि रहे मन,
 कष्ट देंकें जाय धन, वदनामी आत है;
 स्वाभाविक पाप ताप, पराधीन महा अदाप,
 भावे नहीं कृष्ण जाप, भूख सांज प्रांत है;
 दया नाथते विमुख, इत्यादिक पावे दुःख,
 कबहू नां सुख अंत, अधोगति जात है. ५

सुखसीमा तोप माया, दुःखसीमा पराधीन,
 भयसीमा काल, अमेसीमा हरिशर्न है;
 जयसीमा मंत्र जीते, हानीसीमा दुष्टसंग,
 श्रेयसीमा संतसेवा, प्रीति गुरुचर्न है;

पदपय=येशुनुं नग, गंगानग, हरिश्चर आगण नातायशुनी पादुका छे. सहस्रवदन=
 शेषनाग. नववर=श्रीकृष्ण. भवदग=पापना. दग. घनवरतन=घनश्यामना शरीर.
 मंत्रसतदय=भवभयने हरनारा. (४) गोकुलेश=कृष्ण. गोकुलेश=कृष्ण. (५) तोप=संतोष. मंत्र=मन्त्र.
 (६) तोप=संतोष. मंत्र=मन्त्र.

पुन्यसीमा प्रानदान, पापसीमा भक्तद्रोह,
मंत्रसीमा कृष्णनाम, पाप ताप हर्न है;
सुज्ञसीमा हरिस्मृति, हर्षसीमा कृष्णप्रेम,
दयाराम लाभसीमा, सेवा गिरिवर्न है. ६

सदाकाल एकसी नां निभे रीत काहूकी जो,
भोगी कैधो योगी कैधों रंक भूप कहिए;
नल वैभो हतो गयो, सुग्रीवको गयो अयो,
याको कहा होय जाय, नहीं होय पड़ए;
हर्ष शोक जलन कीये, आवे नहीं जाय कबू,
विन मांग्यो दुःख मृत्यु सुखहू त्यों लहिए;
धीरज नां तजिए दया राधावर भजी मुख,
कृष्ण कृष्ण कहोए, प्रभू राखे त्यों रहीए. ७

वेदशास्त्र आदि पढो, यज्ञ योग जाप ताप,
तीर्थ व्रत धर्म नेम, साधो अनूप है;
ज्ञान ध्यान ज्ञान यमाचार विरति अनुष्ठान,
हृदे शुद्ध करे जो अकाम करो चुप है;
इत्यादि सावन सब धर्म बडे श्रुति साक्ष,
ए सबको शिरोमनि कृष्ण नाम भूप है;
कहे दयो याके परें, सेवा महात्म ना कहाय,
नौधा शिरताज कृष्ण सेवा फल रूप है. ८

मत्तगयंद

यत्र दुःखी तन मत्र दुःखी, कुड़ मात पिता सुत दारा दुःखी है,
प्रीति दुःखी कुड़ भीति अरि नृप, दुष्टनुभाव दुःखीहु सुखी है;

(८) विरति-वैशाख.

आत्मदुःखी अधभूत मनोरथ, गुप्त दुःखी सब देव सुखी है,
 जक्त सबे त्रय ताप दियो, कहि तोष श्रीकृष्ण भजे सो सुखी है. ९
 पानि न श्रीहरि सेवत सों धिक, बानि न कीरति कृष्ण गइ है,
 कान कथा न सुने प्रभु सो धिक, द्रष्टि न श्रीजी सुरूप दइ है;
 पाय न धाय हरिजन सो धिक, चित्त चिन्तिनी न श्याम भइ है,
 कहत दयो न संबंध हरि सब वस्तुसु जानुं धिकार न्यइ है. १०
 सारं हि मार, रु दंड यतिकर, बंधनयोग तु पोथि ठरि है,
 जुठि गिरा इक बाल खिलावत, चोरी तु एक सुगूत खरी है;
 एक ही क्लेश वियोग हरि जब, कैतव वानी बिनोद परी है,
 नाथ दया रघुनाथ भये सुधरे सब, स्त्री रहि दोष भरी है. ११
 नीर मिल्यो सम खीर वरावर, कंकर गोधुम तोल चढ्यो है,
 संग पुजाय हरिगुन कागद, ऊख समंध इरंड बढ्यो है;
 सूत समान विक्रयो मिलि सकर, तुच्छ भयो जब दूर कढ्यो है,
 कहत दयो तस दास हरिसम जहां लग सेवन प्रेम मढ्यो है. १२
 हीसुं अकास, हथेंरि सुरेख टरे नहिं, भाति पटोर कढ्यो है,
 शब्दसुं अर्थ, रु घंटसु नाद, सलीलसुं सीतपनो न छढ्यो है;
 अमृत स्वाद, रु मुक्तसुं सेतन, काजर स्यामपनो न नढ्यो है,
 कहत दयो हरिभक्तसु सो जिनकों मन यों हरिपाय जढ्यो है. १३

छपै

सकल दोष नृपति प्रतिष्ठा अभिमान है,
 निंदा दासी, हिंसा पति, क्रोध सुप्रधान है;

(९) अधभूत=पापभय. (१०) पानि=हाथ. (११) सार=सोपान. सुगूत=सहस्रगुण. कैतव=कपटभरी. (१२) गोधुम=धड़. ऊख=शेरडी. (१३) अकास=आकाश. भाति=भात, छाप. पटोर=पटोड़. सेतन=धेतपणुं. जढ्यो=जड़्यो. इदय अने आकाशतुं जेभ तादात्म्य छे, हाथनी रेखा टाणी टणती नथी, धियादि.

असत्य अधरम भ्रात, सखा हठ, चिंता माता,
मोह द्वेश पाखंड मछर मद छल सुत ख्याता;
पितु अहंकार, लोभासन रु ठगाड़, भूषन मोहधर,
द्रग अज्ञान मायापास तज, दया मान भज शैलधर. १४

धर्मासन दीनता दया दारा अदभुत है,
लाभ वंधु, शोभा पति, सत्य विवेक दु सुत है;
शोभाकी सखि रमा, रमापति कृष्ण दया प्रभू,
प्रभुके वल्लभ संत, संत अति कृपाल महा विभु;
करि तिनके आगे दीनता, दीनतापें वेठो धरम,
जो पुष्ट धरम सो प्रेम, सो प्राप्ति प्रापत पद परम. १५

मोर मुकुट घत सीस, रह्यो जुकी कुटिल भोंह पर,
कुंडल मकर पट पीत, केसरी तिलक मनोहर;
अरुन अधर सुंदर कपोल, नासिका मुक्तवर,
भ्रगु लंछन श्रीवत्स कौस्तुभ हृदय मुरलीकर;
भुज अंगद कंकण कर मुद्रिका, कटिरसना नूपुर चरन,
पटदश सुलक्ष्म पदतल दया करो ध्यान अस गिरिधरन. १६

कवित्त

दुस्तर दुःख सिंधूके विच जिय झाझ पर्यो,
लग्यो है तुफान दिवस फेर जेठ वायको;
करनधार चिंता सो हिम्मत कहां हार गयो ?
नांही अब रह्यो जोर एक हूं उपायको;

(१४) मछर=भत्सर. (१५) वल्लभ=प्राप्ति. (१६) कुटिल भोंह=चांझी भवां.
(१७) सिंधु=संसाररूप सागर. झाझ=बाढ़ण. करनधार=मुद्राणी. संतवाक=संतनुं
॥३५. ठहरात=ठहें राधे. रंच=रंज. हाय=थास. अगस्त=अगस्त्यरूप.

संतवाक लंगर डारे तें ठहरात नेक,
उबरे तो नाहिं पें बचाव रंच हायको;
वचवेकी आस अबे छूटी सब दयाराम,
राखे अगस्त एक शरनो ब्रजरायको.

१७

विप्र कृष्णभक्त सो तो महा श्रेष्ठ वेद बोले,
कृष्णसों विमुखं विप्र श्वादहूतें नीच है;
धर्म सबी साधनहू व्यर्थ है विमुख कृष्ण,
अल्प धर्मतें सन्मुख बसे मुक्त बीच है;
विमुख जो हते विप्र, कृष्ण कासीमें भस्म कीने*,
सन्मुख चंडाल जाती, पूजाए न गीच है;
ब्रह्मयोनि जन्म धारी, ब्रह्मभक्त हरिद्वेशी,
सो असूर दयानाथ कहे परे कीच है.

१८

स्वामी तो सोही जिनके शिस कोइ स्वामी नहीं,
गुरु कहीए सोही, शिष्य पापताप दाही है;
मातापिता सोही ओर मातपिता होन न दें,
बंधु तो सोही, कबहू छोडे नहीं बांही है;
पैसा तो सोही पुन्य परमारथ काम लगे,
सोही तो धर्म जाकुं कहूं नां दुराही है;
दयाराम कहे सबी साचो तो याको नाम,
एसो नहीं मिल्यो तों तों सबी बाह वाही है.

१९

(१८) श्वाद=शपथ, आंड़ाण. *काशी अणी गधं त्यादि ने आह्वाणो कृष्णना भः
न हुता ते अणी गया हुता. यांडवने त्यां राबसु यज्ञमां आंड़ाण नतिने भिं
वाल्मीकि श्रीकृष्णना कडेवाथी पूजये हुता; तेम रोहीदास अमारनी भय पूज १
हुती. कीच=काँच.

वारिके विलोयें नवनीत कवू होय नहीं,
 सिकतातें तैल, वात वसहू न मनमें;
 कछ पीठ रोम नां, न मृग अंगु त्रट रहे,
 बांझ न कहो पूत, पोहोप लख्यो न गगनमें;
 ससलाको सिंध कवू देख्योहू न सुन्यो काहू,
 तमने प्रवेश कीनो रविके किरनमें;
 एतो कवू होय नहीं, होय तहूं होय नहीं,
 कृष्ण भजे विना दया सुख तो सुपनमें. २०
 हरि अर्चा शिला धातू, गुरु विपे नर बुद्धि,
 वैष्णवमें जाति भाव, सो अर्थ ईश है;
 कृष्ण नाम विपे जाकुं मति है सामान्य शब्द,
 संत श्रीजी पाद तीर्थ, जाकों मति विप है;
 महाप्रसाद अन्नमेधा, गाय पशु व्रंदा द्रुम,
 और देवके समान, जाने जगदीश है;
 कहे दयाराम बाको नाम लेत पाप लगे,
 एसी बुद्धिवारे जीव सदा नारकीश है. २१

कवित्त

तेरी वृज्जी तें काया जाया, जाया जो जाया पाया,
 विनकुं खवाया खाया, औरकों न भाया है;
 धाया कर उपाया धन लाया दुगया दिल,
 दीनपे न दया, मन माया उर झाया है;

(२०) नवनीत=भाभल. सिकता=रेती. कछ=कायथो. पोहोप=पुष्प. तम=अंधकार.
 सुपन=स्वप्न. (२१) नारकीश=पापी, नर=भ्रां दहेनाश. (२२) माया=लेया.
 दुराया=भुशी थयो. ते तारुं शरीर लेखने ताश लेवी तारी लतनी श्री आली, अने
 तेलीये पुत्र लप्यो. तेने भवराज्यं पीवराज्यं अने ते भाधुं पीधुं, जीनने

विप्र नां जीवाया संतजन नां चुगाया,
 पित्रीदेव नां पूजाया, कछू जसमें वहाया है;
 एते मीच आया कोपें, जाय नां छुडाया,
 दयाप्रीतम न गाया, पाया सीसहू न नांया है. २२

छपै

भगवत गीता, गाय, संत, तुलसी, चरनाम्रत,
 श्रीगुरु गोविंद नाम, नमन हरि, एकादशि व्रत;
 गंगा श्री यमुना गोपीचंदन सुचि ब्राह्मन,
 सत्य दीनता, शरणागति, विश्वास, प्रेम मन;
 प्रभुवानो दया सुसंग, ब्रजवास सुयश चितन चरन,
 इतनेमें एकहु द्रढ भजत दया मिले गिरिवरधरन. २३

मत्तगथंद

रूप हृदे जिनके ब्रजभूषन, आनन नाम ध्वनि न टरी है,
 उदर महापरसाद हरिनिरमाल्य पदोदक शीश धरी है;
 गोपीपति पद प्रेम निरंतर, तोष दया सुचिको न अरी है,
 नाथ दया परसन रहे, शुभ जो जन तासु परे न हरि है. २४

भवडावचाने गर्थुं नहि. धन कमावाने लांछा लांछा छाप करी न्यां त्यां तुं द्यो
 अने धन लाव्यो, अने हिसमां भुशी थयो, पणु कोई हीन छपर हथा करीने ते कोई
 व्याथुं नहि पणु भायामां भगन रह्यो; तें कोई आदाखुने छवाज्या नहि, कोई संत
 पुरुषोने नमाज्या नहि, पितृ आदि देवनी पूज करी नहि, पणु नश्यमां वख्यो
 गयो अठलाभां करण भृत्य (मिच) आवी पुग्युं. ते वथते तें जेने माटे मेहनत
 करी तेमांथी कोई तने छोडाधी शक्युं नहि, करणु के तें हथाना प्रितमने गाया नथी
 अने तेना अरखुमां माथुं नमाव्युं नथी, ते तने कोणु होडावे ? (२३) प्रभुवानो=
 वैष्णवता. (२४) . आनन=सुख. दरो=दूरी. उदर महा परसाद=पेटमां भडाप्रसाद
 पधराववा ते हरिने नामे करुं. परे=हर.

छपै

सिंह सरप कुंजर काग आयु है वरप हजारा,
 पिंगल सर्प रु उलुक मंडुक कपि त्रिंशत पारा;
 विंशोत्तरशत गज तुरी, वृत्तिश घोष चार शत,
 खर चोइस खग वीस, पिपिलिक मुषक पंचगत;
 मृग पचीस वार मंजार सुन, चुसट व्याघ्र, शोडश अजा,
 तिर स्याल स्विदजम समजी(?) दयाराम जनहरि भजि तव मजा. २५

अकथित पाप महा संताप रोग सब सद लय,
 होइ अकालन मृत्यु अविद्या अंतक लहि भय;
 तीन लोकके सकल तिरथ फल शतांश जाको,
 पादोदक श्रीकृष्ण पान करि धरि शिर ताको;
 दहि लिंग वासना प्राप्त हुई प्रेम लक्षणा भक्ति हरि,
 रहि अमल बाह्य भीतर सदा, दया प्रितम उर वास करि. २६

मत्तगयंद

तृप्त करी भव वैभवतें मन बहोर भजुं हरि यौं तुं लहेगो,
 पैं पल पाव प्रतीति नहीं तन, फेर न औसर याजु बहेगो;
 जो निकस्यो वरते वरते, सुहि लाभ वृथा हिय बहोर दहेगो,
 रे जड ! चेति दया हरि गा सब तोहे विचार धर्योही रहेगो. २७
 नौनीत चोर करी हरि गाय, तु जाय टरी अघ जो करि चोरी,
 गा हरि जारपनों जरिहैं, अघभोगि गुरुतिय आदिजु कोरी;
 रावन आदि हते हरि गा, हरि जाय सुनादुज आदिहु तोरी,
 नाथदया वकिपान किये स्तनगा, मधुपान वनें अघ होरी. २८

(२५) तुरी=चौडो. (२७) पैं पल पाव=पल या पक्ष. वरते वरते=अथवा
 धरनांधी. (२८) सुनादुज=असुहाय. स्तनगा=भाता.

कवित्त

द्रौपदी जू पाये दुःख, सही हे प्रल्हाद पीडा,
 अंवरीप, रुकमांगद दुःखतें अघाये है;
 भिष्मजू, विभीषनजू, पांडो, नल, हरिश्चंद्र,
 ध्रुव, कुंता, चंद्रहास दुःखी भये गाये है;
 मेहेताजी, मीरां, जयदेव, जनी, तुकाराम,
 माधोदास, तुलसी, पीपादिक पिराये है;
 हरिभक्त दुःख तो अवश्य दया डरो मती,
 बिना कष्ट पाये कहो कौन कृष्ण पाये है? २९

कुंडलियो

कोई वस्तू अपनी न हें, सब के धनि ब्रजराय,
 जब लग जहां राखे रहें, फिर पठवे वहां जाय;
 फिर पठवे वहां जाय, कछुहु अपनी नां लहीए,
 ममता दुःखको मूल, बिछरत महा दुःख पैए;
 कहे दयो हरिदास, रहो साखीवत होइ,
 आये हर्ष न धरो, गये तव शोक न कोइ. ३०

मत्तगयंद

चार अठार पढ्यो खट नौ दश, चार कला लही चौसठ साची,
 त्यागी भयो वितरागीरु ज्ञानी भयो अतियोगी सुकीरति माची;
 साधन धर्म सब सिद्धि लही, सब पूजत हैं सबकी मति राची,
 तोहु दया प्रभु जो हसि नां लिपटे हिय तो तेरि सोरे हु काची. ३१

(२६) अघाये=पीडाया. जनी=जनीयाई. माधोदास=मगनाथजीनो उपासक.

(३०) बिछरत=बिहा ५३ उं ते; विधोय. साखीवत=साक्षीरूप. (३१) चार=चार
 वेद. अठार=अठार पुराण. खट=छ दर्शन. नव=नवग्रह-ज्योतिषशास्त्र. दश=दशविधि
 लक्ष्मी. वितरागी=धनने प्रेमी; संन्यासी. सोरे हु=सोने सोगडी कथी.

કુંડલિયો

અંત અયો તવ જાનિ, જવ નાચન લાગે મૂસ,
 ચેંટિ પંચ શુતિ વઢિ દિયા, રાગ ગાય કકનૂસ;
 રાગ ગાય કકનૂસ, મન મતિ પલટે જનકી,
 ગર્વ હોઈ તવ હાંનિ હોનિ હોઈ વૈભૌ ધનકી;
 કહે દયો હરિદાસ, પ્રિયે નહીં મદ ભગવંતા,
 વઢે દીનતા સવ સુખ, અહંકારતેં અંતા.

૩૨

કવિત્ત

માત સ્વસા સુતાદિ ગમન, હત્યા પિતા ગુરુ,
 ગો નૃપ સ્ત્રી બ્રહ્મ ભ્રૂણ શિશુ સંત ડરનો હૈ;
 અન્નત વિશ્વાસઘાત મિત્રદ્રોહ આતતાઈ,
 પંચ મહાપાપ સો ઉચિત નાં ઉચરનો હૈ;
 શક્ય વા અશક્ય કર્મ ક્રિયાદિક ભયે કવૂ,
 તોહૂ વેદ વાની કહું સાહસ નાં મરનો હૈ;
 સર્વી પાપ તાપ દયા મિટવેકો ફક ઉપાય,
 નામ હરિ પાદોદક લેનો હરિશરનો હૈ.

૩૩

(૩૨) મૂસ=ઉદર. ચેંટિ=કીડી. કકનુસ=એક નાતનું પક્ષી. (૩૩) સ્વસા=ગાદેન. ભ્રૂણ=ગર્ભ. અનૂત=નૂતનું. પંચ મહાપાપ=બ્રહ્મહત્યા, મદિરાપાન, ચોરી, શુક્રપત્ની સાથે ગમન, આ પાપ કરનારાઓ સાથે સંસર્ગ રાખવો તે પણ મહાપાપ છે. આતતાયી=હત્યારો મહાપાતકી.

અગ્નિદો ગરદશ્ચૈવ શૂલપાણિર્ધનાપહઃ ।

ક્ષેત્રદારાપદર્તા ન પડેતે આતતાયિનઃ ॥

આગ લગાડનાર, ઝેર આપનાર, હાથમાં હથિયાર વધી સામે યનાર, ધન ચોરનાર, ભૂમિનું તથા સ્ત્રીનું હરણ કરનાર, આ છ આતતાયિ કહેવાય છે. ગમે તેવું કર્મ થયું હોય પણ વેદનાણી છે કે, મરવાનું સાહસ કદી કરવું નહિ. સર્વ પાપતાપ મટાડવાનો એક ઉપાય છે કે હરિનું નામ લેવું, હરિપાદોદક લેવું, હરિને શરણે જવું.

મન્ત્રગયંદ

માત પિતા સુત આત પતિ ગુરુ આદિ તજો સવ જો હરિ દેશી,
 ભર્ત તજી જનની, પ્રહલાદ પિતુ, સુનુ ઉગ્ર દિશ્યો નહિં દેશી;
 વંધુ વિભીષન, સ્વામિ મુની તિય, ત્યાગ વલી ગુરુ મંત્રઉપદેશી,
 નાથ દયા અનકૂલ મિલી ભજી, ત્યાગ ન દોષ લગે લવલેશી. ૩૪

કવિત્ત

વેધાશ્રે નંદ વાંધે વરુન કૃષ્ણ તાત તોહુ,
 અંવાશ્રે કયોં નાગ નિગલે હરિ ધાયે હૈ;
 કૃષ્ણાશ્રિત જાદો સવ, સૂર્ય ભજે સત્રાજિત,
 શશ્વસોં અકાલ મૃત્યુ ભયો દુઃખ પાયે હૈ;
 શંકરાદિ સેવ કીયે, પાંડવ દુઃખ પાય દેલે,
 અંબરીષ અમયાશ્રે કષ્ટ પાયે ગાયે હૈ;
 દેલો દયારામ ઇત્યાદિક વડે દુઃખી ભયે,
 હરિ વિના ઔર ઠોર ફલબુદ્ધિ લાયે હૈ. ૩૫

(૩૪) માતા પિતા પ્રાતા પતિ ગુરુ આદિ ને હરિનાં દેશી હોય તો તેમને તનવાં. દાખલા તરીકે ભરતે માતા કેકેયીને તણ, પ્રહલાદે આપ હિરણ્યકશ્યપને તન્યો, ઉશ્વસેને છોકરા કંસને તન્યો, બિલ્હીષણે ભાઈ રાવણને તન્યો, ઋષિ પત્નીઓએ પતિનો ત્યાગ કર્યો, બલિરાજાએ ગુરુશુક્રાચાર્યને તન્યો. (૩૫) નંદજી, શ્રીકૃષ્ણના આપ હોવા છતાં તેને છોડી શ્રાહ્મણનોને પૂછી વેધા નામની એકાદશીનું વ્રત કર્યું હતું, અને પછી પાછલી રાતના જમનાજમાં નાહવા જતાં વસ્ત્રો કેદ કર્યા હતા, અને તે જ રીતે અંબાજીની જાત્રા કરવા ગયા જ્યારે અજગર ગળી ગયો હતો, ત્યારે તેને એકાદશીએ કે અંબાજીએ સહાય કરી નહોતી પણ શ્રીકૃષ્ણે જ છોડાવ્યા હતા. બધા બદલે જ્યારે કૃષ્ણની પૂજા કરતા હતા ત્યારે એક સત્રાજીત સૂર્યને પૂજતો હતો; કૃષ્ણ છોડીને બીજાને પૂજતો હતો તેથી તેનું અકાલ મૃત્યુ થયું હતું; પાંડવો શ્રીકૃષ્ણને છોડી શંકરાદિની પૂજા કરતા હતા તેથી દુઃખ પામ્યા હતા. અંબરીષ રાજા અભયા (વેધા) એકાદશીનું વ્રત કરવાથી કષ્ટ પામ્યો હતો. દયારામ કહે છે કે, ભૂલે શ્રીહરિને

મત્સર માતંગ મારે, સોંપ નોલ ચેંટી કાંટે,
કેકી ક્રકલાસ હને, અહિકોં જો રાવે હૈ;
વનકે જો લયુ સ્વાન, વ્યાઘ્રકું વિહારી ઢારે,
સિંધૂ મરયાદ વેલી, દેસી ડર પાવે હૈ;
શિવ મસ્માંગદ ભાજે, અગ્નિકું ચકોર ભરે,
રવિ રશિ રાહૂ પીડે, જગ જો પુજાવે હૈ;
પ્રમૂતા જો પૈયે તોહૂ અભિમાન રાખિય ન,
દયાનાથ વહેપનો છોટેપેં છોડાવે હૈ.

૩૬

કામ ક્રોધ લોભ મોહ મદ મત્સર મમતાદી,
તૃણા શોક અભિલાસ શ્રીગુન અહંકારા હૈ;
મન ભ્રષ્ટ પ્રમુતા પાલંડ ચિંતા દ્વેષ નિંદા,
દ્રોહ ત્રીન દ્વેષનાદિ માયા પારીવારા હૈ;
દેવમુની વ્રહ્મવાદિ સનકાદિ વ્રહ્મા શિવ,
આદિકું અજામીતિ, ઔર કો ચિચારા હૈ?
સો પ્રધાન દાસી કૃપ્ણ કૃપા કરે છૂટે દયા,
ઔર કોટી યત્ન કરત નાંહી નિસ્તારા હૈ.

૩૭

સાંગોપાંગ ચથાચિથિ ભક્ત્યાદિ સાધન કહાં,
કલી કાલ દુષ્ટ જીવ હ્રદે હૂ સમલ હૈ;

છોડી બીજને બલનારા મોટા મોટા પણ દુઃખ પામ્યા છે અને લેએ બીજ દેવની
દુનની આશાએ પૂજા કરતા હતા, તે બીજ દેવે દુઃખની વેળાએ સહાય કરી શક્યા
નહોતા, પણ દુઃખ ન કરી શક્યા હતા. (૩૬) મત્સર=મત્સર. માતંગ=ટાપી. માણસને
મોટાઈ લેકતી હોય તો અભિમાન રાખવું નહિ; કારણ કે દયાનાથ મોટાનું અભિ-
માન નાનાને હાથે તોડાવે છે. તેનાં દુષ્ટતા પદમાં આપેલાં છે. (૩૭) દ્રોહનાદિ=
એવાના, ઈન્દ્રિયા વગેરે. અમુક બાબતની અત્યંત લાલસા તે. પારીવાર=પરિવાર,
વંશવેલો. અજામીતિ=માયાનો ડર. નિસ્તાર=મોક્ષ. (૩૮) સમલ=મલનાશું એવું.

जो बने सो टेहेल कृष्ण नाम कृष्ण पादोदक,
 मान सबी हरि इच्छा, गर्व तो न भल है;
 अन्याश्रय अप्रसाद, कृष्णदास दोष डरी,
 दुष्ट संग दूर रहे, ज्यों लौं तेरो बल है;
 श्रीगुरु भरोँसो दृढ, शुद्ध दीनता नमन,
 दयानाथ बोले यातें प्राप्त मुख्य फल है. ३८
 जायगो क्लेश भजि, जाय गोकुलेश भजी,
 प्यारे न भगवान हैं, कहां प्यारे भगवान है;
 हरिको मन न करे, हरिको मनन करे,
 उपज्यो अ ज्ञान हैं ना उपज्यो अज्ञान है;
 गोपाल न जो प्रीति, गोपाल न सो प्रीति तो,
 तुं केसो जान, केसो जाने बिना जान हे;
 दया कृष्ण तुत करे, दया कृष्ण तुत करे,
 जानी बत मान सर्व, जानी बत मान है. ३९

कुंडलियो

गिरिधारी धारी बने, नर निरधारी नांहि,
 नर निरधारी तिति बने, हरि धारी मिलि आंही;
 हरि धारी मिली आंही, एही भ्रांति जड जनकों,
 सुखदुःख मुग्धें होय, होय नहि पंडित मनकों;
 कहे दयो हरिदास, दिखो सब हृदे विचारी,
 जिय स्वतंत्र जो होई, गरज का रहि गिरधारी? ४०

(३८) गो क्लेश=छद्मियोंनां दुष्प्रो. गोकुलेश=गोकुलना छेश श्रीकृष्ण. भगवान=
 छेश्वर. भगवान=आज्यवान. मन न=मन न करवुं, ध्यान न धरवुं. मनन=चिंतन.
 अज्ञान=विधुवुं ज्ञान. अज्ञान=अज्ञान नहि ते. गोपाल=गोपाना पाशनार श्रीकृष्ण.
 गोपालन=छद्मियोंनां लावन पालन. केसो=केसरी रीति. केसो=केसरी. बत=बेद, दुःख. बत=
 छेष; सुख. (४०) मुग्ध=भूष.

जो समझे सो समि गये, कछु हू कह्यो न जाय,
अकल गति ईश्वर अजित, जिय अशक्य निरुपाय;
जिय अशक्य निरुपाय, तहू जिय मति भ्रम होवे,
सर्वेश्वर सर्वात्म दक्ष, हरि लहि शंक खोवे;
कहे दयो हरि नाम, शरण ग्रहि दहि हूइ भ्रम जे,
निज जन अहित न क्यौँहु, करे हरि कहि जो समजे. ४१

चिंता व्यापत सवनकुं, ज्ञानी मुग्ध होइ कोइ,
ज्ञानी भुक्ते ज्ञानतेँ, मुग्ध भुगे दुःख रोइ;
मुग्ध भुगे दुःख रोइ, ज्ञानीहू विकल तु होवे,
अति दुःसह दुःख व्यापे, ज्ञान तदा सब सोवे;
कहे दयो हरिदास, संत वा हो हु असंता,
हरि राखे सुहि सुदृढ रहे, अति चुभिचित चिंता. ४२

अनहोनी नहीं भइ है, अनहोनी नहीं होत,
अनहोनी नहिं होयगी, मूढ काहेकुं रीत?
मूढ काहेकुं रीत, हुत बता फिरे न क्यौँहू,
चूकता विगरे ता न, सुधरि चिति चातुर सोहू;
कहे दयो जड दछ, तुल्य तव जव जसि होनी,
नांतर पंडितसब सुखी, हुइ करी हुनि अनहोनी. ४३

लाख सयाने कोटि मति, करी देखो सब कोइ,
तोहू होनी नहिं मिटे, अनहोनी नहिं होइ;
अनहोनी नहीं होइ, भ्रमे जीय धरम भ्रमनको,
करत हरत सब ईश्वर, द्रढ टरि ठरि भ्रम मनको;

कहे दयो हरिदास, विरल भ्रांति विन झांखा,
 ता विन संशे सहित, दिखत हैं पंडित लाखा. ४४
 उद्यम सुखकों सब करे, किय विन रह्यो न जाय,
 हरि रुचि मिले तो सफल बनि, ता विन व्यर्थ उपाय;
 ता विन व्यर्थ उपाय, मुख तहुं मरम न जाने,
 कबु कबु कियो बन्यो है, तातें कृतिबल माने;
 कहे दयो हरि अकल, गति तातें बहुधा भ्रम,
 निःसंशे भव विरल लहे, प्रभुकर फल उद्यम. ४५
 हरिरुचितो सब भयो है, हरिरुचि अब ज्यों होय,
 हरिरुचि जो सो होयगो, क्यौं न कलपना धोय;
 क्यौं न कलपना धोय, चले जो बल कबु तेरो,
 तुरत न समझि जाय, रहे न क्यौं दे उर झेरो;
 कहे दयो हरि शरन ग्रहे, सब उपाय परहरी,
 विगरीहू सब सुधरेगी, जन अहित न कबु करि हरी. ४६
 कुइ कहेगो हरिहस्त सब, जियतें कछुहु न होइ,
 यौं सुनि जन सब अलसि, शुभ कृति न करेंगे कोइ;
 कृति न करेंगे कोइ, करे इह संसे खोटो,
 पराधीन सब जिय, मतिप्रेरक हरिबल मोटो;
 कहे दयो हरिदास, समझि यौं निज बल खोइ,
 हरिरुचि सम कृति किय बिना रह्यो जाय नहीं कोइ. ४७
 करता सब श्रीकृष्ण, इक यह सिद्धांत अमेल,
 पें जिय शिर कछु नां धरे, तो न खुले भव खेल;
 तो न खुले भव खेल, तासुं जिय पास करावे,
 सब विधि प्रेरक प्रभू, जिय निज बल कछु बनि नावे;

कहे दयो यौँ समझि विरल, कुड़ मन भ्रम हरता,
हरि रुचितें सबकुल रही, भ्रम कलु में हूं कर्ता. ४८

कवित्त

तुम मेरे प्रान प्यारे, मुख तो देखाओ मति,
बिना मोलकी में दासी, हात मत लगाइयो;
लाड नहीं लडावत सो, बाबासों कहे देउंगी,
मरो तो न देउं घेनो, विदेशे मत जाइयो;
मुख देखी जीवत हुं, महीयर नां जाउंगी का?
में तो मेरो जड़ चूकी, पाक फिर बनाइयो;
खीजनके बोलिवेको, हेतू समुझ्यो न जाय,
कपटि मित्र जानी दया, निमे ल्यौं निभाइयो. ४९

कुंडलियो

चिंता चुरेल देखि, जपि शरन मंत्र गोपाल,
स्मर्त निवेदन करत ही, भाजेगी ततकाल;
भाजेगी ततकाल, सुक्यो जु दीखेगी ऐसी,
सब कलु हरिको भयो, मोहि चिंता अब केसी ?
अटपटि लीला दयानाथ, तदपि न तजि संता,
अश्वारोहन ग्रंथि सीस तसि तोकुं चिंता. ५०
साधन धर्म रहीत तुं, सकल पाप करि पूर,
तहु का महाप्रभु शरन बल, मत धरि चिंता ऊर;
मत धरि चिंता ऊर, पुष्टिपथपति श्रीबल्लभ,
निज कहि ग्रहि तिन बांहि, अवं दुर्लभ सब सुर्लभ;

(४) घेनो=धरेहुं. जड़=रभी, पाधुं. (५०) अश्वारोहन=शेभ घोडापर गेडां उतां
घोडाने बाद थरो ओवी चिंताथी चेताने भाधे भूर्ण गांसरी भूईं छे, तेनी तारी चिंता छे.

कहे दयो हरिदास, तोकु कछु लागे बाध न,
निज इच्छासुं करेंगे, करि हैं का अव साधन ? ५१

स्वामि पाद नृप खडग सम, गुरु पादुक पद ठोर,
वांभि पिड पद पांसुकर, वरन पाद जल ओर;
वरन पाद जल और, भाव द्रढ जहां भरोसो,
तनकहुं कृष्ण संबंध, कृष्ण वही रंच न सांसो;
कहे दयो विश्वास, न तो साचेमें खामी,
कोई वस्तुमें द्रढ प्रतीति फलि साचे स्वामी. ५२

वस्तू सुल तैं अधिक फल, सम संबंध प्रतीति,
दास दासको दास बनूं, मंगन बढ़त हरिप्रीति;
मंगन बढ़त हरिप्रीति, करि उद्धव सुविचारो,
गोपीपद रज याची, लय्यो प्रभु अतिशय प्यारो;
कहे दयो सब दिखो, फुआरो भरि निज हस्तु,
जीतो नीचो हुइ तीतो, ऊंचो चढि जल जन वस्तु. ५३

कवित्त

केश जो अलौकिक तो फल है पथ पुष्टीको,
हरि अंगीकृत लछन लौकिक जो केश है;
दुःख साधू संग साचो, सुमरावे कृष्ण नाम,
हरिकुं विसरावे सुख, माया आवेश है;
दुःखमें लाभ होय नां तो कुंतीजी मागे कैसे ?
संत केश सहै केसैं, कृपालु ब्रजेश है;
भक्तको अहीत कबू, दया प्रभू करेही नां,
चितमें उदवेग सो तो लीला गोकुलेश है. ५४

कुंडलियो

प्रभु रक्षक तो कहूं न डर, जा जंगलमें वेठि,
सो कोपत नहिं वचेगो, सत पतालमें पेठि;
सत पतालमें पेठि, देखि चंद्रहास जयद्रथ,
कहा विगयों प्रल्हाद, कनककश्यप का स्वार्थ ?
कहे दयो जग रुठ तोहु, का कोपि काल विभू,
चार न बांको होइ, जाहि रक्षक श्रीमहाप्रभू-

५५

अरि सुमित्र, विप पथ्य, अरु अघरम सुधरम होइ,
उलटो सब सुलटो वने, हरि करुना द्रग जोइ;
हरि करुना द्रग जोइ, ईंद्र मीरां सुतकुंता,
चंद्रहास सह चार, असे इतिहास अनंता;
कहे दयो प्रभु प्रसन्न, दैन्य सह रटत नाम हरि,
विगयों सुधरे सकल, मित्र ब्रह्म जाय मिटे अरि-

५६

कवित्त

नय पोगी वारी मग प्राप्त होवे शिघ्र धाम,
विलायती दीपसीख दीप बिना आगी हैं;
सद्य खाता मिले पत्र, खाता वही देखी लेत,
मिले ही हिसाव शिघ्र तारी हाथ लागी हैं;
काम जो न सिद्ध होवे, बहुतही प्रयत्न कीये,
सोहू होवे शीघ्र शक्ति, सीपारसी जागी हैं;
तेसे प्रभू मिले शिघ्र, साधू संग किये दया,
और कहु चहीए नाही, वेदकी ए बागी हैं-

५७

(५५) वार=वाण. (५७) पोगी=पेण, वारी=वारे, विलायति दीपसीख=विदा-
यति दीपसीखी, तारी=तारीख, तिथि.

विना बांट तुला ज्यों कंपान तोले अनायास,
 बहु जनको काम अनायास कलासी करे;
 शर्कराको सक्त पनो, टारे संग वेंगनकों,
 दुरखीनतें दुरवस्तु ढींग ही द्रष्टी परे;
 सूक्ष्म जो वस्तु उपनेत्र बडी दे दिखाई,
 रवि प्रतिबिंब नीर नीके दीठमें ठरे;
 तैसे प्रतिबिंब प्रभू मिलवें में होय जे ते,
 साधन ओर विना सो संबंध बडेको हरे.* ५८

प्रकरण १७—अथ मायामत खंडन

मत्तगयंद

ज्ञानि हमें प्रतिउत्तर द्यो, जीय ब्रह्म वने, हम नांहि मनैं है,
 ब्रह्म आनंद भुगे तब को जु भुगे, तब ऐक्य न कहत वने है;
 नहि न मोद कछु अस कहो न तु द्वैत मनो हम नंद भनैं है,
 कहत दयो जु दुराग्रही हों मत कोविद वेद विरुद्ध गने है. १

कवित्त

व्यापक अद्वैत ब्रह्म तेजोमय निराकार,
 निरंजन निर्गुन नां आदि परिनाम है;
 हे अनूप अखंडित अक्षरहू अनिर्देश्य,

(५८) कंपान=तोलावानो स्प्रिंगनो कांटो।

* अर्थ प्रतभां नीयेनो दुहो अने सोरठो विशेष जेवाभां आवे छे।

दोहो-शेष फुरे निज दैन तव, दैन देखि प्रभु हेत;

खातर बस्तु भति अधम, तातें सुधरे खेत।

सोरठो-गुनपर गर्व न होय, जापें प्रभू पूरन कृपा;

बिन मुकदेव न कोय, अपर मुरती भगवदी।

रूप रंग वपू नहीं, मुनिकों लय ठाम है;
कहं निगम नेति नेति, द्रष्टि कोयनां,
अटपटी है वात पावेगो मन विराम है;
वासू तो श्रीकृष्णचंद्र पुरुषोत्तम न्यारं,
दया प्रभु धामी वाके वह जिनको धाम है.

२

मत्तगयंद

वेद विधान न नेम दया प्रभू, जहां खरी प्रीति प्रतीति ठरी है,
नृहरि खंभहीतें प्रकटे कछु वहां द्विज कौन प्रतिष्ठ करी है ?
द्रोन व्रदासुरती रचिकें स्वयं भिद्य बनरकी विद्य पहरी है,
पूजन मूर्ति प्रतीति नहीं हरि वे सबके मुख धूरि भरी है. ३
जो प्रतिमा न प्रतच्छ प्रभू, तब नामहिको पय कहो किन पीनो ?
द्वारवतीसुं अये कस डाकुर, नृसिंह हार कहो किन दीनो ?
साखि पुरी हरि नाड नवांय, शीश नवायके मुकुट लीनो,
दास प्रतच्छ न दाखि दया प्रभू, नास्तीकको मुख शाम ही कीनो. ४
राम भये तुलसी हितु श्रीजी र लालजिने पद लंघ करे हैं,
सेव्य सुरूप मिठांसु हिले, अलिखान सुता संग त्याँही वरे है;
देखि प्रतीति धिक्कारी हते खल, भर्तहितु शुक्रजी उचरे है,
जो अरचा मुरतीसु दया प्रभु, भेदमति नर नरक परे है. ५
कारन ब्रह्म न रूप जू होइ तु, कारज जगत लहं कहु केसो ?
रूप बिना कर तत्वहु नां वनि, जो मति होइ विचारीय एसो;
हैं अरु ना श्रुति कहे हितु गूढ सू, हैं वपुषें न दिसे रवि जेत,
प्राकृत नां परिनंदमइ सव, अंग दया न दिखे भव तेस. ६

(२) वपू=शरीर. वासु=तेनाथी तो. (३) द्रोन=द्रोणाचार्य. व्रदा सुरती=भारतीनी.
भूति. भिद्य=भेदस्थ नाभनेना भिद्य. पहरी=पड़ी, लपटी. (४) नाड=पेड़; भस्ती.

देखनकों अधिकार न आसुरी, ताहितु अक्षर रूप न दाखे,
 अंग मनोहर है तिन भीतर, भक्त सजाति रसिकसु चाखे;
 कश्यप ज्यों कर पाय सुजाति दिखावत है सु विजाति न झांखे,
 शालिग्रामहितें प्रकटे चंदरावन नाथ दया ब्रज साखे. ७

कवित्त

तेरे मते ब्रह्म निराकार, जिय प्रतिबिंब,
 माया विच पर्यो कहे, कैसे सांच ठरेगो ?
 माया तो मलिन और, ब्रह्मकुं न रूप मूढ,
 तूहि कहे बिंबविना प्रतिबिंब परेगो ?
 पवनकी जाई काठ विच परी देखी कहूं ?
 बुद्धि बिना बोल्यो निरवाह कैसे करेगो ?
 दयानाथ परब्रह्म सो तो हैं साकार सदा,
 जीय ताको अंस दास मान्य अर्थ सरेगो. ८
 मायावादी तेरे पंथ, गुरु शिष्य संभवे न,
 जूठी बात साची हमें, कैसे समझावेगो ?
 जाकुं सवी ब्रह्मभेद द्रष्टि नांसो पुरन ज्ञानी,
 तिनकों शिष्य अज्ञानी, द्रष्टि कैसे आवेगो ?
 कहेगो कछु भेद भासे, तब तो अपूर्ण ठयों,
 ताको उपदेश वाकुं फल कहा दिखावेगो ?
 ताहितें अद्वैत ज्ञान मारग है भ्रांति मूल,
 कहे दयो शुद्धाद्वैत कछु दोष नावेगो. ९

मत्तगयंद

ईश्वर कारण सत्य सदा, तब कारण जक्तसु जूठ न होइ,
 कंचनतें जस कुंडल कंकन, कंचनही वह भेद न कोइ;

जूट प्रपंच जूट, तब प्राकृत साधन ज्ञान न मुक्तिहू सोइ,
 कइत द्यो जग जूट कइी जइ, नंदी तेगे मन डारत थोइ. १०
 तुं कहि जीवहुं प्रबद्धी है करि संग अज्ञा यह जीव ठ्यों है,
 वृजन है हम प्रबद्धि हों धुर, फंद अज्ञा मोहि केने क्यों है?
 मूरजकों तम क्यों परसे, परसे नव साधुपतादि द्यों है,
 कइत द्यो पुरवापर बहुत विनष्ट तेगे मन दोष मयों है. ११
 ईश्वर है सर्वज्ञ अलेख कुतंत्र न काउ अज्ञादिक लामि,
 हैं करता हरता नव पालित कृष्ण कृपाकर अंतरजामि;
 ब्रह्म सनातन आदिस्वर्यसु, अनूप अनामय अंशी अकामी,
 ग सब धर्म कहां जियमें कइि देत द्यो तम कहे अवगामी. १२
 आनंदमात्र हि आनन पानि पदादि सर्वद्वारे देदशी बानी,
 मो छवि प्राकृत जीवता जानत, जीवहुं ब्रह्म कहे लख जानी;
 श्रीगुरु मूढ कहे प्रभु वाहुं, नही कहु भद्र छैं अभिमानी,
 गौरव नके दिसे परि है कइी देत द्यो नव ज्ञान ब्यानी. १३

कवित्त

गोमें पय, तामें वृद्ध, सो वृत्तें गौ नां दूछ,
 प्रकट बिउ गूनाये, येन पुष्टी है जान है;
 तिलमें है नैछ, जानें तिलमें नां दीन धरे,
 पायें मो प्रवच्छ वैछ जोनी उद्वान है;
 ईदत बिच अग्नि है तामुं नां रसोइ होवे,
 नुष्ट अग्नि नागे बित मुखरे नां बात है;
 बैसे दयालाय कृष्ण, सष्ट रूप देवे दिता,
 अंतरजामीका मुख देवे नही गाव है.

१४

કુંડલિયો

જીવ બ્રહ્મ હોવે ન કવુ, ધંતુર કનક ન કોઈ,
 કુત્તાકું કહે વાઘિયા, કુત્તા વાઘ ન હોઈ;
 કુત્તા વાઘ ન હોઈ, માટ રાય જીન તોલે,
 મોઈ રાજ જ્યો ગોલાકું રાના કહી વોલે;
 દયા નાઈ પારિચ, મયિ સોતિ, ચાસ નીલગ્રીવ,
 આક અર્ક જસ વ્યર્થ, ત્યોંહિ જડ બ્રહ્મ કહત જીવ. ૧૫

મત્તગયંદ

નીરસું મોતિ રૂ કજ્જલ જોતિસું ક્યોંદુ કદા જલ જોતિ ન હોઈ,
 ચોં સરસોં સરિતા, ફનિ સોં મનિ, વહોર ફની સર કહે નહિં કોઈ;
 વાસ કપાસ ન વહોર વને, ધ્રુવ કારન કારજ નિત્યહિં વોઈ,
 કહેત દયો જિય બ્રહ્મસુ મોં સહિ, ત્યોં ફિર બ્રહ્મ વને નહિં સોઈ. ૧૬

અથ પ્રસ્તાવના

છપૈ

ગિરિધર મુંજ્યો પ્રાણ, તુહી સામલડા પ્યારા,
 માદર પિદર વિરાદર, દુશમન ચલક વિસારા;
 માટા મંચી વિનીપૂ, સ્વામી ફકડારારા,
 જાની જિયકી પીર, મનોરથ પૂર્યા મારા;
 હરિ નકો કોળાચા પ્રેમ, વૈ ત્વમેવ સ્વામિ નિરંતર,
 નંદ મેહેરકે પુતવા દયા પ્રમુ, થાંકી દાસી માકે કાંઈ ડર.* ૧

(૧૫) આસને નીલગ્રીવ એટલે મોર કહેવાથી તે કંઈ મોર થશે નહિ; નાઠ હુન્નમ. પારિચ=રત્નપરીક્ષા કરનાર ઝવેરી. સોતિ=શોક; અપર સ્ત્રી; તેને પણ બેઠે કહે છે પણ બેઠેન તે બેઠેન અને શોક્ય તે શોક્ય. આસનું બીજું નામ નીલગ્રી છે, પણ તે આસ જ રહેશે. (૧૬) વાસ=વસ્ત્ર. (૧) પીર=પીડા. * આ છાંયા ૧૧ ભાષા છે.

કઠિન જિતિવો કામ, કઠિન મનકો સવ કરિવો,
કઠિન મેલિવો ર્યામ, કઠિન નિજ કરતે મરિવો;
કઠિન રોધિવો ક્રોધ, કઠિન દુઃખ વાયક સેહેવો,
કઠિન પાલિવો વોલ, કઠિન પરવસ હુઝ રહેવો;
અતિ કઠિન સ્વરચવો દામ, અરુ રતન અગ્રે ચઢિવો કઠિન,
સુનિ દયો કહત યહ દસ કઠિન, ત્યૌં ગ્યારહયૌં નિતિ અટન. ૨

મત્તગયંદ

વૃચ્છ ન ભચ્છ કરે ફલ આપુન, પીવત નાંહી નદી સ્વય વાગી,
મેઘ ન ભોગ કરે અંનકો, રતનાકર રતન ફિરે નહિ ધારી;
નાં કરિ વેઠત વિંધગિરિ, મલયાચલ ચંદન નાં સુખકારી,
સજ્જન સંપતિ સ્વારથકી નહીં, કહત દયો પરકો દુઃખહારી. ૩
મીતકી મીત સુ હાનિ કરે ન કરે અરિકી યહ વાત સ્વરી હૈ;
પાપ કિયે પરબ્રહ્મ મિલે ન મિલે સતસંગ કિયે સું હરિ હૈ;
નીતિકિ વ્રાતસું કલેશ રહે ન રહે મતિ નિત્ય અનીતિ ભરી હૈ,
દેસત જૂઠિ લગે જુગતી નહીં સાંચિ દયા કવિવાનિ ઠરી હૈ. ૪

(ઇતિ અંતરલાપિકા)

કવિન્ન

પિતુકોં ન મોલ દીનો, વ્રાહ્મનકોં લૂટ લીનો,
છત્રી હોય વિપ્રનીકું પાચ પરસાયે હો;
એક નારી મારી ઢારી, નાસિકા વિઢારી દૂજી,
વિના દોષે મારિવેકોં, મૃગ પાછેં ધાયે હો;

(૪) આ મત્તગયંદમાં વચ્ચે આવતો નકાર “દેહલી દીપક” ન્યાયે બે તરફ વાંચવાથી બે પ્રકારના અર્થ સમજાશે. (૫) આ કવિન્નમાં શ્રીરામચંદ્રની ઉપરથી નિંદા પણ અંદરથી સ્તુતિ કરી છે. પિતુ=દશરથ રાજા. વ્રાહ્મણ=પરશુરામ. વિપ્રની=બ્રાહ્મણી અહલ્યા. દૂજી=સુરૂષાબા. મૃગ=મરીચ. કવિ=વાલી. મિલી=શબરૈ નોંચ=ચાંડાળ.

જાને દીની વેટી વાકી મરજાદા મેટી, કપી
ચિતા વેર માયો, ભીલી જૂઠે વેર ટાચે હો;
મુનીયોગ મુક્તિ દીની નીચેં દયાનાથ રામ,
મરજાદાપાલક તુમ કેસે કહાયે હો.

૫

(ઇતિ નિંદાવ્યાજસ્તુતિ)

કવિત્ત

કોન દટ્ઠ કંસ જેસો, કૃષ્ણકોં ન ભૂલ્યો છિનુ,
ચવરિ લેન ભેજવાને પ્રાણ ભેટ કીનો હૈ;
ધનૂમલ મહંચો આદી, પ્રભૂ પધરાયે પૂજ્ય,
વાસ ગંધ મનૂહાર, સામેં પઠઈ દીનો હૈ;
સકુન હેતુ હસ્તીકુ રંગદ્વાર ઠાડો રાહ્યો,
ગિરિકેં દંડોત કીનો, એસો પ્રનયમીનો હૈ;
એસો વૂજી દયા પ્રભૂ ફાંદી સીત્ર મિલે જાય,
ધિવસ હોય ગિયોં તાતેં મયો અસૂ હીનો હૈ.

૬

ઇતિ સ્તુતિવ્યાજનિન્દા

મન્તગચંદ

શકર ચોરકિ સાકર જીવન, સો મલિકેં ચર સદ્ય મરે હૈ,
સોમવલી સુચિ વિપ્ર પચે, કવુ ઐષ્ટ પિણુ વમન કરે હૈ;
દીપ સનેહ વિના ન જિયે, સુહિ પ્રાન હરે મલિ દૂર ડરેં હૈ,
નાથદયા રસકેલિ તસે રસિકોં નંદદાયક દુષ્ટ જરે હૈ. ૭
શ્રીહરિ કરી નહિં વસ્તુ સુ કા? હરિ કોનસિ બાત સકે નહિં જાની?
કૌ ન સકે કરિ કૃષ્ણ કહો સહિ? કૌ ન સકે હરિ કહિય વચાની?

(૬) આ કવિત્તમાં કંસની ઉપર દેખીતી પ્રશંસા કરી છે, પણ અંદરખાનેથી નિંદા છે અને કૃષ્ણની સ્તુતિ છે. દંડોત=દંડવત. અસુ=પ્રાણ.

કૌન રિપૂહરિ? વંચન કા? હરિતે વડ કૌન? કૌન શકે પહિચાની?
 કહત દયો અઠ પ્રથ પ્રત્યૂત્તર વેહુ વતાય હમેં ગુરુ ગ્યાની. ૮
 લોભરુ શોભ મિલિ ન રહે, કવુ પ્રેમ જહાં નહીં નેમ વસે હૈ,
 હેમ રુ ક્ષેમકું વૈર પરસ્પર, ક્રોધ જસ્યો તવ વોધ નસે હૈ;
 દોષ જહાં લગ મોઝ મિલે નહિ, તોઝ ન વહાં કહું રોષ થસે હૈ,
 જ્ઞાન વહાં અભિમાન દયા નહીં, કામ કહાં રસરામ રસે હૈ. ૯
 સાગર લેહેરી, સુધાકર કૌમુદિ, એકહી રૂપ અરુ છવ ન્યારી,
 અગ્નિ રુ જ્વાલ, પ્રભાકર કાંતિસુ, ભિન્ન અભિન્ન હુહુ લિહુ ધારી;
 રૂપ રુ છાંહિ, પટોલ રુ માતિ, દયા તસ કૃણ્ણ રુ માનુહુલારી,
 એકમેવાદ્વિતીયં કહિ ત્રલ્લ શ્રુતિ દયા હિય હારદ એહી વિચારી. ૧૦
 ચંદ્ર રુ જામિનિ, કાંત રુ કામિનિ, સિંહ અરણ્ય, જલ્લી અરુ વારી,
 સીસ રુ કુંતલ, મેઘ રુ દામિનિ, અનલ પવન મિલે રુચીકારી;
 વેહ રુ પ્રાન, ચમૂ નૃપ, મૂષન અંગ રુ નમ્રપનો ગુન ભારી,
 શોભે પરસ્પર દાય દયા પ્રસુ ત્યૌં નંદનંદન માનુકુમારી. ૧૧

કવિન્દ્ર

કિયો રાવાસંગરંગ સુહિ હૈ શૃંગાર રૂપ,
 હરે વામવાસ હાસ્યરસ હૈ પેહેચાનિયે;

(૮) પ્રથ-શ્રીહરિએ કઈ વસ્તુ કરી નથી? હરિ-હરિએ પોતાનું ઐશ્વર્ય ક્યું નથી. પ્ર-હરિ કઈ વાત જાણી શકે નહિ? હ-હરિ પોતાનો પાર જાણી શકે નહિ. પ્ર-શ્રીકૃષ્ણ શું ન કરી શકે તે કહો? હ-શ્રીકૃષ્ણ ભક્તનું પુરું કરી શકે નહિ. પ્ર-શ્રીહરિ શું વખાણી કહી શકે નહિ? હ-હરિ પોતાના ભક્તનો મહિમા કહી શકે નહિ. પ્ર-શ્રીહરિનો શત્રુ કોણ? ભક્તનો દ્રોહ કરનાર તે હરિનો શત્રુ છે. પ્ર-આત્મા બંધન શું છે? હ-તું અને મારું એ બંધનકર્તા છે. પ્ર-હરિથી મોટું કોણ? હ-સાચા ભક્ત હરિથી પણ મોટા છે. પ્ર-શ્રીહરિને કોણ આજળી શકે? હ-હરિના ભક્ત હોય તે હરિને આજળી શકે. (૧૧) કુંતલ=માથા બાહ; શુદ્ધ. (૧૨) શ્રીકૃષ્ણના ચરિત્રમાં દસ રસ છે.

करुना जो बांधे मात, केशी संग रुद्र भयो,
वत्सासुर वध कीनो, चीररस जानिये;
दावानल पान भिति, सो विभत्स वकी लीला,
वत्सहरन लीलामें अदभुत है मानीए;
उधो उपदेश शांत, गोपिका प्रसंग प्रेम,
दसों रसमह दयानाथ जु बखानिये.

१२

छपै

शिप सदाशिव गंग, विष्णुपद सबंध तातें,
मुंडमाल भगवंत भक्तके मस्तक जीते;
राम पुरीजन भस्म अंग लावत हर जानी,
कनक अरक अहि आदि धरे हरि अकार्ज मानी;
निलकंठ भाव सखि पोत पति, कृष्ण भाल शशी आर लहि,
यौ दया समुझी हरि सवंधी सकल वस्तु भव राखि सहि. १३

कवित्त

पेटें कराये पाप, दुष्ट वेन सहाये ताप,
नीचकों नमायो वडेपनोतें विगोयो है;
भीख चोरी चाकरीरु बेच्यो शिश तेरे लीए,
धर्म छोड्यो सहृद क्लेश पैसा मन पोयो है;
प्यारे परिवार धाम ग्राम देश वेश त्याग्यो,
कासदी मजूरी तन चेहेनमें न सोयो है;
तेरे लीने दया प्रभू कृष्णको भजन्न भूल्यो,
अरे पापी पेट तेने नाक मेरो खोयो है.

१४

मत्तगयंद

जो रसना न हरि जपी, सो रसना मधि नित्य बनो कस्तूरी,
जो शिर संत गुरु न नमे, सु बनो मनिधारिन आसिस कूरी;

કૃષ્ણ ન રૂપ હૃદેસુ હૃદે ઉપજો મુકુતા ફલ પ્રાપત પૂરી,
નાયદયા પદ જો મનનાંસુ લહો સુંદરી ચલ ગાન મધૂરી. ૧૫

છપૈ

મિત્રપુત્રસુતભૂષણ, સુરસુતભગ્નીભરતા,
સુત રિપુ લોચન રિપુ, ધર નાદ જનક સંહરતા;
મિત્ર વંધુ પિતુ ગુરુ રિપુ, મિત્ર શિષ્યઆમૂષન,
શત્રૂવાહન સુતવાહન, વલ્લભ કૃત સૂચ ન;
સુત રિપુ રિપુ સુતજાપતિ પિતા પિતુ ભ્રાતા ભ્રત્ય પ્રાનહર,
હર દૈવત તાકે હિતુ દયાનાથ કૃષ્ણ ગિરિરાજવર. ૧૬

મત્તગયંદ

યોજન લલ્હિક ભૂતલતેં રવિ, ઝગથ વહાંસું શશિ ઇક જાનો,
ત્રીઉડ મંડલ અગ્ર કવિ દ્વય લુહુહુ દ્વે દ્વય મંગલ માનો;

(૧૬) મિત્ર (અગ્નિ) ના પુત્ર (દીવા) ના સુત (કાળજી) છે બૂપાણ
જેનું એવાં નેત્રોવાળા સુર (સૂર્ય) ના સુત (યમ) ની ભગિની (યમુના) ના
ભર્તા (કૃષ્ણ) ના સુત (પ્રધુમ્ન-કામદેવ) ના રિપુ (શિવ) નું લોચન (ત્રીલો
નેત્ર-અગ્નિ) ના રિપુ (જળ) ને ધર (ધરનાર-મેઘ) તેમાં નાદ મૂકવાથી જે થાય
તે (મેઘનાદ-છંદ્રહત) ના જનક (રાવણ) ના સંહરતા (રામ) ના મિત્ર (સુગ્રીવ)
ના બંધુ (વાલી) ના પિતુ (બાપ-છંદ્ર) ના ગુરુ (જીવરૂપતિ) ના રિપુ (ચંદ્ર)
ના મિત્ર (શુક્રાચાર્ય) ના શિષ્ય (કૃત્ય) છે આબૂપણ જેનું એવા (મસ્તક-અર્થાત્
રાહુ) ના શત્રુ (ચંદ્ર-સૂર્ય) છે વાહન જેનું એવા (શિવ) ના સુત (કાર્તિકેય) ના
વાહન (મોર) ને વધીભ (વાહલો-મેઘ) ને કૃત સુખ ન (સુખ ન કરે તે-વાયુ)
ના સુત (ભીમ) ના રિપુ (દુર્યોધન અથવા કલિયુગ) ના રિપુ (ધર્મ) ના કુત
(નરનારાયણ) યજ્ઞી (જ) હવજેલી (હર્વશી) ના પતિ (પુસ્કરના) ના પિતા (બુધ)
ના પિતુ (ચંદ્ર) ના ભ્રાતા (દત્તાત્રય) ના ભૃત્ય (સેવક-સામ્રાજ્ય) ના પ્રાણ-
હર (પરશુરામ) ના દૈવતહર (રામચંદ્ર) ના હેતુ (કારણ જે કૃષ્ણ) તે દયારા-
મનો નાથ અને ગોવર્ધનનો ધરનાર છે. (ધર્ત્યર્થ:)

द्वे गुरु द्वे शनि ग्यार रूपिसत वहांसु त्रयोदश है ध्रुव थानो,
देखि दया हरि भक्ति प्रताप सबी परिक्रम करे ध्रुव रानों. १७

छपै

ग्रंथ रसिकरंजन भवभयभ्रम अघटुःखभंजन,
भक्तिपक्ष पोपक श्रुतिमत सज्जन मनमंजन;
प्रकरन दस अरु सांत, छंद चों अति अभिरामा,
कवित छपै मत्तगयंद कुंडलियाचों नामा;
पुरि चंडि नर्मदा तट जहां, श्रीशेषशाह धाम है,
शुभ ज्ञाति विप्र साठोंदरे दयाराम कवि नाम है. १८

(एचार छंदनी गणती)

दोहा

इकसत इकतिसु कवित है, कुंडलिए चालीस;
मत्तगयंद तहुतैर है, अरु छपै छत्तीस.
इति श्रीकविदयारामविरचित ग्रंथ रसिकरंजन समाप्तोऽयम्

श्रीकृष्णकृपाऽस्तु



शृंगारना पदो

पद १ (राग-चनाश्री)

नंदलाल मिलनकों करों उपाय;
 ब्रजराज मिले वीन रहो न जाय. नंद० टेक.
 रेनघोस मोहे कल न परत वे;
 घर अंगना मोहे कलु न सोहाय. नंद० १
 दया प्रीतम हिय मिलके परस्पर;
 हास करुंगी कय मिटेगी हाय. नंद० २

पद २

मेरे प्यारेके नोंकीले नेन, वंसी वारेके नोंकीले नेन;
 विरहे मोहे तीरसों—बदु मोहे तीरसों लगे. मेरे०
 रेनघोस मोहे कल न परत वे, मोहे पलक परत नहि चेत;
 एजी मोहे पलक परत नाहि चेत. मेरे०
 हांसी मंद मानुं मदनकी फांसी, सुवा वोले सलुने वेंत; मेरे०
 दयाके प्रीतम तोरी मोहनी शी मुरत, मोहे छीन छिन सत्तावत मेन. मेरे०

१ (१) रेनघोस=रति द्विपस. (रेन, सं. रजनी. घोस, घुन् स्वर्ग; आकाश; प्रकाशित) कल=चेन; ङण. वे=(सं. वै.) पादपूरणार्थ अव्यय. मोहे=भने. अंगना=(सं. अंगन) आंगणुं. कलु=कंठ पल, सलेन. सोहाय=अभे, अये. (२) हिय=हृदय. हाय=यिता. हास=वृत्तिवाचक. इदय साथे परस्पर बेटीने “हास” अभे अथवा इलीश डे बेथी भारी हाय-यिता भरी अय. २ नोंकीले=अलीदार. विरहे=विरहावस्थाभां. तीरसों=तीरना बेवां. हांसीमंद=मंद हास्य; धीयुं धीयुं उस्तुं ते. सुवा=अमृत. सलुने=(सं. लावण्य) सुंदर, मधुर. मुरत=भूति. छिन छिन=झलु झलु; धीयुं धीयुं. मेन=(मदन) अभुदेव.

पद ३ (रेखतो)

परो मत इश्कके फंदा, परे जग सोउ मति मंदा;
 कठिन हे इश्कका किला, लेवे कोउ जगतमें बिरला. १
 आगे सों सिर अपना देवे, सोइ गढ इश्कका लेवे;
 सहे सब खल्ककी हांसी, सो तोडे दुःखकी फांसी. २
 पिया जीने प्रेमका प्याला, सदा वे रहत मतवाला;
 खुशीमें दीन सब रेहेना, माशुकका दे चरन नेंना. ३
 मोहन मेहेबुव तुंही मेरा, चश्म बीच दीजीये डेरा;
 सजन तेरी सांवरी सुर्त, माधो तेरी माधूरी सुर्त. ४
 तुंही सिरदार मेरे सिरपर, तेरे दील चाहे सो तुं कर;
 आशककी येही है अरजी, न बुजीये माशुककी मरजी. ५
 भइ वीनमोलरी दासी, प्याराके दरसकी प्यासी;
 निभावन वारे तुम यारी, दया के प्रीतम गिरिधारी. ६

पद ४ (राग ध्रुपद टोड़ी)

जल कां गई आज, ठाडे हे वहां ब्रजराज;
 मोहे तके मोहनने नेननकी सेन दइ. जल० १
 सुनरी भटुवापे लटु भयो मेरो चित्त;
 मोहनी मुरत मेरे मन बीच गड गई. जल० २
 प्रगट्यो अनंग अनल, कल न परत पल;
 ताकी पीर बहोत बढी, तासों में वीकल भई. जल० ३

३ (४) चश्म=आंखों। (६) वीनमोलरी=मूल्य वगैरही। ४ (१) ठाडे
 हे=उभा छे. न्हां=पहा; त्यां. तके=ताछीने. नेननकी सेन दइ=आंखनी छिसारत करी.
 (२) भटुवापे=कृष्ण उपर. भटु=(बटु) आणक; कृष्ण. लटु भयो=दुग्धयथे; मोह
 पाये। गड गइ=योही रही; वसी रही. (३) अनंग अनल=कामरूपी अग्नि. ताकी=
 तेनी. पीर=पीडा. वीकल भइ=व्याकुल थई.

દયાકે પ્રીતમ મેરે રોમ રોમ વસ ગયો;
લગનકી વાત એસી કાહુ સો ન જાએ કહી. જલ૦ ૪

પદ ૫ (રાગ પ્રમાત)

માન કહી તું મેરી હેરી રાધે, જુ માન કહી તું મેરી;
યામે દોડનકો હીત, હેરી રાધે જુ માન કહી તું મેરી૦ ટેક.
વીતત પલક સો તેરે વાવાકી, કાહે લગાવત દેરી. હેરી રાધે૦ ૧
કલ ન લાલનકોં તેરે મીલન વીના, લલના ચાહે યનેરી;
ઠઠ ચલ હિલમિલ દયા પ્રીતમસોં, છાંડ કલ્પના તેરી હેરી રાધે૦ ૨

પદ ૬ (રાગ પ્રમાત)

તોંહે પરી કાહા ઇતી હેરી લલિતા જ્યું તોંહે પરી કા ઇતી,
પરી પરી પાપ મનાયે હેરી લલિતા જ્યું તોંહે પરી કા ઇતી;
વેર વેર વિનય કરત કર જોરી, લાંચ વંદે વીન કેતી. હેરી૦ ૧
મોંસો કહત કહું વિનસોં કહત કહું, તુંહી કરત ફજેતી;
દયાકે પ્રીતમ જ્યું કી હિત કરની તો, પ્રથમ શીશ્વ ક્યોં ન દેતી. હેરી૦ ૨

પદ ૭ (રાગ મેરઘી)

શ્રી ગોપાલ લાલ પ્યારે, (૨) ચંગા મુઝાડા દીસાતા જા,
દરસનકી પ્યાસી અલીયાંકી તું પ્યાસ વુઝાતા જા. શ્રી ગોપાલ૦

(૪) લગન=પ્રેમ. ૧ (૧) વાવાકો=બાપની. જે પણ વાત છે તે તારા બાપની છે માટે સમય સાધી લે. દેરી=વાર; વખત. (૨) લાલનકોં=સાસને; શ્રીદુશ્મને. લલના=સ્ત્રી. યનેરી=ધણી. બીજી ધણી શ્રીઓ તેને આહાર છે, પણ તારા વિના તેનું પરતું નથી માટે આવ હા અને તારી કલ્પના છોડી દેધને મળ. ૬ ટેક. તોંહે પરી કાહા ઇતી=તારે એટલી બધી શું પડી છે? (૨) મોંસો=મને. વિનસોં=તેને. પ્રથમમાનથી વિસાવશી સલાહને લલિતા મનાવે છે તે વખતે કપાસરૂપ લલિતાને સલાહથી જે કહે છે તે આ પદમાં છે. ૭ (૧) ચંગ=સુંદર.

इश्क चश्म खंजर मारी कुल तो मलम लगाता जा,
तेरे मीलन वीन जीवन इलम होय तो वताता जा. श्री गोपाल०
तेरी तलप आतस तलपु, मीठी वतीयां सुनाता जा,
हो दया प्रीतम वेपरवाही होता है क्यों जीवाता जा. श्री गोपाल०

पद ८ (राग कालींगडो)

(श्री राधे राधे गोविंद रट सदा) ए राग

माइ मेरे लगे मोहनसों नेन, मोहनसों नेन, कहत वने न,
माइ मेरे लगे मोहनसे नेन, माइ मेरे. टेक.
मंद मुसकानी चीत वीच चुभी रही, सलके सनेहकी सेन. माइ मेरे. १
आठ प्रहर मोहे एही चीतोनी, कल ना परे दीन रेन. माइ मेरे. २
रोम रोम मेरे रमी रह्यो रसीयो, वोत सतावत मेन. माइ मेरे. ३
दयाको प्रीतम कोउ मोंको मीलावे, तव उपजे चीत चेन. माइ मेरे. ४

पद ९

ओरोंकी में नहि नहि नहि नहि,
काहुकी में नहि नहि नहि नहि;
तेरी में तो चेरी मोहन. ओरोंकी० टेक.
रेन द्योस मोहे कल न परत वे;
दिल डोलत वे तहारी गोहन. ओरोंकी० १
मात पिता ससुरार सतावत;
तहु ना तजी कबु डारे जो हन. ओरोंकी० २

८ (१) मंद मुसकानी=अधुं अधुं डसधुं ते. चुभी रही=थोड़ी रही. - सलके=
अच्छे. (२) चितोनी=चितन. ९ टेक. ओरोंकी=भीन डोहनी. चेरी=दासी. (१)
द्योस=(धुस-स्वर्ग; आकाश; प्रकाशित) दिवस. तहारी गोहन=(?) (२) ससुरार=
सासुरियां. हन=डसधुं; भारी नाअधुं. तहु...हन=कहापि भारी नाअधे तो अथु तमने
छाडीश नहि.

दया प्रीतम तुम ऐसी करो मोहे;

तुम वीन और न पावे छोहन.

ओरोंकी० ३

पद १०

एरी एरी ए वेंदी कां समार दीनी वे,

टेक.

लाडली लाल वेंदा वीच मृगमद,

सुंदर श्याम पिये हियरा हयों वे.

एरी एरी० १

वाल वीच मित्र जनु अली अली वाल वसे,

सुसुमा लजी सोतीन हिय गरव गयों वे.

एरी एरी० २

नखशिख प्रति अति अंगरूप माधुरी अकथित अनुप,

लख लज्यो मनोज चंद मंद हयों वे.

एरी एरी० ३

अति प्रवीन जान राय, ललिता न जाय,

सो दया प्रीतम तेरे फंद पयों वे.

एरी एरी० ४

पद ११ (राग रेखतो)

देखो देखो वे मेरी हो देखो वे मेरी सखीयांकु क्या भान परी,

देखो जीत नीत मोहे हुं सांवरी सुरत दरस देरी. देखो देखो.

भला घुरा न काहु सुने नहीं मेरी आली,

वसा भरपुर सवें ठोर, क्यहुं ना रहा खाली.

देखो देखो.

खीली थी चंदनी चोद्दीश श्री यमुना वटमें,

ब्रंदावन द्रुम फुले फुली वंसी वटमें

देखो देखो.

(३) छोहन=स्पर्श करो. तुम...छोहन=तुम भने जेवी करो के तभारा बिना भीलुं कोई भने स्पर्श करी शके नहि. अर्थात् भारी साथे लक्ष करीने तभारी पोतानी जनावे के जेथी कोइने भने आहवानो अधिकार न रहे. १० आ पढेने हस्तेषु पाशु रा. नगलवन दयालु भोदीये " शुभदाती " ना संवत १८७० ना दीवाणीना अंकभां क्यो छे. (१) मृगमद=मृगमद-कस्तूरी. (२) मित्र=सुख. अली=अभिशे. सुसुमा (?) सोतीन=शोध्य. (३) लख=लेखने. मनोज=अभिवे. मंद हयों=आँखो पडी गयो.

एही दीलदार जीवन प्रान कृष्ण हे वे मेरा,
द्वगन मेरे दो बीच दया प्रीतम कीया हे डेरा.

देखो देखो.

पद १२ (राग सोहणी)

कोन गती मेरी धारी गीरीधारी जी,
लगन अगन बीच डारोंके वीसारी जी.
वीकल करी हरी सुध ना लही फीरी,
जुठी मीठी वांनी ठरी, केहेत मोकुं प्यारी जी.
तुम तो वीसारी मोकुं, तुम केसो वीसरों,
आंख अनीयारी चुंभी, हीय ज्यों कटारीजी.
दयाके प्रीतम प्यारे, उचित न रहो न्यारे,
सृष्ट मुसकांनी फंदा, बीच घेरी मारी जी.

कोन गती.

कोन गती.

कोन गती.

कोन गती.

पद १३ खमाच

अजव रसीले तोरे नेनां मोहे मार डारी.
तीखी तीखी नोंक याकी चित मेरे चुभ गइ,
लगी मानु मदन कटारी वे
कहुना गुमान रहो हुइ जखमी
जखम कलेजे लग्यो कारी वे
कौन उपाय करुं याको
पीर टरत नहि टारी वे
अव में तिहारी भइ दियो तन मन तुमकुं
दयाके प्रीतम गिरिधारी वे

टेक.

अजव० १

अजव० २ ।

१३ (१) तीखी तीखी=तीखी तीखी; आलीदार. नोंक=आलीओ. चुभ गइ=
थोड़ी गइ. मानु=आये. मदनकटारी=कामरूपी कटार. (२) पीर=पीडा.

પદ ૧૪ રાગ ધનાશ્રી-ગત ઝુમરી

જીયા પ્રેમફંદકે વંધ પયોં, ક્યહું પરે કલ નાહિ મેરે રામ. પ્રેમ ટેક.
પ્રાન ગયે પ્રીત નહિ છૂટવેકી, હારિલ કાઠી ગ્રહી લો મેરે રામ. પ્રેમ. ૧

(દોહા)

ચેન નહિ દિન રેનમેં રુચે નહિ કહુ કામ,
વીન સમુઝે કીને ધયોં પ્રીત પીરકો નામ. પ્રેમ. ૨
કહ્યો જાય ન સહ્યો પરે જરે જીય મુખ હાય,
કોડ વૈદ કે પાસ નહિ ઇ લગન દરદ ઉપાય. પ્રેમ. ૩
દયા પ્રીતમ કૃષ્ણ પ્રીત પુરાની, જીન સમજો કોડ નાહિ મેરે રામ. પ્રેમ. ૪

પદ ૧૫

જો સૈયાં સાંવરે વંસી વજૈયાં,
વંસી વજૈયાં મોરલી અધર ધરૈયાં. જો સૈયાં૦ ટંક.
રેન ઘોસ મોહે કલ ન પરત વે,
સુનત સુનત મેરી શુદ્ધ વિસરૈયાં. જો સૈયાં૦ ૧
વહાવરી ફિરું મેરો વશ નહિ જીયરો,
દોહોતી ચલી છાંડી વાલ વહુરિયાં. જો સૈયાં૦ ૨
શરદ્કી રેનમેં ગરદ મોહનલાલ,
હવટ શવ્દ રાધે રાધે વોલૈયાં. જો સૈયાં૦ ૩

૧૪ જીયા=હવ. ફંદ=ફંસો; પાદ. (૧) હારિલ કાઠી ગ્રહી=હારિલ નામનું એક
નૃત્યનું પદ્ધતિ થાય છે તે બ્રહ્મતાની સાથે બ લાકડાંની સળી પોતાના પગમાં પકડી
લે છે તે મરતાં સુધી પછી છોડી શકું નથી, તેમ એક વખત પ્રેમ થયો તે ફરી
છૂટતો બ નથી. (૨) ચેન=સુખ; નિરાંત. કીને=કોણે. પીર=પીડા; દુઃખ. વીન.....
નામ=સમજ્યા વગર એક નૃત્યની પીડાનું નામ તે પ્રીતિ કોણે શખ્યું હશે? (૩)
સહ્યો.....પરે=કોઈને કહી શકાય નહિ અને સાદન પણ થઈ શકે નહિ. જરે જીય=
હવ બળે અને નુક્ર હાય=મોહોડેથી હાય હાય કહેવું પડે. કોડ=કોઈ. ઇ=એ. લગન=
પ્રેમ. ૧૫ અધર=નીચલો હોઈ. (૨) જીયરો=હવ. વાલ વહુરિયાં=નાનાં વાહરણાં. (૩)
ગરદ=રાસ રમવામાં નિમગ્ન. હવટ=કંધારો; ખુદો.

वृंदावनमें रास रच्यो हे,
 ताल सृदंग थनककार थइयां. जो सैयां० ४
 सोल सहस्र ब्रजकी ब्रजनारी,
 दो सखी बीच कृष्ण स्वरूप धरैयां. जो सैयां० ५
 सब सखियनकुं बहोत सुख दीनो,
 खटरे मासकी निशा बनैयां. जो सैयां० ६
 दयाके प्रीतम तोरी माधुरीशी मुरत,
 जुगल रूप पर जाउरे वलैयां. जो सैयां० ७

पद १६ रेखतो

बंसीके बजाने वारे मेरा दिल क्युं चुराया,
 मेरा दिल क्युं चुराया, मेरा मन क्युं चुराया;
 बेनोंके बजाने वारे मेरा दिल क्युं चुराया,
 तीमाणानुं सतानेमें तेरे हाथ लें क्या आया. बेनों० टेक.
 अवल कोरी कटियां छतीयां, फिर न बतियां वीन पतियां,
 गले क्यों न दीनी कतीयां, जो तलफानेथी इस भतीयां. बेनों० १ ५५
 मेरी जान जलाता हे, मेरा जीय जलाता हे,
 आप खेलता हे खाता हे हाथ हुन्नर दया प्रीतम महेबुब,

महेर क्यों न लाता हे. बेनों० २

(६) खट=छ. निशा=रात्रि. (७) जुगलरूप=राधाकृष्णकुं लोडुं. जाउरे वलैयां=वारी लड, ओवाइल्ला लड. १६ बेनों=वांसणी. तीमाणानुं=त्री माणसने. सतानेमें=दुःख देवाभां; सताववाभां. (१) अवल=पड़ेलां. कोरी=ओपणी; अक्षत. कटियां=कपी. छतियां=छाती; दृश्य. बतियां=बाते. पतियां=कागण. दीनी=दीधी. कतियां=करवती; कठारी. तलफानेथी=तलसाववी छती. इस भतियां=आरीते. भारी डोरी छातीने प्रेमणाछ भारीने पड़ेलां धायल करी; पछी डोछी द्विषस वात पछु न करी अने कागण पछे न लप्यो. ले आ प्रमाणे मने तलसाववी छती तो गणे करवती के कठारी के न दीधी, अर्थात् भारी केम न नांणी? (२) हाथ हुन्नर=प्रेताना हाथभां न अथे

पद १७ गत दादरा

मेरा प्रभु गिरिवर धारी, मेरा प्रभु कुंजविहारी,
छोडी क्यों करके प्यारी, दुःखमें डारी प्राणके प्यारे. हारे हारे हो. श्रीजी. १
आप बीना नाहि को वेली, छोरी बन मोहे अकेली,
संगको नहि साहेली, क्यों रहेंगे प्राण हमारे. हारे हारे हो. श्रीजी. २
दासीमें दोष निवारो, विरहानल काहेकु वारो,
आपको बर्द विचारो, व्याही क्यों छांडो नंद दुलारे. हारे हारे हो. श्रीजी. ३
रोती देखी करुना आइ, यूथमें दइ मिलाइ,
दयाने लीला गाइ, श्री ब्रजराय नैनके तारे. हारे हारे हो. श्रीजी. ४

पद १८

भदु कासों कहु पीर, मेरो मन मान्यो मोहन सुं,
हियो हयों बलवीर. मेरो मन० टंक.
पियाके दरश बीना पलक कल्प सम,
नहि चेन परं मन भयोरं अधीर. मेरो मन० १
में भइ मीन जीवन दया प्रीतम,
नख शिख सुंदर सुधा सर नीर. मेरो मन० २

पद १९ राग काफी जंगलो

कोइ दीन याद ना कीती वे यार, मानुं कोइ दीन याद ना कीती यार,
नंदकुंवर छेला यार, बाहवा कोइ दीन याद. टंक.
में तो हुं सांची वे कीरतारसों दोस्ती देदी स्वातरवें मेंडा सुना,
मेंडा तन मन, हे जी मेंडा तन मन, जींदडी तुं दीती तो बीचार. कोइ. १

कसण छे. हाथ.....लाता हे=तभास हाथमां न अथो उपाय छे छतां भदुरजानी केन
लावता नथी? सुभ आपहुं तभास हाथमां न छे छतां शा भाटे दुःख धो छे ?

१७ (३) वारो=आगे. व्याही=परछेदीने. (४) यूथ=दोष. १८ हियो=ददय.
बलवीर=दृष्ट. (१) कल्प=कल्प; अथ काण प्रमाण. (२) मीन=भाइतुं. जीवन=
पाणी. सुधा=अमृत. सर=तलाव. नीर=पाणी.

छोटकपनेसे, लरकपनेसें, वाला जीवन दीन, मों ज्यों त्यों लुंटी वे,
दया प्रीतम, पलटे दरद, पलटे दरद फकीरी मानो दीती तो वीचार. कोइ. २

पद २० राग भैरवी-गत दोपचंदी

गुजरीयां तुं क्यौं न बोले, तेरो पियुजी बोलावे तो बोल,
श्रीराधे तुं क्यौं न बोले, तेरो पियुजी. टेक.

देख न देरी तेरो वदनचंद्र मोहे,
यों क्यौं लीयो चित्त चोर. गुजरीयां० १

मत कर हठ गोरी मनमोहनसों,
हस कर धुंधट खोल. गुजरीयां० २

दयाके प्रीतम जुंकी प्राणकी प्यारी,
कोइ त्रिया नहि तेरे तोल. गुजरीयां० ३

पद २१ राग-सोहीणी-परज गत ठुमरी

कौन गति मेरी धारी गिरिधारीजी

लगन अगन बीच डारी, क्यौं वीसारीजी, कौन. लगन० टेक.
विकल करी हरि शुध ना लेइ फीरी, जुठी मीठी वाती करी,

कहेते मोंकुं प्यारीजी. लगन० १

तुम तो विसारी मोंकुं, तुम कैसे विसरो हो;
अखीं अणियारी चुभी, हिय ज्यों कटारीजी. लगन० २

दयाके प्रीतम प्यारे, अचिते ना रहो न्यारे;
मृदु मुसकानी फंदा बीच होरी, मोंकुं मारीजी. लगन० ३

पद २२ राग-धनाश्री-गत ठुमरी

मोहे और न भावेरी, मेरी प्रीत पीतपटवारेसुं. मोहे० टेक
कछुकहो कोइ कछु कहो, मेरो मनमान्यो नंद दुलारेसुं;

चुभ गयो छेल फांकडो* निकसत नाहि निकारेसुं. मोहे० १

बड़े और जो रूप गुन राशि, भये आधीन ब्रज प्यारेंसुं;
 १) दयाको प्रीतम मेरो प्रानजीवन धन, हों मोही दृगतारेसुं. मोहे० २

पद २३ रेखतो-गत दादरानी

गफलतमें मुजे छोडके तुम कहां चले गये,	
पियु प्राण हमारे ब्रजराज दुलारे.	गफलत० टेक.
सब गोपी मंडळ छोड मुजे ल्याये अकेली,	
करी प्यारी कुंजविहारी अब कोइ ना बेली;	
फीर पराये भये.	गफलत० १
आप करी प्राण प्यारी तो छोडनी नथी,	
न छोडनी थी तो रखो अब आपके सथी;	
एसे न मेरे भये.	गफलत० २
यों कहेती थी इतनेम आइ सब सखी,	
सब चकित भइ चितवन उसे रोती रखी;	
दया प्रीतम न आये.	गफलत० ३

पद २४ राग-भैरवी गत अदानी

मोहे बांके नेन खंजरसे लगा गयो रे.	टेक.
कारी कहु मोसे कहत ना बनी आवे,	
मोंकु अजब अदा दरसा गयो रे.	मोहे बांके०
मीठी मीठी बलीयां कहे चीत चोगे,	
लाल मोहे लदुसी बना गयो रे.	मोहे बांके०
दयाके प्रीतम तोरी मोहनीसी मुक्त,	
सो मेरे हृदयकमलमें समा गयो रे.	मोहे बांके०

२३ (२) छोडनी नथी=छोड़ी देयी न छुटी. नथी=साथे (३) चितवन=पियाइ

पद २५ राग-धनाश्री गत ठुमरीनी

मोहे कीत ले आई सघन वनमें (२)

टेक.

तेरी सोंमे डरपत रहुरी सुन पंछीनके सोर;
कहां संकेत कहां वे रसीया, नागर नंद किशोर. मोहे० १

यातो कठीन डगरवे दैयां, क्यों आवे हां छेल;
तुं ना जाने में तो मानु, निश्चै भूली गेल. मोहे० २

तुं तो बड़ी डरे नाहि आली, में तो छोटी बाल;
एते में मील आवे अचानक, दया प्रीतम नंदलाल. मोहे० ३

पद २६ राग-कालिंगडो गत ठुमरी (दयारामनी)

जाने दोरे मोहन नंदलाल, भई सो भई अव ओर नहि. टेक.
आज अवेरे भई मनमोहन, हेजी भला चाहेतो करीयों काल. भई.
उधर परेगी सब बात हीलगकी, हेजी भला निपट बुरोहे ए ख्याल भई.
प्रेम फेलगो जब नेम ना रहेगो, हेजी भला मोकुं कर डारोगे बेहाल. भई.
दयाके प्रीतम प्यारो प्रेम रसभोगी, हेजी मेरो लुट लीओ सब माल. भई.

पद २७ राग-कालिंगडो गत दीपचंदी

धाओरे लालनकु ले आओरे, (२)

टेक.

मोकुं ले जाओरे, कोउ मेरा जीयरा बचाओरे. धाओरे० १

पीया दरस परस विना नाहि, बुजे ब्रेह ध्याहोरे;

हे रोग ओर ओखद ओर करत क्या व्याहोरे. धाओरे० २

लगे मेरे हृदय बीच नेन सेननके धाओरे;

दया प्रीतम मिलनके मलुम विना नाहि ओर उपाओरे. *धाओरे० ३

* दुहो-नेन कतरनी हो रही, पल छुरियोदी धार;

विना शस्त्र घायल को, रे बडे नेन दथियार.

गजवी घायल कर गयोरे, दारुदवा ना कोय;

मलुम मिलन मेहेबुब हरि, मिले तहु सुख होय.

पद २८ राग-धनाश्री गत ठुमरीनी

(ओंरांकी में नहि नहि-ना जोयानुं)

गारी मत देरे गुमानी छेला नंदके, नहि को तेरी चेरी वेयार. गारी०
राजकुंवर रखे अपनो गोकुल, छेडे मतनार वे रानी मेरेयार. गारी०
मोहनी मंत्रशी गारी विहारी तेरी, मदन दरदकी खानी मेरे यार. गारी०
दया प्रितम मत बुजे मोहे भोरी, तेरे जीयाकी सब जानी मेरे यार. गारी०

पद २९

प्यारे गिरिधर वैयाग हो मोरी,
नहि पन घटपर कोरी, क्यों न आवत हो देरी. प्यारे० टेक.
रमत मेरो पाय सखी जात रही जौरी;
गीरत हाथ गहन कोनके गोवर जौरी.

सीरते सरकीरे कमोरी. प्यारे० १
गीरत गागरी करेगी नागरी ठठोरी,
लरी हे घर सास कहेगी गीरी कीत कोरी;
ताते डरपन हो लोरी. प्यारे० २

जान लई चातुर मन आतुर हे गोरी;
जमक आये झपट हीय लाय लई चकोरी,
दया प्रितम रस लुटोरी.

पद ३० राग सोरठ-गत दादरानी

छेला नेकनेकी वांसुरी वजाय जा हो, वजाय जा,
सुनाय जा, रीजाय जा हो. छेला० टेक.
तेरी वांसुरीने मेरी पांसुरियां प्रोई,
सुने विना न सोहाय जा हो, छेला० १

શીશ મુકુટ કટી કાછની, કર વેણુ, ઊર માલ; *
 યહ વાનકસોં મન વસો, સદા વિહારીલાલ.
 હન વંસીને મેરો મન હરો રે,
 ઘર આંગના ના સોહાય જા હો. છેલા૦ ૨
 તોરી રંગભરી મુરત અનંગ મરિ અંચીયા,
 દેખે વિના ન રહ્યો જાય જા હો. છેલા૦ ૩
 અરે કઠીન આહીરકે મેરી નેક પીર પહેચાન; *
 તુજ મુખ દેખત કારને મેને છોડે દંડ કુલકાન,
 દયાકે પ્રિતમ મોરી તપન તુજેગી વે,
 અણલે તું હસિ હીયસોં લગાય જા હો. છેલા૦ ૪

ભક્તિજ્ઞાનના પદો

પદ ૧ રાગ કાલિંગહો-ગત હુમરી

શ્રી રાધે રાધે ગોવિંદ રત સદા, હેજી મેરી રસના વીસર જીન કદા,
 શ્રી રાધે રાધે ગોવિંદ રત સદા.

શ્રી વલ્લભ શ્રી વીટ્ઠલ શ્રીજી રતંત કટત આપદા. શ્રી રાધે૦
 પાપ ચતુર વીધી તાપ ત્રિવિધિકે, તુરત હી માગત વીદા. શ્રી રાધે૦
 દયા પ્રીતમ ગોપીજન વલ્લભ હૃદય વસત મન મુદા. શ્રી રાધે૦

પદ ૨ લાવણીની ગત

આશ્વર જાવનારે, અમર રહા ન રહેગા કોઈ, ટેક.
 ક્યા લે ગયા વેન રાવન, ક્યા વિક્રમ કરન ગમાયા,

* આ બે દોહરા કવિ શિષ્ય રણછોડભાઈ ગાતા હતા, માટે અહીં દાખલ કર્યા છે. એ બે બિહારી સતસઘમાં છે. (૨) વાનક=કબી. વા સ્વરૂપ. પીર=પીડા. છોડદડ કુલકાન=કુલની લાલ છોડી દઈ. ૨ ટેક. આશ્વર=છેવટે. જાવના=જવાનું છે. ૧ (૧) વેન=વેનશાન; બેણે લોહમાં અધર્મ ચલાવ્યો હતો. વિક્રમ=વિક્રમ શાન.

दोड़में अचल रहे नहीं कोड़, जस अपजस जगमें छाया.
पर सुखकर दुःख हुवा न काहु, पर दुःखकर सुख नहीं पाया,
नकी दो दीनकी जींदगानी तेरी, कर मत कर वदगोइ रे.

आखर० १

छोटे मोटे उंच अधम ओर, रंक भूप जो होइ,
योगी भोगी ज्ञानी वैरागी, सिद्ध साध होइ कोइ;
कोड़ नहीं वचे कालतें, सब कोड़ अंतकाल गये रोइ,
साचे हरिजन सो उवरे हो, ब्रुव तुकारामसें सोइ रे.

आखर० २

विना नीम तुं आस अबास, अकास ल्यों मोहि बनावे,
छनुभंगुर तन नहीं भरोसा, अध पलमें उठ जावे;
करनी सो नहीं करी वे मुख, नहि करनी जहां चित लावे,
में वहु स्यानप कर कृति वेसी, जतनी जठर नहीं होइ रे.

आखर० ३

शोक मोहमें जनम गमाया, उदर भरन हित भटक्यो,
कपट दर्भ करी जग फेलायो, साच धरम सो पटक्यो;
आवागमनकी आरत भारी, तहुं हरि पद नहीं अटक्यो,
दया तुं अजहु चेत हो छोड़, सब कृष्ण चरन चित प्रोइ रे.

आखर० ४

पद ३ गझल-गत दादरानी

दिलके दरदसें श्रीजी हम तो खूब हेरान हुवे,
अंदरके दरदसें श्रीजी हम तो खूब बेजार हुवे;
हम तो खूब बेजार हुवे, हम तो खूब लाचार हुवे,
तोभी इजा न मिटी शिर धनी भगवान हुवे.

दिलके० टंक.

वदगोइ=पाश्ची निहा. (२) ठवे=उगरे; अये. (३) वहु=बहुत इत; नशुं.
स्यानप=उड़ापण. जननी जठर=भाताना पेटमां. (४) आवागमन=गमनभरण. आरत=
:अ. अजहु=उल्लु पणु. ३ टंक. बेजार=दुःखी. तोभी...हवे=भाये भगवानने धरणी
:र्या तोपणु दुःख तो भयं नहि.

ફિકર આતસ જલાયા હુવા શ્વાક કલેજા,
 તોમી હજરતહું નહિ પોકારતા હેરાન હુવે. દિલકે૦ ૧
 મહેરકી નિઘા જવ થી શ્વાવિંદકી મેરે પે,
 તવ કુચ ના ચલા જાદે દિગ સેતાન હુવે. દિલકે૦ ૨
 જાહર કહતા લાજમ નહિં મનકે મહેરમસેં,
 કેસા થા દયા અવલ મહેરવાન હુવે. દિલકે૦ ૩

પદ ૪ પ્રબન્ધ-ગત લાવણીની ચાલતિ

શ્રીકૃષ્ણ હમારા પ્યારા, ગોપાલ હમારા પ્યારા સવ સીરદારા, શ્રીકૃષ્ણ સવ૦
 અગનિત અંઢકે કરનેવારા, પાલન પોલન ફિર નિસ્તારા;
 સવમેં ઓર સવનતેં ન્યારા, કોડ ન પાવત જીનકો પારા. શ્રીકૃષ્ણ૦
 મોર મુગટ પીતાંવર ધારા, મદન મનોહર મોરલી વારા;
 નલશિવ નટવર રૂપ અપારા, ત્રિલોક સુંદર ભવ સિનગારા. શ્રીકૃષ્ણ૦
 પ્રપન્ન પારિજાત દુઃખહારા, અધમ ઉદ્ધારન દીન ઉદ્ધારા;
 અનન્યમત્તકે તારનવારા, સવ મુલદાયક અતિ ઉદારા. શ્રીકૃષ્ણ૦
 લલિત ત્રિભંગી નંદકુમારા; રાધાજી હે જીતકી દારા;
 નિત ત્રિદાવન કરત વિહારા, જાન દયારામ ઝરહારા. શ્રીકૃષ્ણ૦

(૧) ફિકર આતસ=ફિકર+આતસ. શ્વાક=શ્વા. હજરત=પ્રભુ. (૨) નિઘા=નજર. શ્વાવિંદ=પ્રભુ. દિગસેતાન=દિશાઓ અર્થાત્ આસપાસના સંયોગો સેતાન રૂપ થયા. (૩) લાજમ=વ્યાજબી; યોગ્ય. મહેરમ=માલિક. કેસાશ=કેસો હોયો. અવલ=પહેલો.

૪ સવસિરદારા=અધાના સરદાર. (૧) અંઢ=અંધારો. પોલન=પોપણ. નિસ્તાર=નાશ (૨) નટવર=ઉત્તમ નટ. ભવ સિનગારા=સંસારના શણગારરૂપ. (૩) પ્રપન્ન=શરણાગત પારિજાત=કલ્પવૃક્ષ. શરણે આવેલાના કલ્પવૃક્ષ જેવા. અનન્યમત્ત=જે બીજા કોઇને બંને નહિ તેવો ભક્ત. (૪) લલિત ત્રિભંગી=મોરલી વગાડતી વખત ભગવાન ડોક, કંઠ અને પગ એમ ત્રણ કંઠાણે સુંદર રીતે વાંકા વળાને હવા રહે છે તેથી લલિત ત્રિભંગી કહેવાય છે. ઝરહારા=હૃદયના હાર જેવા.

पद ५ गत दादरानी

मन श्री राधिका गोपाळ गारे. टेक.
 काहेकुं तुं देह दमन करत हे अजान जीया,
 विद्यमान फळ सु अनायास मिल्यो वे. मन श्री. १
 निर्भय परमानंद पद, विन प्रयास पावे सद्य,
 कुमति कुपथ काहेकुं तुं जाय चलयो वे. मन श्री. २
 जो तुं तेरो भलो च्हाय, तो ए नाम ले तुं गाय,
 जान दयाराम भाग्य सुफल फलयो वे. मन श्री. ३

पद ६ छप्पो

त्रिभुवन पति तलवार, ढाल धरणीधर धारी,
 केशव तीर कमान, बांध ले कृष्ण कटारी.
 धर वखतर बलवीर, नाम भगवंतको भाला,
 वनवारी बंदुक भरले गोली गोपाला.
 सत संग तुरी चढ दया धर्म संग जोड ले,
 काल महेवासी मारनेकुं कर्मकिळा तोड ले.

पद ७ कुंडलियो

ताते टेडे यों फिर टेडी रखे मूंड,
 भजे नहि भगवंतकों मूड नहि वे पूंड;
 मूड नहि वे पूंड, गये तव जमकर आये,
 जख मारी लख बेर मातके प्राण सताये;
 कहे दयो हरिदास गये पंजारे खाते,
 हरिसों रहे विमुख फिर यों टेडे ताते.

६ (२) वनवारी=वनभाणि. (३) तुरी=तुरी. काल महेवासी=कालभाणी वृंदादे; कर्मकिळा=कर्मभाणी डिंदो; धर्मकांडनी डांडी. ७ ताते=ताते; ते=तव; यपथ. टेडे=टेडे; बांडे; अष्ट. रखे=राखे. वे=ते. लख बेर=लख वपथ. मातके प्राण सताये=गर्भभां आनीने माताना छवने नकाभुं दुःख आप्थुं. पंजार=प्रासरां.

પદ ૮ શ્રોતો

મેરે મન શિર નયન નિત્ય વિરાજો સહિત પ્રાણપ્યારે,
 નંદની શ્રીવૃષભાનુકીજી;
 શ્રી ગુરુ વલ્લભલાલ કૃપા દૃષ્ટી કીજે,
 યહી આશ હે મોંકુ દાન દીજે જી.

તોરો

શ્રીગિરિધર પ્રાણપ્રિયા રાધા, નામસોં ભાગે ભવ વાધા;
 કૃપા સાગરી તું કલ્યાણી, વલ્લભા વ્રંદાવન રાણી,
 પિતા વૃષભાનુ કીરતિ માતા, શેષ શિવ જનની સુખદાતા;
 દયા કરી દયો શરણ રાखों, દાસ તિહારો શ્રીમુખ ભાखો જી.

પદ ૯ ધ્રુપદ કલ્યાણ

શ્રીકૃષ્ણ ગોવિંદ ગોપાલ ગોકુલેશ
 ગોપીજન વલ્લભ, ગોવર્ધનધરન ધીર.
 જગત્ગુરુ જગન્નાથ વાલકૃષ્ણ વલ્લવીર. શ્રીકૃષ્ણ૦ ૧
 ભક્તવત્સલ દીનવંધુ દુષ્ટ નિકંદન
 પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ પ્રાણનાથ પદ્મનાભ,
 પદ્માકાન્ત હરત પ્રણતપીર. શ્રીકૃષ્ણ૦ ૨
 યશોદોત્સંગ લાલિત નટ નાગર રાધીકેશ,
 દયા પ્રમુ નંદલાલ વિહરત યમુના તીર. શ્રીકૃષ્ણ૦ ૩

૯ (૧) ધીર=ધૈર્યવાન; અડગ. વાલકૃષ્ણ=બાળક સ્વરૂપે શ્રીકૃષ્ણ. વલ્લવીર=શ્રી
 બળદેવતા ભાઈ. (૨) પદ્મનાભ=એમની નાભિ (કુટી)માંથી કમળ ઉગેલું છે
 એવા શ્રીકૃષ્ણ. ભવ=વ્યાપકસ્થ. મનંત=અંતરહિત; શેષસ્વરૂપ. હરવીર=હરમહાદેવના
 અંધુસ્વરૂપ. (૩) યશોદોત્સંગલાલિત=યશોદાજીના હસ્ત-ખેળામાં લાડ કરાયેલા એવા;
 યશોદાજીના ખેળામાં એકનાર. નટનાગર=નૃત્ય કરનારાઓમાં ચતુર. આ પદમાં પ્રકૃત
 અવતારોનાં નામ ૧૮ ક્રમ ગણાવેલાં છે.

પદ ૧૦ રાગ સારંગ-ધ્રુપદ

જય શ્રીકૃષ્ણ ઓતારા,

પુરણબ્રહ્મ પુરપોત્તમ અકલરૂપ, અકલગતિ અપરંપારા. જય શ્રી૦ ટેક.

મચ્છ કૂર્મ નૃસિંહ વામન પરશુરામ,

રામચંદ્ર વલ વુધ કલ્કી તનુ ધારા. જય શ્રી૦ ૧

ઋષભ દત્ત ક્રતુ પૃથુ કપિલ,

ચક્ષુ પુરુષ હયગ્રીવ નારદ નારાયણ સનકાદિક ચારા. જય શ્રી૦ ૨

ધ્રુવ વરદાઢ હરિ મનવંતર,

કલ્હ હંસ વેદવ્યાસ દયા પ્રમુકે અવતારા. જય શ્રી૦ ૩

પદ ૧૧ રાગ સોહણી-ગત દીપચંદી

ચરણ શરણ ગિરિવરત્ન હમારે,

તાહિકો ભરોંસો કહ્યું, ઓર નહિ વલ હો. ચરણ૦ ૧

સાધન ધરમકી અલ્પ ન આશા,

વને તહુ મલ, નહિ વને તહુ મલ હો. ચરણ૦ ૨

વિધિ રૂ નિપેથ કહો સવસોં વનહીકા નહિ જ્યું,

મયો તન મન ન અમલ હો. ચરણ૦ ૩

૧૦ ઓતારી=અવતારી. (૧) તનુ=શરીર. (૩) વરદાઢ=વરદાન આપનાર.

૧૧ (૨) વિધિ= કર્મ કરવાની વેદમાં આજ્ઞા કરેલી હોય તે; શાસ્ત્રવિ-
દિતકર્મ. નિપેથ= કર્મ કરવાની શાસ્ત્રમાં મના કરેલી હોય તે; શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ કર્મ.
વિધિ.....અમલહો=ત્યાં સુધી તનમન નિર્મળ થયું નથી ત્યાં સુધી વેદના વિધિનિપેથ
પ્રમાણે કાઢથી કર્મો થવાનાં નથી. મટિ શ્રીહરિનું શરણ એ જ મુખ્ય સાધન છે.
કહો.....જ્યું=એને બદલે મૂળમાં “કોહો સ્વતો વનહીકા જ્યું” એવો પાઠ છે. પણ તે
લેખકદોષથી અક્ષરો આગળ પાછળ થઈ જવાથી અશુદ્ધ થઈ ગયેલો લાગવાથી કપર
પ્રમાણે પાઠ સુધારીને મૂકેલો છે.

દયાકે પ્રીતમ જુકો અનન્ય આશરો,
તીનકે પ્રતાપ સાધુ સારે સલ હો. ચરણ૦ ૪

પદ ૧૨ રાગ કલ્યાણ-ધ્રુપદ

જે જે શ્રીવલ્લભ જે શ્રીવિઠ્ઠલેશ,
જે શ્રીકૃષ્ણ કેસો કૃપાનિધિ કમલાપતિ કંસારી. જે શ્રી૦ ૧
ગોપીજનવલ્લભ ગોપીનાથ ગોકુલેશ,
ગોવિંદ ગોપાલ ગુણસાગર ગિરિધારી. જે શ્રી૦ ૨
રાધિકારમન રાજીવલોચન રસિકવર,
સત્યરૂપ રસિક રાસવિહારી. જે શ્રી૦ ૩
દામોદર દીનવંધુ દેવકીસુત દયાસિંધુ,
દયાકે પ્રીતમ પ્રાણદોષ દુઃસહારી. જે શ્રી૦ ૪

પદ ૧૩ કુંડલિયો.

દીપ જરાવે ધૂતકે, પનૈયા લગે ફુલેલ,
રોટી ચુપર વીન લુચી, ચોટી નમીલે તેલ;
ચોટી ન મીલે તેલ, સોહી અનીતિ કહાવે,
કહાં રંકકીં વાત, મૂપ હોય તહુ ઝઠ જાવે;
કહત દયો હરિદાસ, ઇહી નાટક મુરન કે,
પનૈયા લગે ફુલેલ, દીપ જરાવે ધૂતકે.

(૪) અનન્ય આશરો=શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન સિવાય ખીન કોઈનો આશ્રય ન રાખવો તે; (અનન્ય-અન=અન્ય; ખીલું નહિ તે) સાધુ=સંત; પુણ્યાત્મા; પરમ ભગવદી પુરુષ. સલ=દુષ્ટ. તીનકે.....સલહો=પ્રભુના પ્રતાપથી ખરેખરા દુષ્ટ પુરુષો પણ સાચા સાધુ બની જાય છે. ૧૨ (૧) કંસારી=કંસના શત્રુ શ્રીકૃષ્ણ. (૨) રાજીવલોચન=રાજીવ એટલે કમળ જેવાં લોચન-જેના છે તે. સત્યરૂપ=સત્ય એ ન જેનું રૂપ છે એવા.

पद १४ राग-काफी-ताल दीपचंदी*

रामकृष्ण रसना रट भोगी, योंही तुं ओर वक्त क्यों कीत भोगी;

रामकृष्ण. टंक.

एही तत्त्व श्रुतिशिखर पुकार्यो, नांही न पटतर इनकी कोरी;

रामकृष्ण. १

सहज बनें सब साधन सीरमनी, सो समूझें व्याकों भाग्य खुल्योगी;

रामकृष्ण. २

ओर उपाय न हैं असं कलीकों, दयाप्रीतम मीलवें चित्त चोरी;

रामकृष्ण. ३

पद १५ राग-काफी

सर्वोत्तम श्रीकृष्ण नाम हैं, पाप ताप प्रलें सब छीनमें;

निर्भय परमानंद धाम हैं, सर्वोत्तम श्रीकृष्ण नाम हैं. टंक.

ओर कोटि हरि नाम न इनसम, जदपि अतुल बल आदि राम हैं;

जैसें दुजतें चढती कळा शशी, यें न कोइ राकेश ठाम हैं;

सर्वोत्तम श्रीकृष्ण. १

केवल कृष्ण चंद्र पुरनीमा श्रीसह शरद प्रमोद ग्राम हैं;

सब साधन फल त्रिवर्गमें दयाप्रीतम अभिमत पुरन काम हैं;

सर्वोत्तम श्रीकृष्ण. २

पद १६ राग-काफी

रट श्रीकृष्ण नाम मन मेरे,

अकथित अव अतीत हुं जीन डरपें, सब व्हें जेहे भस्म के डेरें;

रट श्रीकृष्ण नाम मन मेरे. टंक.

एक नाम तहुं पुरुषोत्तमको, महा पाप अगन्तित तहुं तेरे,

* "इस तन धनकी कौन बजार्, देखत नेनामें मोट्टी मोट्टई" ओ श्रुतिरक्षण पदना
लोयानुं आ पद दयाराधने दर्थुं छे.

सकृत नाद हरिवाल सुनत ज्यों, मृग गगन मत हुं भरत घनेरे;
रट श्रीकृष्ण नाम मन मेरे. १

कृष्ण नाम ते सोहु जरे अघ, जानी कीये कबु मोह अंधेरे,
गीली ग्रंथीये काठन वची ज्यों परी होरी बीच सो कीन हेरे;
रट श्रीकृष्ण नाम मन मेरे. २

सब वस्तुना सफल वीनभावहुं, नाम समंध पथर जळपेरे;
नाम सुनामी दया प्रभु वसी हीय, पुरन काम इश्वर ज्यों ठेरे;
रट श्रीकृष्ण नाम मन मेरे. ३

पद १७ राग-काहनडो

यह मांगो श्रीवल्लभलाल, अपने चरणकमल मन मेरो;
लुभ रहे ज्यों मधुव्रत वाल. यह० टेक
नंदनंदन वृषभानुनंदिनि, सेवुं सतत सुखजाल;
संतसंगत गुन गावत अहर्निश, रुचे नाहि कछु अनुचित ख्याल. यह० १
श्रीवल्लभ सब वल्लभ सह मोहे, अतिवल्लभ रहो ज्यों मनी वाल;
श्रीसुबोधिनी श्रवण वासव्रज, नित्य जमुनाजलपान रसाल. यह० २
दृढ आश्रय श्रीमहाप्रभु पदकों, बीना मोल चरो सब काल;
दासी दोस्ती कुंजमेहेलमें, दंपती प्रसन्न देखी होउ न्याल. यह० ३
युगल उच्छिष्ट आहार नित्यपाउ, चलुं अनुव्रति प्रिया गोपाल;
दास दयाको यह फळ दीजे, सहज कृपा मेंटी सब साल. यह० ४

मारवाडी भाषाना पदो

पद १ राग-रामकली चालति गत लावणीनी

मीजाजेण अलवेली हो राधे, मदवेली हो राधे,
 थाने मारो गिरधर वोलावेरे. मीजाजेण. १
 गिरधर वोलावे रे, प्यारी तुं क्यों नहीं आवे,
 नीत उठ हसणो क्यों भावे, क्यों तरसें क्यों तरसावे रे. मीजाजेण. २
 लाखन ललना वन ठन ठाडी, बालमजीरी आगे दायन आवेरे;
 तुं वीन दुर्जी दील नहीं भावे, वेतो थारोइ सीलणो मागेरे. मीजाजेण. ३
 श्री राधे, श्री राधे, राधे, मोहन मुख रट लागी,
 उठ चल हील मील प्रानपियासु, तो मानु बढभागी. मीजाजेण. ४
 दयारा प्रीतमरी न्हेहरी वातां, मुण उठ वेगी चाली;
 मीली रसीकणी रसीकवीहारीतुं कालजडामां घालीरे. मीजाजेण. ५

पद २ होरो-गत दीपचंदी

मत डारोरे गुलाल आंखडलां खटके छे. मत० टेक०
 आंखडलां खटकेछे रंगत चुंदली चटके छे,
 केसर भीनी देखी मौसु नावलीओ अटके छे. मत० १
 दुरजनियांरा डरसों मोको मन योगे छटके छे,
 दया प्रीतम हियरो तो मोको थालारे भटके छे. मत० २

पद ३ राग-कालींगडो-गत दादरानी

सळके थारां रे मीजाजी सळके थारां,
 लोहणीयाळां वाण माका उरमां. सळके०टेक.

२ (२) मोको=भारु. योगे=योग. हियरो=भन. दादरे=दारी पाठ्य. ३ लोहणीयाळां
 वाण=अशुभियाणां नयनरूपी भाव.

- लगत न जाणे वारी गढ गये चित्तमें,
 उंकांसत निकसी आवे प्राण, माका उरमां. सळके० १
 इणी दरदरो रे कोइ ओखद न जाणेवारी,
 एक थां जाणां छां माका मारुजी सुजाण, माका उरमां. सळके० २
 द्यारा प्रीतम माके महोले पधारे वारी,
 रावरी दासी छां में याको यह आसान, माकाउ. सळके० ३

पद ४ राग-खमाच-गत दीपचंदी

जालम तोरे, खुनी तोरे नेनोने मारी मोहे नंदलाल हो. टेक०

तीखी तीखी नोंकें चुभ गइ चित्तमें,

सालत ज्यों नट साल हो. जालम० १

रेन घोस मोहे कल ना परत वे,

एसी कर डारी मोहे वेहाल हो. जालम० २

मंत्र सींगारी पठत मनमोहन,

भुरकी सो अवील गुलाल हो. जालम० ३

दयाके प्रीतम माके महेलां सधारो,

मानुं करी मांकु निहाल हो. जालम० ४

पद ५ राग-कालिंगडो-गत रुमरीनी

थारा नेणारो पांतीडो माने लागडो रे. थारा० टे. १.

कांड करे ओखद वैद विचारो,

(१) गढ गये=थोड़ी गथां. उंकांसत=उंकांसीने, जेर करीने कादवा जाता. लगत.....प्राण=ये प्राण वागती वधत तो कंठ जेवाभां न आयां, पाणु नयारे हृदयभां थोड़ी गथां लारे न जायुं. जेने उंकांसीने कादवा जाता तो जाले भारा प्राण न निकणी नवा लाग्या. (२) इणी=ये. थां=तुं. मारुजी=प्रियतम. (३) रावरी=राजनी; तमारी. आसान=उपकार. ४ (३) मंत्र सींगारी=शृंगारना मंत्र; प्रेम उत्पन्न थाय जेवा जाय. (४) महेलां=महिले. ५ नेणारोपांतीडो=आंजतुं पाणी. माने=मने. लागडो=लायुं. कोधने कोई नंगदी प्रदेशतुं के हुंजरतुं पाणी लागे तेथी तेने शंग

- थारा विरहडो लाग्यो माने दाधडो रे. थारा० १
 कल न परे पल जीयो मोको तलसे,
 इसो पीडे थारो अनुरागडो रे. थारा० २
 दयारा प्रीतम थें जीवाडां तो जीवां,
 थाके हाथे माको तागडो रे. थारा० ३

पद ६ राग-कार्लिंगडो गत दादरानी

- रंग छे थानेरे केसरीया रंग छे थानेरे,
 मोहे जग वजाडी वेनरे मोती. रंग छे०
 बाहावरी लाला ब्रजरी भइछां, देखी थारा नेणरे मोती. रंग छे०
 ब्रह्मा आदि वेदके थारो, कोउ न पामे पार;
 सों थें प्यारी सांवरा थें दोरां गोपी लाररे मोती. रंग छे०
 शेष महेश विधि सुर नारद, पूजे जाहिके पाय;
 सोथें थारी राधीकाजीरो, कर जोरी शिर नायरे मोती. रंग छे०
 अकल कला जाय न कली, पोंहचे नाहि मन वाच;
 तालीयां देइ आहिरणी उकां थेइ नचावे नाचरे मोती. रंग छे०
 नेहरे कारण नाथजी थाने तोरी वेदरी रीत;
 दास दयारा प्रीतमजी थाने प्राणसु प्यारी प्रीतरं मोती. रंग छे०

पद ७ राग-सोरठ गत दादरानी

मारा मनडारा मान्यारे, मारा चितडारा चोभ्यारे;
 माणीगर मोतीरे, मारा केसरीया बालमजीरे हो छोजी बिहारी नंदलाल.
 थाय ने भांडु पडे पणु मने तारी आंभोतुं पाणु लागवाथी ओइ नतने देश
 थये छे. जेभ,

दोहरो-पानी लगे पर्वतका वाका ओखद अनेक,

नेन पानीको काहु नदि माशुक को मुख एक.

(२) इसो=येवो. (३) थें=थुं. जीवाडां तो जीवां=छवाडे तो छुं. थाके हाथे=तां
 हाथे. तागडो=अंत; छेवड; छेद्वार.

રંગીલા રસીલા નેના ચિતડામેં ચુમ રહી, સાલત જ્યોં નેહ રસાઝ. મારાં
નટવર છવીરી લીક હીયે અટકી, દયા પ્રમુ મદન ગોપાલ. મારાં

પંજાબી ભાષાના પદો

પદ ૧ રાગ-રેખતો ગત દીપચંદી

મિલ જાવે તુંહિ શ્યામલા પ્યારા, દોસ્તીકર રહેદા ક્યોં ન્યારા,
તુંહિ હે જીવન હે સારા, તેરે વિના खल्क સવી खारा. મિલ૦ ૧
મેરા સવ સોહી સોહે તેરા, જીવની એક હે તુંહિ મેરા,
ફિદા દિલ સોં કચકા ટેરા, હુવા દિલ કદમોદા ચેરા. મિલ૦ ૨
इश्कदा દેશ હે દુરા, નહિ કોઝ વાતકા પુરા,
હોવે દિલ દરદી જ્યોં ચુરા, દેસે સોહી શિર વીના શૂરા. મિલ૦ ૩
મેરા દિલ હે એસા દરદી, છૂપે નહિ પ્રેમદી જરદી,
કરું જો ગુમાનદી ગરદી, મિલે મહેવુવ તો મરદી. મિલ૦ ૪
સુનો સવ खल्क કહું તુમકું, એસી જીયા જુર્દ હે હમકું,
કરું खुरवान તન દમકું, ન છોંડુગી પ્રાણ પ્રીતમકું. મિલ૦ ૫
इश्क ભગવાનકા સાચા, જગતકા બુઝના કાચા,
એહી આગમ નિગમ વાંચા, સુનત દિલ દયાકા રાચા. મિલ૦ ૬

૧ (૧) રહેદા=રહેવાનો. खल्क=હુનિયાં; સંસાર. તુંહિ.....ખારા=તુંજી. અમારું
આખું જીવન છે અને તારા વગર બધો સંસાર ખારો, નકામો છે. (૨) કચકા
ટેરા=(?) કદમોદા=અરણ્યનો. ચેરા=દાસ. (૩) इश्कदा=પ્રેમનો. હોવે.....શૂરા=એવું
દિલ ઇશ્કના દરદીથી ચૂરો થઈ ગયું હોય એવા માથા વગરના શરધારો જ એતાના
પ્રિયતમને નોઈ શકે છે. (૪) પ્રેમદો=પ્રેમની. જરદો=રંગ; મરતી. કરું.....મરદી=
હુંએવું અભિમાન કરું છું કે, હું પ્રિયતમને મેળવું તો જ મારી મરદાની સમજવી. (૫)
જીયા=જીવ. જુર્દ=(?) દમ=પ્રાણ. (૬) બુઝના=સમજવું. કાચા=બદલું.
આગમ=શાસ્ત્ર. નિગમ=વેદ. રાચા=રાજ થયો.

પદ ૨ રાગ-સમાયત્રી ગત દાદરાની

દ્રગત લગનકી અગત, ગગત લ્યોં લગીવે, દ્રગત લગન૦
 સમજત નહીં કોઈ, કાહાસોં કહીયે;
 સમુજે સોઈ જાકુ હોય જગીવે. દ્રગત લગન૦ ૧
 મિલવો કઠિન, વિરહ વલ ભારી,
 સુધ, વુધ, નિદ, મૂઝ હુ મગીવે. દ્રગત લગન૦ ૨
 દયાકે પ્રિતમ જુકે મોહી મીલાય દે,
 કાન જુદાવે છતિયાં ધગીવેં. દ્રગત લગન૦ ૩

પદ ૩ તાન રાગ મેરવી ગત હુમરીની

જગ સવ જાદુ કહેતા, મેં ના માનદી,
 નટવર પ્યારે નેનુદા જાદુ જાનદી રે. જગ સવ૦ ટેક.
 સારી સલકદા ચંદ્ર મથત હે રે,
 મન મથત છવી કાંનદી રે ? જગ સવ૦ ૧
 દયા પ્રભુ મુરત વિશ્વકું મોહની,
 પરસે ના જાપેં અંધી જાનદી રે. જગ સવ૦ ૨

પદ ૪ રાગ-શિશોટી ગત ટપ્પાની

મેઢા પ્યારા વે, મેઢા સાંઘરા સલુના,

મેઢા મોહના મીજાજી. હો મેઢા પ્યારા૦ ટેક.

૩ મેં ના માનદી=મેં માન્યું નહિ. નેનુદા=આંખોનું. જાનદી=જાનવર. જગત કહે છે કે દુનિયામાં કંઈ બહુ છે પણ તે હું માનતી નથી; કાશુ, અરુ બહુ તો નટવરસાલ પ્યારાની આંખોમાં જ છે. (૧) કાંનદી=કોની. ચંદ્ર ખત્રી દુનિયાનું મથત કરે છે, બધા વિરહી પ્રાણીઓને વ્યાધત કરે છે, પણ મનનું મથત કરે એવી કોની છબી છે ? અર્થાત્ શ્રીકૃષ્ણની (૨) મુરત=મૂર્તિ. પરસે.....જાનદી=જાનની અંધી જેને સ્પર્શ કરી શકતી નથી. અર્થાત્ જે પ્રભુ જ્ઞાનવરે ગમ્ય નથી, ફક્ત એક પ્રેમથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. ૪ મેઢા=મારા. મોહના=મોહન.

तुमरे दरसदी तो प्यासी मेरी आखियां वे,
 मोहन मोरलीवारा वे. हो मेडा प्यारा० १
 मन महेबुव दयाके प्रीतम वे,
 तुंही चस्मोदा तारा वे. हो मेडा प्यारा० २

पद ५ राग काफ़ी-गत ठुमरीनी

मत छोड वे असानु मर जांदी वे,
 सुन बनवारी वे. असानु मत० टेक.
 हुवा क्यों वेदरदी तुं दरदवाले दिलनु,
 दया सोई क्यों वे महेर ना देवे. सुन बनवारी अ० १

पद ६ राग काफ़ी-गत ठुमरीनी

सांडे दिलदी महेरम सामल जानदा भला वे,
 तोभी अर्ज वेददी नहि मानदा. सांडे० टेक.
 पेडेदी दरदी प्यासी मेरे अखियानूं,
 नमानियांनुं कि तरसानदा ? सांडे० १
 दयाके प्रीतम टुंक महेरम निघा कर.
 सानुं क्योंजी वे दरश दिखानदा ? सांडे० २

(१) दरसदी=दर्शननी. (२) मनमहेबुव=मनना महेबुव-प्यारा. चस्मोदा=आंखोना. ५ (१) असानुं=अभने. मरजादी=मरी जल छुं. बनवारी=बनभाणी; कृप्यु. दरदवाले दिलनुं=प्यारवाणा दिलने दीये. ६ टेक. सांडे=अभारा. दिलदी=भननी. महेरम=यार सामल जानदा=आशुप्रिय शाभलियो. नहि मानदा=मानतो नथी. (२) पेडेदी दरदी=रस्ताना थाकथी दुःखी यथेली. नमानियां=गरीब; रंक. कि तरसानदा=केम तरसावे छे? टुंक=जरा. सानूं=अभने. सानूं...दिलनदा=अभने कथां छे दर्शन केम आपतो नथी ?

પદ ૭ રાગ જંગલો-તાલ ઝિઝોદી ગત કુમરોની

વેદરદી દિલજાની હો માની કૃષ્ણા વે. વેદરદી૦ ટેક.
 દોસ્તી નિભાના લગિવે હાંસી હુન્દી મેરી સોહનિયે,
 ફતના તો દયા તું આસાન કરવાની જાની જાની હો;
 માની કૃષ્ણા વે. વેદરદી૦ ૧

પદ ૮ રાગ રામાયત્રી, ગત લાવણી
 ચંદા જ્યું ફલકે, ચંદા જ્યું ફલકે,
 રાધે પ્યારી તું સાંઢા, શ્યામા પ્યારી તું સાંઢા;
 મુલકાજી મુલકા હો. ચંદા૦ ૧
 મુલ વીચ વીઢા, નથ હીરા નંગ જડિયાં હો;
 વિયુરી અલકસોં લલકે. ચંદા૦ ૨
 તેરે મુલચંદ્રકે ચકોર દયા પ્રમુ;
 છવિ લેલ પરત ન પલકે. ચંદા૦ ૩

૭ ટેક. માની=માનવાલો; ગર્વી. (૧) હાંસીહુન્દી=હાંસી થશે; મશ્કરી થશે.
 સોહનિયે=શોભાવાળા; ખૂબ સુરત. આસાન=એહસાન. વાની=દુલીન; ઉદાર.

૮ (૧) સખી કહે છે હે રાધાજી! તારા મુખની શોભા જાણે ચંદ્ર અણકી
 રહ્યો હોય એવી લાગે છે. તું સાંઢા=તારા. (૨) નથ=વાળી. વિયુરી=વાળી. અલક=
 વાળની લટ. સોં=સાથે. મોઢામાં પાનનું ખીડું છે, વાળીમાં હીરા અને નંગ વગ્યા
 છે, અને એવી વાળી વાળની લટ સાથે ખુલી રહી છે. “અલકસોં” ને ખાલે
 “અણસોં” પાઠ પણ છે. તે કહેણે અથર હોઠ ઉપર વાળી ખુલી રહી છે, એમ
 અર્થ થાય. (૩) છવિ=૨૫. લલકે=લેધને. પલકે=પલક્યારે. મુખને ચંદ્રની ઉપમા
 આપી તો ચંદ્રને નિહાળનાર ચકોર પક્ષી લેધએ. તેને માટે કહે છે કે, તારા
 મુખરૂપી ચંદ્રના ચકોર દયારામના પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણ છે, જે તારું રૂપ લેધને
 આંખની પલક પણ મારતા નથી.

मराठी भाषाना पदो



पद १ राग खमायची, गत ठुमरी

श्री गोपीजन वल्लभारे, हे श्री वल्लभ देवा,
विठ्ठल साय वापा, माला करुं द्यावी निज सेवा. श्री गोपीजन० १
अहो देवा तुला अखंड सम्रण, अचलित सत संग;
प्रेम भक्ति सांगावे, अनपायनी श्रीरंग. श्री गोपीजन० २
दासत्व अनन्य भाव, निजाश्रय परिपूर्ण;
प्रपंच विस्मर्ण, करी दुःसंग चूर्ण. श्री गोपीजन० ३
देवा एवढी कृपा करावी, श्रीहरि कृपावंत;
पतित पावना रे, आईक भगवंत. श्री गोपीजन० ४
सकळ वेदाने सांगितला, सर्वोत्कर्ष गोविंद;
तैसीच थोर भक्ति, माला त्या साठीं छंद. श्री गोपीजन० ५
महा दुस्तर भवरोग, हा दुःखाचा उदधि;
हरावया समर्थ, त्यासी भक्ति ओखधि. श्री गोपीजन० ६
वशीभूत तुला करीतो, तुझे भक्ति हे देवा;
ऐसी सम्रथ कलुन, घेतली महादेवा. श्री गोपीजन० ७
शिव धरीतो निरंतर, तुझे रूपाचा ध्यान;
शेष करीतो सदा, कृष्ण कीरतीचा गांन. श्री गोपीजन० ८
पद्मा पदसेवन, केली वृंदानि वास;
चरण शरण तुझे, आले कोट्यावधि दास. श्री गोपीजन० ९
देव ब्रह्मा सनकादिक, नारद कपील सुध्यांनी;
प्रल्हाद वेदव्यास, शुक प्रेमसिंधुपानी. श्री गोपीजन० १०

देवा पराशर पुंडरिक, विभीषण अंवरीप;
 शौनक भीष्म प्रयु, भजीतो जुगदीश. श्री गोपीजन० ११
 धर्म अर्जुन रुक्मांगद, वाल्मिक ब्रुव वशिष्ठ;
 प्रथा पांडव उद्धव, आदि केले कृष्ण इष्ट. श्री गोपीजन० १२
 सर्वांचे हृदयाहुन, तुमी केली शुभ भक्ति;
 तेव्हांच तुजवर, त्याला झाली आसक्ति. श्री गोपीजन० १३
 तैसें माझे रुद्रयाहुन, अविद्या काढावे;
 तीर्थे आपुण असावे, हेच संपत्ती द्यावे. श्री गोपीजन० १४
 तुंकरसील तरी नव्हे काय, वृजेश निर्माले ब्रह्मांड;
 अनंत कोटी निमेष, तेव्हां झाले प्रचंड. श्री गोपीजन० १५
 दक्ष महा सन्न्यासी, आम्ही काय सीकवावे;
 वाळ मी तुं माडली, दोष क्षमा करावे. श्री गोपीजन० १६
 देवा नको पाहु माझी करणी, पाहा वर्द तो तुझा;
 अनायास आत्मसात, मला करू वीण पूजा. श्री गोपीजन० १७
 हेच प्रार्थना राधिकेश, पूर्ण करा ब्रजराजा;
 एकदा सांग माला, दया तुं दास माझा. श्री गोपीजन० १८

पद २ चौसो

मेरे मन दिग नयन नित्य विराजो सहित प्राणप्यारे,
 नंदनी श्रीवृषभानुकीर्ती;
 श्री गुरु बह्मलाल कृपा दृष्टी कीजे,
 यही आज हे मोकु दान दीजे जी.

तोरो

श्रीगिरिधर प्राणप्रिया राधा, नामसों भागे भव द्यावा;
 कृपा सागरी तुं कल्याणी, बह्मभा ब्रंदावन राणी,

पिता वृषभानु कीरति माता, शेष शिव जननी सुखदाता;
दया करी दयो शरण राखो: दास तिहारो श्रीमुख भाखो जी.

लावणी गत चालति

वृषभानु सुता राधिका, रहित बाधिका,

कृष्णचंद्राची प्राणवह्म चरण कमळीं—

चरणकमळीं माझी मति लुभा—

या वृषभा० टेक

परब्रह्म अक्षरातीत सुब्रह्म स्तवितें,

होत जिथे मनवाणी पांगुळे,

गति जाइ न कदा कोणी कळे,

ब्रह्मांड कोटि अधिपति, नित्य महामति;

त्रिगुण परकाळ अजा थरथरी,

स्वयंभु सदानंद श्रीहरि;

सर्वेश अनुप सर्वात्मा, परमिति महात्मा,

विधि शिव जाचे पद वंदिते,

सहस्र वदना वाणी गुण गीते,

ऐसे प्रभु श्रीभूषण, विजित दूषण

म्हणत श्रीमुख राधे मम शोभा—चरणकमळीं

चरणकमळीं माझी मति लुभा—

या वृषभा० १

चंद्रभागा चंपकलता, ललित अमृता,

चंद्रिका चपला चतुरा रमा

सुरभा शुभानना सुखधामा,

मधुवीणा मणिकुंडला, मेना मंगळा,

माधवी मालती मन आतुरी,

प्रगल्भा प्रिया प्रेम मंजरी,

હંસા હર્યા ભગવતી, ત્વરુપારતિ,
 કેતકી કમळा કૃષ્ણાવતી,
 ગોપિકા રત્નારુપા સતી,
 ઇત્યાદિક વ્રજસુંદરી, વશ કેલે હરિ,
 હેતુ હા સકલ સ્વામિની બમા-ચરણકમળો
 ચરણકમળો માણી મતિ લુભા-
 મહારુપવતી ધન્યકા, નાગકન્યકા,
 ડર્વશી રંભા તિલોત્તમા,
 સાન્ય કોળી ના સાંગે આગમા,
 દમયન્તી અરુન્ધતી તારા, રોહિણી સુદારા,
 એસી શુભદ્રુષ સુંદર વાયકા,
 એસી અધિકી સાંગુ આયકા,
 શાંતિ સાવિત્રી સર્લ્લતી, ડમા રેવતી,
 રતિ દ્રૌપદી રમાદિક વાળા,
 કીરતિજા સકલા યૌવર્યા, અતુલ સુંદર્યા,
 ન્હયું સી કાચ આતા ઠીંચી પ્રમા-ચરણકમળો
 ચરણકમળો માણી મતિ લુભા-
 યૌકૃષ્ણ પ્રભાવતી મુતા, સકૃત વસ્તુતા,*
 રાધિકાજી બસુ અવિનાશીંચે,
 કૃષ્ણ આત્મા યૌ રાધિકાજીંચે,
 યુગ્મરુપ લીલાળા સાદી, મક્ષમું પુરણ ગોડ વાદી,
 માલા ઘાત્રી પ્રેમ હઠ મક્તિ, વ્યસન આસક્તિ,
 કરુની પ્રસુ શરણાગત આપુલ્યા,

વા વૃષભા ૨

વા વૃષભા ૩

* સકૃત વસ્તુત્વ-યૌકૃષ્ણ અને રાધિકાજી બંને વાસ્તવિક રીતે એક જ છતાં કેટલાક કીધાને માટે બે ભેદનાં ભેદનાં રૂપ ધારણ કરે છે.

अविद्या रूपी काढावी वळा,
 दासानुदास दयाराम, युगलचा गुलाम,
 म्हणे यश दार पूढे निज उभा-चरणकमळीं
 चरणकमळीं माझी मति लुभा-

या वृषभा०

आशिर्वाद राग रिकतो

चिरंजीओ सुखी रहो तुम सकल हरि जन्म,
 आनंद मंगल अखंड हरिमें रहो मन्म. चिरंजीओ० १
 भक्ति प्रेम आसक्ति व्यसन श्रीव्रजेश,
 गुरु भगवदी भाव सदा दुख कदा न लेश. चिरंजीओ० २
 करम काल माया भय जनम मरन जाओ,
 शुभ मनि रहो सतत मन कुपथ कवु न धाओ. चिरंजीओ० ३
 सद्गुन संतसंग सदा रहो पुरन काम,
 एही आशीस देत दास दयाराम. चिरंजीओ० ४



શુદ્ધિ પત્રક

૧.	લી.	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧ પદ ૧	૪	પાપ તાપ...	તકલ પાપ તાપ...
૩૨ ૩૬ મી કડીની ટીકા.		“મોતીની માથા” છે ત્યાં “રતની માથા” વાંચવી.	
૩૮ ૨૨ મી કડીની ટીકા.		ચાણેદ.	ચાણેદ.
૧૬ ૧૧ મી કડી.		અપ્રસુત.	અપ્રસુત.
૩૫ પદ ૨ મી કડીની ટીકા.		શંભુદાસ ? શંભુદાસ=મહાદેવના દાસ; ગણ,	
૮૦ પદ ૨ મી કડી.		ક્ષમ.	સૂક્ષ્મ.
૮૬ પદ ૫	૪	ચોરે	ચોરો
૮૬ „ ૪	૪	ન્યાદ	વદ
૯૧ કડી ૬ ની પહેલી લીટી આ પ્રમાણે વાંચવી.		“સક્ત રૂપમાં અનુપરૂપું પડી જો.”	
૯૩ જેઠી લીટી	દયારામના	દયાના	
૯૭ કડી ૭ મી	“શિક્ષા આતુરી” માં આવેલી છે,	માટે કાઢી નાંખવી.	
૯૮ ટીકા ૮ મી	નાના વહિ...	નાન્તવહિ...	
૧૦૨ કડી ૫ લીટી ૨ છ.	હરિએ હર્યો બય ભગત. હરિએ હર્યો બય ભગ.		
૧૩૬ „ ૬ „ ૧	જલજાત	જલજાન	
૧૭૩ „ ૨ „ ૫	અશુભારી	અશુભારિ	
૧૭૩ „ ૩ „ ૨	કટુદ્ધ વેળ	મય કુવચ	
૧૭૪ „ ૫ „ ૫	કરિની	કરીની	
૧૭૪ „ ૬ „ ૧	નિટ હુદ	અનિટ નહુદ	
૧૭૪ „ ૭ „ ૨	જતિ	અતિ	
૧૮૦ ટીકા ૨૨ મી	ઉપદેશ કરવો	વાવણું.	
૧૮૦ ટીકા ૨૩ મી	આખું નહિ તે	અખંડિત; આખું.	
૧૮૧ કડી ૨૫	હુદ, નારસિંહજી...	હુદ, નાહિ મિંદસ.	
૧૮૧ ટીકા ૨૫-૩	લોભથી જડ...	લોભથી બધા પશુઓ.	
		જડમૂળ.....	
૧૮૧ ટીકા ૨૫-૬	તેમ.....નથી.	એ લીટી ૨૬ કરવી.	

પૃ.	લી.	અર્થશુદ્ધ.	શુદ્ધ
૧૮૫	લીકા	૬ મિત્રતા	મિત્ર
૧૮૭	૩	લોભનાહી,	લોભ નાહી
૧૮૭	નીચેથી ૪ થી લીટી.	અંકડારૂપ	આંકડારૂપ.
૧૮૮	૨	અલિલો	અલિકોં
૨૩૩	૫૬ ૧૦ કડી ૪	લલિતા ન.	લલિતા કહી ન

આખ્યાનાદિ વિષે કથન

અનભેલાખ્યાન—આ આખ્યાન સંવત ૧૯૦૦ ની સાલમાં રામ મંદિરમાં દયારામભાઈ વિદ્યમાન હતા ત્યારે મહારાજ આદિત્યરામ રામાનંદીએ પોતાના પુસ્તકમાં સ્વહસ્તે લખેલું હતું, જેમાં ઘણાં પદોનો સંગ્રહ છે. એમાં બે અધ્યાય વધારે હતા, પણ તેનાપર “રામભક્ત” એકું નામ કર્તાવું આપેલું હતું, તેથી કાઢી નાખ્યાં છે. વડોદરા નરસિંહજીની યોજનામાં દલા પટેલની યોજનામાં રામમંદિરમાં હાલ મહારાજ છોટાલાલ કરીને બિરાજે છે.

૪૬ **શ્રીકૃષ્ણનામચિંતામણિ**—આ પ્રબંધ મુંબઈમાં બા. મા. પંડિત ગદુલાલાજી પાસે કવિના શિષ્ય રણછોડભાઈએ જ્યારે ગાયો ત્યારે તે સાંભળીને ગદુલાલાજીએ કહ્યું હતું કે, “વાહ વાહ! દયારામ! તું તો વ્યાસજી કરતે બી બઢ્યો.” આ વાત મને ગિરિનરસિંહભાઈએ કહી હતી.

૭૬ **શ્રીકૃષ્ણજન્મ**—આ ગરબાનો ઢાલ આ છે:-

સુણ સાહેલડીરે, મારે નદકુંવરસું સ્નેહ;

ઝાઝું શું કહુંરે, મારો પ્રાણજીવન ધન એહ.

૮૧ **કુંવરબાઈનું મામેરું**—આનો ઢાળ આ પ્રમાણે છે. સ્ત્રીઓ ગાય છે કે,

“મારો માંડવો મોગરે છાયો, ને રત્ને આચ્છાદીઓરે,

“મારે માંડવે દેળના સ્થંભ, આ શો રંગે માંડવોરે. ટેક.

“મારે માંડવે શ્રી કૃષ્ણ આપ્યા, ને બલભદ્ર આવશેરે,

“હું તો જોઈ મારા પ્રધુમ્નની વાટ, તેને આવે રંગ રહેશેરે.

હાલમાં તો આ ઢાળ કોઈ ભાગ્યે જ જાણતા હશે. આજથી ૫૦ વરસ ઉપરનું આ ગીત છે. તે સવારે ગવાતું હતું. બીજો ઢાળ દયારામભાઈની રાસ પંચાધ્યાયીના ગરબાનો છે. હાલમાં એનો ઢાળ પણ કોઈ ગાઈ જાણતું નથી.

૮૨ શ્રીધણના ધ્યાનનું ધોળ-આનો ઢાળ આ પ્રમાણે સ્ત્રીઓ પ્રભાતે ગાય છે:-

“હરે આજ મેં તો કોડે પગરણ માંડીયારે. ટેક.

“હંચો મંડપ મોગરેરે રચાવ્યો, મેં તો કોડે...

“મંડપ ઉપર જલ્દીયો મૂકાવો, મેં તો કોડે...

૮૩ ચોવીશ અપતારનું ધોળ-આનો ઢાળ શ્રીધણની જનોઈનો છે:-

“પ્રથમે પ્રણમું શ્રી ગુરુ ગોપીનાથનેરે,

“સુદ્ધમ રીતે ગાઈ જનુવર જનોઈ, વસુદેવ ઘેર સોહલોરે.

૧૦૭ છેલ્લી લીટીમાં ઉમેરવું-“તેમનું નામ ગિરધરલાલ હતું. મુનસફની કોર્ટમાં તે કારફત હતા. તાસપંચાધ્યાયી વગેરે કેટલાંક પદો તેમણે મને આપ્યાં હતાં-૧૯૩૩ ની સાલમાં.”

૧૫૮ ૨ છ કડીપરની ટીકામાં ઉમેરવું-“કાચળીને આંચળ હોતા નથી, તેથી એ પોતાના નેત્રની અમી દૃષ્ટિવડે પોતાના બચ્ચાંને ઉછેરે છે, અને તેથી બચ્ચાં તૃપ્ત રહે છે.”

૧૮૫ ૬ ક્કા પદમાં નવરત્ન શબ્દ છે તે શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્ય પ્રણિત “નવરત્ન” ગ્રંથ માટે છે. તેમાં તેઓએ લખ્યું છે કે

निवेदनं तु स्पर्तव्यं, सर्वथा तादृशैर्जनैः ।

सर्वेश्वरस्य सर्वात्मा निजेच्छातः करिष्यति ॥

કેટલાંક પદોના રાગ તાલનું સૂચન

પૃ. પદ	પૃ. પદ.
૮૩ ૧ તાલ-દીપચંદી.	૯૦ ૯ ગત દીપચંદી-ઢાળ.
૮૪ ૨ ગત હુમરી.	“શીખ સાસુજી દેહેરે, વહેજ રહેા હંગે.” એ ઢાળ.
૮૫ ૩ ગત ચાલતી લાવણી.	૯૧ ૧૧ ગરબો-ગત દાદરાની.
૮૬ ૪ રાગ સોરઠ-તાલ ત્રિતાલ હુમરાની.	૯૨ ૧૪ ગત ચાલતી.
૮૭ ૫ ભેટાનું.	૯૩ ૧૫ ગત અદાની.
૮૮ ૬ તાલ-ચાલતી ગત.	૯૪ ૧૬ ગત દાદરાની.
૮૯ ૭ રાગ રામકલી-પ્રભાત-ગત. અદાની.	૯૫ ૧૭ “દામોદર દુઃખરા કાપો” એના ભેટાનું. ગત ચાલતી.
૯૦ ૮ ભેટાનું.	૯૬ ૧ ગત દાદરાની.

પૃ. પદ

૯૮ ૩ ગત દાદરાની.

૧૦૦ ૪ ગત અદાની.

૧૦૪ ૬ ગત દાદરાની.

“ઉઠ પ્રભાત સમરલે. તું શ્રી
ગણેશ દેવા” એ ઢાલનું છે.

૧૦૪ ૭ ગત દાદરાની.

“વિકૃલ વાંકું મા અંખરે, તારી
નેન કઠારી છે” એ ઢાલ.

૧૦૫ ૮ ગત દાદરાની.

૧૦૫ ૯ ગત ચાલતી લાવણી.

૧૦૯ પદ ૧૨ ગત દાદરાની.

૧૧૦ ૧૪ ગત હુમરી.

૧૧૪ ૧૯ ગત દાદરાની.

“હરિજન દુઃખમાં ધરશેરે”
એ અથવા “દૃષ્ટનામ હર્યારી,
શુભ વરણ કરવાને” એ ઢાળ.

૧૧૬ ૨૩ ગત દીપચંદી.

૧૧૭ ૨૪ ગત દીપચંદી

પૃ. પદ

૧૧૭ ૨૫ ગત ચોલાલ.

૧૧૮ ૨૬ ધીરા ભગતના પદનો

૧૨૦ ૨૯ ગત દીપચંદી.

૧૨૧ ૩૧ ગત દીપચંદી.

૧૨૨ ૩૨ જોટાનું.

૨૨૯ ૧ ગત હુમરીની.

૨૨૯ ૨ રાગ સોરઠ ગત દાદરા

૨૩૦ ૩ ગત દીપચંદી.

૨૩૦ ૪ ગત ધ્રુપદ.

૨૩૧ ૫ ગત હુમરી.

૨૩૧ ૬ જોટાનું.

” ૭ ગત દાદરાની.

૨૩૨ ૯ રાગ ધનાશ્રી-ગત અદ

૨૩૩ ૧૦ રાગ સોહેળી-ગત દાદ

” ૧૧ જોટાનું.

૨૩૪ ૧૨ ગત હુમરીની.

” ૧૩ ગત હુમરી.